

asbider

AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 8/ Sayı: 23

ISSN: 2667-4866

AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ISSN: 2667-4866

MAYIS 2021

Cilt:8 Sayı:23

KURUCU FOUNDER

Prof. Dr. Yusuf Tekin

EDİTÖR EDITOR

Doç. Dr. Ali DEĞİRMENDERELİ

ALAN EDİTÖRLERİ FIELD EDITORS

İLETİŞİM VE MEDYA COMMUNICATION AND MEDIA

Prof. Dr. Sibel Serpil AYDOS

Doç. Dr. Ayşe Elif EMRE KAYA

KAMU VE ÖZEL HUKUK PUBLIC AND PRIVATE LAW

Prof. Dr. Mehmet ÖZDAMAR

Doç. Dr. Ali İbrahim AKKUTAY

İKTİSADİ, İDARİ VE SİYASİ BİLİMLER ECONOMIC, ADMINISTRATIVE AND POLITICAL SCIENCES

Prof. Dr. Hilmi ÜNSAL

Doç. Dr. Nazlı YÜCEL BATMAZ

İLÂHİYAT DIVINITY

Prof. Dr. Abdurrahman CANDAN

Doç. Dr. Hilmi KARAAĞAÇ

TİCARET VE TURİZM COMMERCE AND TOURISM

Prof. Dr. Fügen ÖZKAYA

Prof. Ramazan Pars ŞAHBAZ

DİL, EDEBİYAT VE SOSYAL BİLİMLER LANGUAGE, LITERATURE AND SOCIAL SCIENCES

Prof. Dr. Erdal AKSOY

Doç. Dr. Mustafa BOSTANCI

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRÜ ENGLISH LANGUAGE EDITOR

Doç. Dr. Aslı Özlem TARAKÇIOĞLU

EDİTÖR YARDIMCILARI EDITOR ASSISTANTS

Arş.Gör. Fatih ÇELİK

Arş.Gör. Kadirhan ÖZDEMİR

DİZGİ TYPOGRAPHIC/LAYOUT

Arş. Gör. Göktehan EKMEKÇİ

İDARE MERKEZİ YAZIŞMA VE HABERLEŞME

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Emniyet Mahallesi, Abant Sokak No: 10/2 E Blok Kat:7 Yenimahalle/Ankara

Tel: (0312) 202 8303

asbider@hbv.edu.tr

asbider

AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

DANIŞMA KURULU INFORMATION BOARD

Prof. Dr. Ali DUYMAZ	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Ayla Sevim EROL	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe Fatma EROL	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Erdal AKSOY	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Behçet Kemal YEŐİLBURSA	Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Hafez ABDO	Sheffield Hallam University
Prof. Dr. Halil Rahman ACAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Hamit COŞKUN	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Hülya ARGUNŐAH	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. IŐıl ÖZYILDIRIM	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. İlker ALP	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Jülide YILDIRIM ÖCAL	TED Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet VURAL	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Metin EKİCİ	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Muhittin ACAR	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Murat TOSUN	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Özden YALÇINKAYA ALKAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Pınar GÖZLÜK KIRMIZIOĞLU	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Tülen SANER	Yakın Doğu Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet BARBAK	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim AKKUTAY	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Efe EFEOĞLU	Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Ioannis KARRAS	Ionian University
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Hulusi AKKAŐ	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ebru AK	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elif YILMAZ FURTUNA	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emel KAYNAKCI	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nevfel BOZ	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

İÇİNDEKİLER CONTENTS

MAKALELER ARTICLES

- Orçun AYDOĞDU** **226-241**
RUSSEL JACOBY'NİN BELLEĞİNİ YİTİREN TOPLUM ADLI ESERİNDEN HAREKETLE MEHMED ÂKİF
ERSOY'UN ŞİİRLERİNDE MÂZİ, AİLE VE DİN MEFHUMLARINA BİR BAKIŞ
A Perspective of Russell Jacoby's "A Critique of Conformist Psychology" in the Poems of Mehmed
Akif Ersoy "Past, Family and Religion"
- Tekin AVANER, Merve ÇELİK** **242-259**
CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNİN İKİ YILI: KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ
Two Years Presidential System of Government: Comparative Analysis
- Sema LEVENT** **260-270**
YENİ BİR PENDNÂME-İ ATTAR ŞERHİ: ALİ BEHÇET'İN NÜZHETÜ'L İHVAN'I
A New Pendnâme Attar Explanation: Ali Behçet's Nüzhetü'l Ihavan
- Özge AKSOY, Aslı Özlem TARAKÇIOĞLU** **271-284**
TRACING BORGES' SHORT STORIES WITH DETECTIVE MARTIN MYSTÈRE:
DELIBERATELY CONSTRUCTED INTERTEXTUALITY
Dedektif Martin Mystère ile Borges' nin Kısa Öykülerinin İzini Sürmek: Tasarlanmış Metinlerarasılık
- Aslıhan GÜNAL, Hakan ACAROĞLU** **285-310**
TÜRKİYE'DE ÜCRET EĞRİLERİNİN CİNSİYET, YAŞ GRUPLARI VE BÖLGELERE GÖRE ARAŞTIRILMASI:
BİR PANEL VERİ ÇALIŞMASINDAN KANITLAR
The Investigation of Wage Curves According to Gender, Age Groups, and Regions in Turkey:
Evidences from a Panel Data Study
- Ümmü Burçin ÖZKAN** **311-322**
İKİNCİL SÖZLÜ KÜLTÜR DÖNEMİNDE KARACAOĞLAN ETKİSİ VE BADEM GRUBU ÖRNEĞİ
Karacaoğlan Effect in Secondary Oral Culture Period and Badem Group Example
- Gülşen ASLAN USLU** **323-333**
THE BELL JAR DESCENDS AGAIN: A FEMINIST CRITIQUE OF MODERN MEDICINE BY SYLVIA PLATH
AND REBECCA MYERS-SPIERS
Sırça Fanus'un Geri Dönüşü: Sylvia Plath ve Rebecca Myers-Spiers'in Metinlerinde Modern Tıbbın
Feminist Bir Eleştirisi
- Sevinç KARABULUT** **334-343**
MEDENİYET DİLİ OLARAK TÜRKÇE
Turkish As A Language of Civilization
- Emine GUVEN** **344-355**
HAKAS VE KIRGIZ ADI ÜZERİNE
About Khakas and the Kyrgyz Name
- Nurten GÖKALP, Recep Batu GÜNÖR, Hatice DEMİRBAŞ, Ayşe CANATAN** **356-366**
PANDEMİ SÜRECİNDE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN HAYATIN ANLAMINA YÖNELİK
DEĞERLENDİRMELERİ: ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ
University Students Evaluations on The Meaning of Life in The Pandemic Process: Sample of Ankara
Haci Bayram Veli University

İÇİNDEKİLER CONTENTS

MAKALELER ARTICLES

Handan YERLİ

367-383

SENİÇE PERTEVNİYAL VALİDE SULTAN CAMİSİ

Sjenica Pertevniyal Valide Sultan Mosque

Selami ÇAKMAKCI

384-399

MAİ VE SİYAH ROMANINDA BAŞKİŞİNİN KENDİNİ GERÇEKLEŞTİRME SORUNU

The Protagonist's Self-Realization Problem in Mai ve Siyah Novel

RUSSEL JACOBY’NİN BELLEĞİNİ YİTİREN TOPLUM ADLI ESERİNDEN HAREKETLE MEHMED ÂKİF ERSOY’UN ŞİİRLERİNDE MÂZİ, AİLE VE DİN MEFHURLARINA BİR BAKIŞ*

A Perspective of Russell Jacoby’s “A Critique of Conformist Psychology”
in the Poems of Mehmed Akif Ersoy “Past, Family and Religion”

Orçun AYDOĞDU¹

ÖZET

Mehmed Âkif Ersoy, 1873 yılında İstanbul’da dünyaya gelmiştir. İlk şiirlerinde Muallim Naci ve Abdülhak Hâmid Tarhan’ın etkisi görülen Âkif’in şöhret kazanması, Sırât-ı Müstakim mecmuasında yayımlamaya başladığı şiirler ile gerçekleşmiştir. Etki alanı günümüze kadar uzanan şair hem sanatta hem de edebiyat araştırmalarında varlığını gösterir. Mehmed Âkif üzerine yapılan çalışmalar onun şiir dünyasında, idealizme bağlı olarak bazı toplumsal kavramların öne çıktığını ortaya koyar. Bu temel kavramlardan biri de toplumun çekirdeğini oluşturan ailedir. Aile ona göre toplumu ayakta tutan temel yapıtaşdır. Bunun yanı sıra mâzi ve din kavramlarının da aileye benzer şekilde şiirlerde bir anlam dünyası oluşturduğu görülür. Şaire göre, geçmişten ders alınmalı ve bu ders sayesinde gelecek şekillendirilmelidir. Dolayısıyla Mehmed Âkif’in zihinsel dünyasında mâzi-hâl-âti kavramları aynı bağlam içerisinde yer alır. Bu bağlamsal birliktelik, ideali inşa etmeye çalışan sanatçıların ortak özelliği olarak görülmüştür. Russell Jacoby’nin kaleme aldığı Belleğini Yitiren Toplum adlı çalışma, aile ve toplumsal bilince temas etmektedir. Bir toplumu şekillendirmek veya etkisiz hale getirmek için kullanılan en mühim tekniğin toplumsal bilincin ortadan kaldırılması olduğunu söyleyen yazar, zikredilen durumu “şeyleşme” olarak nitelendirir. Âkif’in Safahat’taki şiirlerine bakıldığında, Russel Jacoby’nin düşüncesine paralel metinlerin var olduğu görülmektedir. “Meyhane”, “Azimden Sonra Tevekkül” ve “Asım” geçmişe temas etmesi bakımından önemliken, “Mahalle Kahvesi” ve “Hakkın Sesleri” de aileyi ele alması bakımından önemlidir. “Hüsrân” ve “Vaiz Kürsüde” manzumelerinde de din konusu ele alınır. Makalede bu kuramsal kaynağı temel almakla birlikte, Mehmed Âkif’in şiirleri üzerine öncelikle bir literatür taraması yapılmıştır. Çalışma, nitel araştırma yöntemi esas alınmış ve araştırma problemi olarak da “Russel Jacoby’nin Belleğini Yitiren Toplum adlı eserinde ortaya koyduğu toplumsal yapıyla Mehmed Âkif’in şiirlerindeki aile, mâzi ve ati kavramlarının oluşturduğu yapı arasında benzerlik var mıdır?” sorusu belirlenmiştir. Çalışmada beliren sonuç ise kayda değer benzerliklerin bulunduğu ve özellikle değerlerin yitimiyle oluşan “şeyleşme” kavramının farklı şekilde ifade edilse de bir ortaklık oluşturduğudur.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Âkif Ersoy, Russel Jacoby, Safahat, Belleğini Yitiren Toplum, Aile.

ABSTRACT

Mehmed Akif Ersoy was born in Istanbul in 1873. The fame of Akif who was influenced by Muallim Naci and Abdülhak Hamid Tarhan in his first poems was accomplished with the poems he started to publish in Sırât-ı Mustakim journal. Akif’s effect extend to the present day and shows his existence in both art and literature researches. Studies on Mehmed Akif reveal that some social concepts come to the fore in his world of poetry due to idealism. One of these basic concepts is the family that forms the core of the society. According to the him, family is the main principle that keeps society alive. In addition, past and religion concepts form a World of meaning poems similar to the family. According to the poet past is learned and the future be shaped by this. Consequently the concepts of past, present, future in the mental World of Mehmed Akif in the same context. This contextual association, has seen as common feature of artists trying to build the ideal. “A Critique of Conformist Psychology” study wrote by Russel Jacoby and contacts family and social consciousness. Saying that the most important technique used to shape or neutralize a society is the elimination of social consciousness the author describes the mentioned situation as reification. When we look at the poems of Akif in Safahat, it is seen that there are texts similars to the thought of Russel Jacoby “Meyhane”, “Azimden Sonra Tevekkül” and “Asım” are important in terms of contact with the past while “Mahalle Kahvesi” and “Hakkın Sesleri” are important to study the family in the poems of “Hüsrân” and “Vaiz Kürsüde”, the subject of religion is also adressed. The article is not only based on this the theoretical Source, but also a literature review was made on the poems of Mehmed Akif. The study is based on the qualitative research method and a research problem: “Is there a similarity between the social structure revealed by Russel Jacoby’s A Critique of Conformist Psychology and the structure of the family past and future concepts in Mehmed Akif’s poems?” This question has been determined. The result that emerged in the study is that there is a significant similary the concept of reification especially with the loss of values, forms a association even though it is expressed differently.

Keywords: Mehmed Akif Ersoy, Russel Jacoby, Safahat, A Critique of Conformist Psychology, Family.

1. ORCID: 0000-0002-4029-9743

1. Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, orcun-aydogdu@hotmail.com

Bu çalışma 26.06.2020 tarihinde AHBV Uluslararası Genç Bilim ve Sanat İnsanları Sempozyumu’nda (GEBŞİS) sunulmuştur.

*AYDOĞDU, O. (2021). “Russel Jacoby’nin Belleğini Yitiren Toplum Adlı Eserinden Hareketle Mehmed Âkif Ersoy’un Şiirlerinde Mâzi, Aile ve Din Mefhurlarına Bir Bakış”, *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 23, s. 226-241.

Makale Geliş Tarihi: 20/07/2020 Kabul Tarihi: 31/01/2021

EXTENDED ABSTRACT

The work named *A Critique of Conformist Psychology* of Russel Jacoby's and its focuses on the concept of family. In the work the cause of the focus on the family is inseparable link between family and social, the main factor of that keep society alive, is family. Family disappearance means social disruption. According to author, the communist system is not to care about the family to shape the society more easily. In this context we find two important concepts that sustain the family institution and this shape society. History and religion. History is highly effective on the individual. By learning the events in the past, it is aimed to build the future more stronger. Loss of history means a loss of connection with the past. So that the individual is constantly alive at the moment. This leads to the relation between past and future not to be connected. As the author's says the reification is occurred. A person who is lack of social awareness is defined reification. Religion is the product of accumulation. It has an important effect on the individual. The disappearance of religion means the disappearance of an important institution that affects the individuals and the destruction of the people. According to Jacoby, in order to get rid of reification, the concepts of history, religion and family that hold the society together should be given importance. The aim of the author is to provide a solid continuation of social awareness through the family institution. For this purpose he uses the concepts of history and religion. Thus a association is established between family and history-religion. Mehmed Akif Ersoy is one of the important figures of Turkish literature. He has compiled the poems he wrote as named *Safahat* when the *Safahat* is examined it is seen that the poet touches many issues. The family comes first in these issues. The family is substantial for poet. The purpose of the society is keeping alive the family institution firmly forever. The lifestyle of the West should not be included in the concept of family. If the family is shaped according to the western life, the family institution collapses. Consequently the state collapses. The recommendation of Akif to keep alive the family is to raise the generations who know their religion and history. History is to learn from the past for the poet. So the same mistakes do not happen again. If you do not learn from the past, the same mistakes will be occur and the society or the government may face a difficult situation. Besides history religion is an important concept that shapes society. Therefore, it is evaluated with history. The expectation of Akif from society should be learned the real Islam. It is necessary not to be prone to superstitions. So it seems that are similarities between Mehmed Akif's view of society and Russel Jacoby's view of society. Although the concepts are expressed in different ways, the meanings are similar. Akif and Jacoby emphasize the importance of the past. There is an inseparable link between the past and the future for the poet. What society did in the past is a clue for the future. There is also a relation between the past and the moment. Depending on the mistakes made in the past, the time may be surrounded by negativities. The way to get rid of these negativities is not to make the same mistakes once again. If mistakes are not repeated, the reification does not occur with Jacoby's saying and social consciousness is provided. Jacoby and Mehmed Akif think that ideology is effective in the elimination of social awareness. According to Jacoby ideology is to create a new reality. So existing situations are ignored this is an important factor that increases reification. There are rows in the poems of Akif stating that the ideological view is incorrect. When Asim poetry is examined, it is tried to be explained that the ideological preferences of the current government should not lead the people to political blindness. The result of interdisciplinary study between a theoretical text *A Critique of Conformist Psychology* and a literary text *Safahat*; both authors give importance to the concept of family. They have discussed the concept of family with the concepts of religion. It is valuable that Russel Jacoby who is related to western civilization and Mehmed Akif Ersoy who is related with eastern civilization viewed the events from a similar view and it shows the importance of interdisciplinary cooperation once again.

GİRİŞ

Russel Jacoby'nin Belleğini Yitiren Toplum adlı teorik eseri, aile kavramını merkeze almaktadır. Çalışmada ailenin merkeze alınmasının sebebi, aile ile toplum arasındaki ayrılmaz bağıdır. Toplumu ayakta tutan temel faktör, ailedir. Ailenin ortadan kalkması, toplumun bozulması demektir. Yazara göre, komünist sistemin aileye değer vermemesi de toplumu daha kolay şekillendirebilmek içindir. Bu bağlamda, aile kurumunu ayakta tutan, dolayısıyla toplumu da şekillendiren, iki önemli kavram mevcuttur: Tarih ve din. Tarih, birey üzerinde oldukça etkilidir. Geçmişte yaşanan olaylar öğrenilerek, geleceğin daha sağlam temellerle inşa edilmesi hedeflenir. Tarihin ortadan kalkması, geçmiş ile olan bağı da ortadan kalkması demektir. Böylece birey, sürekli olarak anda yaşar bir hale gelir. Bu da geçmiş ile gelecek arasındaki ilişkinin kurulamamasına yol açar. Yazarın söyleyişiyle, “şeyleşme” gerçekleşir. Kişinin toplumsal bilince sahip olmaması, “şeyleşme” olarak nitelendirilir. Din, bir birikimin ürünüdür. Birey üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Dinin ortadan kalkması, bireyi etkileyen önemli bir kurumun ortadan kalkması ve kişinin bertaraf olması demektir. Jacoby'ye göre “şeyleşme”den kurtulmak için, toplumu bir arada tutan tarih, din ve aile kavramlarına önem verilmesi gerekmektedir. Yazarın amacı, belirtilen kavramların birbiriyle ilişkili olduğunu ortaya koyarak, aile kurumu üzerinden, toplumsal bilincin sağlam bir şekilde devamını sağlamaktır. Bu amaç için tarih ve din kavramlarından faydalanır. Böylece, aile ile tarih-din arasında ortaklık kurulmuş olunur.

Mehmed Âkif Ersoy, 1873 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası, Fâtih müderrislerinden Tâhir Efendi'dir. Annesi ise şeceresi Buhara Türklerine dayanan Emine Şerife Hanım'dır. Babasından Arapça eğitimi alan Âkif, öğrendiği her şeyin Tâhir Efendi sayesinde olduğunu belirtir.¹ Fâtih Rüştüyesi'ni bitirdikten sonra, Mülkiye'nin idadi kısmından mezun olur. Mehmed Âkif'in hayatındaki önemli dönüm noktalarından biri, Fatih yakınında, Sarıgüzel mahallesinde yer alan evlerinin yanmasıdır. Evlerinin yanmasından sonra Baytar Mektebi'ne geçiş yapan şair, okulu birincilikle bitirmiştir. (Tansel,1991:3)

Mehmed Âkif'in ilk şiirlerinde, Mülkiye'den hocası olan Muallim Naci'nin tesiri söz konusudur. Doğu ve Batı edebiyatlarına vakıf olan şair, Batı'da Fransız edebiyatına, Doğu'da Fars ve Arap edebiyatına yönelmiştir. (Kuntay,2015) Âkif üzerinde, Hâfız ve Sadi'nin etkisi oldukça fazladır. Özellikle Sadi'nin etkisi ömür boyu sürmüştür. Safahat'ın birinci kitabında yer alan “Durmayalım” adlı manzumenin girişinde, Sadi'den yapılan bir tercümeğe yer verilmesi de zikredilen yargıyı kanıtlaması bakımından oldukça önemlidir:

Sa'dî diyor ki: “Bir gece biz kârvân ile

Âheste-seyr iken yolumuz düştü bir çöle.

Sür'atle tayyiçin o beyâbân-ı vahşeti,

Hep yolcular fedâ ederek istirâhati, (Ersoy,2019:24)²

Ayrıca Safahat'ın son cildi olan “Gölgeler”de yer alan “Sadi'den Tercüme” metni ile Safahat'a girmeyen ancak Sadi'den yapıldığı bilinen tercümeğe ve Âkif'in yaptığı bazı tercümelerde “Sadi” takma adını kullanması da yukarıdaki yargıya kanıt niteliğindedir.

1 Safahat'ın “Hakkın Sesleri” bölümünde yer alan şu ibare bu bakımdan oldukça önemlidir: “Babam Fâtih müderrislerinden İpekli Hoca Tâhir Efendi merhumdur ki benim hem babam hem hocamdır. Ne biliyorsam kendisinden öğrendim.” (Ersoy, 2019:181)

2 Safahat'tan yapılacak alıntılarda, kolaylık sağlaması adına, sadece sayfa numarası verilecektir.

Âkif, aruzu başarılı bir şekilde kullanmaktadır. Şiirlerinin çoğunda karşılıklı konuşmalardan faydalanmıştır. Âkif'in aruzu başarılı kullanması da bu kısma akseder. Umumiyetle sade bir dil ile kaleme alınan bu diyaloglarda, aruz kusurlarının neredeyse hiç olmadığı görülmektedir. Bu durum da Âkif'i ölümsüz kılan vasıflardan biridir. "Seyfi Baba"nın girişi yukarıda belirtilen düşünceyi kanıtlamaktadır:

Geçen akşam eve geldim. Dediler:

— *Seyfi Baba*

Hastalanmış, yatıyormuş.

— *Nesi varmış acaba?*

— *Bilmeyiz, oğlu haber verdi geçerken bu sabah.*

— *Keşki ben evde olaydım... Esef ettim, vah vah! (s.60)*

Mehmed Âkif'in şiir görüşünün merkezini, gerçekçilik oluşturmaktadır. Yaptığı tasvirler veya işlediği konular göz önüne alındığında, realizmden hiçbir zaman vazgeçmediği görülmektedir. (Yetiş,1992) Âkif için mühim olan, Edebiyat-ı Cedide'de yer aldığı gibi sıfatlardan teşekkül eden ve bireysel psikolojiyi yansıtan metinler yazmak değil; karşılıklı konuşmalar ile mevcut sosyal, siyasî, askerî veya toplumsal durumları yansıtarak, var olan sorunları dile getirmek ve çözmeye çalışmaktır. Safahat'ın girişinde, okuyucu için kaleme alınan satırlar, açıklanan durumu belirtir.³ Safahat'ın dördüncü kitabı olan Fatih Kürsüsü'nde yer alan "İki Arkadaş Fâtih Yolunda" adlı manzume de Âkif'in hayal ile soyuttan değil; gerçek ve somuttan hareket ettiğini net bir şekilde ortaya koymaktadır:

— *Hayır, hayâl ile yoktur benim alış verişim...*

İnan ki: Her ne demişsem görüp de söylemişim.

Şu dur cihanda benim en beğendiğim meslek:

Sözüm odun gibi olsun; hakikat olsun tek! (s.204)

Şairin böyle bir yol izlemesinde, dönemin sosyal ve siyasî olayları da oldukça etkilidir: Trablusgarp Savaşı, Balkan Harbi, I. Dünya Savaşı; istibdat, sansür, cinayet... Eğer bunlar olmasaydı, Âkif'in şiirleri de çok farklı olabilirdi.

Mehmed Âkif Ersoy'un belirli kavramların üzerinde, önemle durduğu görülmektedir. Bu durumun nedeni ise Âkif'in nazım üzerinden halkı yönlendirmek istemesidir. Şair için mühim olan, söz hüneri yapmaktan ziyade, anlatmak istediğini açık ve net bir şekilde ortaya koymaktır. Âkif'in üzerinde en çok durduğu kavramların başında, "çalışma" gelmektedir. Ona göre devletin çökme aşamasına gelmesindeki ilk neden, görevini yerine getirmeyen idareciler ve hakkıyla çalışmayan insanlardır. Mevcut durumdan kurtulabilmek için çalışmak gerekmektedir. Çalışmaktan başka bir çözüm yolu yoktur. Çalışmanın parolası ise, bir elde kandil diğer elde iskandilin bulunmasıdır:

Bir elde olmalı kandil, bir elde iskandil,

Selâmetin yolu insan için bu, başka değil! (s.20)

³ *Ne tasannu' bilirim, çünkü ne san'atkârım.*

Şi'r için «gözyaşı» derler; onu bilmem, yalnız,

Aczimin giryesidir bence bütün âsârım (s.5)

Âkif'in şiirlerine yansıyan bir diğer kavram ise "mâzi"dir. Ona göre, mâziden ders alarak, âti şekillendirebilir. Çalışmanın ve geçmişi bilmenin ilk aşaması ailede belirir. Bundan dolayı Âkif'in şiirlerinde "aile" oldukça önemlidir. Jacoby'nin de çalışmasında önemle durduğu kavramların başında, aile ve geçmiş gelmektedir. Bu durumun nedeni incelendiğinde, "bellek" kavramıyla karşılaşılır. Jacoby için bellek, mâziyle beraber ele alınmalıdır. Geçmişte olan her türlü olay, toplumsal belleği oluşturmaktadır. Toplumsal belleğin sürekliliği ise toplumun kalıcılığını sağlamaktadır:

"İnsanoğlu hiçbir zaman tümüyle bugünde yaşamaz. Geçmiş... Süper egonun ideolojilerinde yaşamaya devam eder ve ancak yavaş yavaş bugünün etkilerine ve yeni değişimlere izin verir; süper ego aracılığıyla çalıştığı sürece, insan yaşamında ekonomiden bağımsız, güçlü bir rol oynar." (Jacoby,1996:112)

Geçmişte yaşanan olaylar, bilinçaltında yerini alır ve uygun zaman geldiğinde, bilinç üstüne çıkar. O halde, insanı mâziden ayrı düşünmek mümkün değildir. Bazen geçmiş hatırlanmak istenmez. Bu gibi durumlarda toplumsal baskı ortaya çıkmış olur. Jacoby bu durumu şöyle dile getirir: *"Bu kitap toplumun baskısı altında yitirilip duran şeyleri anımsama çabasıdır; düşüncenin planlı kullanılıp-atılmasına karşı çıkar."* (Jacoby,1996:19) Binaenaleyh, hayatın bir yansıması olan şiir de geçmişten beslenmektedir. Mehmed Âkif Ersoy'un şiirleri de bu duruma örnek teşkil eder. Makalede, Jacoby'nin Belleğini Yitiren Toplum eserinden hareketle, Âkif'in Safahat'ına üç açıdan bakılmaya çalışılacaktır: Mâzi, aile ve din.

1.Mâzi

Russell Jacoby, *"felsefenin tarihi, unutuşun tarihidir"* (Jacoby,1996:25) diyerek, felsefe ile tarih arasında "unutma" kavramından hareketle, bir müşterekliğin var olduğunu belirtmiştir. Felsefenin malzemesi sorulardır. Mâzi ele alındığında, tarihin tozlu sayfalarına karışmış olaylarla karşılaşılır. O halde mühim olan, "Geçmişte kalan olayların, hâli ve âtiyi şekillendirmesi nasıl olur?" sorusuna cevap aramaktır. Jacoby'nin de belirttiği gibi bu sorunun cevabı, felsefe ile verilebilir. Çünkü mâzide yer alan olaylara belirli sorular sorularak, geçmiş, hâle aksettirilir. Örneğin, "Osmanlı Devleti neden yıkıldı?" sorusuna verilecek cevaplar, aynı hatalara düşülmemesini sağlayacaktır. Binaenaleyh, sorular aslında cevapları doğurmaktadır. Böylece mâzi ile hâl arasında bir ilişki sağlanır. Sağlanan bu ilişkinin üçüncü aşaması ise, âti ile gerçekleşir. Bunun nedeni ise, âtinin, mevcut duruma bağlı olarak teşekkül etme olasılığıdır. Görülüyor ki kavramlar arasında ayrılmaz bir ilişki söz konusudur. Buna rağmen yaşanan zamanda, geçmişin önemsenmemesi hatta unutulmaya çalışılması söz konusudur. Çünkü mevcut algıya göre, geçmiş lüzumsuzdur. Mesele âni yaşamaktır. Geçmiş, eskide kalmıştır ve insanları şekillendirme konusunda bir fonksiyonu yoktur. Kişiler bu şekilde, kendi düşüncelerinin aksettiğini zannetmektedir. Lakin bu durumun bir moda olduğu Belleğini Yitiren Toplum adlı eserde şu şekilde dile getirilir: *"Zamanımızın göstergesi, düşüncenin modaya teslim olmasıdır. Geçmiş çok eski diye küçümsenirken, bugün en iyi diye göklere çıkarılıyor."* (Jacoby,1996:25)

Mehmed Âkif Ersoy için mâzi ile âti arasındaki bağ oldukça güçlüdür. İki kavram birbirinden bağımsız telakki edilemez. Nazif Gürdoğan bu konuya temas ederek, şairde yer alan sentez kavramını şöyle açıklar:

"Mehmet Âkif kökleri geçmişte, dalları gelecekte olan büyük bir Anadolu çınarına benzer. Onun gönül dünyası, Anadolu insanının her rüyasını gerçekleştirecek kadar geniş ve zengindir. Onun rüyasını gördüğü Anadolu, süreklilik ve bütünlük içinde, misyonunu değiştirmeden, vizyonunu sürekli yenileyen Türkiye'dir. Anadolu'nun bin yıllık tarihi içinde oluşan misyonu değişmez, ancak misyonuna ulaşmak için geliştirilen vizyon değişir. Değişmeyen misyon ile değişen vizyonu birbirine karıştıran toplumlar, kökleri geçmişte olan geleceklerini inşa edemezler" (Dürdoğan,2007:182).

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere, şair için önemli olan, geçmiş ile mevcudun birlikte ele alınmasıdır. Mevcudu var eden, geçmişe karşı alınan tavidir. Onun isteği, “bütünlük” ve “süreklilik”ten hareketle, bir gençliğin inşa edilmesidir.

Âkif, geçmişin ne kadar önemli olduğunu fark eden aydınlardandır. Bazen, geçmiş ile gelecek arasındaki ilişkiyi çözemeyip, ânda yaşayan “bohem kişiler” diye nitelendirebilecek şahıslar ile karşılaşılır. Âkif böyle kişileri, “ayyaş” kelimesi üzerinden okuyucuya yansıtmak ister:

Ne mâzi var, ne âtî, bak şu ayyâşın hayâlinde (s.32)

“Meyhane” manzumesindeki bu mısra, Russel Jacoby’nin mâzi hakkında söyledikleri ile tam bir uyum içerisindedir. Âkif’in ayyaş tabirini kullanması, bilinçli bir tercihtir. Bir kişinin, ayyaş olarak nitelendirilebilmesi için, kendisinden geçmesi gerekmektedir. Mamafih, kişi kendisini kontrol edemez bir hale gelir. Böyle bir durumda ise ne geçmiş ne de gelecek söz konusudur. Mühim olan ânın keyfini sürmektir. Dönemde yaşanan olaylar düşünüldüğünde, Âkif’in bu kelime ile kastetmek istediği şeyin, devletin mevcut haline üzülme veya umursamayan kişiler olduğu söylenebilir.

Geçmiş düşünülmediğinde veya yok sayılmak istenildiğinde, bellek yitimiyle karşılaşılır. Bellek yitimine uğrayan kişi, geçmişi çöplük olarak nitelendirir. Çünkü onun için geçmişten çıkarılabilecek herhangi bir ders söz konusu değildir. Bütün mesele, ânı yaşamaktır. Jacoby bu durumu anlatırken, pozitivizm ile bilinç yitimi arasındaki bağlantıyı şu şekilde ortaya koymaktadır:

“Geçmiş düşünme yeteneksizliğinin ya da gönülsüzlüğünün bedeli düşünememektir. Bellek yitimi geçmiş düşünceyi fazladan bir ‘entelektüel çöplük’ gibi sırtından atan ‘radikal’ ampirisizm ve pozitivizmden, geçmişin devlerine ve dehalarına çok erken doğma talihsizliğine uğradıkları için selam duran açığöz kuramlara kadar çeşitli biçimler alır” (Jacoby,1996:29).

Geçmiş, “entelektüel çöplük” olarak nitelendirildiğinde, mâzi ile ilişki koparıldığı için, toplumsal bellek ortadan kaldırılmış olunur. Böylece, “şeyleşme” olarak nitelendirilebilecek durum çıkmış olur. Geçmiş ile müştereklik bağı söz konusu olduğu halde, ortaklık yok sayıldığında, bir boşluk içine düşülür. Lakin kişi, bir boşlukta olduğunu da fark etmez. Çünkü arayışın olduğu yerde, bulma söz konusudur. Ortega Y Gasset, bu durumu insanın benliğini bulması ve herkesleşmekten kurtulması olarak nitelendirmektedir (Gasset,1999).

Mehmed Âkif Ersoy da geçmiş ile hâl arasındaki ilişkiyi çözen şairlerden biri olarak, insanları bilinçlendirmek ve döneminde yaşayan insanların ne durumda olduğunu göstermek için “herkesleşmiş” veya “şeyleşmiş” kişileri şiirlerinde işler. “İki Arkadaş Fâtih Yolunda” adlı manzumede yer alan şu satırlar, Osmanlı Devleti’nin mâzisi ile hâli arasında ilişki kurması bakımından Jacoby’yi destekler niteliktedir:

*Bu nâ-halefliği biz yapmışız; selef ma’zûr.
Oyup sıçan gibi her dört adımda bir kemeri,
Deden mi açmış o miskin kılıklı kahveleri?
Hayır, deden sana, bak, hastahâneler yapmış!
Yanında Mekteb-i Tibbiyye’ler, neler yapmış!
Şu gördüğün kocaman kütle yok mu? Dârü’l-Tıb.
— Demek: Bu medrese, Tibbiyye Mektebi’ydi...
— Ayıp!
— Ayıp nedir?*

— *Bunu olsun görüp de bilmemeniz.*
— *Bakılsa öyle... Fakat “bilmeyin!” diyen yine siz!*
— *Tabâbetin o kadar muhteremdi mevki’i ki:*
Birer tabîb-i fûnûn-âşinâ çıkar, eski
Müderresînimizin en güzîde efrâdı.
Yazık, o nesl-i kerîmin vefâsız evlâdı,
Bırakmış öylece, hiç bakmamış müesseseye;
Neler görür neler insan girince medreseye! (s.210)

Osmanlı Devleti’nin II. Mahmud zamanında açtığı Mekteb-i Tıbbiye başta olmak üzere, geçmişte yapılan birçok yeniliğin metne yansıdığı görülmektedir. Âkif’in üzerinde durmak istediği kısım ise, mevcut neslin bunlardan bî-haber oluşudur. Bu yapıların önünden her gün geçilmesine rağmen, özellikle de dönemin gençleri tarafından içerisinde ne olduğu bilinmemektedir. Şair bu durumu, “bilmeyin diyen yine siz” ifadesi ile ortaya koymaya çalışmıştır. Mevcut durum o kadar kötüdür ki şair, mektebin bilinmemesini “ayıp” ile nitelendirmesine rağmen, Âkif’e verilen cevap, “ayıp nedir?” olur. Böylece Mehmed Âkif mevcut durumun ne kadar vahim olduğunu, abartarak okuyucunun zihnine nakşetmek istemiştir. Bu durum da yukarıda zikredilen Jacoby’nin “bellek yitimi” kavramına, etkili bir örnektir. “Şeyleşme” o kadar artmış ki her gün görülen bir yapı dahi mevcut manasından tecrit edilmiştir. Böylece Âkif’in, bellek yitimini ne kadar etkili bir şekilde okuyucuya yansıttığı da görülmüş olunur.

Russell Jacoby’nin Belleğini Yitiren Toplum adlı çalışmasında üzerinde durduğu kavramlardan birisi de ideolojidir. İdeoloji, “siyasi ya da toplumsal bir öğretiyi meydana getiren, siyasi ve toplumsal eylemi yönlendiren düşünce, inanç ve görüşler sistemi” olarak tanımlanmaktadır (Kaya,2011:166). İdeoloji, burjuvazinin feodalizme karşı verdiği ilk mücadeledir. Binaenaleyh, aristokratik bir toplumda doğmuştur. İdeoloji, 18. Yüzyıl Aydınlanma Çağı’nın arka planını oluşturmaktadır. Böyle bir karışık ortamda, akli savunmak ve ilerici olmayan her türlü düşünceyi eleştirmek için tezahür etmiştir (Mardin,1997). İdeolojinin bilinç ve birey ile ilişkisinin nasıl olduğunu Zizek şu şekilde anlatır:

“İdeoloji yalnızca bir ‘yanlış bilinç’, gerçekliğin yanlışlamaya dayalı bir temsili değildir; daha ziyade çoktan ‘ideolojik’ olarak kavranması gereken bu gerçekliğin kendisidir – ‘ideolojik’, tam da mevcudiyeti katılımcılarının, onun özünü bilmemesini gerektiren bir toplumsal gerçekliktir- yani yeniden üretilmesi, bireylerin ‘ne yaptıklarını bilmemeleri’ni gerektiren toplumsal fiiliyattır. ‘İdeolojik’, bir (toplumsal) varlığın ‘yanlış bilinci’ değil, ‘yanlış bilinç’ten destek aldığı sürece bu varlığın kendisidir. Böylece sonunda semptom boyutuna varmış oluyoruz, çünkü semptom, ‘tutarlılığı, öznenin belli bir bilgisizliğini gerektiren bir oluşum’ olarak da tanımlanabilir: Özne ‘semptomunun keyfini’, ancak onun mantığını gözden kaçırdığı sürece çıkarabilir- semptomun yorumunun başarı ölçütü tam da semptomu ortadan kaldırmasıdır” (Zizek,2011:36).

Görülüyor ki ideoloji ile bilinç arasında zıt bir ilişki söz konusudur. İdeolojide eylemin, idrak edilmeden gerçekleşmesi söz konusudur. Yanlış bilinçten hareketle Jacoby’nin düşünceleri, bellek yitimi üzerine yoğunlaşmıştır. Toplumun, hatırasını veya geçmişini bastırması sonucu, bellek yitimiyle karşılaşılır. İdeoloji kavramı ile “izm” arasındaki ilişkiyi Jacoby şöyle yansıtır: “İdeolojiler ‘tarafدارlarını tatmin edecek şekilde her şeyi, her oluşumu tek bir önermeden sonuca giderek açıklayabilen izimler’dir” (Jacoby,1996:31). O halde anlaşılıyor ki ideoloji kavramında, tek yönlü bir bakış söz konusudur. Mesele, ideolojiye bağlanan kişilerin ikna olmasıdır. Çünkü ele alınan mefhumun ilelebet sürmesi, ancak buna bağlıdır. Kişiler ikna edildiği vakit, ideolojiye mugayir olan her türlü düşünce reddedilir. Bunun sonucu olarak da tarih ile kişi arasına bir set çekilir. Cemil Meriç bu durumu şöyle nitelendirmektedir: “İzm’ler idrakimize giydirilen deli gömlekleri. İtibarları menşe’lerinden geliyor.

Hepsi de Avrupalı”dır (Meriç,2015:92).

Mehmed Âkif Ersoy’un şiirlerinde, tarih ile arasına set çeken insanların ağır bir şekilde eleştirildiği görülmektedir. Şair bunu yaparken bazen de mâzi ile hâl arasında mukayese yapmaktadır. Gelen yönetimlerin politikalarına bağlı olarak şekillenen tarih tezlerinin yanlışlığı da eleştirilir. Safahat’ın altıncı parçası olan Asım’dan alınan aşağıda yer alan mısralar bu bakımdan oldukça mühimdir:

*Ben ki ecdâda söven maskaralardan değilim
Anarım hepsini rahmetle... Fakat münfa’ ilim (s.368)*

*Zulmü alkışlayamam, zâlimi aslâ sevemem;
Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem.
Biri ecdadıma saldırdı mı, hattâ boğarım...
-Boğamazsın ki!
-Hiç olmazsa yanımdan koğarım. (s.358)*

Âkif için ecdat saygıyı hak eden kişilerden müteşekkildir. Geçmişini yâd etmek yerine kötü sözlerle anan kişilerin, maskara olduklarını belirtir. Bunu derken de kendisiyle mukayese etmektedir. Şair bütün atalarını rahmet ile anmaktadır. Bu durumu belirtirken kullandığı “hepsini” ifadesi oldukça mühimdir. Çünkü Ersoy’un ayırım gözetmeyip, mevcut yapının kurulmasında, geçmişteki herkesin katkısı olduğunu ortaya koymaya çalıştığı görülür. Âkif, soytarı olarak nitelendirdiği kişilerin neler yaptıklarını anlatmaya devam ederek, onları “ecdada saldıran” olarak nitelendirir. Böylece, ideolojik bir bakışla karşılaşıldığı ve bu bakışın yanlış olduğunu etkili bir şekilde okuyucuya yansıttığı görülmektedir.

Jacoby’nin ideoloji için söyledikleri göz önüne alındığında, Mehmed Âkif ile tam bir uyum içerisinde olduğu görülmektedir. Şair, soytarı olarak nitelendirdiği kişileri şiirinde işlerken, doğru olanın ne olduğunu da ele almıştır. Safahat’ın beşinci kitabı olan Hatıralar’da yer alan şu mısralar, Âkif’in, ecdada nasıl baktığını ve nasıl bir gençlik istediğini belirtir:

*Gösterin ecdâda az çok benzeyen bir kan bana!
İsterim sizlerde görmek ırkınızdan yâdigâr;
Çok değil, ancak, necîb evlâda lâyıık tek şiâr
Varsa şâyed, söyleyin, bir parçacık insâfınız:
Böyle kansız mıydı –hâşâ- kahraman eslâfınız? (s.269)*

Görülüyor ki şair, ecdada benzeyen bir gençlik istemektedir. Burada kullandığı “az çok” ibaresi oldukça mühimdir. Bunun nedeni ise, gelen vahim durumun “az çok” ifadesi ile anlatılmış olmasıdır. Mevcut gençlik, ecdadından bî-haber olmanın yanı sıra; yukarıda da görüldüğü üzere –biraz da ideolojik olarak- geçmişe sövmektedir. Âkif, “Böyle kansız mıydı” derken istifham sanatından faydalanır ve gençliği mevcut durumunu aksettirmeye çalışır. Gençliğin, geçmişe karşı olan olumsuz algısı, böylece bir kez daha tekrarlanmış olur. İdeolojik yaklaşım, milli ruhun yıkımı ile sonuçlanır. Milli ruh ortadan kalktığı vakit de “izm”ler artar ve Jacoby’nin anlatmaya çalıştığı toplumsal bilincin ortadan kalkması yani “şeyleşme” ortaya çıkar. O halde, Âkif ile Russel Jacoby’nin, aynı düşünceleri farklı kelimeler ile ifade ettiği söylenebilir.

Belleğini Yitiren Toplum’da üzerinde durulan bir diğer düşünce, geçmiş ile mevcut arasında var olan ilişkidir. İnsanlar, geçmiş düşüncelerin, mâzinin tozlu sayfalarında kaldığını düşündükleri için sadece hâl ile ilgilenmektedir. Bu durumun yanlış olduğu, “Tarih tekerrürden ibarettir” sözü ile de net bir

şekilde anlatılmıştır. Jacoby'nin konu hakkındaki düşünceleri şöyledir:

“Geçmiş düşüncenin geçmiş olduğu için geçip gittiği savi, açıkçası bugünü kurtarmaya yönelik bir mazerettir. Bu akıl yürütmeyi kendi mantığıyla eleştirmek gerekirse, bunun göreciliğin çağdaş biçimi olduğunu söyleyebiliriz” (Jacoby,1996:26).

Düşüncelerin, geçmişte var olmasından dolayı geçmişte kaldığının zannedilmesi, toplumsal bilincin yok olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Böyle düşünen kişiler için ânı yaşamak mühimdir. Ânı yaşamamanın yolu ise bohem hayat olarak nitelendirilebilecek davranışlar bütününden geçmektedir. Eğer geçmişe yönelip, mâziden ders alınırsa, hâl ile geçmiş, hâl ile âti arasında bir ilişki olur. Lakin kişilerin düşünceleri, “bugünü kurtarmak” olduğu için zikredilen ilişkileri kurmamayı ve adeta benliklerinden kaçmayı tercih etmektedirler.

Âkif'in şiirleri incelendiğinde, yukarıda anlatılmaya çalışılan ilişkilerin oldukça açık ve sık bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Şairin mâzi-hâl-âti arasında ilişki kurmasının nedeni, bu üç kavramın birbirinden bağımsız düşünülemez olmasıdır. Âkif için Batı'nın tekniği alınmalı; hatta koşar adımlarla gelişmek için çalışılmalıdır. Lakin bunu yaparken geçmişe küfredilmemeli ve mâzi silinmemelidir. Eğer geçmiş yok sayılırsa, gelecek de şekillenemez. Jacoby'nin deyişiyle, bilincini kaybeden toplum asla ve kata geleceğine yön veremez. Bu durumu Âkif “Azimden Sonra Tevekkül”de şöyle anlatır:

*Müstakbeli bul, sen de koşanlarla bir ol da;
Mâzîyi fakat, yıkmaya kalkışma bu yolda.
Ahlâfa döner, korkarım, eslâfa hücumu:
Mâzîsi yıkık milletin âtîsi olur mu? (s.425)*

Âkif için mühim olan noktalardan birisi geçmişten ders almaktır. Geçmişten ders alabilmek için mâzideki olaylardan haberdar olunması gerekmektedir. Jacoby'nin söylemiş olduğu toplumun bilinç kaybı da oldukça önemlidir. Eğer bilinç ortadan kalkarsa, mâzi ile hâl arasındaki ilişki de ortadan kalkmış olur. Böylece istedik davranışlar gerçekleşemez. İdeolojik bakış, sloganlaşmayı ortaya çıkarır. Sloganlaşmanın başladığı yerde, düşünceden ziyade, hazır kabuller söz konusudur: *“Belleğinden ve zihninden yoksun kalan birey, gerçekliğin yapısını düşünmekten çok, dostları ve düşmanları sınıflamaya yarayan söylemiş sloganların çekimine kapılıyor.”* (Jacoby,1996:133)

*Târîhi tekerrür diye ta'rif ediyorlar;
Hiç ibret alınsaydı, tekerrür mü ederdi (s.450)*

beyti, Âkif'in geçmiş ile günümüz arasındaki ilişkiyi göstermesi ve Jacoby'nin görüşleriyle paralellik aksetmesi bakımından oldukça mühimdir.

2.Aile

Aile toplum için oldukça önemlidir. Bunun nedeni ise ailenin, toplumun hem en küçük hem de en etkili yapısı olmasıdır. Belleğini Yitiren Toplum'da Russell Jacoby'nin üzerinde özenle durduğu kavramların başında aile gelmektedir. Bunun nedeni incelendiği vakit, ailenin etkili bir güç olmasıyla karşılaşılmaktadır. Jacoby'ye göre, ailedeki mensupların birbirine olan bağı ne kadar kuvvetliyse, dışarıdan gelecek etmenlere de o derece korunaklıdır. Kominizim için mühim olan kelimelerin başında aile gelmektedir. Çünkü aile bağı koptuğu vakit, bireyin dışarıdan gelecek etkilere açık bir hale geldiği görülür.

Aileyi mühim kılan bir diğer özellik ise, kişinin şekillenmesinde ailenin önemli bir etmen oluşudur. Toplum da bireylerden müteşekkil olduğuna göre, ailenin bireyi şekillendirmesi, toplumun şekillenmesi adına da önemli bir etmen olarak görülebilir. Jacoby'nin bu konuda söyledikleri oldukça mühimdir:

“Aile en önemli terimlerden biridir. Toplumsal değişmeler aileden kırılarak geçer ve böylece bireyin oluşumunu etkiler. Bireyin ‘zihinsel’ ev halkı, aile halkından oluşmuştur. İkincisi bir verimlilik birimine doğru büzüldükçe, ilki de büzülür. Görece bağımsız bir şekilde aileyi geçindiren kişi ve iktidar olarak babanın ekonomik öneminin zayıflaması ailenin dönüşümündeki en önemli olayların başında gelir. Baba bağımsız otorite ve bireysellik kalıntılarını yitirdikçe, aile de esnekliğini yitirir. Bu sürecin olumlu ve demokratik özellikleri de bulunmakla birlikte, olumsuz özellikleri de vardır: Bir zamanlar aile tarafından beslenen ve yarası sarılan çocuk egosu, artık beslenmez, yalnızca bütünleştirilir” (Jacoby,1996:66).

Âkif'in aileye bakışı ile Jacoby'nin bakışı arasında bir paralellik olduğu söylenebilir. Âkif'e göre aile, küçük bir dünya demektir. Bu küçük ailede babanın rolü oldukça önemlidir. Çünkü Jacoby'ye göre baba, çocuk için örnek modeli teşkil ederken, Âkif'e göre de aile reisi konumunda bulunduğu için çocukların yetişmesinde oldukça mühim bir vazifesi vardır. İbrahim Kır, Âkif'in aile mefhumuna verdiği önemi şu şekilde anlatmaktadır:

“Akif, aileyi bir hayat arkadaşlığı, bir geçim yuvası, insanın bu dünyada gerçek mutluluğu tattığı, en huzurlu hayatı yaşadığı, bir sevgi-saygı ocağı olarak görmektedir. Akif insanın bu inceliği gereğince anlayamadığına üzülmemektedir. Akif, eğer insan çalışır, helâlinden kazanır, akşam eve döndüğünde karısı, çocukları, annesi ve babası sevgi, saygı ve şefkatle etrafını sararsa; o vakit, o evin cennet saraylarını andıran bir mutluluk yuvası olacağını, duygularla yüklü bir kalp için de bundan büyük mutluluğun olamayacağını belirtmektedir. Akif, bu aile tipinde erkeğin ailenin yöneticisi; kadının erkeğin hayat arkadaşı, gönül ve can yoldaşı; çocukların ailenin ruhu ve meyvesi; yaşlı anne ve babanın ise korunacak hizmet sunulacak ailenin en tecrübeli saygıya değer insanları olduğunu açıklamaktadır” (Kır,1988:131-132).

Âkif için baba kavramı bu kadar önemliyken, babanın yaptığı hatalar da ağır bir şekilde eleştirilmektedir. Çünkü baba, aile reisi olarak nitelendirilmektedir. Bu da ileride çocuğun yanlış bir örnek olmasına sebebiyet verebilir. Bunu önlemek isteyen şair, babanın yaptığı hataları da eleştirip, şiirlerine konu etmiştir. “Âsım”da yer alan;

*Çoluğun var, çocuğun var, haremin nâmuslu;
Yaşın altmış beşi bulmuş, otur artık uslu.
Neren eksik, be adam, böyle ne var çıldırarak?
Karı derdiyle yıkılmaz bu kadar yıllık ocak. (s.329)*

dörtlüğü, babanın eleştirilmesine bir örnektir. Ocağın yıkılması, ailenin ortadan kalkmasıdır. Bu da Âkif için olabilecek en kötü senaryodur. Dörtlüğün ilk mısraı, mutlu bir ailenin nasıl olması gerektiğini anlatmaktadır. Âkif'e göre mutlu aile, çocuk ve sadık bir eş üzerine kurulmuştur. “Be adam” ifadesi, baba mefhumuna yakışmayan davranışları yapan birine duyulan sitemi, ifade etmektedir.

Âkif için saadet ile aile arasında bir paralellik söz konusudur. Bu durumun nedeni ise Jacoby'nin “zihinsel oluşum” olarak nitelendirdiği, bireyin gelişimi ve olgunlaşması ile ilgilidir. Şaire göre, bu dünyada bir mutluluk söz konusu ise sadece aile ile gerçekleşir:

“Hayât-ı âile” isminde bir ma’îşet var;

*Sa'âdet ancak odur... dense hangimiz anlar?
Hayât-ı âile dünyâda en safâlı hayat,
Fakat o âlemi bizler tanır mıyız? Heyhat!
Sabahleyin dolaşıp bir kazanca hizmetle;
Evinde akşam otursan kemâl-i izzetle (s.102)*

Âkif, aile ile mutluluk arasında ilişki kurarken, insanların bu ilişkiyi anlamadığından da yakınmaktadır. “O âlemi bizler tanır mıyız?” ifadesi aile ile mutluluk arasındaki müşterekliği açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Müellif insanların ailedeki huzuru anlayamamasına oldukça üzülmemektedir. “Heyhat” ibaresi de bu anlamda bir hayıflanma olarak düşünülebilir. Ailedeki yaşantının nasıl olması gerektiğine de değinen Âkif, sabahleyin çalışan bireylerin akşam olduğu vakit evine dönmesi gerektiğini söylemektedir. Çünkü başta belirtilen saadetin oluşması ancak ailedeki kişilerin bir arada olması ile mümkündür. Mamafih, akşam evinde oturan kişi, saadete yani “kemâl- i izzete” kavuşmuş olur. O halde görülüyor ki Âkif için toplumun teşekkül etmesindeki en mühim etken, ailenin saadetli bir şekilde yaşamasıdır.

Toplumun şekillenmesinde ailenin saadeti önemliyken, toplumun devam edebilmesi için de aile kavramının ebedî olması önemlidir. Âkif bu hususu, “taze hayat” olarak nitelendirmektedir. Onun için önemli olan, evlenip aile kurarak, devletin eksiklerini ortadan kaldıracak kişilerin var olmasını sağlamaktır:

*Nerde noksânı telâfi edecek tâze hayât?
Evlenip âile teşkili bugün zor geliyor;
Görüyorsun ya nikâhlar ne kadar seyreliyor! (s.341)*

Âkif için genç nesiller, önceki nesillerden daha bilgili olmalıdır. Bunun yolu da gençlerin aile kurup, çocuk sahibi olmalarından geçmektedir. “Evlenip âile teşkili” ifadesi, belirtilen düşüncüyü kanıtlar mahiyetindedir. Ayrıca bu ifade ile ailenin ancak evlilik ile olabileceği de anlatılmak istenir. Evliliğin ortadan kalkması, aile kurumunun ortadan kalkması ile eşdeğer tutulmaktadır. Alıntının son mısraı, adeta bir sitem mahiyeti taşımaktadır. “Görüyorsun ya” ile bir sorunun var olduğu hissettirilir ve ardından sorunun, nikahların azalması olduğu söylenir. Bu da Âkif’in gerektiğinde imadan da faydalandığını göstermektedir.

Osmanlı Devleti, 1699 yılında gerçekleşen Karlofça Antlaşması’nda ilk defa büyük çapta bir toprak kaybı yaşamıştır. Devlet, güç kaybını önleyebilmek için belirli ıslahat girişimlerine başlamıştır. Tanzimat hareketlerine bakıldığında, merkezde Batı’nın yer aldığı görülmektedir. Askerî, sosyal ve siyasî alanlardaki yenilikler pek tabii olarak, diğer alanlara da sirayet etmiştir. Âkif açısından, gerçekleşen bu ıslahat hareketlerinde yanlışlıklar vardır. Yanlışlıkların başında ise Batı’ya karşı olan koşulsuz bağlanma gelmektedir. Mamafih, bağlanmanın aileye de sirayet etmesi Âkif’in korktuğu en vahim durumdur. Bunun nedeni ise ailenin toplum için oldukça önemli ve vazgeçilmez olmasıdır:

*Biz ki her mevcûdu yıktık, gâyesiz bir fikr ile;
Yıkmadık bir şey bıraktık... Sade bir şey: Âile.
...
Lâkin, Allâh etmesin, bir düşse şayet âilat,
En kavî kollarla hattâ kalkamaz imkânı yok.
Kim ki, kalkar der, onun hayvan kadar iz'ânı yok!
“Âilî bir inkılâb olsun” diyen me'yûs olur;
Başka hiçbir şey kazanmaz, sâde bir deyyus olur (s.194)*

Yukarıdaki alıntı incelendiğinde, Âkif’in aileye verdiği önemin kelimelere yansıdığı görülmektedir. Şair için aile o kadar önemlidir ki onda yapılacak en ufak bir değişim bile “deyyus”luk ve akılsızlık ile itham edilmektedir. Bu tür argo ifadelerin metne sirayet etmesi, şairin nasıl bir psikoloji içerisinde olduğunu da net bir şekilde göstermektedir. Ailede yapılacak bir değişimin, devleti vahim bir tablo ile karşı karşıya getirmesine sebep olacağı düşüncesi, metinde zikredilen argo kelimeler ile ifade edilmiştir. Ayrıca, şimdiye kadar her türlü kurumda değişikliğe gidildiği “yıkmadık bir şey bıraktık” ifadesi ile ortaya konulmakta ve muhkem kalan o kurumun da aile olduğu belirtilmektedir. Âkif, ailede bir değişim olmaması için Allah’a yalvarmakta velev ki bir değişim aksederse, karşılaşılabilecek tablonun içler acısı olacağını ifade etmektedir. “Hüsrân-ı Mübîn” manzumesinde, ailede de belirli değişikliklerin olduğu görülmektedir. Anne ve baba, çocuklarının gelecekleri hakkında konuşmakta ve anne, çocuğunun önemli mevkilere gelmesini isterken, babaysa çocuğun manevi yönden gelişmesine öncelik vermek istemektedir. Şaire göre, anne ve baba arasındaki farklı görüşler, aile kurumunun da bozulmaya başladığına bir işaret olduğu söylenebilir. Çünkü Âkif’e göre, ebeveynler arasında tezat olmamalıdır:

*Başlattığı gün mektebe, duydum ki diyordu,
Rahmetli babam: “Âdem olur oğlum ilerde.”
Annemse, oturmuş, paşalıklar kuruyordu...
Âdemliği geçtik! Paşalık olsun, o nerde?
Âmâli tezâd üzre giderken ebeveynin,
Hep böyle harâb olmada etfâl ara yerde! (s.119)*

Mehmed Âkif’in kendi hayatından esinlenerek oluşturduğu manzumede, ailedeki farklı görüşlerin, çocuğu olumsuz etkilediği üzerinde durulmuştur. Baba için önemli olan maneviyat iken anne için mühim olan çocuğunun iyi yerlere gelip, rahat bir yaşam sürmesidir. “Âdem-paşa” çatışması bu bakımdan önemlidir. Şair, âdem ile maneviyatı, paşa ile dünyevî geleceği anlatmaya çalışmıştır. İki farklı görüş içinde büyüyen çocuk, kendi benliğini oluşturamamakta veyahut geç oluşturabilmektedir. Bu da aile kurumunun zedelenmesine sebep olmaktadır. Çünkü bu ortamda büyüyen çocuklar, Âsım’da belirtilen “taze hayat”ları dünyaya getirememektedir. Mamafih, bu durum aile kurumunun ortadan kalkmasına zemin hazırlamaktadır. Buna bağlı olarak da devletin kötü gidişatı sürmektedir. Çünkü gerek Jacoby gerekse de Âkif için aile ile devlet arasında bir paralellik söz konusudur.

O halde görülüyor ki Belleğini Yitiren Toplum’da Jacoby’nin aileye yüklediği görev ile Âkif’in aileye bakışı arasında tam bir uyum söz konusudur. Bu da ailenin bir toplum için ne kadar önemli olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

3.Din

Din, toplumu şekillendiren önemli bir kavramdır. Rollo May’ın görüşüne göre, birey ile din arasındaki ilişkinin, kişiyi şekillendirdiği bir gerçektir. Bunun nedeni ise dinin kişiye güven vermesinde yatmaktadır. Din, kişiye belirli bir tutunma alanı sağlar. Kişinin iradesinin yetmediği veya psikolojik olarak sıkıntılarının var olduğu bir dönemde, din ile var olan problemler ortadan kalkabilir. Türk edebiyatında, dinî motiflerin ve dinin birey üzerindeki psikolojik yansımalarının işlendiği metinlerin var olduğu görülmektedir. Tevfik Fikret’in “İnanmak İhtiyacı” adlı şiiri dinin birey üzerindeki etkisini açık bir şekilde göstermesi bakımından önemlidir. Russell Jacoby’nin bu konudaki görüşleri şu şekildedir:

“Rollo May bize dinin yararlı olduğunu, çünkü ‘kişinin kendine saygısını ve kendine verdiği değeri

güçlendirdiğini ve kendine güvenmesine yardımcı olduğunu’ söyler. Tinsel değerler, tinsel olmayan pazarın izini (mücadele değerini) taşırlar. Hiçbir şey kendisi için değildir, her şey başka bir şey içindir. Pragmatizm en üst düzeyde hüküm sürer. Din ve felsefe bir radyo programına dönerek yozlaşır; sabah erkenden keyifsiz bir gün boyunca kişiyi ayakta tutmayı amaçlar. Ruhsuz bir gerçekliğe yönelik yüzeysel bir eleştiri, kötü maddeciliği çok fazla maddecilikle karıştırarak hoşnutsuzları yatıştırır, aynısından daha da almaya ikna eder” (Jacoby,1996:82).

Mehmed Âkif Ersoy’un din mefhumuna bakışı da Jacoby’ye benzemektedir. Şair için de din oldukça önemlidir. Gençlikten beklediği, dine bağlı olmalarıdır. Dine bağlı olurken de his kavramından vazgeçilmemesi gerektiği ve dinin coşkun bir şekilde aksetmesi gerektiği “Hüsrân” şiirinde şu şekilde okuyucuya aktarılmıştır:

Gür hisli, gür îmanlı beyinler, çoşar ancak (s.409)

Din ile ilerleme arasında bir ilişki olduğunu düşünen şair, her fırsatta bu düşüncesini tekrarlamıştır. Safahat’ın ikinci kitabı olan “Süleymânîye Kürsüsünde” yer alan şu mısralar, Âkif’in din ile terakki arasında nasıl bir ilişki kurduğunu göstermektedir:

*Acabâ sâha-i tatbiki neden nâ-mahdûd?
Çünkü biz bilmiyoruz dîni. Evet, bilseydik,
Çâre yok, gösteremezdik bu kadar sersemlik.
“Böyle gördük dedemizden!” diye izmihlâli
Boylayan bir sürü milletlerin olsun hâli,
İbret olmaz bize, her gün okuruz ezber de!
Yoksa, bir maksad aranmaz mı bu âyetlerde?
Lâfzı muhkem yalnız, anlaşılan, Kur’ân’ın:
Çünkü kaydında değil hiçbirimiz ma’nânın:
Ya açar Nazm-ı Celîl’in, bakarız yaprağına;
Yâhud üfler geçeriz bir ölünün toprağına.
İnmemiştir hele Kur’ân, bunu hakkıyla bilin,
Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için! (s.153)*

Âkif’e göre, İslamiyet tam manasıyla bilinmemektedir. Eğer bilinseydi, Osmanlı’nın eski ihtişamlı günlerine geri dönmesi gerekemekteydi. Çünkü İslamiyet, okumayı ve çalışmayı emretmektedir.⁴ Eski nesil ile mevcut nesli mukayese eden şair, mevcut neslin, eski nesli referans gösterdiğini belirtmekte

4 Âkif, İslamiyet ve çalışmak arasındaki ilişkiyi sıklıkla işlemiştir. Müslümanların çalışmamasını da şiddetle tenkit etmiştir. Yukarıda yer verilen manzumeye benzer olarak, Müslümanların çalışmadığını ve dini de istedikleri gibi uygulamaya kalkıştıklarını gösteren şu dördümlük önemlidir:

*“Çalış!” dedikçe Şeriat, çalışmadın, durdun,
Onun hesabına birçok hurâfe uydurdun!
Sonunda bir de “tevekkül” sokuşturup araya,
Zavalhı dîni çevirdin onunla maskaraya! (s.229)*

Âkif bazen de din mefhumunu kullanmadan çalışmanın önemine değinmektedir. Bu yargıya örnek teşkil etmesi bakımından, “Hakkın Seslerinde” yer alan şu mısralar önemlidir:

*Sus ey divâne! Durmaz kâinâtın seyr-i mu’tâdi.
Ne sandın? Fitratın ahkâmı hiç dinler mi feryâdı?
Bugün, sen kendi kendinden ümîd et ancak imdâdı;
Evet, sen kendi ikdâmınla kaldır git de bîdâdı.
Cihan kanûn-ı sa’yin, bak, nasıl bir hisle münkadı!
Ne yaptın? “Leyse li’l-insânî illâ mâ-se’â” vardı!.. (s.177)*

ve buna sitem etmektedir. “Böyle gördük dedemizden” ifadesi, belirtilen düşünceye kanıt niteliği taşımaktadır. Özellikle son dört mısradaki şairin, anlatmak istediği düşünceyi, örnekler üzerinden ifade ettiği görülmektedir. Kur’an-ı Kerim’in sayfasına bakılması, mezarda okunması ve fal bakılması ifadeleri, dönemde var olan gerçekliğe ışık tutmaktadır. Aynı zamanda şairin gözlem yeteneğini de göz önüne sermektedir. Jacoby, dinin insan üzerinde önemli bir etkisi olduğunu belirtmektedir. Safahat’tan yapılan alıntılar, Âkif’in de bu konuya değindiğini ve Jacoby ile benzer görüşlere sahip olduğunu göstermektedir.

Din kavramı her ne kadar önemli olsa da, Âkif’e göre, bu kavram da yeterince bilinmemektedir. Çünkü Batı’yı merkeze alarak yapılan değişimler, dini de şekillendirmiştir. Bunu yaparken oldukça büyük hatalarla karşılaşmış ve şeriat ortadan kaldırılıp, ne olduğu bilinmeyen bir yapı aksettirilmiştir. “Vaiz Kürsüde” adlı manzumede bu konu hakkında şunlar söylenmektedir:

*Kitâb’ı, Sünnet’i, İcmâ’ı kaldırıp attık;
Havâssı maskara yaptık, avâmı aldattık.
Yıkıp Şerîat’i, bambaşka bir binâ kurduk;
Nebî’ye atf ile binlerce herze uydurduk!*

...

*Lisân-ı pâk-i Nebî’den yalanlar uyduruyor;
Sıklımadan da “sevâb işledim” deyip duruyor!
Düşünmedin mi girerken Şerîat’in kanına?
Cinâyetin kalacak zanneder misin yanına? (s.236)*

İnsanlar, olması gereken dini ortadan kaldırıp kendi uydurmalarını din diye telaffuz etmektedirler. Bu duruma kanıt olarak da sözde hadisler aksettirmektedirler. Âkif bunların yanlış olduğunu “yalanlar uyduruyor” diyerek, oldukça açık bir şekilde dile getirmektedir. Ardından ise bu gibi oluşumlara sebep olan kişilerin dine en büyük ihaneti yaptığını söyleyerek, Jacoby’nin dile getirdiği düşünceler ile kendi düşüncelerinin paralellik arz ettiğini ortaya koymaktadır. Âkif’e göre, din perdesi altında yapılan hatalardan birisi de tasavvuttur. Şarap kültürü, din diye Türklere sunulmuştur:

*Yoksa, din perdesi altında bu isyan yoktu:
Sürdüler Türk’e “tasavvuf” diye olgun şırayı;
Muttasıl şimdi “hakikat” kusuyor Sıdkı Dayı!
Bu cihan boş, yalnız bir rakı hak, bir de şarab;
Kible: Tezgâh başı, meyhâneci oğlan: Mihrab.
Git o “dîvan” mı ne karn’ağrısıdır, aç da onu,
Kokla bir kerre, kokar mis gibi “Sandıkburnu!”
Beni söyletme neler var daha!
-Tekmilleyiver... (s.323)*

Şair için tasavvuf, dine karşı bir isyan mahiyeti taşımaktadır. Amaç, dini değiştirmektir. Üçüncü mısradaki yer alan “hakikat” ibaresi, değişikliğe telmihte bulunmaktadır. Çünkü tasavvuf kültürüne göre hakikat, ilm-i ledünedir. Ona ulaşmanın yolu da tasavvuftan geçmektedir. Ersoy’un kelimelere olan vukufiyeti, bu alıntıda açık bir şekilde görülmektedir. İsteddiği her türlü kelimeyi, manzumenin içerisine nakşederek, vezine uydurmayı başarmıştır. Bunu yaparken de hiçbir zorlanma ibaresi görülmemektedir.

Görülüyor ki Mehmed Âkif Ersoy’da toplumu şekillendiren kavramların başında din gelirken, Russell Jacoby için de toplumu şekillendirmede, dinin önemli bir payı vardır.

SONUÇ

Mehmed Âkif Ersoy, Türk edebiyatındaki müstesna şahsiyetlerden biridir. Toplumun sosyal, siyasî ve askerî birçok olayını şiirlerine aksettirdiği görülmektedir. İşlediği konuların başında ise geçmiş, aile ve din gelmektedir. Russell Jacoby'nin Belleğini Yitiren Toplum adlı çalışması incelendiği vakit, Âkif'in mâziye yüklediği anlam, aileye bakışı ve din kavramını algılayışı ile aralarında ciddi manada paralelliğin söz konusu olduğu söylenebilir. Âkif için geçmiş demek, geleceğin şekillendiği nokta demektir. Geçmişini bilmeyen veya geçmişinden ders almayan kişiler için gelecek karamsardır. Jacoby içinse, geçmişini bilmeyen kişiler, toplumsal belleğini yitirip “şeyleşenler” olarak akseder. Ayrıca, ideolojik bakış her iki müellif tarafından eleştirilmektedir. İdeolojinin olduğu yerde, dogmalar söz konusudur. Hazır kabullerin var olduğu yerde de gelişme söz konusu değildir. Böylece, Jacoby ve Âkif, ideoloji konusunda, aynı düşünceleri ortaya atmıştır. Âkif, aileyi oldukça önemli görmektedir. Bunun nedeni her şeyin ailede tezahür etmesi ve ailenin toplum için oldukça önemli olmasıdır. Belleğini Yitiren Toplum'a bakıldığında, ailenin toplumun teşekkülünde oldukça mühim bir yerinin olduğu görülmektedir. Ailede, babanın yeri önemlidir. Rol model olarak ele alınan baba, Âkif'e göre aile reisi, Jacoby'ye göre çocuğun, yerine geçmek için çatıştığı kişidir. Toplumun merkezinde aile yer almakta ve ona yapılacak her türlü müdahale, toplumu değiştirecektir. Bu da her iki yazar tarafından eleştirilmektedir. Mamafih gerek Jacoby gerekse de Âkif aileyi, geçmiş ve din kavramlarıyla beraber ele almıştır. Din de müellifler için önemlidir. Âkif için vazgeçilmez olan bu kavram, Jacoby için de toplumu şekillendiren bir mefhum nitelendirilir. Özetle, Âkif'in kavramlara bakışı ile Jacoby'nin bakışı arasında bir benzerlik söz konusudur. Psikolojik olarak toplumun ele alındığı Belleğini Yitiren Toplum bir teorik eser olmasına rağmen, edebî bir eserin incelenmesine yardımcı olabilmektedir. Bu da Doğu medeniyeti ile Batı medeniyeti arasında bir ortaklığın olduğunu ve disiplinler arası çalışmanın araştırmacılara oldukça fazla malzeme verdiğini bir kez daha göstermesi bakımından kıymetlidir.

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci Yazar %100
Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.
Çalışmada finansal destek alınmamıştır.
Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- ABDULKADİROĞLU, A. ve ABDULKADİROĞLU, N. (1987). *Mehmed Âkif Ersoy'un Makaleleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- DÜZDAĞ, M.E. (2014). *Mehmet Akif Hakkında Araştırmaları 1-2-3*. İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- ERİŞİRGİL, M.E (2006). *İslamcı Bir Şairin Romanı Mehmet Akif*. Ankara: Nobel Yayın.
- ERSOY, M.A. (2018). *Safahat*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- FERGAN, E.E. (2010). *Mehmed Akif Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- GASSET, O.Y. (1999). *İnsan ve Herkes*. İstanbul: Metis Yayınları.
- GÜRDOĞAN, N. (2007). Mehmet Akif, Türkiye’de Modernleşme ve Gençlik Bilgi Şöleni. M. DOĞAN(Ed.), *Mehmet Âkif: Kökleri Geçmişte Olan Gelecek* (182-185 ss), Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı Mehmet Akif Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- İNAL, İ.M.K. (1969) *Son Asır Türk Şairleri*. Ankara: MEB Yayınları.
- JACOBY, R. (1996). *Belliğini Yitiren Toplum*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kaya, Y. (2011). Yirmibirinci Yüzyıla Girenken İdeoloji ve Sosyoloji. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0 (26), 165-176
- KAZDAL, İ. (2017). *Modernleşmek mi İslamlaşmak mı?*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- KIR, İ. (1988). *Mehmet Akif Ersoy'un Görüşlerinin Sosyolojik Analizi* (basılmamış yüksek lisans tezi) Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Elazığ.
- KUNTAY, M.C. (2015). *Mehmet Akif Hayatı-Seciyesi-Sanattı*. İstanbul: Oğlak Yayınları.
- MARDİN, Ş. (1997). *İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- MERİÇ, C. (2015). *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- OKAY, O. (2015). *Mehmed Akif Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TANSEL, F.A. (1991). *Mehmed Akif Ersoy (Hayatı ve Eserleri)*. İstanbul: Mehmet Akif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yayınları.
- TİMURTAŞ, F.K. (2006). *Mehmet Âkif ve Cemiyetimiz*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- YETİŞ, K. (1992). *Mehmet Âkif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*. Ankara: TTK Yayınları.
- ZIZEK, S. (2011). *İdeolojinin Yüce Nesnesi*. İstanbul: Metis Yayınları.

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNİN İKİ YILI: KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ*

Two Years Presidential System of Government: Comparative Analysis

Tekin AVANER¹, Merve ÇELİK²

ÖZET

Tarihi boyunca sistem değişikliğinin gündemde olduğu Türkiye’de öncelikle 16 Nisan 2017 tarihinde anayasa değişikliği için referandum yapılmış ardından 24 Haziran 2018 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş yapılmıştır. Bu çalışma yeni hükümet sistemin ilk iki yılını, önceki dönem ile karşılaştırarak inceleme ve yorumlama amacı taşımaktadır. Çalışmada, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi anlatılmadan önce, bu sistemden önce var olan parlamenter sisteme değinilmiş, başlıca özelliklerinden ve sorunlu yönlerinden bahsedilmiştir. “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” başlığı altında yeni sistemin özellikleri, beraberinde getirdiği yenilik ve değişimler ortaya konmuştur. Türkiye’nin yeni sisteminin son iki yılının incelenmesi, kendisinden önceki sistemin de iki yıllık sürecinin karşılaştırılması ile gerçekleştirilmiştir. Önceki sistemin Başbakanlık kararları (genelgeler, atama kararları, tebliğler, görevlendirme kararları ve yönetmelikler) iki yıl içerisinde her ay kaç adet çıkarıldığı ve karar türlerinin dağılımına göre incelenmiştir. Yeni sistemde ise öncelikle Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin iki yıl içerisinde aylara göre kaç adet çıkarıldığı ve bu kararnamelerin konu/içerik dağılımları incelenmiştir. Diğer Cumhurbaşkanlığı düzenlemelerinin (genelgeler, atama kararları, tebliğler, yönetmelikler ve Cumhurbaşkanı kararları) de aynı şekilde incelenmesiyle bu iki dönem nicel olarak karşılaştırılmış, yeni sistemle beraber hızlı yönetimin sağlanıp sağlanmadığı sorgulanmış ve yorumlanmıştır. Sonuç olarak Haziran 2018’de değişen sistemin ilk iki yıldaki durumu incelenmiş ve ülkemizin geleceği açısından bu yeni yönetim sisteminin gidişatı tartışılmıştır. Çalışma mevzuat ve literatür taraması yöntemiyle oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Parlamenter Sistem, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi.

ABSTRACT

In Turkey, where the system changes throughout the history of the priorities on the agenda for a referendum on constitutional changes made after April 16, 2017, was switched to the Presidential System of Government on June 24, 2018. This study aims to analyze and interpret the first two years of the new government system by comparing it with the previous period. In the study, before explaining the Presidential Government System, the parliamentary system that existed before this system was mentioned, and its main features and problematic aspects were mentioned. Under the title of “Presidential System of Government”, the features of the new system, the innovations and changes it brought with it were presented. Examination of the last two years of Turkey’s new system, the previous system itself was carried out by comparing the two years. Prime Ministry decisions (circulars, appointment decisions, notifications entrusting decisions, and regulations) of the previous system were analyzed according to how many are issued each month within two years and the distribution of decision types. In the new system, the number of Presidential decrees issued by months in two years and the subject/content distribution of these decrees were examined. By examining other Presidential regulations (circulars, appointment decisions, notifications, regulations, and Presidential decisions) in the same way, these two periods were compared quantitatively, and with the new system, it has been questioned and interpreted whether fast administration is provided. As a result, the situation of the changed system in the first two years in June 2018 was examined and the course of this new management system in terms of the future of our country was discussed. The method of legislation and literature review created the study.

Keywords: Parliamentary System, Presidential System of Government, Presidential Decree.

1. ORCID: 0000-0003-4014-0131

2. ORCID: 0000-0002-3202-3325

1. Doç. Dr., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, tekinavaner@hotmail.com

2. Yüksek Lisans Öğrencisi, Jandarma Sahil Güvenlik Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, mervee.c@hotmail.com

Bu çalışma 26.06.2020 tarihinde AHBV Uluslararası Genç Bilim ve Sanat İnsanları Sempozyumu’nda (GEBSİS) sunulmuştur.

*AVANER, T. ve ÇELİK, M. (2021). “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin İki Yılı: Karşılaştırmalı Analiz”, *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 23, s. 242-259.

Makale Geliş Tarihi: 06/08/2020 Kabul Tarihi: 15/03/2021

EXTENDED ABSTRACT

In Turkey, the system changes and problematic aspects of the parliamentary system have long been in dispute. First, the referendum for constitutional change is made in Turkey on April 16, 2017. On June 24, 2018, the transition from the parliamentary government system to the Presidential Government System was made. System attention has been given to creating the conditions in Turkey that are compatible because socio-cultural, economic, and geographical conditions play an important role in the administration of countries. The parliamentary system is the system that Turkey used before the Presidential System of Government. Britain's parliamentary system, its roots date back to the 13th century, but Turkey has affected over more continental European system. Turkey's parliamentary system of government based ushered in 1920 with the opening of the Grand National Assembly of Turkey. In the parliamentary system, executive power derives from the legislative power and is responsible for the legislative process. Although the problematic aspects of the parliamentary system are discussed, there are also some people such as Lijphardt, Lipset, and Linz who hold the view that the parliamentary system is more stable. Turkey, throughout history, has been a more presidential system advocate; however, it did not apply. One of the reasons for the transition to the new system was the problems and explanations of the parliamentary system. In addition, the new system entered into force with the concepts of "stability and efficiency" expressed by its proposers. The new system brought many changes, but mainly the Council of Ministers and the Prime Ministry were abolished. Offices and policy boards have been set up to ensure that policies are implemented quickly and effectively. At the same time, the fact that the president has become the main actor of the executive and has not been disconnected from his party has been one of the highlights of the new system. There are many changes in the new system, such as these examples. However, it is very important to give the President the power to issue decrees on matters of executive power, and decrees are one of the objects of examination of this study. Also, with the new system, there are changes in the legislative, executive, and judicial areas. The Presidential System of Government has filled two years in Turkey. This study examining the last two years of Turkey's new system and the previous system itself has also been formed by the comparison of the two years. The reason for this comparison is that the performance of different systems in the same period (2 years) is evaluated and interpreted. On the one hand, decisions and decrees will be examined in terms of numerical and subject/content, on the other hand, other Presidency regulations will be discussed to examine the new system more clearly. The period before the new system will also be examined in terms of Prime Ministry decisions, and it will be discussed whether rapid administration has been achieved by making a comparison. Finally, the settlement and development of the Presidential Government System will be questioned. This study has been created with a review of legislation and literature.

GİRİŞ

Sistem değişikliğinin siyasi tarihinde oldukça tartışıldığı Türkiye’de, 16 Nisan 2017 tarihinde, Anayasa değişikliği için referandum yapılmıştır (RG: 11.02.2017, 29976). Bu referandumun ardından ülke 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan seçimler sonucunda yürütme iktidarının yasama iktidarından kaynaklandığı ve ona karşı sorumlu olduğu (Bilir, 2017: 16) *Parlamenter Hükümet Sisteminden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi*’ne geçiş yapmıştır. Parlamenter sistemin bünyesinde bulundurduğu bazı sorunlar ve Türkiye’de uzun bir zaman dilimine yayılan sistem değişikliği tartışmaları yeni hükümet sistemini beraberinde getirmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemiyle Cumhurbaşkanının yürütmenin baş aktörü olması durumu başlıca değişikliklerden birisidir. Bunun yanı sıra yeni sistem ile birlikte yasama, yürütme ve yargı alanlarında da değişiklikler mevcuttur.

Bu çalışmada yeni hükümet sistemi karşılaştırma temelinde incelenecektir. İlk olarak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminden önce var olan Parlamenter sistem özellikleri ve sorunlu yönleri ele alınarak anlatılmıştır. İkinci başlıkta ise Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi yapılan değişiklikler, Cumhurbaşkanının yeni sistemdeki durumu ve Cumhurbaşkanlığı teşkilatı detaylı bir şekilde ortaya konmuştur. Sonraki başlıkta Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin ilk iki yılı değerlendirilmiştir. Bu başlıktaki incelemede ilk olarak Başbakanlık döneminin aynı şekilde son iki yılı (2016-2018) Başbakanlık kararları çerçevesinde incelenmiştir. Bu incelemede kararlar, karar türlerinin dağılımı ve nicel değerleri baz alınmıştır. Bu dönemin incelenmesinin sebebi, farklı sistemlerin aynı süreç (2 yıl) içerisinde performanslarının karşılaştırılarak yorumlamanın yapılmasıdır. Bu incelemenin ardından yeni sistem ele alınmıştır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile birlikte gelen yeniliklerden birisi de Cumhurbaşkanına yürütme ile ilgili alanlarda *Cumhurbaşkanlığı kararnamesi* çıkarma yetkisi verilmesidir. Bu yeni yetkinin önem arz ettiği düşünüldüğünden iki yıl boyunca çıkarılan 68 adet Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılma sıklığı, konu/içerik dağılımı ve bu dağılıma örnek kararnameler şeklinde ayrı bir şekilde ele alınmıştır. Aynı zamanda Başbakanlık kararlarında incelenen karar türleri yeni sistemde de ele alınmış, nicel ve konu/içerik dağılımları ortaya konmuştur. Son olarak sistemin gidişatı hakkında yorum yapabilmek adına iki farklı sisteminin aynı zaman dilimleri karşılaştırılmış ve sonuç kısmında yorumlanmıştır.

1. Parlamenter Sistem

Devletlerin hükümet sistemlerinin kuvvetler ayrılığı ilkesi ile yakından bağlantılı olduğu incelenen çalışmalar sonucunda anlaşılmıştır. Her yönetim biçiminde kuvvetler ayrılığı nitelik açısından farklılık gösterse de ayrımın kendisinin temel bir ilke olduğu söylenebilir. Kuvvetler ayrılığı yatay ve dikey ayrılık olarak ikiye ayrılır. Dikey ayrılık federatif yapı veya âdem-i merkezîyetçiliği içerirken, yatay ayrılık merkezi iktidarın yasama, yürütme ve yargı olarak üçe ayrılmasıdır. Yatay ayrılık aynı zamanda sert ve yumuşak ayrılık olarak ikiye ayrılır (Yıldız, 2013: 186).

Parlamenter sistemi anlayabilmek için başlıca dört özelliği öne çıkarılabilir:

- 1) İki başlı yürütme söz konusudur: Yürütme organı iki başlıdır bu da devlet başkanı ve bir kurdan oluşur. Bu Türkiye örneğinde sırasıyla Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu’dur.
- 2) Sorumsuz devlet başkanlığı: Bazı kaynaklarda yukarıda bahsedilen iki başlı yürütme sistemin aktörlerine sorumlu kabine ve sorumsuz devlet başkanı da denir (Yıldız, 2013: 189). Böyle ifade edilmesinin nedeni parlamenter sistemde bakanlar kurulu yasamaya karşı sorumludur ama Cumhurbaşkanı değildir, imza yetkisi bulunmaktadır. Bu imza yetkisi de sadece biçimsel bir yetki niteliğindedir (Bilir, 2017: 17).
- 3) Parlamentoya karşı sorumlu hükümet: Parlamenter sistemde hükümetler parlamentoya karşı sorumludurlar. Hükümetler demokratik meşruiyetlerini parlamentodan alırlar (Yıldız, 2013:

191) ve hükümet parlamentoya dayanmak zorundadır yani aslında hükümetin parlamento tarafından desteklenmesi gerekmektedir (Turhan, 2012: 70).

- 4) Yürütme organının yasamayı feshedebilmesi: Parlamenter sistemlerde yasamanın güvensizlik oyu hakkı ve yürütmenin de buna karşılık olarak yasamayı feshetme hakkı vardır. Bunun sebebi iki organ arasında denge sağlamak olduğu ileri sürülmektedir (Yıldız, 2013: 191).

Parlamenter sistem ile ilgili sorun alanları da mevcuttur. Yukarıda bahsedilen denge mekanizmasının bir sonucu olarak yasama organı hükümeti denetlemek ve düşürme yetkisine sahiptir. Yürütme organı ise, parlamento feshedebilir ve seçimleri yenileyebilir. Fakat siyasi partilerin bu denge durumunu değiştirdiği ifade edilmektedir. Çünkü parlamentoda hükümetin kendi parti üyeleri çoğunluğu oluşturduğunda hükümeti düşürmesi ya da hükümetin kendi parti üyelerinin çoğunlukta bulunduğu parlamento feshetmesi imkânsızlaşmaktadır. Bir diğer sorun ise, yürütmeye karşı etkin bir yasama denetiminin olmamasıdır (Bilir, 2017: 24). Fakat Avaner ve Volkan'ın (2019: 124) çalışmalarının sonuç kısmında anlatılmış olan "3 Li Ekolü"nü içerisinde bulunan Lijphardt, Lipset ve Linz'in parlamenter sistemin savunucuları olduğu, hatta Linz'in parlamenter sistemlerin daha istikrarlı olduğu görüşü başta olmak üzere, destekleyici görüşler de mevcuttur.

2. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi

Türkiye'de sistem değişikliği veya başkanlık sistemi tartışmaları uzun bir zaman dilimine yayılmaktadır. Daha önce Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş gibi pek çok siyasi liderin başkanlık sistemini savunduğu ancak bir adım atılmadığı bilinmektedir (Avaner ve Volkan, 2019: 113). Daha sonra, 2007'deki referandum ile Cumhurbaşkanını halkın seçebilmesi olanağı getirilmiş, 2017 referandumunda sistem değişikliği onaylanmış ve 24 Haziran 2018 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilmiştir. Bu yeni sistemi, önericileri (Adalet ve Kalkınma Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi) "istikrar" ve "etkinlik" kavramları ile savunmuştur (Avaner ve Volkan, 2019: 114). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde kuvvetler ayrılığı konusunda düzenlemeler yapılmıştır. Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi, yürütmenin başı olması, kapsamlı bir cezai sorumluluğu olması, yasama ve yürütmenin seçimlerinin yenilenmesi şartı ile birbirlerini feshedebilmesi, bir kişinin aynı zamanda hem yasamada hem de yürütmede görev alamaması ve cumhurbaşkanının kanun teklif edememesi yasama ve yürütme arasındaki kuvvetler ayrılığı düzenlemelerine örnek gösterilebilir (Güler, 2018: 312-313).

Parlamenter sistemden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişle milletvekilliği yaş yeterliliği ve sayısı, askerlik hizmeti, seçim ve seçim kuralları, Cumhurbaşkanının partili olma durumu, sıkıyönetimin akıbeti, yargı vb. birçok alanda yenilikler ve değişiklikler meydana gelmiştir. Bu yenilikler ve değişiklikler şu şekildedir (Avaner ve Volkan, 2019: 115; Gözler, 2019: 1-14; Turan, 2018: 52):

- ✓ Milletvekili yaşı 25'den 18'e düşürülmüştür.
- ✓ Cumhurbaşkanı ve TBMM genel seçimleri 5 yılda bir aynı gün yapılacaktır. İki seçimin aynı gün yapılmasının sebebi yasama ve yürütmenin ayrı eğilimlerde olabilmesi durumunda çıkabilecek olumsuzluklara karşı önlem olarak düşünülmektedir. Cumhurbaşkanı veya meclis seçimi yenileme kararı verirse iki seçim aynı anda gerçekleşecektir.
- ✓ Cumhurbaşkanı ile partisinin ilişkisi kesilmeyecektir.
- ✓ Cumhurbaşkanı kararname çıkarma yetkisine sahiptir.
- ✓ Parlamenter sistemde bahsedilmiş olan "sorumsuz cumhurbaşkanı" sıfatı bu sistem için geçerli değildir. Eski sistemde Cumhurbaşkanlığı ile idare arasında bulunan Bakanlar Kurulu ve Başbakanlık kaldırılmış, bu da Cumhurbaşkanı ve idareyi birbirine daha çok yakınlaştırmıştır.

Çünkü Cumhurbaşkanına üst düzey kamu görevlilerini atama yetkisi verilmiştir ki bu durumun liyakat ehli kişilerin yönetici olarak atanmasında hızlilik sağlayacağı söylenmiştir.

- ✓ Cumhurbaşkanına kurumlar ile ilgili düzenlemeler yapma ve bütçe hazırlama ve sunma gibi yetkiler verilmiştir.
- ✓ Sıkıyönetim uygulaması kaldırılmıştır.
- ✓ Yargının bağımsızlığına, tarafsızlık da eklenmiştir.
- ✓ Yargı sivilleşmiş ve Hâkimler Savcılar Yüksek Kurulu, Hâkimler ve Savcılar Kurulu olarak düzenlenmiştir. Üye sayısı 22’den 13’e, daire sayısı ise 3’ten 2’ye düşürülmüştür.
- ✓ Milletvekili sayısı 600’e çıkarılmıştır.
- ✓ Bakanlıklar ve merkeze bağlı kamu tüzel kişileri Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kurulmaktadır.

2.1. Yeni Sistemde Cumhurbaşkanı

Yeni sistemde incelenmesi gereken en önemli makam Cumhurbaşkanıdır. Devletin merkez teşkilatı içinde ilk sırada yer alan Cumhurbaşkanı 40 yaşını doldurmuş, yükseköğrenim yapmış, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip Türk vatandaşları arasından ve doğrudan halk tarafından seçilir (m.101). Gözler (2019: 99) yeni sistemde Cumhurbaşkanı için yapılan idari değişiklikleri altı bölümde ele almaktadır:

- i. Karşı İmza Zorunluluğunun Kaldırılması: Cumhurbaşkanının idari nitelikte görev ve yetkileri arttırılmış ve eski sistemdeki “karşı imza” zorunluluğu kaldırılmıştır. Cumhurbaşkanı bütün işlemlerini tek başına yapabilmektedir.
- ii. Bakanlar Kurulu ve Başbakanlığın Kaldırılması: Cumhurbaşkanlığı ile idare arasında bulunan Bakanlar Kurulu ve Başbakanlık makamları kaldırılması Cumhurbaşkanlığı ve idareyi birbirine daha çok yaklaştırmıştır.
- iii. Bakanlar: Yeni sistemde bakanlar statü, görev ve yetki bakımından eski sistemdeki bakanlara göre daha güçsüzdür. TBMM’ye değil Cumhurbaşkanına karşı sorumludurlar. Aynı zamanda Cumhurbaşkanı tarafından atanmakta ve görevden alınabilmektedirler.
- iv. Birimlerin Doğrudan Cumhurbaşkanına Bağlanması: Yeni sistemde Diyanet İşleri Başkanlığı ve Millî İstihbarat Teşkilâtı gibi bazı birimler doğrudan Cumhurbaşkanına bağlanmıştır.
- v. En Yüksek Hiyerarşi Amirliği: Yeni sistemde Cumhurbaşkanı merkezi idare teşkilatının en yüksek hiyerarşik amiridir.
- vi. Denetleme ve İdari Soruşturma Açabilmesi: Cumhurbaşkanı kendisine bağlı olan Devlet Denetleme Kurulu aracılığıyla bütün idari teşkilatı denetleyebilmekte ve idari soruşturma açabilmektedir.

Ek olarak belirtilmesi gereken bazı hususlar yeni sistem ile birlikte üst düzey atamaların Cumhurbaşkanı kararı ya da onaylamasıyla yapılabilmesi (Avaner ve Volkan, 2019: 116), Cumhurbaşkanının, yürütme yetkisine ilişkin konularda *Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi* çıkarabilmesi (m.104), bakanlıkların ve kamu tüzel kişiliklerinin bu kararname ile kurulabilmesi gibi hususlardan bahsedilebilir.

Üst düzey kamu yöneticilerinin atanması hususunda 3 farklı atama söz konusudur (RG:10.07.2018,30474):

1. Cumhurbaşkanı kararıyla yapılan atamalar,

2. Cumhurbaşkanı onayıyla yapılan atamalar,

3. İlgili Cumhurbaşkanı yardımcısı, bakan veya atamaya yetkili amirler tarafından yapılan atamalar.

Cumhurbaşkanı kararıyla yapılan atamalarda, 3 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesinde belirtilen I sayılı cetveldeki kadrolara atanmada Cumhurbaşkanı tek karar verici konumundadır. Cumhurbaşkanı onayıyla yapılan atamalarda Cumhurbaşkanı tek karar verici değildir. Söz konusu kadro için Cumhurbaşkanına öneride bulunulur ve Cumhurbaşkanı öneriyi onayladığında atama gerçekleşir. Bu atama şeklinin eski sistemde var olan müşterek kararname yöntemine benzer olduğu söylenebilir. Son olarak İlgili Cumhurbaşkanı yardımcısı, bakan veya atamaya yetkili amirler tarafından yapılan atamalar ise ilk iki atamada sayma yoluyla gösterilmeyen yönetici kadrolarını içermektedir. Buna bağlı ve ilgili kuruluşların daire başkanlıkları örnek gösterilebilmektedir (Albayrak, 2020: 118-123).

2.3. Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde cumhurbaşkanlığı teşkilatını; cumhurbaşkanı yardımcısı, idari işler başkanlığı, ofisler, politika kurulları, başkanın kabinesi ve bağlı kurum ve kuruluşlar oluşturmaktadır.

i. Cumhurbaşkanı Yardımcıları

Türkiye’de ilk defa 21 Ocak 2017 tarihinde 6771 sayılı Kanunla Cumhurbaşkanı yardımcısı getirilmiştir. Bir veya daha fazla sayıda Cumhurbaşkanı yardımcısı olabilmektedir, bu yardımcılar Cumhurbaşkanı tarafından atanabilir ve azledebilir (Gözler, 2019: 115-116).

Cumhurbaşkanı yardımcısının görev ve yetkileri anayasada iki tanedir. Bu görev ve yetkiler;

- 1- “Cumhurbaşkanlığı makamının herhangi bir nedenle boşalması halinde cumhurbaşkanına vekâlet etmek ve yetkilerini kullanmak” (m.106).
- 2- “Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantılarına katılmak ve Cumhurbaşkanı katılmadığında MGK toplantısına başkanlık yapmak” (m.118).

Şu an için kendisine verilmiş önemli idari görev ve yetkiler yoktur ancak ileride kanunla veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile verilmesi mümkündür (Gözler, 2019: 115-116).

ii. İdari İşler Başkanlığı

Eski sistemde adı “Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği” olan Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Cumhurbaşkanının görevlerini yerine getirebilmesi için ihtiyaç duyduğu idari bir teşkilattir. Başkanlığın başında bulunan “İdari İşler Başkanı” yeni sistemde *en yüksek devlet memuru* olarak tanımlanır ve Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Görev ve yetkileri: bütün birimlerin faaliyetlerini, işlemlerini ve hesaplarını denetlemek aynı zamanda özel kalem müdürü, başdanışman, danışman ve genel müdürlükler dışındaki personelleri atamaktadır (Gözler, 2019: 109-110).

iii. Ofisler

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi içerisinde ofisler **bürokrasiyi** azaltmak ve politika yapımına yön vermek amacıyla kurulmuştur. Burada görevlendirilecek personelin de devlet memuru olması zorunlu kılınmıştır (Avaner ve Fedai, 2019: 155; Saylam, 2019: 25). Ofisler: Cumhurbaşkanlığına bağlı, özel bütçeli, kamu tüzel kişiliğini haiz, idarî ve malî özerkliğe sahip olup günümüzde sayıları dörttür; Dijital Dönüşüm Ofisi, Finans Ofisi, İnsan Kaynakları Ofisi ve Yatırım Ofisi (RG: 10.07.2018, Sayı: 30474). Yeni sistemin çalışmasında bu ofisler dinamik ve kurumlar arası çalışmaların yürütülmesinde rol oynamaktadır. Aynı zamanda e-devlet, personel, üretim ve yatırım konularında Cumhurbaşkanına doğrudan bağlı bir şekilde çalışmaktadırlar (Avaner ve Volkan, 2019: 119).

iv. *Bağlı Kurullar (Politika Kurulları)*

Yeni sistem ile birlikte kurulan politika kurulları, politika önerileri yapmak, strateji ve vizyon geliştirmek adına kurulmuştur (Avaner ve Volkan: 2019, 118). Burada anlaşılması gereken politika kurullarının yardımcı kuruluş veya danışma organı olmalarıdır. Çünkü bu kurulların kararları icraî değil, istişarî niteliktedir (Gözler, 2019: 111). Kurulların başkanı olan Cumhurbaşkanı kurum üyelerini atamakta ve her kurul en az 3 üyeden oluşmaktadır (RG: 10.07.2018, Sayı: 30474). Bu kurullar: Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu, Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu, Ekonomi Politikaları Kurulu, Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu, Hukuk Politikaları Kurulu, Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu, Sağlık ve Gıda Politikaları Kurulu, Sosyal Politikalar Kurulu ve Yerel Yönetim Politikalar Kurulu'dur. Politika kurulları ile Türkiye'de eksik olan politika değerlendirme ve geri bildirim aşamalarındaki açıklar kapatılmak istenmektedir (Akman, 2019: 47).

v. *Cumhurbaşkanlığı Kabinesi*

Bakanlıklar, kamu hizmetlerinin konularına göre uzmanlaşmış ve örgütlenmiş bölümlerdir. Yani merkezi teşkilatta her bakanlığa belli bir kamu hizmetini yönetmesi görevi verilmiştir (Gözler, 2019: 117). Yeni sistem ile beraber 26 olan Bakanlık sayısı birleştirme yoluyla 16'ya düşürülmüştür. Yapılan değişiklikler sonucunda bakanlık isimlerinin son halleri şu şekildedir: Adalet Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Millî Savunma Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Çalışma Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (Turan, 2018: 66).

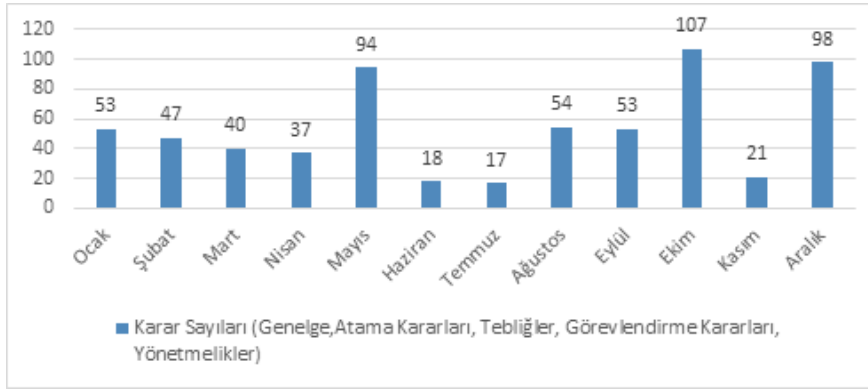
Son olarak Cumhurbaşkanlığı ilgili veya ilişkili kuruluşlarından bahsetmek gerekmektedir. Bu kuruluşlar bilimsel, teknik, kültürel ve iktisadi alanlarda faaliyet gösteren özel hukuki, mali ve idari statüye ve özerkliğe sahip yerinden yönetim kuruluşlarıdır. Kanunla veya Cumhurbaşkanı kararnamesiyle ilgili veya ilişkili kuruluşlar kurulabilir ya da ilişkili kuruluşu olan bir kuruluş Cumhurbaşkanlığı ile ilgilendirilebilir veya ilişkilendirilebilir. Bu kuruluşların tüzel kişiliği olmak ile birlikte Cumhurbaşkanı ile arasında vesayet ilişkisi bulunmaktadır (Gözler: 2019, 113).

3. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin İki Yılına İncelenmesi

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi incelenmesi yapılırken öncelikle yeni sistem **öncesi** var olan Başbakanlık döneminin son iki yılı, Başbakanlık kararları (genelgeler, atama kararları, tebliğler, görevlendirme kararları ve yönetmelikler) baz alınarak incelenmiştir. Sonra yeni bir düzenleme olan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri nicelik ve konu bakımından detaylı bir şekilde ele alınmış, aynı zamanda yeni sistemde Başbakanlık kararları ile karşılaştırılabilecek Cumhurbaşkanlığı düzenlemeleri incelenmiştir. Bu incelemelerin nedeni iki yılını doldurmuş bu yeni sistemin eski sistemin de son iki yıllık süresi ile karşılaştırılmasıdır.

3.1. Başbakanlık Dönemi (2016-2018) İncelemesi

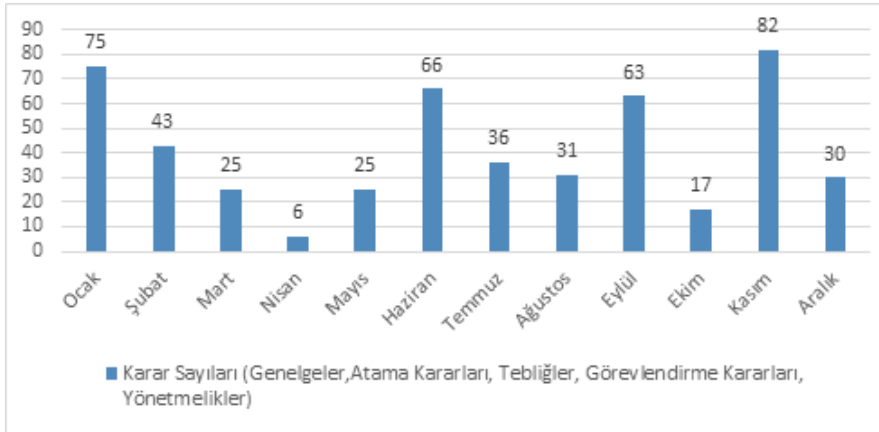
Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin iki yılını yorumlayabilmek ve karşılaştırma yapabilmek adına parlamenter sistem dönemine ait son iki yılın da incelenmesi gerekmektedir. Bu amaçla Başbakanlık kararları (genelge, atama kararları, tebliğler, görevlendirme kararları ve yönetmelikler) her yıl için ay bazlı 3 grafik şeklinde nicel olarak gösterilmiş, aynı zamanda Başbakanlık karar türlerinin dağılımları da incelenmiştir. Bu karar türleri sadece Başbakanlık kurumuna yapılan atamalar ve tüm kurumları ele alan atamalar olarak iki ayrı grafikte gösterilmiştir.

Kaynak: Resmî Gazete, Erişim Tarihi: 25.05.2020

Grafik 1 incelendiğinde 2016 yılında 107 ile en çok ekim ayında olmak üzere toplam 639 adet Başbakanlık kararları çıkarıldığı görülmektedir.

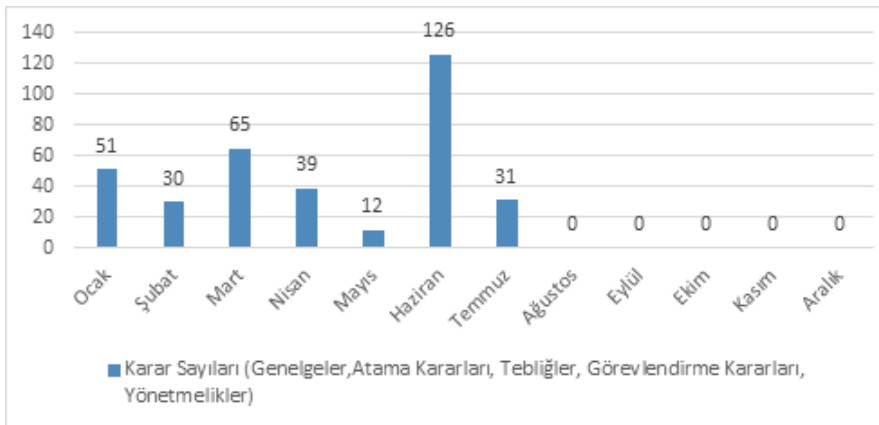
Grafik 2: 2017 Yılına Ait Aylık Başbakanlık Kararları Sayıları

Kaynak: Resmî Gazete, Erişim Tarihi: 25.05.2020

Grafik 2 incelendiğinde ise 2017 yılında 82 ile en çok kasım ayında olmak üzere toplam 499 adet Başbakanlık kararı çıkarılmıştır.

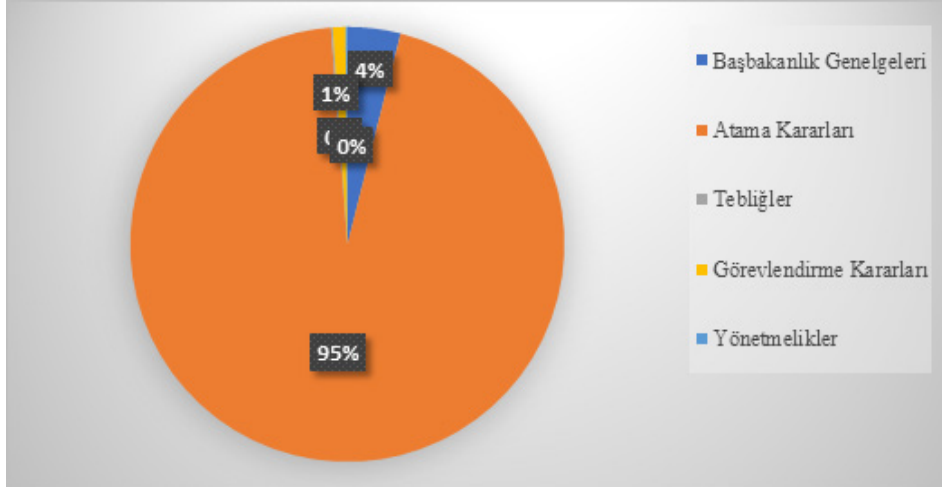
Grafik 3: 2018 Yılına Ait Aylık Başbakanlık Kararları Sayıları

Kaynak: Resmî Gazete, Erişim Tarihi: 25.05.2020

Grafik 3 incelendiğinde 2018 yılında 126 ile en çok haziran ayında olmak üzere toplam 354 adet Başbakanlık kararı çıkarılmıştır. Geri kalan aylarda ise yeni sisteme geçiş nedeniyle Başbakanlık kararları mevcut değildir.

Grafik 4: 2016-2018 Yıllarında Başbakanlık Karar Türleri Dağılımı

Kaynak: Resmî Gazete, Erişim Tarihi: 25.05.2020

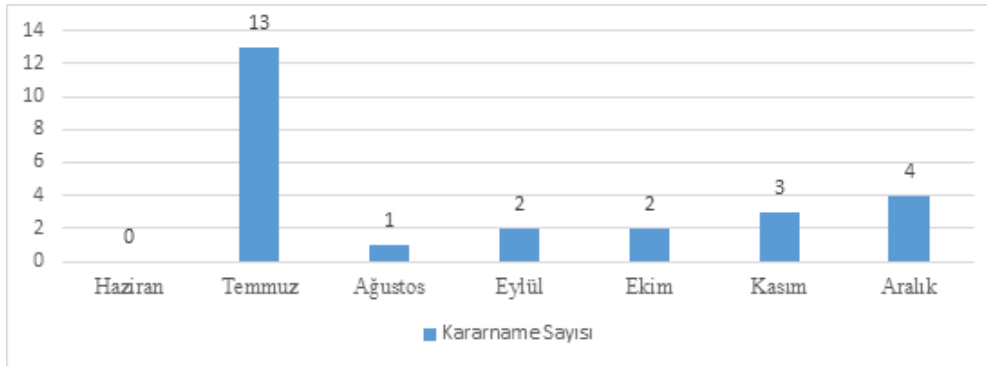
Grafik 4, 2016-2018 yılları arasında Başbakanın imzası bulunan tüm atama kararlarını (müşterek kararnameler) içermektedir. Müşterek kararname veya ortak/üçlü kararnamelerde atama, ilgili kadronun bağlı olduğu bakanın teklifi, Başbakanın ve Cumhurbaşkanının imzası ile gerçekleşmekteydi (Albayrak, 2020: 109). Bu grafikte mevzuat türleri arasında en fazla oranın %95 ile atama kararları olduğu görülmektedir ve onu takip eden %4 ile genelgelerdir. Görevlendirme kararlarının ise %1 oranında olduğu görülmektedir. Bu dağılımda 2 adet tebliğ ve 2 adet yönetmelik dağılımdaki atama kararlarının sayıca fazlalığı nedeniyle oranları grafikte %0 olarak görülmektedir.

3.2. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi İncelemesi

Bakanlar Kurulu ve Başbakanlığın kaldırılmış olması ile yürütme erki doğrudan Cumhurbaşkanında toplanmıştır. Yürütmede tek başına yetkili olan Cumhurbaşkanı siyasetini uygulayabilmek adına geniş yetkilerle donatılmıştır. Bu yetkiler bağlamında Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisi ile ilgili konularda önemli bir hukuki araç olan Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilmektedir (Keskinsoy, Kaya ve Meri, 2020: 1396; Ardıçoğlu, 2017: 3). Cumhurbaşkanlığı kararnamesi, Cumhurbaşkanı tarafından kanunda açık bir şekilde düzenleme yapılmamış, kanunla düzenleneceği öngörülmemiş yürütme yetkisi ile ilgili konularda, doğrudan Anayasa'nın verdiği yetki ile oluşturulan düzenleyici bir işlemdir (Atar, 2019: 279'dan akt. Yılmaz, 2020: 5). Aynı zamanda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi yürütmeye siyasal, sosyal ve idari alanlarda düzenleme yapma yetkisi vermiştir. Bu düzenleme yetkisinde belirtilmesi gereken: Anayasada kanunla düzenlenmesi öngörülen ya da kanunda açıkça düzenlenen alanların sınır olmasıdır. Bu nedenle kanundan farklı ya da aynı konuda farklı bir hukuki düzenleme yapılırsa Cumhurbaşkanı kararnamesi hükümsüz sayılır (Keskinsoy vd., 2020: 1414). Cumhurbaşkanlığı kararnamesi parlamenter sistemde dar kapsamlı bir düzenlemeye sahiptir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde ise Cumhurbaşkanının yetkilerini arttırıcı düzenlemeler tercih edilmiş ve Cumhurbaşkanına düzenleme alanı bırakılmıştır. Aynı minvalde yeni sistem öncesinde Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin konuları sınırlıyken Cumhurbaşkanlığı sisteminde konuların kapsamı genişletilmiştir (Keskinsoy vd., 2020: 1388). Anayasaya göre Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılabilen konular; üst düzey kamu yöneticilerini atama, görevlerine son verme (md.104), bakanlıkların kaldırılması, kurulması ve teşkilatı, merkez ve taşra teşkilatlarının kurulması (md.106), Devlet Denetleme Kurumu'nun işleyişi, üyelerin görev süresi ve diğer özlük

işleri (md.108), Milli Güvenlik Kurulu'nun teşkilatı ve görevleri (md.118) ve kamu tüzel kişiliği kurulması (md.123) olarak sıralanabilir. Aynı zamanda "Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevler Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemez. Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz." (m.104) maddesinden hareketle hangi konularda düzenleme yapılmayacağı belirtilmiştir. Sonuç olarak yasaklanmış olanların dışında tüm alanlarda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılabilir (Keskinsoy vd., 2020: 1389). Bu çalışmanın konusu olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin son iki yılının incelenmesi ve karşılaştırılması da Cumhurbaşkanlığı kararnameleri temel alınarak yapılacaktır. 14 Ekim 2020 tarihine kadar 68 adet Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılmıştır (<https://www.mevzuat.gov.tr/>).

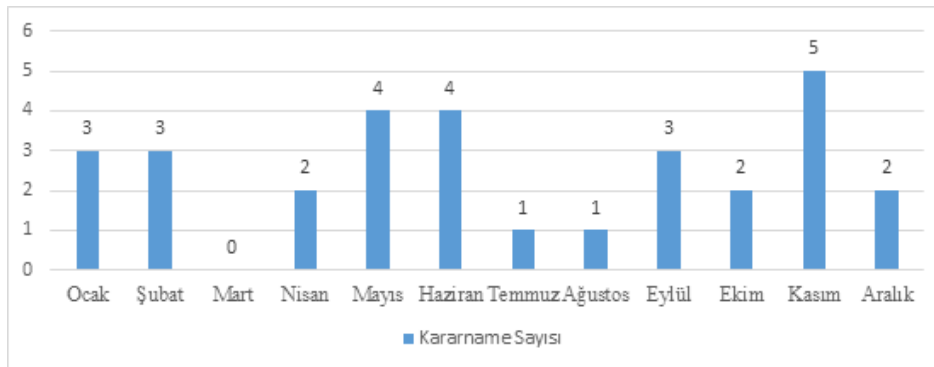
Grafik 5: 2018 Yılına Ait Aylık Kararname Sayıları

Kaynak: Resmî Gazete, Erişim Tarihi: 25.05.2020

Grafik 5'te görüldüğü üzere 2018 yılında en çok temmuz ayında olmak üzere toplam 13 adet Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılmıştır. Temmuz ayındaki yoğunluğun sebebi yeni sistemin ilk kararnameler ile düzenlenmeye başlaması olarak değerlendirilebilir.

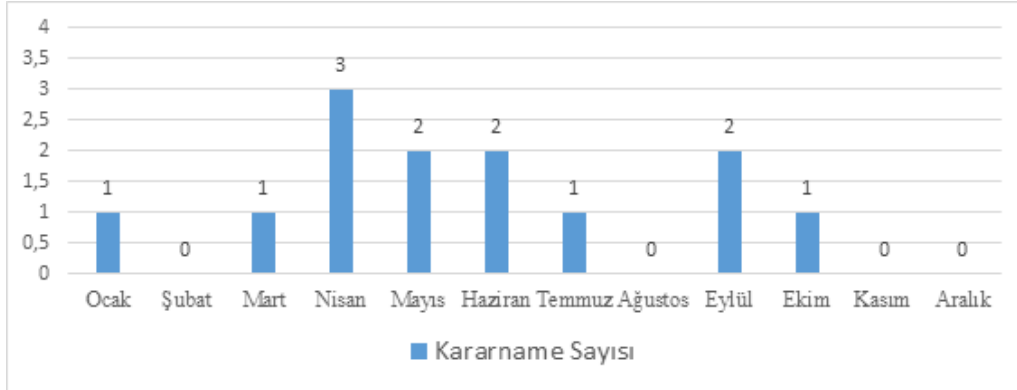
Grafik 6: 2019 Yılına Ait Aylık Kararname Sayıları

Kaynak: Resmî Gazete, Erişim Tarihi: 25.05.2020

Grafik 6 incelendiğinde ise 2019 yılında en çok kasım ayında olmak üzere 30 adet Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılmıştır.

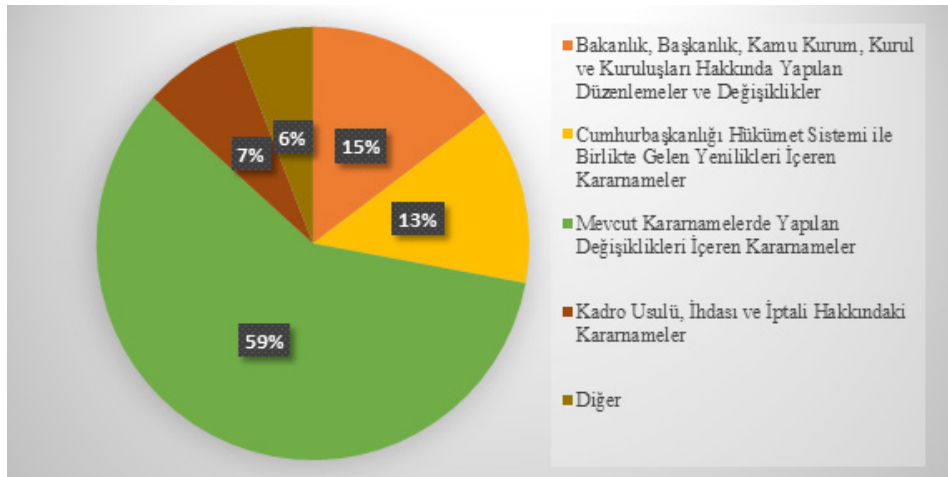
Grafik 7: 2020 Yılına Ait Aylık Kararname Sayıları

Kaynak: Resmî Gazete, Erişim Tarihi: 02.07.2021

Grafik 7'ye göre 2020 yılında ise en çok kararname nisan ayında çıkarılmış olup toplam 13 adet Cumhurbaşkanlığı kararnamesi mevcuttur.

Grafik 8: Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Konu/İçerik Dağılımı

Kaynak: Resmî Gazete, Erişim Tarihi: 07.02.2021

Çıkarılmış olan 68 adet Cumhurbaşkanlığı kararnamesi konu/içerik bakımından incelendiğinde en fazla oranın “Mevcut Kararnamelerde Yapılan Değişiklikleri İçeren Kararnamelerin oluşturduğu gözlemlenmiştir. Yeni sistemde oluşan değişiklikler veya eklemeler nedeniyle bu oranın fazla olduğu söylenebilir. Daha sonra en fazla oranı “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile Birlikte Gelen Yenilikleri İçeren Kararnameler” ve “Bakanlık, Başkanlık, Kamu Kurum, Kurul ve Kuruluşları Hakkında Yapılan Düzenleme ve Değişiklikler” hakkındaki kararnameler oluşturmaktadır. Son olarak iki eşit oran olan “Kadro Usulü, İhdası ve İptali Hakkındaki Kararnameler” ve “Diğer” kategorileri ile Cumhurbaşkanlığı kararnameleri konu/içerik dağılımları tamamlanmaktadır.

Tablo 1: Konu/İçerik Dağılımına İlişkin Örnek Kararnameler

Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi	İçeriği
8 Sayılı Yüksek Askeri Şuranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi	Bu kararname: kuruluş, başkan ve üyeler, görevler, toplantı yeri ve zamanı, toplantı çokluğu ve oylama, sekreteryaya, kıdemsizlerin toplantıya katılmaması, kararların gizliliği ve yönetim başlıkları ile Yüksek Askerî Şûra hakkında düzenleme ve değişiklikleri içermektedir.
14 Sayılı İletişim Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi	Bu kararname Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile kurulan İletişim Başkanlığının hizmet birimleri de dahil olmak üzere teşkilat, görev ve yetkileri hakkında usul ve esasları içermektedir.
33 Sayılı İletişim Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi	Bu kararname, 14 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde yapılan değişiklik ve eklemeleri içermektedir. Bu değişiklikler: başkanlığın görevlerine bir ekleme yapılması, hizmet birimlerinden biri olan Anadolu Ajansının yetkisinde bir değişiklik yapılması ve yine hizmet birimlerinden biri olan Basın ve Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğünün ibaresinin Basın ve Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü ile Anadolu Ajansının olarak değiştirilmesidir.
22 Sayılı Bazı Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Kadro İhdas Edilmesine İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi	Bu kararname İçişleri Bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğüne, belirtilen alanlarda kadro ihdas edilerek , 2 Numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin ilgili bölümüne eklenmesi ile ilgilidir.

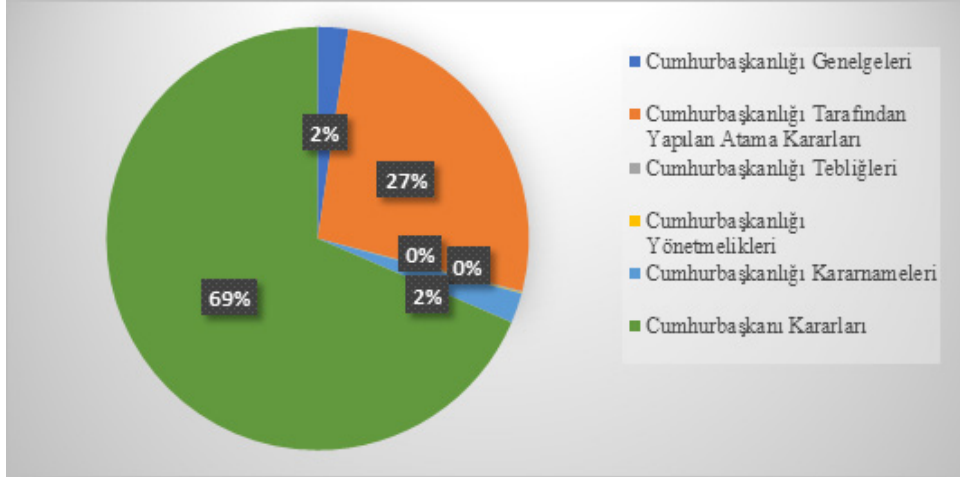
Kaynak: Resmî Gazete, Erişim Tarihi: 10.06.2020

Tablo 1’de çalışmadaki konu/içerik dağılımlarının ayrıştırmasının nasıl yapıldığına dair örnekleme yapılmıştır. Tablo İncelendiğinde 8 Sayılı Yüksek Askeri Şuranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nin “Bakanlık, Başkanlık, Kamu Kurum, Kurul ve Kuruluşları Hakkında Yapılan Düzenleme ve Değişiklikler” hakkındaki kararnamelere örnek teşkil ettiği söylenebilir. Kararname, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nden önce de var olan Yüksek Askerî Şûra hakkında düzenleme ve değişiklikleri içermektedir. 14 Sayılı İletişim Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile Birlikte Gelen Yenilikleri İçeren Kararnameler” e örnek gösterilebilir. Çünkü İletişim Başkanlığı yeni sistem ile birlikte kurulan bir başkanlıktır ve bu kararname İletişim Başkanlığının hizmet birimleri dahil olmak üzere görev ve yetkileri hakkında usul ve esasları içermektedir. 33 Sayılı İletişim Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, “Mevcut Kararnamelerde Yapılan Değişiklikleri İçeren Kararnamelere bir örnek teşkil etmektedir. Çünkü bu kararname, 14 Sayılı İletişim Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nde yapılan değişiklikleri ve düzenlemeleri içermektedir. Son olarak 22 Sayılı Bazı Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Kadro İhdas Edilmesine İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ise olan “Kadro Usulü, İhdası ve İptali Hakkındaki Kararnamelere örnektir denebilir. Bu kararname belirtilen kamu kurum ve kuruluşlarına kadro ihdas edilmesi hakkındadır.

Kararnamelerin incelenmesinin ardından aşağıda yer alan Grafik 9’da Cumhurbaşkanlığı düzenlemeleri görülmektedir. Bu grafik Başbakanlık döneminde incelenen karar türlerinin (genelgeler, atama kararları, tebliğler ve yönetmelikler) eni sistemdeki Cumhurbaşkanlığı düzenlemeleri yansımasını içermektedir. Farklı olarak Cumhurbaşkanı düzenlemelerine dahil olan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ve Cumhurbaşkanı kararlarını da içermektedir. Cumhurbaşkanı kararları kanun veya Cumhurbaşkanlığı

kararnamelerine dayanarak ve kararnamelerin kapsamında çıkarılabilen düzenlemelerdir (İba ve Söyler, 2019: 208).

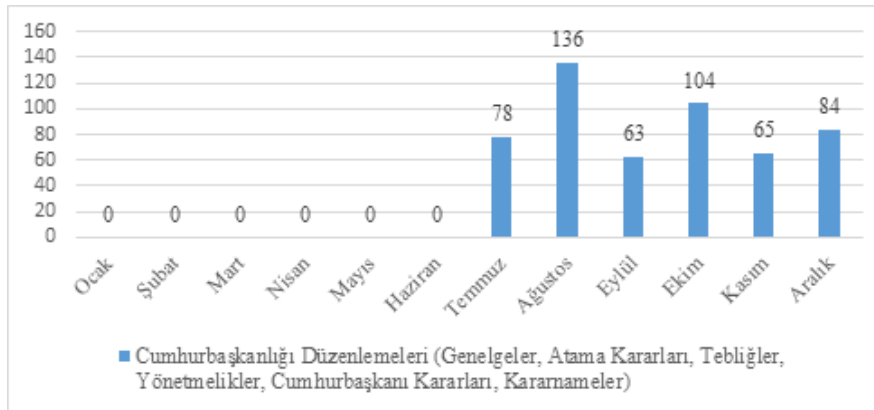
Grafik 9: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Cumhurbaşkanlığı Düzenlemesi Dağılımı (2018-2020)

Kaynak: Resmî Gazete, Erişim Tarihi: 07.02.2021

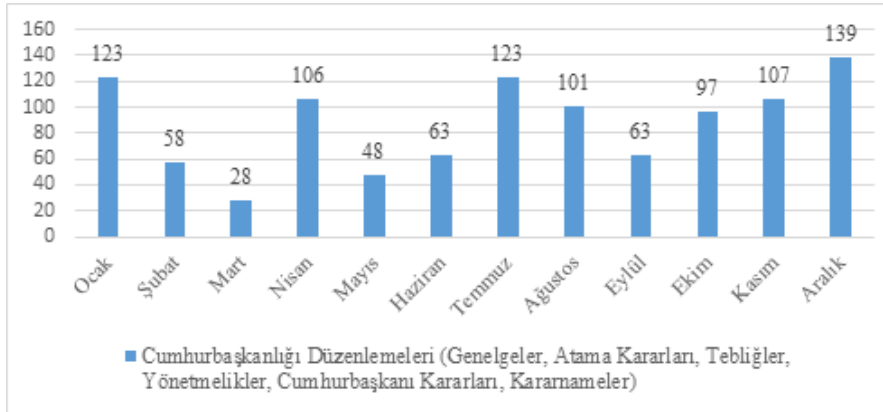
Bu grafiğe göre karar türleri arasında en fazla orana %69 ile Cumhurbaşkanlığı kararlarının sahip olduğu görülmektedir. Bu oranı takiben %27 ile Cumhurbaşkanlığı tarafından yapılan atama kararları ve %2 ile Cumhurbaşkanlığı genelgeleri düzenlemelerin dağılımını tamamlamaktadır. Cumhurbaşkanlığı tebliğleri ve yönetmelikleri de mevcut olsa da diğer düzenlemelerin sayıca fazlalığı nedeniyle oranları %0 olarak görülmektedir.

Grafik 10: 2018 Yılına Ait Aylık Cumhurbaşkanlığı Düzenleme Sayısı

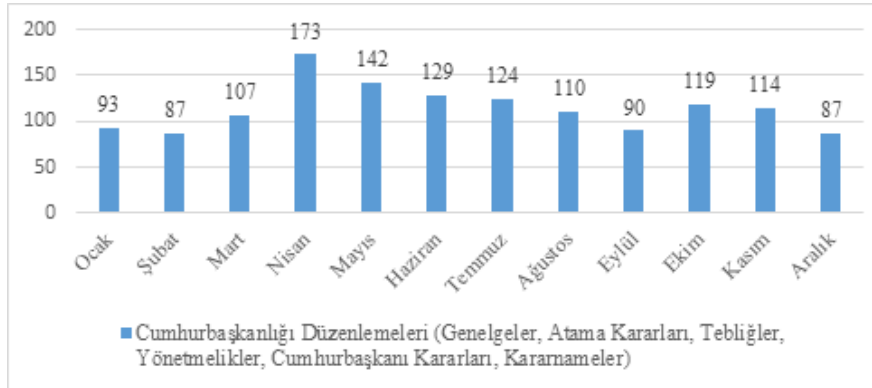
Kaynak: Resmî Gazete, Erişim Tarihi: 07.02.2020

Grafik 10 incelendiğinde 24 Haziran 2018’de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçişle birlikte 136 ile en fazla ağustos ayında olmak üzere 530 adet Cumhurbaşkanlığı düzenlemesi bulunmaktadır.

Grafik 11: 2019 Yılına Ait Aylık Cumhurbaşkanlığı Düzenleme Sayısı

Kaynak: Resmî Gazete, Erişim Tarihi: 10.06.2020

Grafik 11 incelendiğinde 2019 yılında 139 ile en çok aralık ayında olmak üzere toplam 1056 adet Cumhurbaşkanlığı düzenlemesi bulunmaktadır.

Grafik 12: 2020 Yılına Ait Aylık Cumhurbaşkanlığı Düzenleme Sayısı

Kaynak: Resmî Gazete, Erişim Tarihi: 07.02.2021

Grafik 12 incelendiğinde 2020 yılında 173 ile en çok nisan ayında olmak üzere toplam 1375 adet Cumhurbaşkanlığı düzenlemesi bulunmaktadır.

3.3. Başbakanlık Dönemi ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Karşılaştırması

Önceki başlıklarda iki döneme ait verilerden hareketle Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi dönemleri karşılaştırması yapılacaktır. Tablo 2’de iki döneme ait düzenlemelerin sayıları birlikte verilmiştir. Başbakanlık dönemi için Başbakanlık genelgeleri, atama kararları (müşterek kararname), tebliğ, yönetmelikler ve görevlendirme kararları; yeni sistem için Cumhurbaşkanlığı genelgeleri, Cumhurbaşkanlığı tarafından yapılan atama kararları, tebliğler, yönetmelikler, Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ve Cumhurbaşkanı kararlarının sayıları gösterilmiştir. Aynı zamanda iki dönemin toplam düzenleme sayılarına da bu tabloda yer verilmiştir.

Tablo 2: Başbakanlık Dönemi ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Karşılaştırması

	Başbakanlık Dönemi (2016-2018) (Grafik 6)	Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi (2018-2020) (Grafik 11)
Genelgeler	59	69
Atama Kararları	1416	790
Tebliğler	2	3
Yönetmelikler	2	2
Görevlendirme Kararları	14	-
Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri	-	68
Cumhurbaşkanı Kararları	-	2029
TOPLAM	1493	2961

Kaynak: Resmî Gazete, Erişim Tarihi: 07.02.2021

Tablo 2 incelendiğinde, müşterek kararnameleri de bünyesinde barındıran Başbakanlık karar türleri sayıları ile Cumhurbaşkanlığı düzenleme sayıları karşılaştırıldığında yeni sistemde Başbakanlık döneminden farklı olarak Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ve Cumhurbaşkanı kararları bulunmaktadır. Önceki dönemdeki atama kararları, yeni dönemde Cumhurbaşkanlığı tarafından yapılan atamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Başbakanlık döneminde karar türleri arasında dağılımda en çok oranı atama kararları oluştururken yeni sistemde Cumhurbaşkanlığı düzenlemeleri arasında en çok oranı Cumhurbaşkanlığı kararları oluşturmaktadır. İki dönem arasında genelge, tebliğ ve yönetmeliklerin oranlarının fazla değişmediği gözlemlenirken, önceki dönemden farklı olarak yeni sistemde Cumhurbaşkanı kararlarının dağılımda ilk sırada olduğu görülmektedir. Buradan hareketle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde işlemlerin büyük bir çoğunlukla Cumhurbaşkanlığı kararları ile yürütüldüğü yorumu yapılabilmektedir. İki dönem karşılaştırıldığında yıllık düzenleme sayıları açısından Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi süresince daha fazla düzenleme yapıldığı görülmektedir. Aynı zamanda dağılım incelendiğinde yine önceki dönemden farklı olarak Cumhurbaşkanlığı tarafından yapılan atama kararları yeni sistemde ön plana çıkan düzenlemelerden olmuştur. Çalışmanın inceleme nesnelereinden biri olan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri yeni sistemde iki yıl içerisinde 68 tanedir ancak düzenlemeler arasında %2 oranına sahiptir. Cumhurbaşkanının yeni sistemde yürütmenin başı olduğu düşünüldüğünde, düzenleme sayılarının artmasının da bu konu ile ilgili olduğunu düşündürmektedir. Bahsedildiği üzere müşterek kararnameler Cumhurbaşkanı, Başbakan ve ilgili bakanın onayıyla oluşturulmaktaydı. Müşterek kararname yönteminde Mecliste görev yapan bakanların imzası gerekmekte, toplumsal ve siyasal dengeler gözetilmektedir. Müşterek kararnamelerde üst düzey yöneticilerin atanmasına karşılık yeni sistemde bu atamaların Cumhurbaşkanı onayı, kararı ve ilgili Cumhurbaşkanı yardımcısı, bakan veya atamaya yetkili amirler tarafından üç farklı şekilde yapılması söz konusudur. Yeni sistemde ise Cumhurbaşkanı tek karar vericidir ve denge gözetme zorunluluğu bulunmamaktadır (Albayrak, 2020: 133).

Bu bilgiler ışığında Tablo2 incelendiğinde, yeni sistemde bir tek Cumhurbaşkanının imza yetkisi olması yürütmenin düzenleyici işlemlerini hızlandırmış ve bu nedenle yeni sistemin iki yıllık sürecinde önceki döneme göre işlemlerde artış olmuştur denebilir.

SONUÇ

Türkiye’de 24 Haziran 2018 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nden önce Türkiye’de uygulanan Parlamenter sistem incelendiğinde belli başlı sorunları ve açıkları olduğu gözlemlenmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nde “istikrar” ve “etkinlik” kavramları ile yola çıkılmış, yeni sisteme geçişle birlikte pek çok değişiklik yapılmıştır. Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri artırılmış, bakanlık sayıları azaltılmış, yeni olarak Cumhurbaşkanlığına bağlı ofisler ve politika kurulları kurulmuştur.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile beraber Cumhurbaşkanına verilen yetkilerden biri ise bahsedildiği üzere yürütme alanında Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilmesidir. Bu çalışmada 10 Temmuz 2018 tarihinden itibaren çıkarılmış olan 68 adet Cumhurbaşkanlığı kararnamesi incelenmiştir. Bu incelemede aylık kararnama sayılarına bakıldığında 2018 Temmuz ayında olan ilk kararnamelerin art arda yayınlanması ile oluşan artış dışında kararnamelerin oldukça düzenli sayılarda çıkarıldığı ve bir anda bir artış veya azalışın yaşanmadığı gözlemlenmektedir. Kararnamelerin konu/içerik dağılımları incelendiğinde ise mevcut kararnamelerde yapılan değişiklikleri içeren kararnamelerin oranının oldukça fazla olduğu gözlemlenmektedir. Henüz sistemin yeni oluşu ve iki yıl gibi kısa bir sürenin geçmesi sebebiyle yapılan değişiklikler ve düzenlemelerin olması doğal karşılanabilmektedir. Zaman içerisinde sistemin düzene girmesi ile bu oranın azalacağı düşünülmektedir. Bir karşılaştırma yapabilmek adına incelenen son iki yıllık Başbakanlık döneminde ise çıkarılan Başbakanlık kararları (genelgeler, tebliğler, atama kararları, tebliğler, yönetmelikler) göz önüne alındığında özellikle mevcut sistemden farklı olarak bulunan müşterek kararnamelerin de dahil olduğu atama kararları oldukça fazla bir oranı temsil etmektedir. Bahsedilen Başbakanlık kararlarının Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemindeki durumu incelendiğinde ortadan kalkan müşterek kararnamelerin Cumhurbaşkanlığı tarafından yapılan atama kararları karşılığında oranının azaldığı gözlemlenmiştir. Nicel olarak incelendiğinde 2016 yılında 630 adet, 2017 yılında 499 adet ve 2018 yılında 350 adet başbakanlık kararları mevcuttur. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nde ise 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin de dâhil olduğu toplam 530, 2019 yılında 1056 ve 2020 yılında 1375 düzenleme bulunmaktadır. Bu sayıların yeni sistemde yıl bazlı bakıldığında azaldığı gözlemlenmektedir. Yeni sistemde atama kararlarının, başbakanlık dönemine göre oranının azalmış olması nedeniyle Cumhurbaşkanı kararları ve Cumhurbaşkanlığı tarafından yapılan atamalar dağılımında belirgin hale gelmiştir. Aylık sayılara bakıldığında başbakanlık dönemindeki kararlarda gözlenen oldukça inişli çıkışlı farkların yeni sistemde bir nebze daha az olduğu gözlemlenmektedir. Aynı zamanda başbakanlığın iki yılı ve yeni sistemin iki yılı karşılaştırıldığında toplam karar sayılarının arasında oldukça fark olduğu görülmektedir.

Bu çalışmanın ışığında iki genel sonuca ulaşılabilir:

1. Başbakanlık dönemindeki üç farklı kişinin onayından geçerek hazırlanan müşterek kararnamenin yeni sistemde Cumhurbaşkanlığı genelgeleri, Cumhurbaşkanlığı tarafından yapılan atama kararları ve Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile tek elden çıkması işlemleri daha da hızlandırmış ve kolaylaştırmıştır denebilir.
2. Fiilen elbette ortak bir çalışma ve fikir alışverişlerinin bir sonucu olarak ortaya konulan fakat teorik olarak bakıldığında tek imza barındıran Cumhurbaşkanlığı kararnameleri, müşterek (üçlü) kararnameler gibi üç ayrı kişinin kontrolünden geçerek oluşturulmamaktadır. Bu da kontrolleri azaltabilmekte, kontrollerin az olduğunu düşündürebilmekte ve hata yapma ihtimallerini arttırabilmektedir.

Ek olarak Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 21.07.2020 tarihli “*Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin İki Yılı*” başlıklı konuşmasında da yeni sistem ile birlikte eksiklik ve aksaklıkların var olduğunu aynı zamanda yine yeni sistem ile birlikte eksikliklerin hızla tamamlanıp aksaklıkların ise süratle düzeltildiğini dile getirmiştir. Her değişim gibi bu sistemin de yerleşmesinin vakit alacağı açıktır (A Haber, 2020).

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci Yazar %50, İkinci Yazar %50
Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.
Çalışmada finansal destek alınmamıştır.
Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- A HABER (2020). *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin İki Yılı! / A Haber* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=-SOq9gpR7rok>, Erişim Tarihi: 23.07.2020
- AKMAN, E. (2019). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Kamu Politikası Aktörleri", *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, Sayı 1, s.35-54.
- ALBAYRAK, S. O. (2020). Türkiye’de Üst Kademe Kamu Yöneticiliğine Atanma. *Memleket Siyaset Yönetim, C, 15*, 101-140.
- ARDIÇOĞLU, A. (2017). "Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi", *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı 3, s.21-51.
- AVANER, T. ve FEDAİ, R. (2019). Türk Kamu Yönetiminde Ofis Sistemi: E-Devlet Uygulamalarından Dijital Dönüşüm Ofisine. *Amme İdaresi Dergisi*, 52(2), s.149-172.
- AVANER, T., VOLKAN, M. (2019). "Hikmet-i Hükümet ve Yeni Reform: Türk Tipi Başkanlık Sistemi ve ABD Başkanlık Sisteminin Etkisi Üzerine", *Yasama Dergisi*, Sayı 39, s.105-130.
- BİLİR, F. (2017). *100 Soruda Hükümet Sistemleri ve Başkanlık Sistemi*, Adalet Yayınevi, Ankara.
- GÖZLER, K. (2019). *Türkiye'nin Yönetim Yapısı (T.C. İdari Teşkilatı)*, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.
- GÜLER, T. (2018). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Kamu Yönetimine Etkileri", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(39), s.299-322. <https://www.mevzuat.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 10.06.2020
- KESKİNSOY, Ö., KAYA, S. B., VE MERİ, T. (2020). Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 75(4), 1383-1416.
- RG, Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, RG: 10.07.2018, Sayı: 30474
- RG, Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, RG: 24.10.2019, Sayı: 30928
- RG, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, RG:11.02.2018, Sayı: 29976
- SAYLAM, A. (2019). "Cumhurbaşkanlığı Teşkilatında Yeniden Yapılanma Yeni Kamu İşletmeciliği Yaklaşımı ile Ne Kadar Örtüşmektedir?", *Yasama Dergisi*, Sayı 40, s.11-32.
- ŞEREF, İ. ve Söyler, Y. (2019). Yeni Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Cumhurbaşkanı Kararının Nitelik Farkı ve Hukuki Sonuçları. *Anayasa Yargısı*, 36(1), s.195-223.
- TURAN, M. (2018). "Türkiye'nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi", *Social Sciences Research Journal*, Sayı 3, s.41-97.
- TURHAN, M. (2012). "Anayasa Hukukunda Hükümet Sistemi Tartışmaları", *Liberal Düşünce Dergisi*, (66), s.57-75.
- YILDIRIM, T. (2017). "Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 23(2), s.13-28.
- YILDIZ, H. (2013). "Türkiye’de Parlamentarizm Uygulamaları", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), s.183-216.
- YILMAZ, B.M. (2020). *Kanuni idare bağlamında Cumhurbaşkanlığı kararnamesi* (Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa.

YENİ BİR PENDNÂME-İ ATTAR ŞERHİ: ALİ BEHÇET'İN NÜZHETÜ'L İHVÂN'I*

A New Pendnâme Attar Explanation:
Ali Behçet's Nüzhetü'l İhavan Religion

Sema LEVENT¹

ÖZET

Ali Behçet tarafından XIX. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınan “Nüzhetü'l-İhvân” adlı eser Attâr'ın Pend-nâme'sinin mensur bir şerhidir. Unkapamı Emir Buhârî Tekkesi postnişini Şeyh Mehmet Rıfkı Efendi'nin (ö. 1855) torunu olduğunu düşündüğümüz Ali Behçet, Nüzhetü'l İhvân'ın dibâce kısmında hem Attâr'ın öğütlerini gelecek kuşaklara aktarmak hem de öğrencilere Farsça öğretmek amacıyla bu eseri kaleme aldığını belirtmiştir. Eserde bu amaca uygun olarak sade ve didaktik bir dil göze çarpmaktadır. Eksiltili cümlelerin yoğun olarak kullanıldığı Nüzhetü'l-İhvân dönemin padişahı Abdulhamit Han'a sunulmuştur. Eser ilk iki varak fihrist olmak üzere 262 varaktan oluşmaktadır. Şârih tarafından kelimelerin Türkçe anlamlarının teker teker verildiği, Farsça dilbilgisi kurallarının yoğun olarak işlendiği eser daha çok gramatik şerh olarak değerlendirilebilecek özelliktedir. Ali Behçet orijinal metni beyit bazında verdikten sonra, beyitte geçen sözcüklerin Türkçe karşılıklarını verir ve gramatikal analizlerini yapar. Ardından orijinal beyitlerin mensur olarak tercümesini yaparak beyti kısaca şerh eder. Şârih şerh yaparken verdiği bilgilerin inandırıcılığını artırmak, anlatıklarını somutlaştırmak ve şerhini zenginleştirmek amacıyla bazı eserlerden, ayet ve hadislerden, darb-ı mesellerden ve beyitlerden faydalanır. Eserinde kendi yazdığı şiirlere yer vermeyen şârih şerhini işlenen konuya uygun Farsça başlıklarla bölümlendirmiştir. Beyitlerden çıkarılması gereken mesajın muhataba açık ve sade bir şekilde aktarıldığı Nüzhetü'l-İhvân adlı eser bu makale sayesinde ilim dünyasına tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ali Behçet, Nüzhetü'l-İhvân, Şerh, Feridüddin Attâr, Pendnâme-i Attâr Şerhleri.

ABSTRACT

The work called Nüzhetü'l-İhvân, written by Ali Behçet in the second half of the 19th century, is a commentary of Attâr's Pend-nâme. Ali Behçet being Sheikh of Unkapamı Emir Buhari whom we think is the grandson of Sheikh Mehmet Rıfkı Efendi, stated that he wrote this work in order to pass on the Attâr's advice to future generations and to teach Persian to students in the preface of Nüzhetü'l-İhvân. For this purpose, a simple and didactic language stands out in the work. Nüzhetü'l-İhvân in which the reduced sentences were used extensively was presented to Sultan Abdulhamit Han who is padishah of the period. The work consists of 262 leaves, the first two leaves are indexes. The work in which Persian grammar rules are intensively processed and given the Turkish meanings of the words one by one by the commentator has a feature which can describe as more of a grammatical commentary. After Ali Behçet mentions the original text on the basis of couplet, he requites the words of meaning in Turkish which are mentioned in the couplet and carries out analysis grammatically. Subsequently, translating original couplets in prosaic style, interprets couplets briefly. While commentator interprets, on the purpose of increasing the credibility of information, embodiment what he says and enriches his interpretations, he utilizes to some written works, verses of the Quran, the prophet Muhammad's deeds, (darb-ı mesel) dictums and couplets. The commentator who does not rank his own poems in his literary work, has departmentalized his interpretations with Persian headings suitable for the subject. The work called Nüzhetü'l-İhvân in which the message that should be removed from the couplets is clearly and simply conveyed to the interlocutor will be introduced to the world of science thanks to this article.

Keywords: Ali Behçet, Nüzhetü'l-İhvân, Explanation, Feridüddin Attâr, Pendnâme-i Attâr's Explanations.

1. ORCID: 0000-0003-0763-3903

1. Doktora Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı (Eski Türk Edebiyatı) Anabilim Dalı, sema04_levent24@hotmail.com

Eser tarafımızdan Doktora Tezi olarak hazırlanmaktadır.

*LEVENT, S. (2021). “Yeni Bir Pendnâme-i Attar Şerhi: Ali Behçet'in Nüzhetü'l İhvan'ı”, *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 23, s. 260-270. Makale Geliş Tarihi: 06/08/2020 Kabul Tarihi: 05/01/2021

EXTENDED ABSTRACT

As a term, şerh word which means opening, splitting, expanding, describing, explaining in dictionaries: “explaining and interpreting expressions and witnesses that require fine attention the boundaries of a text”, “declaring, commenting and exploring a difficult-to-understand text”, “explanatory work written about a work studied in various disciplines.(Ceylan, 2000: 19). The person who makes şerh is called şârih. Şârih aims to explain the text which he/she is convinced understading better in consideration of the target group. Şerh texts are extremely important works in that terms of reflecting the culture and moral stucture, vocabulary and political world of the poet and the period in which he was written. The şârih can not expected to be one hundred percent objective while he/she is performing şerh. After all is said and done, he/she is an individual who is equipped with the values of the society. Literary works that directed the society, found a wide audience the period they were written deserve to be “classic” by exceeding their age. One of the Eastern classics, one of the work whose fame extends to the present day, undoubtedly, a poetic work named *Pend-nâme* which is tought belong to 12th century Persian poet Feridüddin Attar. In view of the work is in Farsî, carries out sufistic signs brought with şerh works and translation activities aimed to the aforementioned works. Dominating classical Turkish literature, especially modeling intensively Persian literature works during formation period were brought in both Turkish language and it was reinterpreted in accordance with the educational and cultural level, religious and national sensivity of people and a rich of world of sens had been created. Certainly, this is a target of şerh studies. One of the most annotated works in our literature after *Mesnevi*, *Bostân*, *Gülistân* is Attâr’s work named *Pend-nâme*. *Pendnâme-i Attâr* has been şârih/translated both in verse and prose by many şerh/commentators in different periods. The work that is the subject of our work is another prosaic *Pend-nâme-i Attâr* şerh. The unique copy of the work that we know for now is registrated with Istanbul Metroplitan Municipality Atatürk Library Digital Archive and e-Resources, Manuscript Collection OE_Yz_0294 asset number. The named *Nüzhetü’l İhvân* work which was written by Ali Behçet is a prosaic *Pend-nâme-i Attâr* şerh. The work is made of 262 pages and begins with the title of *Fihrist-i Kitab-ı Pend-i Attar*. This part was created according to the section titles in the text. Afterwards, Muhyid-din Mahvi Efendi’s commendatory preface is located. After the classical glorification (hamdele), durood shareef (salvele), prayer parts, under the title of *Dilbace-i Kitab-ı Belagat-Nisab*, şârih explains the reason for writing the work and chants the name of his work. Şârih states that he wrote such a work to help students learning Farsî. After the *Dibâce* section, *Nüzhetü’l-İhvân* which is the name of work was written with ornamental and red ink. In the text that starts with *Basmala*, each page consistes of seventeen lines. Şârih indicates the original couplets by drawing them with red ink. Ali Behçet’s şerh technique is briefly as follows. After şârih gives the couplets of Attâr’s *Pend-nâme*, he gives the meanings of the words in the couplet one by one. He also doesn’t not forget to mention the meanings of Farsî suffixes to workds and their suffixes used in Turkish. Generally, after he gives to the meaning of the words, he gives the meaning that must understood from the couplet by saying “hasılı, velhasıl”. Sometimes he gives grammatical information about the words by saying “Fâ’ide”. Because the reason of writing şerh is to teach Farsî, the explanations aren’t sufism-centered. This made the text understandable During the text, şârih expresses Persian grammar rules, the pronunciation of words and the way are used in Turkish such a clear and understandable language that the reader understands why such works are preferred when teaching Persian language in madrasahs in the classical period. *Nüzhetü’l-İhvân* is extremely important for our cultural history, as it reflects the language features of the period, its scientific and religious perspective and most importantly, the şerh technique. In addition, the work is important in terms of showing the point where the şerh technique has reached since it is the last term text. The praise of Turkish by the interpreter, translated disguised şerh expression can be considered as a clue about the interpretation understanding of the classical period.

GİRİŞ

Lügatlerde keşfetmek, beyân etmek (Ahterî, 2017: 507); açmak, açılmak, izah için söylenen sözler ve bu yolda yazılan kitap (Naci, 2009: 636); açma, yarma, bir kitabın ibâresini yine o lisânda veya bir lisân-ı âhirde tafsîl ve îzâh ederek müşkilâtını açma (Sami, 2009: 773); açma, ayırma, açıklama, bir kitabın ibâresini kelime kelime açıp îzah ederek yazılan kitap, açık anlatma (Devellioğlu, 2007: 991) manalarına gelen “şerh” sözcüğü edebiyat terimi olarak kısaca “bir metnin daha iyi anlaşılmasını diye, metni başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler tarafından açıklanması.” (Kortantamer, 1994:1) şeklinde tarif edilebilir. Buradan şerhlerin öznel olduğu, dinleyici kitlesinin eğitim ve kültürel seviyelerinin şerhin amacını ve dilini belirleyen en önemli unsur olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Şerh yapan kişiye şârih denir. Şârih hedef kitleyi göz önünde tutarak daha iyi anladığına kanaat getirdiği metni açıklamayı hedef edinir. Şerh metinleri; şârihin ve yazıldığı dönemin kültür ve ahlak yapısını, kelime hazinesini, siyasi dünyasını yansıtmaya yönüyle son derece önemli yapıtlardır. Şârihin şerh etme eylemini yaparken yüzde yüz objektif olması beklenemez. Sonuçta o da üyesi olduğu toplumun değerleriyle donanmış bir bireydir.

Yazıldığı dönemde topluma yön veren, geniş okuyucu kitlesi bulan eserler çağını aşarak “klasik” olmayı hak eder. Doğu klasiklerinden birisi olan ve şöhreti günümüze kadar uzanan eserlerden birisi de şüphesiz XII. yy. Fars şâiri Feridüddin Attar’a ait olduğu düşünülen *Pend-nâme* adlı manzum eserdir. Eserin Farsça olması, tasavvufî emâreler taşıması mezkûr esere yönelik tercüme faaliyetleri ile birlikte şerh çalışmalarını da beraberinde getirmiştir. Klasik Türk edebiyatına yön veren, özellikle oluşum döneminde yoğun bir şekilde model alınan Fars edebiyatı eserleri; tercüme ve şerh çalışmaları ile hem Türk diline kazandırılmış hem de hitap edilen halkın eğitim ve kültür seviyesine, dini ve milli hassasiyetine uygun olarak yeniden yorumlanarak zengin bir anlam dünyası oluşturulmuştur. Muhakkak ki şerh çalışmalarının bir amacı da budur.

Edebiyatımızda *Mesnevî*, *Bostân*, *Gülistân*’dan sonra en fazla şerh edilen eserlerden birisi de Attâr’ın *Pend-nâme* adlı eseridir. *Pendnâme-i Attâr* farklı dönemlerde birçok şârih/mütercim tarafından gerek manzum gerekse mensur olarak şerh/tercüme edilmiştir. Çalışmamıza konu olan eser de yine mensur bir *Pend-nâme-i Attâr* şerhidir. Ali Behçet’in “Nüzhetü’l-İhvân” ismiyle kaleme almış olduğu şerhin bilinen ve her biri 17 satırlık sayfalardan oluşan 262 varaklık tek nüshası, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Yazma Eserler Koleksiyonu OE_Yz_0294 numarada bulunmaktadır. Bu nüshanın özellikleri şu şekildedir:

Dem. No: OE_Yz_0294

Yazar Adı: Ali Behçet

Kitap Adı: Nüzhetü’l-İhvân

Fiziksel Nitelik: 262 yk., 17st. ; 240x145, 170x80 mm

İlk sayfada fihrist bulunmaktadır.

Nüshada Feridüddin Attâr’a ait Farsça beyitlerin üzeri kırmızı kalemle çizilmiştir. Ayrıca şerh yapılırken Türkçe karşılığı verilen kelimelerin de altı kırmızı kalemle çizilmiştir.

1. Ali Behçet

Ali Behçet tarafından kaleme alınan Nüzhetü’l-İhvân’ın dibâce kısmında şârih, dönemin padişahı Abdulhamid Hân’ı anarak saltanatının devamı için ona duâ etmektedir. Bu durum eserin, XIX. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alındığını göstermektedir. Şerhte bazı kısımların üzerinin çizilerek metne dahil edilmemesi, unutulmuş bazı harflerin sonradan kırmızı mürekkepli bir kalemle metne eklenmesi ve unutulmuş bazı beyitlerin derkenarda yazılmış olması metnin bilhassa şârih tarafından yazıldığını/kontrol edildiğini veya şârihe okunarak onun onayının alındığını

düşündürür. Bu ipuçları eserin müellif hattı olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bu sebeple eserde özellikle metnin son kısmında geçen tarihler üzerinde yoğunlaşarak şârih hakkında bilgi sahibi olunmaya çalışılmıştır. Metnin sonunda eserin tamamlanma zamanı için 10 Rebiülevvel 1288 tarihi verilmiştir ki miladi 30 Mayıs 1871 tarihine tekâbül eder. Ayrıca eserin sonunda verilen bir diğer tarih de eserin resmî bir kurul tarafından kontrol edildiğini ve Nüzhetü'l-İhvân'ın basımında herhangi bir sakıncanın olmadığını şerh düşüldüğü tarihtir. Eserde “Çizilen yerlerden maadâsınıñ tabında bir beis yokdur.” denilerek 9 Kânûn-i-Evvel 1302 tarihi not düşülmüştür. Bu tarih miladi 21 Aralık 1886 tarihine denk gelmektedir. Şârihin hayatı ile ilgili bilgi araştırılırken hareket noktası olarak bu tarihlerden yola çıkılmıştır. Başvurulan biyografik eserlerde yazar hakkında yeterli bilgiye ulaşılamayınca kütüphane kayıtlarının taranması sonucunda bazı bilgilere ulaşılmıştır. Nüzhetü'l-İhvân'ın bulunduğu İBB Atatürk Kitaplığı'nda aynı isme ait yine tercüme/şerh olan iki esere tesadüf edilmiştir. Bunların künye bilgileri şöyledir:

2. Eserleri

2.1. Mahsenü'l-Esrâr fi-Etvâri'l-Evtâr

İBB Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar Yazma Eserler Koleksiyonu OE_Yz_0300 numarada bulunan eser için “nasihatü'l-hükema'nın tercümesidir.” notu düşülmüştür. Her sayfası 15 satırdan oluşan Mahzenü'l-Esrâr toplamda 120 varaktan oluşmaktadır. Eserde fihrist ve uzunca bir mukaddime kısmından sonra asıl metin başlamaktadır. Ne yazık ki eserin sayfaları fiziksel olarak zarar gördüğü için metnin okunmasında güçlük çekilmektedir.

2.2. Tercüme-i Aşk-nâme/ Mevlânâ Celâleddin-i Rumi, Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin

İBB Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, HP_Osm_00170/01 numarada kayıtlı olan eser 12 varaktan oluşmaktadır. Her biri yaklaşık 20 satırlık sayfalardan oluşan eser üzerine tarafımızdan akademik bir çalışma hazırlanmaktadır. Eserde orijinal beyitler verilmiş akabinde beyitlerin şerhi yapılmıştır. Farsça beyitlerde ünlülerin nasıl okunacağı üstün, esre, ötre işaretleri ile gösterilmiştir. Mukaddime ile başlayan eserin ilk beyti ve şerhi aşağıdaki şekildedir

Aşk-ı der-hubb-ı asl mahfî büved

Nâgihânî cemâl-i hîş numûd

Bu beyt-i dil-pezîrin manâ-yı letâfet-meşhûnu aşk diyü zebân-zed olan keyfiyet asâleten mahabbetde gizlenen şeydir. Çünkü bu aşk kendisinin cemâl-i bâ-kemâlini insâna ansızın gösterir. Dikkat olunmalı! Söz insân-ı kâmil hakkındadır. (s.4)

Ali Behcet'e ait olan bu üç eser incelenerek ortak noktalar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Nüzhetü'l-İhvân'ın dîbâce kısmında Ali Behcet kendisini şu şekilde takdim eder:

“Asrımız erbâb-ı fezâil-nisâbından memûldür ki hengâm-ı tahrîrde vukû-yâfte olan hatîât-ı nâsiyyemiziñ dâmen-i afv u inâyetleriyle mestûr ve ol vechle bu çâker-i hâk-berâberleri yanî Alî Behcet-i kalîlü'l-bidâalarını dahı vayedâr-ı mesâr u hubur buyurmaları şîme-i ihsân u mürüvvetlerine vâbestedir.”(1a)

Mahsenü'l-Esrâr fi-Etvâri'l-Evtâr isimli eserin mukaddimesinde ise mütercim kendisini şöyle takdim etmektedir.

“Mâliye hazîne-i celîlesinde kupon idâresi muhâsebe odası ketebesinden kapân-ı dakîkde defin-hâk-ı ıtır-nâk Şeyh Rıfkı aleyhi rahmetü'l-bâkî efendi hazretlerinin hafîdi Ali Behcet kalîlü'l-bidâaları ”(s.5/6)

Buradan mütercimin Şeyh Rıfkı'nın torunu olduğu bilgisine ulaşabiliriz. Şeyh Rıfkı Efendi, Üsküdarlı Ali Behcet Efendi'nin halifesi ve Hasan Hilmi Efendinin damadı olan Rıfkı Efendi olmalıdır (ö. 1271/1855) (Tanman 1995: 128-129).

Terceme-i Aşk-nâme'nin son sayfasında eserin tamamlanma tarihi olarak 15 Mayıs 1298 (1881)/ 9 Recep 1299 (1882) verilmiştir. Yine bu eserin son sayfasında Selimiye Dergâhı postnişini Şeyh Saîd Efendi'nin yazmış olduğu takrîz yer almaktadır:

“Meclis-i meşâyih azâ-yı kirâmından Selimiye dergâh-ı şerîfi post-nişini reşâdetlü Şeyh Saîd Efendi hazretlerinin mücerred taltîf-i âcizânem için ihsân buyurmuş oldukları takriz-i âlileridir.”(s.14)

Saîd Efendi ise yine Selimiye Tekkesi meşihat makamına getirilen Şeyh İbrâhim Hayrânî'nin ayrılışından sonra babasının makamına asaleten geçen Mehmed Hidayetullah Efendi'nin (ö.1288/1871) oğludur. Şeyh Mehmed Saîd Efendi dergâhda yirmi beş sene görev yapmış, 22 Şubat 1896 tarihinde vefat etmiştir (Yücer 2001: 184).

Behçet Efendi'nin yetiştirdiği halifeler, Selimiye Tekkesi'nde odaklanan bu Nakşibendî-Mevlevî karışımı tasavvuf anlayışını İstanbul'daki çeşitli Nakşibendî tekkelerinde temsil etmişlerdir. Daha sonra tekkenin postuna Behçet Efendi'nin oğlu Mehmed Hidâyetullah Efendi ile (ö. 1871) torunu Mehmet Saîd Efendi (ö. 1896) geçmiştir (Tanman 1995: 438-439). Ali Behçet'in yetiştirdiği talebelerinden bir kısmı da postnişin oldukları dergâhda Mesnevî okutmuşlardır. Bunlar :

1. Tahirağa Tekkesi postnişini İbrahim Hayrânî Efendi (ö.1844), bunun yerine geçen oğlu Mehmet Feyzullah Efendi (ö.1869) ve torunu Ali Behçet Efendi (ö.1878) mevlevihanlık geleneğini sürdürmüşlerdir.
2. Unkapanı'nda Emir Buhârî Tekkesi postnişini olarak bulunan Mehmet Rıfkı Efendi (ö.1854)
3. Derûnî Mehmet Efendi tekkesi postnişini Veliyeddin Efendi
4. Eyüp'te Şeyhülislâm Tekkesi postnişini Ali Efendi (ö.1862) ve onun yerine geçen oğlu Mehmet Hasib Efendi (ö.1891) (Kemikli 2010: 310/311).

Yukarıda bahsedilen eserler incelendiğinde bulunan ipuçları bize üç eseri yazan kişinin aynı şahıs yani Ali Behçet olduğunu göstermektedir. Şârihin biyografisi tespit edilmeye çalışılırken eserden müessire ulaşma yolu tercih edilmek zorunda kalınmıştır. Çünkü şârihin imzası olarak kabul edilebilecek olan dil ve üslup özellikleri ile eserlerde geçen tarihler değerlendirmeye alınacak kadar kuvvetli emâreler olarak değerlendirilmiştir. Aşağıda her üç eserden örnek olarak verilen beyitler bu çıkarımı ispatlar niteliktedir.

Öncelikle *Mahsenü'l-Esrâr fi-Etvâri'l-Evtâr* adlı eserden örnek vererek başlayalım:

“Dûr başîd, uzak eyleyiniz. U sohbet, ve sohbeti. Be-nâ-ehlân, nâ-ehliller ile. Me-zâyurîd, tutmayınız yanî câhilliler ile ülfet ü ünsiyet ve sohbet ü meşveret itmeyiniz dimekdir. Ü hâcet, ve hâceti yânî ârzû ve istegi. Ez-cüvân-merdân, cömerdlerden. El-hâsıl kerîmü't-tab u hassânü'l-vech kimselerden hevâhîn isteyiniz. Ü kirdâr-nîk, ve eyü olan işi. Ez-merdüm, insândan. Dirîg me-dârîd, dirîg tutmayınız yanî esirgemeyiniz dimekdir ki masdarı dirîg dâştendir.” (s.38)

“Dört şeyin üçüncüsü hastalıktır ki gönül ol hastalıktan nâ-hoş ve uygunsuz ve râhatsızdır. Çârümîn dâniş ki ârâyed tu-râ, dördüncüsü şol bir ilmdir ki seni tezyîn ider.” (s.67)

“Der-beyân-ı sıfat-ı dâniş, bilgiç ve ilm ü malûmâtîñ sıfatı beyânındadır.” (s.66)

Terceme-i Aşk-nâme'den örnek olarak aldığımız beyitler ve bu beyitlere şârih tarafından yapılan şerh aşağıda verilmiştir.

Aşk-ı dîvâne kerd âkıl-râ

Aşk-ı hûş-yâr kerd gâfil-râ

Bu beyt-i ibret-meşhûnun mefhûm-ı münîfî sultân-ı aşk âkıl olan kimseyi deli ve dîvâne eyledi. Yine kişver-i vücûdda hüküm-rân olan aşk gâfil ü câhil ve bî-şuûr u âtıl olan kimseyi âkıl u dânâ

eyledi.

Aşk-râ âteşest sûzende

Merd-i âzâd-râ koned bende

Bu beyt-i dil-firîbin manâ-yı latîfi yine memleket-i vücûdda sâhib-i fermân olan sultân-ı aşk yakıcı âteşdir. Kayd-ı alâyıktan âzâd olan insân-ı kâmilî bende-i halka be-gûş eyler. Hâsılı kendüsine köle eyler demekdir.(s. 6/7).

Son olarak da çalışmamızın asıl konusu olan *Nüzhetü'l-İhvân*'dan alınan örnek kısım aşağıda verilmiştir:

Der-beyân-ı sabr der-fakr mî-gûyed, fakîrlikde sabr itmekligiñ beyânında buyurur.

Fakr mî-dânî çi bâşed ey pûser

Bâ-tu gûyem ger nedârî z'ân haber

“Fakr mî-dânî, fakr diñilen şeyi bilür misin? Çi bâşed, ne olur yani nedir? Ey pûser, ey oğul! Bâ-tu gûyem, saña söylerim. Ger-nedârî z'ân haber, eger ol fakîr didikleri şeyden haber tutmaz iseñ yanî haberiñ yok ise.” (76a)

“Hâsılı ey merdân! Dünyâ seksen ve doksan yaşındaki bir koca karı gibi iken kendini on beş yaşındaki gelin gibi zînetlemiştir zîrâ bizim gibi harîs-i dünyâ olanlarıñ itikâd ü fillerin ifsâd ide. Yanî dünyânıñ kimseye vefâsı yokdur. El-hâsıl bu beytde adem-i vefâda dünyâyı koca karıya teşbîh vardır.” (48b)

Yukarıda Ali Behcet'e ait olan iki eserden verilen örnek metinlerde kullanılan dil ve üslup özellikleri ile *Nüzhetü'l-İhvân* adlı eserde kullanılan dil ve üslup özelliklerine dikkat edilirse birçok ortak özelliğin olduğu fark edilecektir. Buradan yola çıkılarak metnin dil ve üslup özellikleri ile müellif hakkında yukarıda verilen biyografik bilgiler birleştirildiğinde şârihin Unkapanı Emir Buhârî Tekkesi postnişini Şeyh Mehmet Rıfkı Efendi'nin (ö. 1855) torunu Ali Behcet olduğu yargısına ulaşılmaktadır.

2.3. Nüzhetü'l İhvân

Eser için Muhyiddin Mahvî Efendi'nin tabiriyle “Şerh kılıklı tercemedir” denilebilir. Eseri edebî şerhden ziyade gramer şerhi olarak tarif etmek daha doğru olur.“*Nüzhetü'l İhvân*” adlı eser, mensur bir *Pend-nâme-i Attâr* şerhidir. Nüsha 262 varaktan oluşmakta ve “Fihrist-i Kitâb-ı Pend-i Attâr” başlıklı iki varaklık bir fihrist ile başlamaktadır. Bu kısım metindeki bölüm başlıklarına göre oluşturulmuştur. Devamında Muhyiddin Mahvî Efendi'nin takrizi yer almaktadır. “Dibâce-i Kitâb-ı Belâgat-Nisâb” başlıklı mukaddime kısmında şârih klasik hamdele ve salvele kısımlarından sonra dönemin padişahı Abdulhamit Han'a dua eder. Bu da eserin Abdulhamit Han'a sunulduğunu gösterir. Her ne kadar metnin sonunda eserin tamamlanma tarihi olarak 30 Mayıs 1871 yazılmış ve bu esnada tahtta Sultan Abdülazîz bulunsa da bu tarihin hemen altında eserin tab edilme yani basılma tarihi olarak ikinci bir tarih verilmiştir ki 21 Aralık 1886 tarihidir ve o esnada tahtta Sultan II. Abdülhamît bulunmaktadır, eser de ona sunulmuştur:

“Cenâb-ı Hak ve feyyâz-ı mutlak velî-nimet-i âlemiyyân es-sultân ibn-i sultân ibn-i sultân es-sultân Abdu'l-Hamîd Hân edâma'llâhu saltanatuhu ilâ-âhiri zamân efendimiz hazretleriniñ dahî vücûd-ı fezâil- âlûd-ı melîkânelerini nevâib-i tekvîniyye ve âlâm u şedâid-i kevnîyyeden masûn u memûn buyursun.”(3a/3b)

Şârih akabinde eseri kaleme alma sebebini izah eder ve eserinin ismini zikreder. Bu kısımda öğrencilerin Farsça öğrenmelerine yardımcı olmak amacıyla böyle bir eseri kaleme aldığını belirtir. Şârihin şerhi yazmaktaki bir diğer amacı da elbette ki Attâr'ın öğütlerini gelecek kuşaklara aktarmaktır:

“Sâye-i maârif-pîrâye-i hazret-i hilâfet-penâhîlerinde mekâtibde tahsîl-i ilm ü marifet eylemekde olan şâkirdânîñ kolaylıkla kavâid ü terâkîb ezberlemelerine medâr olmak ve ibâre-i Fârisîniñ kırâat ü tilâvetinde sühûlet bulunmak üzere”(3b)

Ali Behcet yine geleneğe uyararak şerhini yapacağı eserin müellifini yani Attâr’ı ve kendi eserinin ismini dîbâce kısmında zikreder:

“Ân bülbül-i gülşen-ma’ârif ü âsâr ve andelîb-i gülbün-i menâkıb-ı gül-zâr ya’nî eş-şeyh Muhammed Ferîdü’ddîn Attâr kuddise sirruhu’l-Gaffâr hazretleriniñ kalem-i mu’ciz-rakam-ı mürşidânelerinden reşha-pâş olan işbu kitâb-ı belâgat-nisâb ki nice nesâyih-i diniyyeyi şâmil ve fevâid-i İslâmiyyeyi kâmil bir eser-i celîl olup ebnâ-yı cinsimize mücerred hıdmet-i müftehire olmak üzere lisân-ı melîhü’l-beyân-ı Türkîye şerh ü tanzîm ve Nüzhetü’l-İhvân nâmıyla tevsîm ü terkîm kılınmıştır.”(3b/4a)

Dibâce kısmından sonra tezhibli ve kırmızı mürekkepli bir kalemle eserin ismi olan “Nüzhetü’l-İhvân” yazılmıştır. Besmele ile başlayan metinde her sayfa on yedi satırdan oluşmaktadır. Şârih orijinal beyitlerin üzerini kırmızı mürekkeple çizerek belirtir. Ali Behcet’in şerh tekniği aşağıda da görüleceği üzere kısaca şu şekildedir: Şârih, Attâr’ın Pend-nâme’sinin beyitlerini yazdıktan sonra beyitte geçen kelimelerin Türkçe karşılıklarını teker teker verir.

Der-riyâzet nefsi bed-râ gûş-mâl

Tâ-neyendâzed to-râ ender vebâl

“Der-riyâzet, riyâzetde. Nefs-i bed-râ, yaramaz nefsinin. Gûş, kulak ma’nâsıdır. Mâl, emrdir mâlîden masdarından. Hâsılı gûş-mâl, kulak burmak dımeğdir ki te’eddübden kinâyedir. Tâ, ta’lîl içündür. Neyendâzed aslında ne-endâzeddir. Soñra tahfîf için hemze yâ’ya kalb olunup nûn-ı nâfiye muttasıl kılınmıştır. Endâzed, muzâri’dir. Masdarı endâhtendir atmak ma’nâsına.” (27b)

Şârih devamında “hasılı, el-hasıl” diyerek beyitten anlaşılması lazım gelen manayı verir. Farsça eklerin anlamlarını ve bunların Türkçedeki ve Arapçadaki karşılıklarını belirtir. Kelimelerin zamme, esre veya ötre ile okunması gerektiğini de belirterek fonetik bilgi vermeyi de ihmal etmez.

Ân ki der-âdem demîd ü rûh-râ

Dâd ez-tûfân necât ü Nûh-râ

“Ân ki, o Allâh ki. Der-âdem, insânda. Demîd, üfürdü. Ū, o Allâh. Rûh-râ, rûhu. El-hâsıl rûhu üfürdü dimeğ, rûhu izhâr ü ilkâdan kinâyettir. Dâd, virdi. Ez-tûfân, yağmurdan. Necât, kurtulmak. Ū, Allâh; Nûh-râ, Nûh aleyhi’s-selâma. Fâide: Der-âdem’de olan der bâ-ı sıla yâhûd edât-ı zarfdır, fî gibi Türkîde -de ifâde ider. Rûh-râ’daki râ edât-ı mefûlün biğdir.” (2b)

“Hâsılı ey birâder! Misâfiri aziz ü muhterem tut tâ ki sen dahi Allâh’dan hürmet ü şeref bulasın. Fâ’ide: Mihmân, mîm’iñ kesri ve hâ’niñ sükûnuyla misâfir dimeğdir ki lisân-ı Türkîde konuk ta’bîr olunur.”(191a)

“Zemîn, Fârisîdir. Arabîsi arz, Türkcesi yer dimeğdir.” (13a)

“Terkîb-i tavsîfiniñ kâidesi budur ki Fârisîde mevsûf, sıfat üzerine mukaddem ve mevsûfuñ âhiri dâ’imâ meksûr olur. Lâkin mevsûfuñ âhirinde yâ-ı vahdet olur ise meksûr olmaz ve Türkçeye terceme olundukda sıfat, mevsûf üzerine mukaddem olur.” (4b)

“Der-kef’de olan der edât-ı zarfdır ki -de ma’nâsını ifâde ider. Arabîde fî gibi. Kef, Arabîdir.” (5a)

Şârihin kelimelerin Türkçe, Farsça ve Arapça karşılıklarını vermekle birlikte gramatik bilgi vererek örneklendirme yapması bu üç dile hakim olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

“Vasf-ı terkîbîniñ bir kısmı dahi lisân-ı Türkî ile terceme olundukda âhirine bir “y”yâhûd “v” gelür mahalline göre. Meselâ hoş-bûy, güzel kokulu dimekdir.”(14a)

Edebî metinlerde eserin kaleme alınma amacı ve hitap ettiği kitlenin kültür seviyesi metnin anlaşılır olma düzeyini kısacası metinde kullanılan dili de belirler. Nüzhetü'l-İhvân'ın yazılma sebebi öğrencilere Farsçayı öğretmek olduğu için açıklamalar tasavvuf merkezli değildir. Bu da Nüzhetü'l-İhvân'ı anlaşılır kılmıştır. Şârih ara ara mecâz anlamlara değinse de eser bu minval üzere inşâ edilmemiş, tasavvufa boğulmamıştır. Ali Behcet dînen ve ahlaken alınması gereken mesajı gayet sarîh bir şekilde verir. Özellikle Bursevî'nin *Pend-nâme-i Attâr* şerhiyle kıyaslanınca durum çok açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Ali Behcet'in nüsha farklarını belirtmesi onun farklı nüshalar gördüğünü ve şerh işini ciddi bir disiplin olarak ele aldığını gösterir:

“V'ân diger-râ yerine ba'zı nüshada dîgeri-râ vâki olmuştur ki âhirinde olan yâ vahdet içündür.” (6a)

Nüzhetü'l-İhvân'da gerek metin içerisinde gerekse der-kenârlarda şârihin fonetik ve morfolojik bilgiler vermesi dikkate şâyândır.

“Pâd-şeh, pâd-şâhdan muhaffefdir. Vezn-i şîr için elih hazf olunup pâd-şeh olmuştur. Nitekim meh, mâh'dan ve sipeh, sipâh'dan muhaffef olduğu gibi.” (40a)

Noksân, zamm-ı nûn ve sükûn-ı kâf ile eksilmek manâsınadır. (40a)

Bâz lafzı girü ve bir dahi ve gine manâsına gelür. Arabîde eyzân ile tabîr olunur.(40a)

Bâ-zenân'da olan bâ musâhabet içündür. Zenân dahi zen'niñ cemîdir.(40b)

Şerhin genel yapısı böyle olmakla birlikte özelden açıklamalar kısmında karşılaştığımız metodu tabloyla şu şekilde gösterebiliriz.¹

Kelimeler	Dil Bilgisi	Metin İçerisinde Kullandığı Kaynaklar	İmla Bilgileri	İçerik
Kelimelerin orijinleri	Kelimelerin farklı formları	Nüsha farkları ile ilgili bilgiler	Kelimelerin hareketleri	Kültür dünyası ile ilgili açıklamalar
Kelimelerin Türkçe ve Arapça'daki anlamları	Kelimeler ve edatların gramatikal işlevleri ve örnekler	Ayet ve hadis örnekleri	Diğer açıklayıcı bilgiler	Anekdotlar ve kıssalar
Kelimelerin türevleri	Kelimeler hakkında gramer açıklamaları	Hz. Ali ve diğer din büyüklerinin sözleri		Atasözleri, deyimler
Kelimelerin zıt anlamları	Yapılagelen yanlışları düzeltme	Diğer şairlere ait beyitler		
Kelimelerin yan anlamları		Daha önce yapılan açıklamalara gönderme		
Homonim kelimeler		Dipnot gibi metin içinde başka eserlere gönderme		
		Bazen mısraların Arapça tercümelerini verme		

Şerh metodu genel olarak böyle olmakla birlikte şârih yukarıdaki tekniklerin hepsini aynı beyitte kullanmaz, şerh edeceği beyte uygun olan teknik hangisiyse onu tercih eder.

¹ Bu tablonun hazırlanmasında Rafiye Duru tarafından 2007 yılında hazırlanan “Modern Metin Çözümleme Teknikleri Bakımından Şerh Geleneği ve İsmail Hakkı Bursevî” adlı doktora tezinden yararlanılmıştır. Sayın Duru'nun teorik olarak verdiği bilgiler tablolştırılmış ve maddeler genişletilmiştir.

Öyle ki şârih bazen bir beyitte yukarıdaki tekniklerden ikisini veya üçünü kullanırken bazı beyitlerde ise bu tekniklerden sadece birini kullanmayı tercih eder.

Şârih metin boyunca Farsça gramer kurallarını, kelimelerin telaffuzunu ve Türkçede kullanım şeklini o kadar açık, anlaşılır bir dille ifade eder ki okuyucu klasik dönemde medreselerde Fars dili öğretilirken neden bu tür eserlerin tercih edildiğini somut bir şekilde kavrar. “*Nüzhetü’l-İhvân*” dönemin dil özelliklerini, ilmî ve dinî bakış açısını en önemlisi şerh tekniğini yansıtmaya yönelik kültür tarihimiz açısından son derece önemlidir. Ayrıca eser on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınmış olması sebebiyle şerh tekniğinin geldiği noktayı göstermesi bakımından da önemlidir. Şârihin Türkçeyi övmesi (bir eser-i celîl olup ebnâ-yı cinsimize mücerred hıdmet-i müftehire olmak üzere lisân-ı melîhü’l-beyân-ı Türkîye şerh ü tanzîm [3b]) ve takrîz kısmında geçen “terceme kılıklı şerh” ifadesi klasik dönemin şerh ve tercüme anlayışı konusunda ipucu olarak nitelendirilebilecek ufuk açıcı değerlendirmelerdir. Ayrıca metinde şerh edilen bazı kısımların üzerinin çizilerek metinden çıkarılması dönemin kültür dünyası, basım-yayın hayatı ve “sansür” kavramı ile ilgili okuyucuya bilgi vermektedir.

Kurbet-i sultân u ülfet bâ-bedân

Ragbet-i dünyâ vü sohbet bâ-zenân

Şârih metinde geçen yukarıdaki beyti ilk olarak şöyle şerh etmiştir:

“Hâsılı mezkûr dört nesneden evvelkisi sultânlara yakîn olmandır. Pâdişâha yakîn olmanın zararı nedir? Pâdişâhın vefâsı yokdur.” (45b/46a)

Daha sonra “Pâdişâha yakîn olmanın zararı nedir? Pâdişâhın vefâsı yokdur.” ifâdesinin üzeri karalanarak çizilmiştir yani bu ifade iptal edilmiştir ve şerh “İkincisi yaramazlar ile ülfet itmektir. Yaramazlardan niçün ihtirâz itmeli? Zîrâ insânın nâmûsunu şikest iderler.” (46a) şeklinde devam etmiştir.

“Hâsılı bir kimsenin ki nesli temiz olursa ol kimsenin terfî-i rütbesine nişândır. Eger nesli pâk olmaz ise öyle kimse üzerine tâc u tahtın lâyıkı yokdur. Yanî lâyık degildir.

Beyt:

Akıbet gerek zâde gerek şeved

Gerçi bâ-âdemî büzürg şeved

Kaziyyesinden malûm olduğu gibi aslı ve nesli pâk olmayan kimsenin de mansıbı böyledir. (50a)

Metinde bu kısmın da üzeri çizilerek bu ifade iptal edilmiştir. Bu şekilde olan örnekleri çoğaltmak mümkündür.

SONUÇ

Yaptığımız araştırmalar neticesinde Unkapanı Emir Buhârî Tekkesi postnişini Şeyh Mehmet Rıfkı Efendi’nin (ö. 1855) torunu olduğu bilgisine ulaştığımız Ali Behcet XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır ve “*Nüzhetü’l-İhvân*” adlı eserini sultan Abdülhamit Han’a sunmuştur. Ali Behcet’in hayatı hakkında sahip olduğumuz bilgiler şimdilik çok sınırlıdır. Eserlerinden hareketle Nakşibendî-Mevlevî bir çevreden geldiğini, tasavvuf bilgisine sahip olup Arapça ve Farsçaya hakim olduğunu, dil öğretimi ile şerh konusunu ciddi bir disiplinle ele aldığını ve Türkçe bilincine sahip olduğunu söyleyebiliriz.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınan *Nüzhetü’l-İhvân* adlı eser mensur bir *Pendnâme-i Attâr* şerhidir. Ali Behcet tarafından kaleme alınan eser dönemin padişahı II. Abdülhamit’e sunulmuştur. Attâr’a ait olan 898 beytin yazılıp ardından beyitteki sözcüklerin Türkçe manalarının teker teker verildiği eser gramatik bir şerh örneğidir. Başka şairlerden örnek olarak verilen beyitlerle

birlikte beyit sayısının 900'ü aştığı eserde çoğunlukla eksiltili cümleler kullanılmıştır. Beyitlerin açıklanması sırasında dinî ve tasavvûfî bakış açısına fazla yer verilmeyen eser sade ve anlaşılır üslubuyla didaktik bir özellik göstermektedir. Ayrıca beyitler açıklanırken okuru ikna etmek ve okura kaynak göstermek amacıyla din büyüklerine ve meşhur şairlere ait beyitler, deyimler ve atasözleri şârih tarafından kullanılarak şerh zenginleştirilmiştir. Eserin giriş kısmında Muhyiddin Mahvî Efendi tarafından kaleme alınan takrîzde “şerh kılıklı terceme” olarak nitelendirilen *Nüzhetü'l İhvân* XIX. yüzyılda “şerh” kavramının geldiği noktayı göstermesi açısından son derece önemlidir.

Nüzhetü'l-İhvân'ın kaleme alınmasındaki ilk amaç öğrencilere Farsçayı öğretmektir ve metin incelendiğinde mezkûr eserin klâsik şerh metinlerinin amaçları arasında yer alan “dil öğrenimi” için mükemmel bir örnek teşkil ettiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu manada eserin günümüz dil eğitimi için de istifâde edilebilecek başarılı bir kaynak olduğu gerçeğini belirtmek gerekir. Eser metodolojik yapısı ve içerdiği bilgi açısından kültürel, filolojik ve pedagojik olarak günümüz okuyucusuna da hitap etmektedir.

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci Yazar %100
Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.
Çalışmada finansal destek alınmamıştır.
Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

- CEYLAN, Ömür. (2000). *Tasavvufî şiir şerhleri*. Kitabevi Yayınları.
- DURU, Rafiye. (1998). İsmâil Hakkı el-Bursevi'nin *Şerh-i Pend-i Attâr*'ı [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DURU, Rafiye (2007). *Modern metin çözümleme teknikleri bakımından şerh geleneği ve İsmail Hakkı Bursevi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ERTUĞRUL, Muzaffer. (2017). *Pendnâme şerhi Nüzhetü'l-İhvân'a göre Pend-i Attâr'da tasavvufî kavramlar* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İNAL, Mahmut Kemal. (1969). *Son asır Türk şairleri*. MEB Yayınları.
- İNTERNET: <http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/> (E.T.: 18.01.2020)
- KEMİKLİ, Bilal. (2007). Üsküdar'da bir mesnevîhân: Ali Behçet Efendi ve muhiti. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V: 1-5 Kısım: Bildiriler*, ed.Coşkun Yılmaz, İstanbul 2008, c.2, s. 231-238.
- KORTANTAMER, Tunca. (1994). Teori zemininde metin şerhi meselesi. *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 8 (2), 1-10.
- AKKUŞ, M. & Yılmaz A. (2015). *Sefîne-i Evliya-2*, Osmanzade Hüseyin Vassaf. Kitabevi Yayınları.
- TANMAN, M. Baha (1995). Selimiye tekkesi. TDVİA. XI, 128-129.
- TANMAN, M. Baha (2009). Selimiye tekkesi. TDVİA. XXXVI, 516-517.
- YAZAR, Sadık. (2011). *Anadolu sahası Klâsik Türk Edebiyatında tercüme ve şerh geleneği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YILMAZ, Ozan (2007). Klâsik şerh edebiyatı literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5(9), 271-304.
- YILMAZ, Ozan (2012). Gülîstân şerhi, Südü-i Bosnevî. Çamlıca Yayınevi.
- YÜCER, H. M. (2001). *XIX. Asırda Anadolu'da tasavvuf* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TRACING BORGES' SHORT STORIES WITH DETECTIVE MARTIN MYSTÈRE: DELIBERATELY CONSTRUCTED INTERTEXTUALITY*

Dedektif Martin Mystère ile Borges' nin Kısa Öykülerinin İzini Sürmek:
Tasarlanmış Metinlerarasılık

Özge AKSOY¹, Aslı Özlem TARAKÇIOĞLU²

ÖZET

Metinlerarasılık yazılı metinler, sözceler ve hatta yalnızca bir fikir arasındaki kaçınılmaz ilişki olarak kabul edildikten sonra, metin analizleri birçok araştırmacı, eleştirmen ve bilim insanının dikkatini çekmiştir. Yazılı metin örnekleri olarak çizgi romanlar, diğer edebî eserler ile aralarındaki metinlerarası ilişkilerin belirlenmesi açısından okuyucuya önemli bir zemin hazırlar. Bu ilişkileri görmeye yönelik karşılaştırmalı bir çalışma, metinlerarasılık ile çizgi roman teorisi, çizgi roman eleştirisi, çizgi roman tarihi yazımı gibi ilgili çalışma alanlarıyla akademik bir alan haline gelmiş olan çizgi roman çalışmaları arasında yeni araştırmaları teşvik edebilir. Bu çalışma, Martin Mystère isimli çizgi romanın iki sayısı (Kum Kitabı ve Alef) ve Jorge Luis Borges'nin aynı isimli iki kısa öyküsü (The Book of Sand and the Aleph) arasındaki metinlerarası ilişkileri, post-yapısalcı bakış açısıyla ve Gérard Genette'nin 'metin-ötesi' sınıflandırmasını kullanarak tartışmayı amaçlamıştır. Çalışmada Martin Mystère çizgi romanların Türkçe versiyonları, Borges'in öykülerinin ise İngilizce versiyonları, okuyucu odaklı bir perspektifle bağlantı ve etkileşimleri görmek üzere, karşılıklı olarak incelenmiştir. Bulgular, önceki ve sonraki metinler arasındaki metinlerarası ilişkilerin, okuyucunun Borges ve eserleri ile ilgili bilgilendirilmesi amacıyla çizgi roman yazarları tarafından önceden 'tasarlanmış' olduğunu göstermektedir. Çizgi roman ve kısa öyküler arasında tespit edilen metinlerarası, yanmetinsel, üstmetinsel ve anametinsel ilişkiler kendini daha çok alegori, alıntılama, anıştırma ve gönderge gibi edebî araçlar aracılığıyla göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Metinlerarasılık, metin-ötesi, çizgi roman, Martin Mystère, Borges.

ABSTRACT

Text analyses have drawn the attention of many researchers, critics and scholars after intertextuality has been defined as an inevitable relation with any written texts, utterances or even an idea. Comic books, as written examples, give the reader a ground to catch intertextual relations with literary works. The comic books are one of the most read literary texts and any study on the intertextual relation between comics and short stories may encourage the studies of intertextuality and also comics studies that has become an academic field interrelating with comics theory, comics criticism, comics historiography and so on. This study aims to identify and discuss the intertextual relations between the two issues of the comic book Martin Mystère (Kum Kitabı and Alef) and the two short stories (The Book of Sand and The Aleph) of Jorge Luis Borges within the post-structuralist approach to intertextuality and transtextuality categorization of Gérard Genette. The study examines the Turkish versions of the comic books Martin Mystère and the English versions of the Borges' short stories. The findings show that the intertextual relations between earlier and later texts are 'deliberate' as the authors of the comic book intend to inform the reader. The relations mostly manifest themselves with intertextual, paratextual, architextual and hypertextual relations appearing as quotations, allusions, allegories, and references in prefaces, in titles or in its kind.

Keywords: Intertextuality, transtextuality, comic book, Martin Mystère, Borges.

1. ORCID: 0000-0001-7975-4371

2. ORCID: 0000-0001-8353-5526

1. Lect., School of Foreign Languages, Hitit University, ozgeertek@hitit.edu.tr

2. Assc. Prof., Department of Translation and Interpretation, Ankara Hacı Bayram Veli University, asli.tarakcioglu@hbv.edu.tr

*AKSOY, Ö. ve TARAKÇIOĞLU, Ö. A. (2021). "Tracing Borges' Short Stories With Detective Martin Mystère: Deliberately Constructed Intertextuality", *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 23, s. 271-284.

Makale Geliş Tarihi: 08/08/2020 Kabul Tarihi: 15/02/2021

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Çizgi romanlar en çok okunan edebî metin türlerinden biridir. Çizgi romanlar ve kısa öyküler arasındaki metinlerarası ilişkiler üzerine yapılan bir çalışma çizgi roman kuramı, çizgi roman eleştirisi, çizgi roman tarihçiliği ve buna benzer alt alanlarıyla akademik bir alan haline gelmiş olan çizgi roman çalışmaları ve metinlerarasılık arasında yapılacak olan yeni çalışmaları teşvik edebilir. Çizgi romanların pek çok kişi tarafından okunmasına ve bu anlamda önem kazanmasına rağmen, çizgi romanlar ve kısa öyküler arasında yer alan metinlerarası ilişkileri inceleyen çok az çalışma mevcuttur. Bu nedenle, *Martin Mystère*'in dünya çapında en çok okunan çizgi roman serileri arasında yer alması ve Jorge Luis Borges'nin en iyi bilinen yazarlardan biri olması göz önünde bulundurularak, bu çalışma, *Martin Mystère* isimli çizgi romanın iki sayısı (*Kum Kitabı* ve *Alef*) ve Jorge Luis Borges'nin aynı isimli iki kısa öyküsü arasındaki metinlerarası ilişkileri, post-yapısalcı bakış açısıyla ve Gérard Genette'nin metin-ötesi sınıflandırmasını kullanarak tartışmayı amaçlamıştır. İlk kez 1982 yılında İtalya'da Sergio Bonelli Editore tarafından yayınlanan çizgi roman serisi *Martin Mystère*, daha sonra pek çok farklı dile çevrilmiş ve çeşitli biçimlerde uyarlanmıştır. *Martin Mystère* yaratıcıları özellikle popüler bilim ve bilim kurgu konularına odaklanmışlar, kurguladıkları hikayeler aracılığıyla, okuyucuyu pek çok farklı konuda bilgilendirmeyi amaçlamışlardır. Herhangi bir kavram, olay veya kişiyi okuyucuya aktarmayı amaçlamış olmaları, bu çizgi romanların metinlerarası bağlamda incelenmesini kaçınılmaz hale getirmiştir. Çizgi roman *Martin Mystère* yazarları, birbirini takip eden iki sayıda Borges'nin *Kum Kitabı* ve *Alef* isimli iki kısa öyküsünü okuyuculara tanıtmaktadır ve bu nedenle Borges'nin öyküleri ve çizgi romanlarda yer alan öyküler arasındaki metinlerarası ilişkiler önceden tasarlanmış olarak kabul edilmiştir. Çalışmanın amacı ve içeriği doğrultusunda, kuramsal çerçeveye uygun olarak iki araştırma sorusu oluşturulmuştur: Gérard Genette'nin metin-ötesi sınıflandırması çerçevesinde ele alındığında, sonraki metinlerde (çizgi roman *Martin Mystère*'in iki sayısı) en çok hangi tür metinlerarası ilişki görülmektedir? ve metinlerarası yaklaşımlar çerçevesinde önceki metinler (Borges'nin *Kum Kitabı* ve *Alef* öyküleri) sonraki metinleri ne ölçüde etkilemektedir? Çalışmanın analizleri, önceki ve sonraki metinler arasındaki ilişkiler ve bağlantılar ile ilgili bilgiyi ortaya çıkarmayı amaçlayan bu araştırma soruları ışığında gerçekleştirilmiştir. Çalışma nitel araştırma yöntemi ile tasarlanmıştır. Okuyucu odaklı yaklaşımın önemini göstermek amacıyla, veri toplamada araştırmacı gözlemi ön planda tutulmuştur, çünkü araştırmacı aynı zamanda bu çalışmanın yazarı olarak metinler arasındaki bağlantı ve etkileşimi yönetmektedir. Ayrıca, çalışma post-yapısalcı bir bakış açısıyla ele alınmış ve Gérard Genette'nin metin-ötesi sınıflandırması veriler arasındaki metinlerarası ilişkileri incelemek amacıyla yöntemsel çerçeve olarak kısmen kullanılmıştır (Genette, 1992: 81-82). Çizgi roman *Martin Mystère*'in *Kum Kitabı* ve *Alef* başlıklı iki sayısı ve Jorge Luis Borges'nin *Kum Kitabı* ve *Alef* isimli kısa öyküleri betimsel olarak incelemeye alınmıştır. Çalışma, *Martin Mystère* çizgi roman serisinin, Borges'nin öykülerinden esinlenilerek Enrico Lotti ve Andrea Passini tarafından İtalyanca olarak yazılmış ve Paolo Morales tarafından çizilmiş olan bu iki sayısının, çevirmen Ay Barka tarafından Türkçeye aktarılmış ve Aksoy yayıncılık tarafından basılmış olan versiyonları ile sınırlıdır. Birbirinin devamı niteliğinde olan bu iki sayıda geçen olay örgüsü, Borges'nin çalışmada incelenen iki öyküsünde geçen olay örgülerinden farklı bir şekilde kurgulanmıştır. Borges ve onun iki kısa öyküsünü okuyuculara tanıtmayı tasarlayan bu çizgi romanlarda aynı zamanda Borges'nin diğer öykülerine, tekniğine, biçimine ve geçmiş bilgilerine ilişkin göndermeler de yer almaktadır. Bu nedenle, Borges'nin kısa öykülerinin, çizgi romanlar içerisinde yer alan kodlarla okurlara ve yazarlara aktarıldığı söylenebilir. Yani, sonraki metinler (çizgi romanlar) Borges'nin öykülerinin dönüşümleridir çünkü aralarında kendini daha çok alegori, alıntılama, anırtırma ve gönderge gibi edebî araçlar aracılığıyla gösteren metinlerarası, yanmetinsel, üstmetinsel ve anametinsel ilişkiler görülmüştür. Çizgi roman *Martin Mystère* yazarları okuyucuyu bilgilendirmek amacıyla oldukları için, önceki metinler ve sonraki metinler arasındaki ilişkinin 'tasarlanmış' olduğu açıktır ve ayrıca metinler arasındaki bu ilişkiler kendini edebî araçlar olarak göstermektedir. Dolayısıyla, *Martin Mystère* yazarlarının olay örgüsünü ve diğer unsurları rastgele ve nedensiz kurgulamadıkları, onun yerine doğrudan Borges'nin öykülerinden yararlandıkları görülmüştür. Yani, çizgi roman yazarları önceden var olan bir metne dayanarak yazdıkları için, metinler doğrudan metinlerarasılık unsurları içermektedir. Bu çalışma, çizgi romanları ön plana çıkarmakta, meraklı okuyucuları bu tür sanatsal çalışmalarla ilgili bilgilendirmekte ve araştırmacıları çizgi roman çalışmaları ile disiplinler arası çalışmalar için teşvik etmektedir.

INTRODUCTION

The comic books are one of the most read literary texts and any study on the intertextual relation between comics and short stories may encourage the studies of intertextuality and also comics studies that has become an academic field interrelating with comics theory, comics criticism, comics historiography and so on. Although the comic books are read by many and are crucial in that sense, it is seen that they are underrepresented within Turkish literary system and within related research studies as well. There are a few studies analysing the intertextuality between the comics and short stories. Therefore, considering the *Martin Mystère* as one of the most read comic book worldwide and Jorge Luis Borges as a very well-known writer, this study aims to identify and discuss the intertextual relations between the two issues of the comic book '*Martin Mystère*' and the two short stories ('*The Book of Sand*' and '*The Aleph*') of Jorge Luis Borges within the post-structuralist approach to intertextuality and transtextuality categorization of Gérard Genette.

First published in Italy by Sergio Bonelli Editore in 1982, *Martin Mystère* has been translated into many other languages and has been adapted to various other media. The creators of the comic book *Martin Mystère* especially dwell on the subjects of popular science and science fiction. They intend to inform the reader about various subjects and thus they fictionalize these in their own comic book stories. It becomes inevitable to make a research on these comics because of this intended intertextual relation between the comic books and any concepts, events, subjects or people. The two issues of comic book *Martin Mystère* intentionally presents and introduces Jorge Luis Borges' two short stories *the Book of Sand* and *The Aleph* to the readers as well, and so it is accepted that the intertextual relation between the stories of Borges and the comics is deliberate. In accordance with the aim and content of the study, two research questions have been generated within the theoretical frame of the study;

What kinds of intertextual relations are mostly seen in the later texts (*the two issues of the comic book Martin Mystère*) within transtextuality categorization of Genette? To what extent does the earlier texts (*stories of the Book of Sand and the Aleph*) influence the later texts within the frame of intertextual studies?

The analysis and discussion of the study is made in the light of these research questions that seek information about the intertextual relations between later texts and earlier texts and the effects and connections of the earlier on the later.

1. Literature Review

In the second half of the twentieth century, postmodern literary theorists generally tended to place intertextual relations at the centre and broaden its perspective to social and cultural aspects. After the the definition of *dialogism* by Bakhtin (Bakhtin, 1981), especially Kristeva (1980; 1986) and the other scholars dealt with the concept of *intertextuality* with new approaches. Thus, many more studies have been generated on *intertextuality* since it was reasserted, this time, as a concept and approach within post-structuralism in the 1960s. Some of these studies focus on the references of a unique text within the social or cultural concepts, whereas the others focus on the intertextual relations or transactions between two or more texts. The academic studies in literature keep *the intertextual approaches and/or intertextual analysis* up-to-date in books and journals. Among them, it is possible to see studies on literary works comparing the two texts or discussing each text (Alfaro, 1996; Tapodi, 2014; Mirenayat, 2015). Intertextual analysis goes beyond the literary texts and it is also possible to see some studies on the intertextual relations between different genres such as media (film adaptations, series etc.), music and art as well (Lacasse, 2000; Rossman, 2008).

Intertextual studies points that each text is an intersection of distinct discourses or other texts and each literary text has a polyphonic character, and thus intertextuality is one of the main features of post-modern writing. The post-modern literary theorists, who developed this theory in which Russian formalists formed the core structure, were of some different perspectives to the approach discussing the ‘text-centered’ (Kristeva, 1986; Barthes, 1977) or ‘reader-centered’ (Riffaterre, 1978) relationship between the text and its earlier text(s). Among these approaches, Gérard Genette’s ‘*transtextuality*’ was an effort to limit the broad field of concept by reducing the intertextual relations to some different sub-categories. He defines his term *transtextuality* as ‘all that sets the text in relationship, whether obvious or concealed with other texts’ (Genette, 1997:1). He suggests a classification in order to present that the texts can be interpreted and understood in a systematic way and presents five more specific sub-categories as *intertextuality*, *paratextuality*, *metatextuality*, *hypertextuality*, and *architextuality*.

Genette offers that *intertextuality* is ‘the relation of copresence between two or more texts, that is, the effective presence of one text in another which takes place by means of plagiarism, quotation or allusion’ (Genette, 1997:1-2). He divides intertextuality into three categories; implicit or explicit; covert or overt; hidden or open. Genette’s explicit intertextuality refers that later text’s author doesn’t intend to hide the reference within the text, as it happens through quotation. On the other hand, because of some literary reasons or other, the author intends to hide the reference through allusion, allegory or metaphor that leads the intertextual relation to implicitness. Genette’s *paratextuality* is ‘the relation between a text and its paratext’ (Genette, 1997:4). Titles, subtitles, epigraphs, illustrations, notes, first drafts and other kinds of signals are counted as ‘peritext’ elements which surround the text and reviews, interviews, public announcements and other authorial and editorial discourse comprise the ‘epitext’ elements in which comments on the text are included. Thus, paratextuality assists to direct and control the reception and interpretation of a text by its reader. *Metatextual relation* denotes explicit or implicit references of one text on another text. It can be of any text explaining, denying or approving of earlier text and the references found in critical texts or commentaries can be given as examples (Genette, 1997:4-5). According to Genette, *hypertextuality* involves ‘any relationship uniting a text 2 (hypertext) to an earlier text 1 (hypotext), upon which it is grafted in a manner that is not that of commentary’ (Genette, 1997:5). Hypertextuality examines not the presence but the impact of a text on another and thus reader awareness comes into the focal point again. Lastly, *architextuality* deals with the relation between a text and a text of its kinds. Genette calls architextuality as the relationship between a work and the genre that work belongs to.

This study analyses intertextual relations between the two issues of the comic book *Martin Mystère* and the two short stories of Jorge Luis Borges. Genette’s concept of *transtextuality* offers a very well framework to analyse the study. Borges is accepted as one of the post-modern writers even though he started writing and publishing in 1920s that is before the beginning of post-modernism. His works include most of the concepts appeared with the post-modernism such as metafiction, intertextuality, plurivocality, reader centrism, irony, parody, pastiche, metaphor and so on. One of his early examples of intertextuality, for example, is ‘*Pierre Menard, Author of the Quixote*’ (Borges, 1998:47). This work represents a very good example of intertextuality with its references to Medieval romances. Like Genette (1997), he also calls the relation between earlier and later texts of Quixote as ‘palimpsest’ and states that ‘*I have reflected that it is legitimate to see the ‘final’ Quixote as a kind of palimpsest, in which the traces -faint but not undecipherable- of our friend’s ‘previous’ text must shine through*’ (Borges, 1998:51). Moreover, Borges had an influence on the ‘magical realism’ technique that became very popular among the post-modernists. It is one of the movements of postmodern literature and has its own characteristic features. It combines the use of reality and fantasy, usual and unusual, or realism and surrealism in a harmonic manner (Warnes, 2009:3). Jorge Luis Borges penned his story *the Book of Sand* in 1975 and *the Aleph* in 1949, originally in Spanish with the names *El Libro de Arena* and *El Aleph*, respectively. Most of his short stories, and these two short stories as well, are considered

and reviewed as the examples of magical realism.

On the contrary to the common studies in literature that include the analyses of intertextual relations within any literary text such as poetry, prose or media, this study aims to see the intertextual relations between the literary texts and the comic books. The comic books combine text and image in the form of sequential juxtaposed panels. Saraceni (2003) explains the leading characteristics of comics: they employ both words and pictures, the texts of comics are organized into sequential units, they are graphically separated from each other and are arranged into sequences of panels (p. 16). In this sense, originally written in Italian, *Martin Mystère* is a comic book series that correspond to these characteristics and it intentionally refers to many concepts, events, people or subjects. The two issues of *Martin Mystère* and the short stories of Borges constitute the data for this study. Despite their different plotlines, the intertextual relations between the texts manifest itself through intense references at the level of description and narration accompanied by the pictures within panels.

2. Methodology

This study is designed with a qualitative method. The comic book *Martin Mystère* (the two issues titled *The Book of Sand* and *The Aleph*) and the two original short stories of Jorge Luis Borges (*The Book of Sand* and *The Aleph*) are examined to describe the intertextual relation between the texts. The comic book *Martin Mystère* mostly takes famous places, people or events as its subject and gives this subject in a new and different storyline. To inform the reader about Borges and his works, the writers prepared the two serial issues titled as '*The Book of Sand*' and '*The Aleph*' (Lotti & Passini, 1996a; 1996b). These two issues were created by the Italian writers Enrico Lotti and Andrea Passini and drawn by Paolo Morales. The storylines of these two issues are different from the short stories of Borges and the story of the first issue appears as the sequel of the second one. Jorge Luis Borges is very well known as an Argentinean short-story writer, essayist, poet, critic and translator (Wilson, 2006). Therefore, this study examines his short-stories *The Book of Sand* and *The Aleph* and it is limited to the Turkish versions of the two issues of the comic book *Martin Mystère* (titled as *Kum Kitabı* and *Alef*) and to the English versions of the Borges' two mentioned short stories. The comic books were translated by Ay Barka and published by Aksoy publications a few years after the publication of the originals.

To show the importance of the reader-oriented approach, data collection procedure of the study considers the researcher observation because the researcher, as the author of this study, directs the interactions and transactions between the comic book *Martin Mystère* and the stories of J. L. Borges. During the analysis process, the researcher as the reader of both earlier texts and later texts has employed a 'reading and remembering' process (Miola, 2004:19). Also, the study discusses the intertextual relations within the post-structuralist approach to intertextuality and transtextuality categorization of Gérard Genette (Genette, 1992:81-82). Here, it is very important to underline that, Genette's transtextuality categorization is *partially* used as a methodological framework in order to analyse the intertextual relationship between the texts. As *metatextuality* concept of Gérard Genette 'links one text with another that comments on it', metatextual analysis of the related comic books can be a subject of another study on commentary or criticism of the texts. However, the overall theoretical framework of the study comprised of a post-structuralist point of view. Lastly, in order to increase the comprehensibility of the excerpts, the study benefits from the English versions of the two stories (Borges, 1971; Borges, 1998). Also, since the comic books are in Turkish language and the English versions of the comics are not available, they have been translated into English by the researchers, where needed.

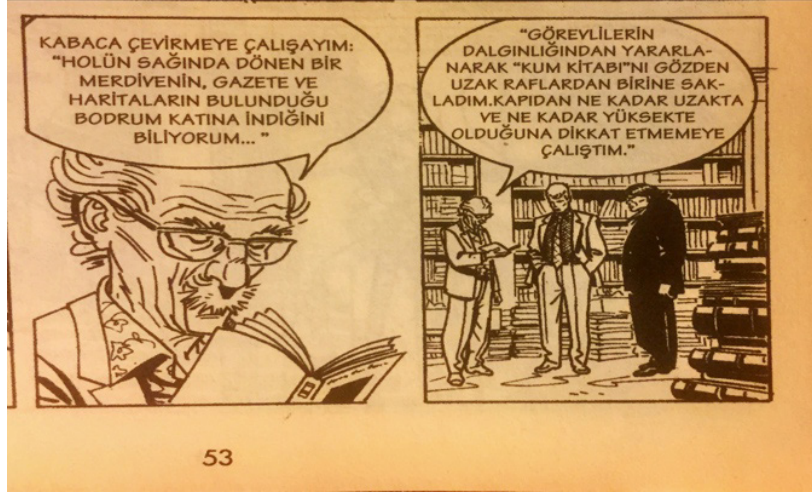
3. Analysis

The comic book series *Martin Mystère* takes its name from its protagonist who also exists in some other series of Bonelli publications. He embarks on various adventures in each issue that presents famous places, people, events or concepts. In the sequent two issues (Lotti & Passini, 1996a, 1996b) that comprise the data for this study, he traces *The Book of Sand* that belongs to Borges and is said to contain ‘all the information in the universe’. The story of the third issue starts with the killing of the people studying on a Spanish literature journal at Columbia University. One of the journal articles mentions about an ‘unpublished work’ belonging to Borges and ‘Men in Black’ kills them all when they hear about the existence of this mystery work. This unpublished work is supposed to be the *Book of Sand* and its existence should be kept as a secret because of its power. Only Professor Temesvar escapes and he asks Martin Mystère for help. They travel to Argentina to find the book and look for it together. Their adventure ends in the sequent issue (Issue 4) when they find the Aleph in the National Library of Argentina. Thus, as it is stated before, the sequential stories directly relates to the two short stories of Borges.

Based on Genette’s *intertextuality* category, implicit-explicit, covert-overt and hidden-open relationships are observed between the texts. Genette’s explicit intertextuality refers that later text’s author doesn’t intend to hide the reference within the text. So, the presence of other text can be observed both with direct quotations and also with built-in quotations in the conversations within the panels. Brackets and italics are the typological signs of the quotations. The brackets used in the comics show the existence of quotation as a typological element. In this case, the quotations found in the two issues of comic book *Martin Mystère* can be counted as an intertextual relation. In the comics, these quotations are mostly employed through the character Professor Temesvar. He tells about Borges and his stories many times while they are tracing the book of sand in the national library. In fact, it seems that this character is intentionally created to inform the reader about J. L. Borges and his works. In the first issue (the comic book *The Book of Sand*) the character Temesvar who is a professor at the Institute of Spanish Languages, holds the Spanish version of the *Book of Sand* and tries to translate a part of it roughly for Martin Mystère and his assistant Java in order to find some clue about the place of the book. Thus, he starts with saying ‘*I’ll try to translate roughly: I knew that to the right of the lobby a curving staircase descended into the shadows of the basement...* ’¹ (Lotti & Passini, 1996a, p. 53) and his translation turns into a quotation from *The Book of Sand* story of Borges and is directly quoted in the comic book through the translation of Professor Temesvar (Lotti & Passini, 1996a, p. 53). *This direct quotation can be seen in the two panels showing Martin Mystère, his friend Java and Professor Temesvar;*

1 Unless otherwise specified, the excerpts of the comic books have been translated from Turkish to English by the researchers.

Figure 1. The panels representing the direct quotation of Borges' story

Lotti & Passini, 1996a, pp. 53.

The quoted sentences seen in Borges' short story is as follows;

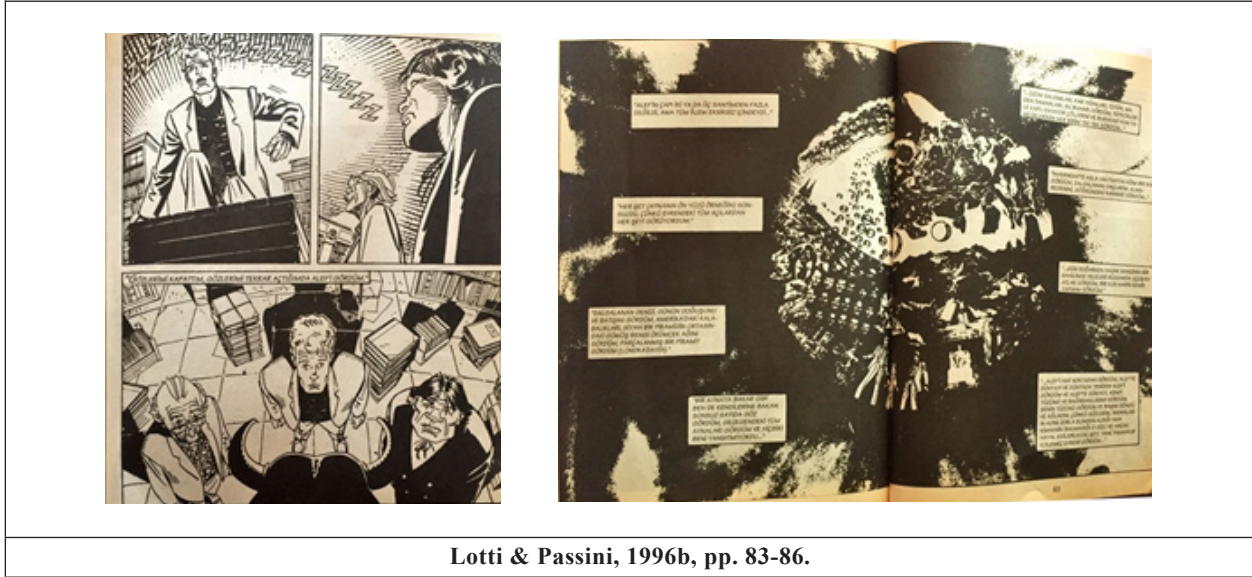
'I knew that to the right of the lobby a curving staircase descended into the shadows of the basement, where the maps and periodicals are kept. I took advantage of the librarians' distraction to hide the Book of Sand on one of the library's damp shelves; I tried not to notice how high up, or how far from the door.' (Borges, 1998, p. 235).

In the same setting at the National Library of Argentina, Temesvar refers to the Book by saying 'As Borges says, the book was 'like a Bible'... It was a clothbound book, printed in Bombay, in India and on the spine was printed Holy Writ.' (Lotti & Passini, 1996a, p. 54). His reference is a shortened form of a quotation from the original story of The Book of Sand;

'It was a clothbound octavo volume that had clearly passed through many hands. I examined it; the unusual heft of it surprised me. On the spine was printed Holy Writ, and then Bombay.' (Borges, 1998, p. 234).

In the second issue (Lotti & Passini, 1996b), Professor Temesvar and Martin Mystère eventually find the Aleph in the eyes of an ox head hanging on the library shelves. At this stage of the story, the authors of the comic book creates 'a pause/frozen effect' in the adventure and the sequent two pages provide direct quotes from the story in the panels (Saraceni, 2003, p.7);

Figure 2. The panels representing the pause effect ('still/frozen moment') and quotations from the short story the Aleph.

Lotti & Passini, 1996b, pp. 83-86.

The images above include the other quotations and the following excerpts are the English versions of these sentences from Borges' story, the Aleph.

'I shut my eyes-I opened them. Then, I saw the Aleph.' (Borges, 1971, p. 12)

'The Aleph's diameter was probably little more than an inch, but all space was there, actual and undiminished. Each thing (a mirror's face, let us say) was infinite things, since I distinctly saw it from every angle of the universe. I saw the teeming sea; I saw daybreak and nightfall; I saw the multitudes of America; I saw a silvery cobweb in the center of a black pyramid; I saw a splintered labyrinth (it was London); I saw, close up, unending eyes watching themselves in me as in a mirror; I saw all the mirrors on earth and none of them reflected me [...] I saw bunches of grapes, snow, tobacco, lodes of metal, steam; I saw convex equatorial deserts and each one of their grains of sand; I saw a woman in Inverness whom I shall never forget; I saw her tangled hair, her tall figure, I saw the cancer in her breast [...] I saw horses with flowing manes on a shore of the Caspian Sea at dawn; I saw the delicate bone structure of a hand [...] I saw the Aleph from every point and angle, and in the Aleph I saw the earth and in the earth the Aleph and in the Aleph the earth; I saw my own face and my own bowels; I saw your face; and I felt dizzy and wept, for my eyes had seen that secret and conjectured object whose name is common to all men but which no man has looked upon — the unimaginable universe. I felt infinite wonder, infinite pity (Borges, 1971, pp.13-14).

This part of the story, the moment when the narrator sees Aleph, is introduced to the reader through these quotations. Also, it is obvious that this part constitutes the very exciting climax of Borges' *The Aleph* story and the case is the same for the story of the comic books, too. Both of the climaxes reach to the resolution of the stories after the narration of these quotations. Moreover, in fact these quoted sentences are the most apparent tools for the 'infinity' theme that Borges wants to give through his stories and this shows why these quotes are given in the comic *Martin Mystère*.

Covert or overt intertextuality tries to hide its intertextuality reference and this secrecy is not only because of literary necessities, but also it has extra literary reasons. Plagiarism is considered as one of the most important covert intertextuality. As it has been mentioned before, the comic book *Martin Mystère* intentionally refers to *The Book of Sand* and *The Aleph* stories of Borges to inform the reader. So, it is observed that there aren't any covert intertextual relations between

the comic book and the stories because the writers of *Martin Mystère* mention the reference of Borges in the preface of the two issues.

To Genette, sometimes the second text's author is not going to hide the intertextual relation and because of that he/she uses the signs that we can recognize this relation and even its reference. The most important kinds of these intertextual forms are allusions, allegories and metaphors. As a literary device, allegory uses a character, place or event to represent the real world issues and occurrences.

Figure 3. The panels representing ox-heads as allegories.

Lotti & Passini, 1996a, p.53-58.

Considering the comic book *Martin Mystère*, it is observed that there are many ox head imitations in various panels. In the story, Martin Mystère and his friends find Aleph in the eyes of one of these ox heads. This allegory of the ox head directly shows the open intertextual relation to the story of *the Aleph* because Aleph is the first letter of many alphabet including Phoenician, Hebrew and Arabic which symbolizes *the infinity*. The Phoenician letter is derived from an Egyptian hieroglyph depicting an ox's head. In the original short story, the narrator (Borges himself) explains that the letter Aleph stands for the 'En Soph, the pure and boundless godhead' for the Kabbalah;

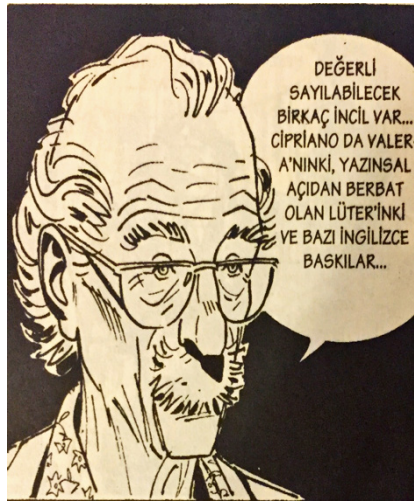
'...For the Kabbalah, that letter stands for the En Soph, the pure and boundless godhead; it's also said that it takes the shape of a man pointing to both heaven and earth, in order to show the lower world is the map and mirror of the higher...' (Borges, 1971, p. 16).

The figure of mirror is another allegoric object of the story. Within the story of the comic book, Martin Mystère sees Borges in his dream. His dream begins with a book that directs him to a magical mirror through which Mystère gets to a labyrinth shaped library (Lotti & Passini, 1996b, pp. 43-48). Mirror appears a few times in the story of *the Aleph* and many other stories of Borges. In *the Aleph*, when the narrator tells what he sees in Aleph he says that 'Each thing (a mirror's face, let us say) was infinite things, since I could distinctly saw it from every angle of the universe' (Borges, 1971, p. 13). He adds 'I saw in a closet in Alkmaar a terrestrial globe between two mirrors that multiplied it endlessly' (Borges, 1971, p. 14). Moreover, this stage of the story also refers to the narrator of the *Book of Sand* (the man who buys the book of sand from the book seller) again because he becomes obsessed with the book, he can't sleep at night with the fear of losing it and he describes it as a 'monstrous' and 'nightmare thing' (Borges, 1998, p. 235). Just

like the narrator, Martin Mystère is affected by the mystery he traces for days and nights.

Allusions, as intertextual devices, can be observed in the comic book *Martin Mystère*. For example, while they are looking for the book of sand in the national library, Temesvar informs the others about what he finds and says ‘*There are several Bibles that can be considered valuable... Cipriano de Valera’s, Luther’s which is, in literary terms, the worst of the lot and some English prints.*’ (Lotti & Passini, 1996a, p. 61). This speech alludes to what the narrator says to the book seller who comes to sell Bibles in *the Book of Sand* story. In the story, the narrator informs the book seller that he already has numerous Bibles and explains ‘*In this house, ... there are several English Bibles, including the first one, Wyclif’s. I also have Cipriano de Valera’s, Luther’s (which is, in literary terms, the worst of the lot), and a Latin copy of the Vulgate.*’ (Borges, 1998, p. 234).

Figure 4. The panel showing the alluded sentence of Temesvar.

Lotti & Passini, 1996a, p.61.

Also, when the book seller presents him a ‘sacred book’, the narrator begins to examine the book. He realizes some unique illustrations and strange numberings. He cannot find the beginning and end of the book. Then, he discovers that the book is infinite. In the comic book, Martin Mystère reviews all he knows about the story and he explains that ‘*According to the story, the number of pages in the book is infinite. It is impossible to find the head or the end by turning the pages, because new ones are constantly coming out. Borges also says the pages are numbered randomly. This is obviously a metaphor...*’ (Lotti & Passini, 1996a, p.58-59). Here in the same explanation, Martin Mystère interprets this information as ‘a metaphor’ and this also alludes to the literary style of Borges and informs the reader about his style of using metaphor as a literary device. Also, Martin Mystère remarks that ‘*Borges liked to combine the fictitious and real...*’ (Lotti & Passini, 1996a, p.58). It is obvious that the authors of the comic book *Martin Mystère* intentionally refers to the literary style of Borges again in order to give information to the reader.

Moreover, here in the panels below, the authors refer to the Borges’ usage of ox-head as a sign of Aleph and also his blindness.

Figure 5. The panels remarking the blindness of Borges through narration.

Lotti & Passini, 1996a, p.53.

Looking at the ox-head on shelves Professor Temesvar says ‘Ugh! That’s incredibly unappealing! Only a blind manager can tolerate such ugliness!’ (Lotti & Passini, 1996a, p.53). These words alludes that Borges was the head of National Library of Argentina and he was also blind when he retired. In the Book of Sand, the narrator states that before his retirement he had worked in the National Library, which contained nine hundred thousand books (Borges, 1998, p. 235). In fact, this is the case in Jorge Luis Borges’ real life. It can also be counted as a foreshadowing device that refers to the upcoming outcome to the story, in which Martin Mystère and his friends find the book in the room of the library head who is half-blind.

According to Genette, *paratextuality* is the relations between the body of the text and its accessory components (Alfaro, 1996, p.281). Titles, subtitles, epigraphs, illustrations, notes, first drafts and other kinds of signals are counted as ‘peritext’ elements which surround the text and reviews, interviews, public announcements and other authorial and editorial discourse comprise the ‘epitext’ elements in which comments on the text are included. As the epitext is outside the text in question, the epitexts are excluded from this study and the study focuses only on the printed versions of the comic book *Martin Mystère*.

Figure 6. The front covers of the comic books.

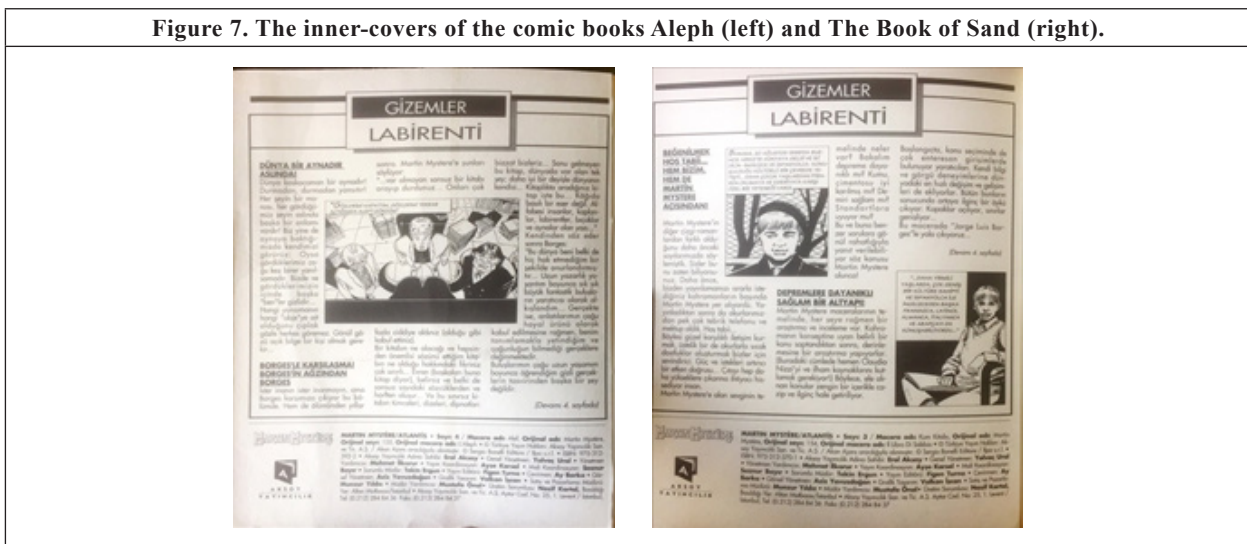

Lotti & Passini, 1996a, 1996b.

The titles of the comic books are direct references to the stories of Borges. It is seen that the title (adventure name) of the third issue is ‘Kum Kitabı’ (the Book of Sand) and of the fourth issue is ‘Aleph’ (the Aleph) showing the direct reference to Borges’ stories. Also, the cover designs of the two issues include references to the stories; the Book of Sand cover of the comic book has an illustration of the National Library of Buenos Aires where the Book of Sand is kept by the narrator in the story and Borges works at. Again on the same cover, ‘the broken labyrinth’ illustration in front of the library refers to the sentence which Borges says when he sees Aleph: ‘I saw multitudes of the Americas...I saw a broken labyrinth (it was London)’(Borges, 1971, pp.13). Moreover, it is observed that on the cover of ‘the Aleph’, the characters Martin Mystère and his assistant Java look back at a hexagonal shape with an eye image in it and they seem to be astonished. This illustration refers to the Aleph, ‘the iridescent sphere’, in the story in which the narrator sees the infinite world and Borges as the author portrays as a magical realism figure to imply ‘infinity’.

Considering the inner-covers as peritext elements, it is observed that both of the comic books include prefaces in the inner-covers that inform the reader about Borges and his stories. The inner-covers of *Martin Mystère*’s both issues include informative writings by the editor and all these are supported with the panels and figures as well. They function as guides for readers and inform them about the purpose and content of the issue.

Figure 7. The inner-covers of the comic books Aleph (left) and The Book of Sand (right).

As can be seen in Figure 7, the bottom part of the inner-covers gives some information about publication such as issue number, adventure name, original name and number, copyright info, editor name, translator name and so on. The inner cover of *the Book of Sand* issue includes a large and direct quotation from the story of the comic book itself. The editor states that the story of that issue originates from *the Book of Sand* story of Jorge Luis Borges. Moreover, in the inner-cover of the *Aleph* issue, the editor explains what Borges meant by ‘Aleph’ with quotes from the story.

In the comic book *the Book of Sand*, it is possible to see some subtitles. ‘Akıl Almaz Nesnelere (Incredible Objects)’ and ‘Kitaplıktaki Sırlar (The Secrets in the Library)’ can be counted as the peritexts, as well. In the comic book *Aleph*, there are two subtitles as ‘Labirentte (In the Labyrinth)’ and ‘Evrenin Büyük Kitabı (The Great Book of the Universe)’. All these subtitles are references to the themes and various stories of Borges including the stories in question. In the ‘Akıl Almaz Nesnelere (Incredible Objects)’ part, the character Temesvar tells about Borges and his incredible objects that he creates in his works like *the Book of Sand*, *the Library of Babel*, *Disk of Odin* and *the Aleph* (Borges, 1998).

As it is stated before, architextuality deals with the relation between a text and a text of its kinds. Genette calls architextuality as the relationship between a work and the genre that work belongs to. The architextual nature of texts also includes thematic and figurative expectations about texts. Genette states that a very important factor of this type is ‘the reader’s expectations, and thus their reception of the work’ (Genette, 1997, p.5). So, this comic book also presents the characteristics of its kind with its components such as panels, balloons, gutters, and captions (Saraceni, 2003, pp. 7-10).

Lastly, the two issues of *Martin Mystère* have different story and plot from the real stories of Borges. It combines the two stories of Borges and presents them in two new stories of two serial issues. The stories of Borges show the influence of magical realism and the plot of the comic book also shows a kind of magical realism created in different setting and with different characters. So, the magical realism mode of narration seen mostly in literary works shows itself in a comic book as well.

CONCLUSION

This study sought answers to two different research questions generated with an intertextual point of view to the texts. It aimed to identify and to discuss the intertextual relations between the two issues of the comic book ‘*Martin Mystère*’ and the two short stories (*The Book of Sand* and *The Aleph*) of Jorge Luis Borges within the post-structuralist approach to intertextuality and transtextuality categorization of Gérard Genette. The writers of the comic book *Martin Mystère* seem to be like ‘revisers’ (Miola, 2004) who present a new scenario and completely different set of problems and considerations in the two sequent issues. The findings of this study are given as the combination of both text analysis and researcher observation and in this sense, the study benefits from the reader-oriented approach. In general, the relationship between comics and stories is inevitable. In the comic books, which aim the reader to become familiar with Borges and his works, it is also possible to see some of the relations of Borges’ other stories, his technique, style and background information. Therefore, it can be said that the codes of Borges’ short stories are imparted to the reader and writer of the comic books. The later texts (the comic books) are the transformation of the stories of Borges because they have intertextual, paratextual, architextual and hypertextual relations appearing as quotations, allusions, allegories, and references in prefaces, in titles or in its kind. The authors of *Martin Mystère* do not create their comic irrelevantly, the stories are not arbitrary; but rather they compile them from the two stories of Borges. So, the text includes direct intertextuality as the authors just read and remember. This shows that the two comic books were generated in relation to the stories of *The Book of Sand* and *The Aleph*. The overall impression about the style is that both of the stories presented in the comic books include the themes and symbols (labyrinth, mirror, ox and etc.) of Borges’ stories proving that the authors of the comic books refer also to the style of Borges.

As a result, the authors of the comic books, as stated earlier, do such a work after reading Borges, and therefore they do not write anything new but re-construct the existing, they remember what they read, and write a comic book accordingly. That is to say, this leads to restate ‘the death of the author’ as Barthes (1977) said before. They also write their stories using the knowledge and experience they have gained from their cultural and social environment to create the stories of their comic books. Moreover, this study is limited to two issues of the comic book series *Martin Mystère* although the series have many more issues that wait to be read and discovered by the readers and that refer to various literary works. The study brings the comic books to the fore, informs the enthusiastic readers about these artistic works and encourages the researchers for further interdisciplinary studies with the comics studies as well.

The contribution of the authors: Corresponding author: %50 Other author: %50
The study does not require any approval of ethics committee.
No financial support was received for this study.
There is no potential conflict of interest in this study.

REFERENCES

- ALFARO, M., J. (1996). Intertextuality: Origins and development of the concept. *Atlantis*,18(1), 268-285.
- BAKHTIN, M. M. (1981). *The dialogic imagination*. Four Essays by M. M. Bakhtin. M. Holquist (Ed), C. Emerson and M. Holquist (trans.). University of Texas Press.
- BARTHES, R. (1977). *Image music text*. S. Heath (trans.). Fontana Press.
- BORGES, J. L. (1971). *The Aleph and other stories 1933-1969*. Bantam Books.
- BORGES, J. L. (1998). *Collected fictions. Jorge Luis Borges*. A. Hurley (trans.). Penguin Group.
- GENETTE, G. (1992). *The Architext. An Introduction*. Jane E. Lewin (trans.). University of California Press
- GENETTE, G. (1997). *Palimpsests: Literature in the second degree*. Channa Newman and Claude Doubinsky (trans.), University of Nebraska Press, Lincoln NE and London.
- KRISTEVA, J. (1980). *Desire in language: A semiotic approach to literature and art*. L. S. Roudiez (Ed.), T. Gora, A. Jardine, L. S. Roudiez (trans.). Columbia University Press.
- KRISTEVA, J. (1986). Word, dialog and novel. In T. Moi (Ed.), *The Kristeva Reader* (pp.34-62). Columbia University Press
- LACASSE, S., (2000). Intertextuality and hypertextuality in recorded popular music. In M. Talbot (Ed.), *The Musical Work: Reality or Invention?* (pp.35-58). Liverpool University Press.
- LOTTI, E. ve Passini, A. (1996a). *Atlantis, Martin Mystère, Kum Kitabı*. A. Barka (Trans). (vol. 3). Aksoy Publication
- LOTTI, E. ve Passini, A. (1996b). *Atlantis, Martin Mystère, Alef*. A. Barka (Trans). (vol.4). Aksoy Publication
- MIOLA, R. S. (2004). Seven types of intertextuality. In M. Marrapodi (Ed.), *Shakespeare, Italy, and Intertextuality* (pp. 13-25). Manchester University Press.
- MIRENAYAT, S., A. (2015). Gérard Genette and the categorization of textual transcendence. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(5), 533-537. <https://doi.org/10.5901/mjss.2015.v6n5p533>
- RIFFATERRE, M. (1978). *Semiotics of poetry*. Indiana University Press
- ROSSMAN, J. (2008). Reading outside the lines: Paratextual analysis and artists's books. *Journal of Artists Books*, 23, 30-41.
- SARACENI, M. (2003). *The language of comics*. Routledge Taylor & Francis Group
- TAPODI, Z. (2014). Translation and transtextuality. *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica*, 6 (1), 45-51. <https://doi.org/10.1515/ausp-2015-0005>
- WARNES, C. (2009). *Magical realism and the postcolonial novel between faith and irreverence*. Palgrave Macmillan Publication
- WILSON, J. (2006). *Jorge Luis Borges*. Reaktion Books

TÜRKİYE’DE ÜCRET EĞRİLERİNİN CİNSİYET, YAŞ GRUPLARI VE BÖLGELERE GÖRE ARAŞTIRILMASI: BİR PANEL VERİ ÇALIŞMASINDAN KANITLAR*

The Investigation of Wage Curves according to Gender, Age Groups, and Regions in Turkey: Evidences from a Panel Data Study

Aslıhan GÜNAL¹, Hakan ACAROĞLU²

ÖZET

Bu çalışmada, 2004-2013 ve 2014-2017 dönemlerinde Türkiye’de 26 bölgede (Düzyey 2) Hanehalkı İşgücü Araştırması’ndan (TÜİK) elde edilen bireysel veriler kullanılarak ücret eğrisinin bölge, yaş ve cinsiyet gruplarına göre geçerliliği incelenmektedir. Ücret eğrisi, yerel işsizlik oranı ile ücret düzeyi arasındaki negatif ilişkiyi tanımlar. Türkiye için yapılan önceki çalışmalarda ücretin işsizlik esnekliğinin bölgelerde farklılık gösterip göstermediği araştırılmamıştır. Card’da (1995) belirtildiği gibi gruba özgü işsizlik oranları kullanılmaktadır. Mikro düzeyde ücret verileri kullanılarak Türkiye için bir ücret eğrisi tahmin edilmektedir. Anket toplam 6,520,839 bireysel gözlem içermektedir. Bu verilerden tam zamanlı, sürekli çalışan ve ücret sorusuna 0’dan büyük cevap vermiş 1,018,202 birey çalışmaya dahil edilmiştir. Veriler FE-2SLS ve EC-2SLS modelleri ile analiz edilmektedir. Hausman test sonucuna göre tutarlı tahmin veren anlamlı bulgular modelde değerlendirilmektedir. Alt gruplar için tutarlı olan tahminci çoğunlukla EC-2SLS’dir. Türkiye’de bölgesel tahminlerde genel bulgulara göre daha yüksek ücret esnekliği bulunmaktadır. Bununla birlikte, ücretin gruba özgü bölgesel işsizliğe cevap vermediği bölgeler de mevcuttur. Bu çalışmaya göre, Türkiye’de bölgesel tahminlerde reel ücretlerin işsizlik esnekliği farklı yaş ve cinsiyet gruplarında bölgeden bölgeye değişmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ücret Eğrileri, İşsizlik, Panel Veri Analizi, Bölgesel İşgücü Piyasaları.

ABSTRACT

The validity of the wage curve according to gender, age, and region groups using individual data from the Household Labor Force Survey of Turkish Statistical Institute (TURKSTAT), including 26 (NUTS-2) regions for Turkey over the period 2004-2013 and 2014-2017 is examined in this paper. The wage curve describes a negative relationship between the wage level and the local unemployment rate. Previous studies of the wage curve in Turkey have not investigated whether or not the unemployment elasticity of wages differs in regions. Group-specific unemployment rates are used as indicated in Card (1995). A wage curve for Turkey is estimated by using micro-level wage data. The survey includes 6,520,839 individual observation. 1,018,202 individuals are included to the study who works continuously full-time and gives a greater than 0 answer to the wage question. The data is analyzed with FE-2SLS and EC-2SLS models. Significant results that give consistent estimation according to the Hausman test result are evaluated in the model. The consistent estimator for subgroups is mostly EC-2SLS. According to the general findings, there is a higher unemployment elasticity of wages in the regional estimations of Turkey. In addition to this, there exists regions, where the wage does not respond to group-specific regional unemployment. According to this paper, the unemployment elasticity of real wages changes from region to region for different age and gender groups for regional estimations in Turkey.

Keywords: Wage Curves, Unemployment, Panel Data Analysis, Regional Labor Markets.

1. ORCID: 0000-0002-1479-8215

2. ORCID: 0000-0001-6757-2140

1. Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ekonometri Bölümü, aslihan_gunal@hotmail.com
2. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, hacaroglu@ogu.edu.tr

Bu çalışmanın özeti, 4-5 Haziran 2020 tarihinde Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi tarafından organize edilen Uluslararası İşletme ve Ekonomi Sempozyumu’nun (ISBE 2020) Özet Bildiriler kitapçığında yayınlanmıştır. Bununla birlikte çalışma Doç. Dr. Hakan ACAROĞLU’nun tez danışmanlığını yürüttüğü Aslıhan GÜNAL’ın yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

*GÜNAL, A. ve ACAROĞLU, H. (2021). “Türkiye’de Ücret Eğrilerinin Cinsiyet, Yaş Grupları ve Bölgelere Göre Araştırılması: Bir Panel Veri Çalışmasından Kanıtlar”, *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 23, s. 285-310.

Makale Geliş Tarihi: 04/09/2020 Kabul Tarihi: 03/05/2021

EXTENDED ABSTRACT

This paper examines the validity of the wage curve according to gender, age, and region groups using individual data from the Household Labor Force Survey of TURKSTAT, including 26 NUTS-2 regions for Turkey over the period 2004-2013 and 2014-2017. The wage curve describes a negative relationship between the real wage level and the local unemployment rate. It is explained as an empirical law of the economy by Blanchflower and Oswald (1994). They found that the unemployment elasticity of wage is -0.1 in most countries. The subsequent studies (e.g., Baltagi and Blien, 1998; Baltagi et al., 2009; Johansen et al., 2019) present similar results. Previous studies of the wage curve in Turkey have not investigated whether the unemployment elasticity of wage differs in regions. We estimate a wage curve for Turkey by using micro-level wage data. The total number of individuals in the surveys is 6,520,839. Our sample includes 1,018,202, permanent full-time employees. 766,782 of them are male, and 251,420 are female. We use group-specific unemployment rates, as also indicated in Card (1995), Konyalı (2012), and Karatas (2017). The data obtained from the TURKSTAT is analyzed with FE-2SLS and EC-2SLS models. Significant results that give consistent estimation according to the Hausman test result are evaluated in the model. Our preferred estimator for Turkey is mostly EC-2SLS. In this study, the unemployment elasticity estimates of wage for Turkey, both overall and regional level (NUTS 2) are presented. Therefore, similarities and differences in the overall and regional wage elasticity estimates can be expressed. Due to the changes made in the method of the Household Labor Force Survey of TURKSTAT in 2014, it is not possible to use an uninterrupted series for the period 2004-2017. Therefore, the estimation results are given separately for the periods of 2004-2013 and 2014-2017. Both overall and regional estimates differ from each other in the periods considered. Over the period 2004-2013, the unemployment elasticity estimates of wages (-0.213 , -0.111 and -0.125 , respectively) obtained for men 15-24, 25-34, and 35-54 age groups confirms the correlation that is expected between low bargaining power and high wage flexibility due to experience and experience. In the same period, while Ankara has a high wage elasticity (-0.619), no evidence can be put forward in favor of the wage curve for Istanbul. When we look at the period of 2014-2017, for the overall results, men (-0.355) have higher wage elasticity than women (-0.166). In the same period, there is wage elasticity of -0.364 in Ankara and -0.448 in Istanbul. We show both regional wage elasticity and overall wage elasticity. So, the study expresses both similarities and differences between each other. In the Turkish case, we find a higher unemployment elasticity of real wages for regional estimates. However, there are also regions where the wage doesn't respond to group-specific regional unemployment. The unemployment elasticity of wages varies from region to region for different age and gender groups. In this context, the findings can be considered as a contribution to the literature that focuses on both overall and regional labor markets.

GİRİŞ

Emeğin fiyatının işsizlik oranından nasıl etkilendiğinin ekonomideki en eski ampirik sorulardan biri olduğunu belirten Blanchflower ve Oswald (2005), Phillips'in (1958), bu soruyu geleneksel olarak toplam zaman serisi yöntemleri ile incelediğini ve genellikle ücret artışı ile işsizlik arasında bir ilişki olarak düşünülen Phillips eğrisinin standart makroekonominin bir parçası haline geldiğini ifade etmişlerdir. Ücret eğrisinde, Phillips'in (1958) çalışmasından kaynaklanan geniş kapsamlı literatürden farklı olarak, işsizlik ve ücret enflasyonu yerine işsizlik ve ücret düzeyi arasındaki ilişkiye odaklanılmaktadır. Ayrıca, mikroekonomik veriler üzerinde tahminler yapılmaktadır (Blanchflower ve Oswald, 1990: 215-216).

Blanchflower ve Oswald (1994), sosyal bilimler tarihinin en yoğun çalışmalarından biri olarak gördükleri ücret eğrisi kitabında sistematik olarak ekonominin ampirik 'kanunu' (*empirical 'law' of economics*) için kanıtlar ve olası açıklamalar ortaya koymuşlardır. Yazarlar çalışmalarında birçok ülkede ücretin işsizlik esnekliğini -0.1 bulmuşlardır. Bu esneklik değeri, çalışanların ücretlerinin işgücü piyasasının durumuna tepkisini göstermektedir. Ücret eğrisi, aynı zamanda işgücü piyasalarının rekabetçi modellerinin uygun olmayacağını ve işgücü piyasalarının pazarlık veya etkin ücret modelleri (*bargaining or efficiency wage models*) kullanılarak analiz edilmesi gerektiğini göstermektedir (Janssens ve Konings, 1998: 223).

Janssens ve Konings'in (1998) çalışmalarında işgücü piyasası politikasının ekonominin bölgesel boyutuna yönelik olması gerektiği gösterilmiştir. Ücret eğrisinde kırsal-kentsel heterojenlik bulan Johansen vd. (2019) kırsal alanlarda daha katı ücretlerin olmasının, Norveç'te bölgesel politika hedeflerine ulaşmak için kırsal bölgelerde aktif bir işgücü piyasası politikasının sürdürülmesine yönelik bir argüman gibi görüldüğü ifade edilmiştir. İspanya'daki ücret esnekliğini ve bölgesel farklılıkları analiz eden Bande vd. (2012), ücret esnekliğinin bölgeler veya bölge grupları arasında farklılık gösterip göstermediğini değerlendirmek için bölgesel ücret eğrileriyle birlikte ulusal bir ücret eğrisi tahmin etmişlerdir. Ayrıca, bölgesel işgücü piyasalarında ciddi katılımlara sahip olanlarda esnekliğin artmasının, olumsuz arz şoklarının giderilmesi için çok önemli ve kaçınılmaz olacağı ortaya konulmuştur.

Blanchflower ve Oswald'dan (1994) sonraki çalışmalar (örn., Baltagi ve Blien, 1998; Baltagi vd., 2009; Johansen vd., 2019) da benzer tahminler sunmaktadırlar. Blanchflower ve Oswald (1994) bölgesel genel işsizlik oranının etkisine odaklanmaktadır (Blanchflower ve Oswald, 1994 aktaran Card, 1995: 794). Bununla birlikte, belirli bir işçi grubunun ücretinin, grubun işsizlik oranıyla mı, yoksa genel işsizlik oranı gibi piyasa koşullarının özet ölçüsüyle mi ilgili olduğu tartışma konusudur (Card, 1995: 794). Bazı işçi grupları genel işsizlik oranından ziyade gruba özgü işsizlik oranından daha fazla etkilenebilir (Card, 1995 aktaran Karatas, 2017: 10). Konyalı (2012) çalışmasında, belirli gruba özgü bölgesel işsizlik oranlarının Türkiye'nin işgücü piyasası koşullarını toplam eğrilerden daha iyi tanımlayabileceği argümanını takip ederek ayrıştırılmış ücret eğrilerini incelemiştir. İlkaracan vd. (2013), eğitime göre ayrıştırılmış yerel işsizlik oranlarını kullanmışlardır. Bunun, gruba özgü ücret rekabetinin derecesi için daha doğru ölçümler sağlaması nedeniyle ücret eğrisi analizlerinde daha sağlam sonuçlar verdiği belirtilmiştir. Karatas'ın (2017) ücret eğrisi tahminleri gruba özgü işsizlik oranlarına duyarlıdır. Bu bağlamda, bu çalışmada tahmin sonuçları, cinsiyet ve yaş gibi farklı gruplara ait gruba özgü bölgesel işsizlik oranları kullanılarak elde edilmektedir. Türkiye için yapılmış önceki çalışmalar (Ilkcaracan ve Selim, 2003; Baltagi vd., 2012a; Baltagi vd., 2012b; Konyalı, 2012; İlkaracan vd., 2013; Karatas, 2017) ücretin işsizlik esnekliğinin bölge (Düzey 2) düzeyindeki farklılıklarının araştırılmasında sınırlı kalmıştır.

Bu çalışmada, reel ücret seviyesi ile yerel işsizlik oranı arasındaki negatif ilişkiyi ifade eden ücret eğrisinin Türkiye için 2004-2013 ve 2014-2017 dönemlerinde Düzey 2’de gruba özgü bölgesel işsizlik oranları dikkate alınarak cinsiyete, yaş gruplarına ve bölgelere göre tahmin edilmesi amaçlanmaktadır. 2014 yılında işgücü göstergelerinde yapılan değişiklikler sebebiyle 2004-2017 dönemi için kesintisiz bir seri kullanmak mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla, tahmin sonuçları 2004-2013 ve 2014-2017 dönemleri için ayrı ayrı verilmektedir.

Çalışmanın devamındaki başlıklarda sırasıyla teorik çerçeve, veri seti ve model, bulguların değerlendirilmesi, tartışma ve sonuç yer almaktadır.

1. Teorik Çerçeve: Ücret ve Bölgesel İşsizlik

1.1. Ücret ve Cinsiyet-Yaş Gruplarınca İstatistikler

Bu çalışmada TÜİK’ten elde edilen bölge (Düzey 2) düzeyindeki tüketici fiyat endeksleri (CPI) ile ayarlanan reel saatlik ücretler kullanılmaktadır. Ücret değişkeninin hesaplanmasında kullanılan tam zamanlı ve sürekli çalışanların cinsiyet ve yaş gruplarına göre veri sayıları Tablo 1’de verilmektedir. Veri seti 2004-2017 döneminde gözlemlenen 1,018,202 çalışandan oluşan rassal bir örnektir (*random sample*). Bunlardan 766,782’si erkek ve 251,420’si kadın çalışanlardır.

Tablo 1. Cinsiyet ve Yaş gruplarına Göre Çalışan Kişi Sayıları

Erkek			Kadın		
15-24 yaş	25-34 yaş	35-54 yaş	15-24 yaş	25-34 yaş	35-54 yaş
114,997	268,989	382,796	53,451	93,531	104,438

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Araştırması

1.2. Bölgesel İşsizlik ve Bölgelere Göre Tanımlayıcı İstatistikler

TÜİK’e göre işsiz nüfusa dahil olanlar, referans dönemi içinde istihdam halinde olmayan (kar karşılığı, yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak hiçbir işte çalışmamış ve böyle bir iş bağlantısı da olmayan) kişilerden iş aramak için son üç ay içinde (2014 sonrası için son dört hafta) iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 15 gün içinde işbaşı yapabilecek durumda olan kurumsal olmayan çalışma çağındaki tüm kişilerdir.

Hanehalkı İşgücü Araştırması’nda 2014 Şubat dönemiyle birlikte Avrupa Birliği kriterleri çerçevesinde yeni düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. İşgücü göstergelerinde yapılan değişikliklerden biri işsizlik kriterinde kullanılan iş arama süresinin değiştirilmesidir. Ayrıca, yeni düzenleme ile Hanehalkı İşgücü Anketi’nin yılın her haftasında uygulanması, örnekleme tasarımının değişmesi, yeni idari bölünüşün temel alınması ve tahminlerde yeni nüfus projeksiyonlarının kullanılması da yapılan değişiklikler arasındadır.

Yaş gruplarına (15-24, 25-34 ve 35-54) ve cinsiyete göre 2004-2017 dönemine ait bölgesel işsizlik oranları için TÜİK Hanehalkı İşgücü istatistiklerinden yararlanılmaktadır. İşsizlik oranı, işsiz nüfusun işgücü içindeki oranıdır. İşsizlik oranları verilmeyen gruplarda ise gruba ait işgücü ve istihdam rakamları kullanılarak hesaplama yapılmaktadır. Genel bir görüş elde etmek amacıyla Tablo 2’de işsizlik verileri sunulmaktadır. Düzey 2’de 26 alt bölgenin bölge kodlarının ve adlarının listesi aşağıda verilmektedir.

- TR10- 1- İstanbul (İstanbul)
 TR21- 2- Tekirdağ (Edirne-Tekirdağ-Kırklareli)
 TR22- 3- Balıkesir (Balıkesir-Çanakkale)
 TR31- 4- İzmir (İzmir)
 TR32- 5- Aydın (Denizli-Aydın-Muğla)
 TR33- 6- Manisa (Manisa-Afyonkarahisar-Kütahya-Uşak)
 TR41- 7- Bursa (Bursa-Eskişehir-Bilecik)
 TR42- 8- Kocaeli (Kocaeli-Sakarya-Düzce-Bolu-Yalova)
 TR51- 9- Ankara (Ankara)
 TR52- 10- Konya (Konya-Karaman)
 TR61- 11- Antalya (Antalya-Isparta-Burdur)
 TR62- 12- Adana (Adana-Mersin)
 TR63- 13- Hatay (Hatay-Kahramanmaraş-Osmaniye)
 TR71- 14- Kırıkkale (Nevşehir-Aksaray-Niğde-Kırıkkale-Kırşehir)
 TR72- 15- Kayseri (Kayseri-Sivas-Yozgat)
 TR81- 16- Zonguldak (Zonguldak-Karabük-Bartın)
 TR82- 17- Kastamonu (Kastamonu-Çankırı-Sinop)
 TR83- 18- Samsun (Samsun-Tokat-Çorum-Amasya)
 TR90- 19- Trabzon (Trabzon-Ordu-Giresun-Rize-Artvin-Gümüşhane)
 TRA1- 20- Erzurum (Erzurum-Erzincan-Bayburt)
 TRA2- 21- Ağrı (Kars-Ağrı-Iğdır-Ardahan)
 TRB1- 22- Malatya (Malatya-Elazığ-Bingöl-Tunceli)
 TRB2- 23- Van (Van-Muş-Bitlis-Hakkari)
 TRC1- 24- Gaziantep (Gaziantep-Adıyaman-Kilis)
 TRC2- 25- Şanlıurfa (Diyarbakır-Şanlıurfa)
 TRC3- 26- Mardin (Siirt-Mardin-Batman-Şırnak)

İşsizlik, Tablo 2’de gösterildiği gibi bölgeye, cinsiyete ve yaş gruplarına göre önemli ölçüde değişiklik göstermektedir. Kadın-erkek işsizlik oranları bölgelere ve yaş gruplarına göre karşılaştırıldığında, Ağrı, Van ve Şanlıurfa bölgelerinde 15-24 yaş, Erzurum, Van, Şanlıurfa bölgelerinde 25-34 yaş ve Aydın, Konya, Erzurum, Ağrı, Van ve Şanlıurfa bölgelerinde ise 35-54 yaş grupları dışında, kadın işsizlik oranları erkek işsizlik oranlarından yüksek görülmektedir. Ayrıca, her bölgede hem kadın hem erkek işsizlik oranları her ileri yaş grubunda düşmektedir.

Tablo 2. 2017 Yılında Türkiye’de Bölge (Düzyey 2) Düzeyinde İşsizlik Oranları

	Bölgeler	Erkek İşsizlik Oranı			Kadın İşsizlik Oranı		
		15-24 yaş	25-34 yaş	35-54 yaş	15-24 yaş	25-34 yaş	35-54 yaş
1	İstanbul	19.7	10.1	9.5	28.5	17.8	15.3
2	Tekirdağ	13.6	5.1	4.9	31.4	15.5	10
3	Balıkesir	11	5.6	3.2	19.9	15.4	6.8

4	İzmir	23.4	10.9	8.5	31.7	21.2	15
5	Aydın	11.5	6.1	4.9	22.7	13.7	4.5
6	Manisa	10.2	5.7	4.3	22.4	11.6	5
7	Bursa	17.4	9.8	6.1	23.1	14.7	8.6
8	Kocaeli	14.8	10	6.7	27.1	18.8	9
9	Ankara	20.6	9.2	6.7	30.9	16.2	10.4
10	Konya	9.6	6.7	3.7	16.8	8.1	2.8
11	Antalya	20	11.4	7	32.1	18.4	11.2
12	Adana	15	10.2	6.5	27.2	19	9.3
13	Hatay	17	10.5	7.3	33.2	18.5	9.7
14	Kırıkkale	18.3	6.9	6.5	38.9	23.5	13.2
15	Kayseri	19.6	11.1	5.6	37.5	20.5	12
16	Zonguldak	20.5	6.8	4.8	20.7	11.5	7.4
17	Kastamonu	8.9	2.3	2.3	15.3	7.7	5.3
18	Samsun	10.8	7.8	4.6	21.4	10.1	5.6
19	Trabzon	14.8	4.8	1.9	15.2	8.8	1.9
20	Erzurum	13.6	7.7	3.4	14.2	6.5	2
21	Ağrı	11.8	5.3	4	11.4	7.4	2
22	Malatya	9.2	6.7	3.6	17.5	19.3	6.7
23	Van	17	15	11.9	15.5	12.8	5.2
24	Gaziantep	25.4	12.8	10	25.8	22.4	10.8
25	Şanlıurfa	19.5	14.7	12.5	14.1	13.6	8.3
26	Mardin	38	23.4	17.7	45.4	41.9	24.1

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Araştırması

Tablo 3 ve 4'te bazı tanımlayıcı istatistikler verilmektedir. Ülkedeki bölgesel seriler tamamen dengelidir (strictly balanced). Tablolarda belirtilen yıllarda işsizlik oranları ve reel ücretler için minimum ve maksimum değerler sunulmaktadır. Reel ücret değerleri 26 bölgede, ele alınan yıllarda, yaş grubu ve cinsiyete göre gruplanmış ortalamalardır. Tablo 3'te maks. (reel ücret), söz konusu cinsiyet ve yaş grubuna ait 2004-2013 yıllarında ortalama tüketici fiyat endeksi (CPI) ile ayarlanmış maksimum ücreti göstermektedir. Tablo 4'te ise maks. (reel ücret), ele alınan cinsiyet ve yaş grubuna ait 2014-2017 döneminde ortalama tüketici fiyat endeksi (CPI) ile ayarlanmış maksimum ücreti göstermektedir.

Tablo 3. 2004-2013 Döneminde 26 Bölgede Bazı Tanımlayıcı İstatistikler

Yaş Grupları	Erkek			Kadın		
	15-24	25-34	35-54	15-24	25-34	35-54
Min. (reel ücret)	0.89	1.94	2.30	1.09	2.32	2.31
Maks. (reel ücret)	2.37	4.33	5.06	4.14	5.82	6.24
Min. (işsizlik oranı)	5.20	1.70	0.00	0.60	0.00	0.00
Maks. (işsizlik oranı)	39.20	23.00	17.20	48.90	30.30	18.80

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Araştırması

Tablo 4. 2014-2017 Döneminde 26 Bölgede Bazı Tanımlayıcı İstatistikler

Yaş Grupları	Erkek			Kadın		
	15-24	25-34	35-54	15-24	25-34	35-54
Min. (reel ücret)	1.55	2.98	3.51	1.61	2.98	2.64
Maks. (reel ücret)	3.00	4.84	5.23	4.11	5.72	5.10
Min. (işsizlik oranı)	6.00	2.30	1.90	3.30	0.00	0.00
Maks. (işsizlik oranı)	38.10	27.60	21.00	45.40	41.90	26.50

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Araştırması

2. Veri Seti ve Model

2.1. Veri Seti

Tablo 5'te TÜİK Hanehalkı İşgücü Araştırması yıllık sonuçlarının yer aldığı veri setlerinde bulunan mikro verilerin sayıları yıllara göre gösterilmektedir. Bireysel seviyede mikro veriler 2004-2017 dönemi boyunca toplam 6,520,839 bireysel gözlem içermektedir. Bu verilerden tam zamanlı, sürekli çalışan ve ücret sorusuna 0'dan büyük cevap vermiş 1,018,202 birey çalışmaya dahil edilmiştir. Bu veriler kullanılarak bölge (Düzey 2) düzeyinde bir çalışma yapılmaktadır.

Tablo 5. Mikro Veride Yıllara Göre Gözlemlenen Kişi Sayıları

Yıl	Kişi Sayısı
2004	472,837
2005	490,040
2006	497,137
2007	481,605
2008	481,154
2009	503,329
2010	522,171
2011	517,076
2012	510,807
2013	502,426
2014	393,822
2015	389,035
2016	380,709
2017	378,691

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Araştırması

2.2. Model

Ücret eğrisinin tahmini ilk olarak Mincer (1974) tarafından geliştirilen kazanç fonksiyonu geleneğine (*the tradition of the earnings function*) dayanmaktadır (Mincer, 1974; Nijkamp ve Poot 2005: 429). Bu çalışmada ücret eğrisi literatüründe (örn. Blanchflower ve Oswald, 1994; Card, 1995; Mincer, 1974; Baltagi ve Blien, 1998; Nijkamp ve Poot, 2005; Johansen vd., 2019) sıklıkla kullanılan ampirik Mincer tipi regresyon modeli (*the empirical Mincer type regression model*) uygulanmaktadır.

$$\ln W_{i,r,t} = \alpha + \beta(\ln U_{r,t}) + \gamma (X_{i,r,t})' + \mu_r + \lambda_t + e_{i,r,t} \quad (1)$$

Modelde kullanılan değişkenlerin açıklamaları ile değişkenler için kullanılan kısaltmalar şu şekildedir: $W_{i,r,t}$ t döneminde, r yerel/bölgesel işgücü piyasasında gözlemlenen çalışan kişilerin ortalama yıllık reel saatlik ücretleridir. $U_{r,t}$ r bölgesindeki bölgesel işgücü piyasasında farklı t dönemlerindeki gruba özgü işsizlik oranıdır. $X_{i,r,t}$ t döneminde r işgücü piyasasında çalışan her bireyin özelliklerinin bir vektörüdür. Sırasıyla μ_r ve λ_t olmak üzere bölge ve zaman etkilerini verir. Son olarak $e_{i,r,t}$ bir hata terimidir. Bireysel ücret dışında, regresyonlarımızdaki bireyler için şu değişkenler kullanılmaktadır ($X_{i,r,t}$): cinsiyet ve yaş. Tüm modeller bölgesel ve zamana bağlı etkiler ile cinsiyet ve yaş kontrollerini içerir. Bu modelde ln doğal logaritmayı ifade eder. Denklem (1) bölgesel sabit etkiler (*regional fixed-effects*) tahmin edicisi dahil edilerek tahmin edilmektedir. Denklem (1)'de Baltagi ve Blien'de (1998) ifade edildiği gibi FE-2SLS, işsizliği endojen olarak ele alır ve açıklayıcı değişkenlerin gecikmiş değerlerini ek araçlar olarak kullanır. Ayrıca, denklem (1) ile tahmin edilen hata bileşenleri iki aşamalı en küçük kareler (EC-2SLS) tahmin edicisi ise Baltagi tarafından türetilmiştir (Baltagi, 1981 aktaran Cameron ve Trivedi, 2005).

Baltagi (2004) tarafından Ekonometrik Teoride, sabit etkiler 2SLS ile rassal etkiler 2SLS arasındaki farka dayalı bir Hausman testi önerilmiştir. Bu, EC-2SLS ve FE-2SLS tahminlerini sakladıktan sonra Hausman komutu kullanılarak hesaplanabilir. FE-2SLS ve EC-2SLS arasındaki karşılaştırmayı temel alan bu alternatif Hausman testi, sıfır hipotezinin reddedilemediği durumda FE-2SLS'nin bu uygulama için kesin olmadığı ve tutarlılığının seçilen enstrümanların yerindeliliğine bağlı olması nedeniyle gerekli ve istenilen şartlar yerine getirilmelidir. Ayrıca, zayıf enstrümanları kontrol etmek için ilk aşama regresyonlarını elde edilir (Baltagi 2005: 121).

3. Bulgular ve Değerlendirme

Bu bölümde gruba özgü bölgesel işsizlik oranları kullanılarak elde edilen ücretin işsizlik esnekliği tahminleri gösterilmektedir. Tablo 6, 7, 8 ve 9'da 2004-2013 dönemi; Tablo 10, 11, 12 ve 13'te ise 2014-2017 dönemi tahmin sonuçları verilmektedir. Ayrıca, elde edilen bulgular reel ücret düzeyi ile yerel işsizlik oranı arasındaki negatif ilişki olarak tanımlanan ücret eğrisini destekleyip desteklemediği yönünden değerlendirilmektedir.

Tablo 6. 2004-2013 Dönemi Cinsiyete ve Yaş Gruplarına Göre Ücretin İşsizlik Esnekliği^a

	Tüm çalışanlar	Yaş			Cinsiyet	
		15-24	25-34	35-54	Erkek	Kadın
FE-2SLS ^b	-.040	-.111	-.053	.011	-.147	.083
	(.032)	(.085)	(.054)	(.038)	(.034)***	(.058)
EC-2SLS ^c	-.292	-.183	-.127	-.093	-.319	-.272
	(.033)***	(.050)***	(.047)***	(.031)***	(.031)***	(.053)***
Hausman testi ^d	-1012.75	1.08	7.33	21.32	146.18	227.66

	Erkek			Kadın		
	15-24	25-34	35-54	15-24	25-34	35-54
FE-2SLS	-.218	-.153	-.091	.040	.082	.104
	(.071)***	(.064)**	(.045)**	(.184)	(.093)	(.062)*
EC-2SLS	-.213	-.111	-.125	-.163	-.160	-.051
	(.062)***	(.049)**	(.033)***	(.063)**	(.060)***	(.049)
Hausman testi	0.02	1.05	1.27	1.39	11.44	16.49

^a Parantez içinde verilenler standart hata değerleridir. *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1'deki anlamı temsil eder.

^b FE-2SLS tahmininde mevcut işsizlik endojen olarak değerlendirildi ve araç olarak da gecikmiş işsizlik kullanılarak araç haline getirildi.

^c EC-2SLS, Baltagi (1981) tarafından ortaya konulan EC2SLS tahmincisi olarak bilinir.

^d Hausman testi ile $\chi^2(1)$ değerleri verilmiştir. Bu test, FE-2SLS ve EC-2SLS arasındaki farka dayanmaktadır. Sıfır hipotezinin reddedilmesi, EC-2SLS'nin seçilen enstrümanlar için tutarlı olmadığı anlamına gelir. Her grup için uygun serbestlik dereceleri 1 olarak verilmiştir.

Tüm çalışanlar için kurulan modellerden elde edilen sonuçlarda Hausman testi negatif çıkmıştır. Bu, verilere uygun modelin Hausman testinin asimptotik varsayımlarını karşılamadığı anlamına gelir. Bu durumda sigmamore testi yapıldığında yine benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. Erkeklerde FE-2SLS modeli tutarlı olup %1 anlamlı bulunan tahmin değeri -0.147 'dir. Bu esneklik değeri ücret eğrisini desteklemektedir. Kadınlar için ise anlamlı bir katsayı değeri bulunmamıştır.

Yaş grupları açısından ele alındığında, 15-24 yaş grubu için EC-2SLS tahmin sonuçlarının tutarlı olduğu görülmüştür. Bu tahmin değeri -0.183 'tür ve %1'de anlamlıdır. Bu sonuç ücret eğrisini desteklemektedir. Diğer yaş grupları (25-34 ve 35-54) için anlamlı tahmin değerleri bulunmamıştır. Erkeklerin yaş gruplarına göre sonuçlarında her yaş grubunda (15-24, 25-34 ve 35-54) EC-2SLS modeli tutarlı olup sırasıyla -0.213 , -0.111 ve -0.125 'tir. Bu sonuçlar ücret eğrisini desteklemektedir. Kadınların yaş gruplarına göre elde edilen sonuçlardan 15-24 yaş grubunda EC-2SLS modeli tutarlı olup tahmin değeri -0.163 'tür. 35-54 yaş için tahminde FE-2SLS tutarlı olup 0.104 bulunmuştur. 15-24 yaş için bulunan değer ücret eğrisini desteklerken, 35-54 yaş grubunda ücret eğrisinin desteklenmediği görülmektedir. 25-34 yaş grubunda ise anlamlı bir sonuç elde edilememiştir. Tablo 7'de verilen sonuçlarda tutarlı tahmini veren modeldeki anlamlı olan bulgular Tablo 8'de özetlenmiştir.

Tablo 7. 2004-2013 Dönemi Bölgelere, Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Ücretin İşsizlik Esnekliği^a

	Bölgeler	Tüm çalışanlar	Yaş			Cinsiyet	
			15-24	25-34	35-54	Erkek	Kadın
1	İstanbul						
	FE-2SLS ^b	.034	.166	-.114	.173	-.238	.410
		(.310)	(.370)	(.387)	(1.186)	(.413)	(.458)
	EC-2SLS ^c	-.438	.144	.469	1.297	-.655	-.751
		(.283)	(.156)	(.130)***	(1.052)	(.343)*	(.435)*
	Hausman testi ^d	13.68	0.00	2.56	4.23	3.28	65.75
2	Tekirdağ						
	FE-2SLS	.108	.098	-.403	.140	.140	.085

		(.102)	(.264)	(.933)	(.107)	(.157)	(.126)
	EC-2SLS	-.061	.030	.061	.013	(-.218)	-.207
		(.095)	(.119)	(.037)	(.076)	.135	(.147)
	Hausman testi	18.76	0.08	0.25	2.80	19.41	-14.93
3	Balıkesir						
	FE-2SLS	2.609	1.785	3.356	1.889	-.486	.635
		(16.227)	(6.941)	(25.539)	(13.479)	(1.356)	(1.398)
	EC-2SLS	-.515	-.169	.254	1.193	-.615	-.458
		(.050)***	(.262)	(.131)*	(6.260)	(.062)***	(.166)***
	Hausman testi	0.04	0.08	0.01	0.00	0.01	0.62
4	İzmir						
	FE-2SLS	.026	.254	-.288	.100	-.381	.094
		(.129)	(.248)	(.332)	(.173)	(.607)	(.121)
	EC-2SLS	-.158	.115	.156	.124	-.878	-.085
		(.130)	(.104)	(.106)	(.149)	(.187)***	(.141)
	Hausman testi	-148.54	0.38	2.00	0.08	0.74	-6.18
5	Aydın						
	FE-2SLS	.121	.026	.446	.069	-.066	.244
		(.092)	(.175)	(.358)	(.110)	(.126)	(.140)*
	EC-2SLS	-0.011	.245	.281	.062	-.827	.085
		(.086)	(.142)*	(.097)***	(.099)	(.132)***	(.122)
	Hausman testi	16.78	4.57	0.23	0.02	-352.69	5.38
6	Manisa						
	FE-2SLS	-.086	-.373	.014	-.033	-.154	.034
		(.107)	(.483)	(.149)	(.101)	(.089)*	(.257)
	EC-2SLS	-.211	-.574	.562	.056	-.596	-.106
		(.094)**	(.437)	(.249)**	(.078)	(.061)***	(.196)
	Hausman testi	5.84	0.96	-7.47	1.95	46.80	0.72
7	Bursa						
	FE-2SLS	-.061	-.378	.053	.024	-.252	.648
		(.157)	(.366)	(.302)	(.232)	(.122)**	(.742)
	EC-2SLS	-.305	-.100	.092	.100	-.503	-.306
		(.114)***	(.130)	(.097)	(.252)	(.110)***	(.202)
	Hausman testi	5.18	0.66	0.02	-0.58	22.15	1.79
8	Kocaeli						
	FE-2SLS	.267	.025	.160	.371	-.506	.715
		(.226)	(1.013)	(.390)	(.357)	(.332)	(.323)**
	EC-2SLS	-.316	-.107	.086	.358	-.697	.083
		(.124)**	(.175)	(.104)	(.351)	(.059)***	(.192)
	Hausman testi	9.58	0.02	0.04	0.04	0.34	5.92
9	Ankara						

	FE-2SLS	-.795 (.235) ^{***}	-1.516 (.902) [*]	-.636 (.273) ^{**}	-.598 (.378)	-.682 (.272) ^{**}	-.916 (.427) ²
	EC-2SLS	-.619 (.129) ^{***}	.174 (.107)	.313 (.129) ^{**}	.195 (.187)	-.738 (.047) ^{***}	-.624 (.102) ^{***}
	Hausman testi	0.80	3.56	15.53	5.80	0.04	0.50
10	Konya						
	FE-2SLS	-.182 (.060) ^{***}	-.222 (.082) ^{***}	-.203 (.149)	-.121 (.082)	-.320 (.052) ^{***}	.002 (.136)
	EC-2SLS	-.215 (.063) ^{***}	.189 (.142)	.470 (.211) ^{**}	-.186 (.161)	-.726 (.086) ^{***}	-.101 (.123)
	Hausman testi	-2.75	-12.37	-20.47	-0.22	-34.46	3.10
11	Antalya						
	FE-2SLS	.276 (.112) ^{**}	.304 (.260)	.509 (.267) [*]	.173 (.158)	.359 (.319)	.252 (.108) ^{**}
	EC-2SLS	.019 (.098)	.445 (.285)	.264 (.081) ^{***}	.147 (.151)	-.812 (.083) ^{***}	.186 (.105) [*]
	Hausman testi	22.99	-1.47	0.93	0.27	14.47	7.85
12	Adana						
	FE-2SLS	-.311 (.112) ^{***}	-.412 (.205) ^{**}	-.252 (.191)	-.264 (.158) [*]	-.343 (.111) ^{***}	-.250 (.243)
	EC-2SLS	-.359 (.111) ^{***}	.084 (.173)	.481 (.138) ^{***}	.102 (.167)	-.715 (.152) ^{***}	-.384 (.248)
	Hausman testi	14.59	20.46	30.68	-44.94	-12.94	-7.38
13	Hatay						
	FE-2SLS	-.369 (.330)	-3.440 (3.956)	-.578 (.424)	.243 (.416)	-1.033 (.457) ^{**}	.217 (.600)
	EC-2SLS	-.653 (.263) ^{**}	-2.498 (1.361) [*]	.168 (.873)	-.048 (.097)	-1.387 (.250) ^{***}	-.249 (.387)
	Hausman testi	2.04	0.06	-0.96	0.52	0.85	1.03
14	Kırkkale						
	FE-2SLS	-.213 (.196)	-.107 (.346)	-.242 (.174)	-.344 (1.027)	-.203 (.135)	-0.250 (.859)
	EC-2SLS	-.399 (.170) ^{**}	-.536 (.516)	-.033 (.368)	-.125 (.095)	-.657 (.162) ^{***}	-.376 (.335)
	Hausman testi	3.68	-1.25	-0.41	0.05	-25.78	0.03
15	Kayseri						
	FE-2SLS	-.100 (.164)	-.230 (.216)	-.673 (1.314)	.292 (.228)	-.339 (.174) [*]	.039 (.226)
	EC-2SLS	-.284 (.166) [*]	.100 (.197)	1.064 (.396) ^{***}	-.176 (.166)	-.850 (.063) ^{***}	-.099 (.232)
	Hausman testi	-48.13	13.90	1.92	8.98	9.93	-6.07

16	Zonguldak						
	FE-2SLS	-0.091	.095	-1.002	-.091	-.321	-.055
		(.115)	(.169)	(1.344)	(.139)	(.451)	(.127)
	EC-2SLS	-.224	.287	-1.633	.007	-0.564	-.092
		(.115)*	(.161)*	(1.669)	(.084)	(.202)***	(.128)
	Hausman testi	307.86	13.25	-0.41	0.79	0.36	-11.84
17	Kastamonu						
	FE-2SLS	-.397	-.871	-.040	.193	-.389	-.454
		(.379)	(.609)	(.382)	(.286)	(.309)	(2.489)
	EC-2SLS	-.576	-.753	.363	-.102	-.621	-.575
		(.203)***	(.550)	(.194)*	(.116)	(.193)***	(.469)
	Hausman testi	0.31	0.20	1.51	1.28	0.91	0.00
18	Samsun						
	FE-2SLS	.074	-.558	.661	.220	-.153	.293
		(.244)	(.674)	(1.316)	(.266)	(.307)	(.363)
	EC-2SLS	-.243	-.647	1.103	.029	-.764	.063
		(.194)	(.510)	(.411)***	(.119)	(.206)***	(.297)
	Hausman testi	4.63	0.04	0.12	0.64	7.16	1.22
19	Trabzon						
	FE-2SLS	.319	5.063	-.025	.223	1.151	.160
		(.167)*	(11.940)	(.221)	(.166)	(.963)	(.169)
	EC-2SLS	-.139	-.390	-.885	.020	-.511	-.003
		(.104)	(.274)	(.437)**	(.039)	(.099)***	(.139)
	Hausman testi	12.37	0.21	-5.19	1.58	3.01	2.80
20	Erzurum						
	FE-2SLS	.349	.355	.322	.275	.538	.285
		(.193)*	(.194)*	(.344)	(2.034)	(.592)	(.213)
	EC-2SLS	-.303	-.266	-.390	-.188	-.481	.202
		(.179)*	(.103)**	(.104)***	(.134)	(.197)**	(.225)
	Hausman testi	81.77	14.28	4.70	0.05	3.34	-1.31
21	Ağrı						
	FE-2SLS	.215	.397	.253	.040	.215	.248
		(.137)	(.482)	(.221)	(.098)	(.110)*	(6.569)
	EC-2SLS	-.010	-.546	-.273	-.000	.161	-.880
		(.117)	(.114)***	(.075)***	(.082)	(.110)	(.503)*
	Hausman testi	10.17	4.06	6.41	0.59	-1248.80	0.03
22	Malatya						
	FE-2SLS	-.214	-.351	-.193	-.055	-.355	-.115
		(.094)**	(.158)**	(.136)	(.194)	(.074)***	(.164)
	EC-2SLS	-.301	-.383	-.016	-.162	-.415	-.176
		(.086)***	(.160)**	(.200)	(.133)	(.074)***	(.151)

	Hausman testi	5.01	-2.26	-1.47	0.57	-323.67	0.87
23	Van						
	FE-2SLS	.006	-.245	.124	.068	-.013	.018
		(.137)	(.493)	(.131)	(.081)	(.185)	(.214)
	EC-2SLS	-.184	-.851	-.330	-.239	-.091	-.085
		(.141)	(.371)**	(.113)***	(.072)***	(.184)	(.197)
	Hausman testi	-30.38	3.48	45.70	64.02	17.37	1.56
24	Gaziantep						
	FE-2SLS	10.699	.181	-.315	.070	-.317	-.082
		575.861	(.579)	(.966)	(.672)	(.081)***	(.432)
	EC-2SLS	-.979	-.462	-.900	-.642	-.516	-.563
		(.155)***	(.150)***	(.374)**	(.143)***	(.115)***	(.694)
	Hausman testi	0.00	1.33	0.43	1.18	-5.82	-0.78
25	Şanlıurfa						
	FE-2SLS	-53.763	-2.088	-.233	-.838	-0.277	-1.790
		(7852.485)	(13.373)	(.476)	(10.983)	(.497)	(9.694)
	EC-2SLS	-.414	-.422	-.537	-.387	-.993	-.012
		(.121)***	(.117)***	(.131)***	(.139)***	(.748)	(.741)
	Hausman testi	0.00	0.02	0.44	0.00	-1.64	0.03
26	Mardin						
	FE-2SLS	-.328	-.488	-.143	-.408	-.282	-.420
		(.260)	(1.345)	(.207)	(.323)	(.165)*	(.939)
	EC-2SLS	-.932	-.835	-.677	-.526	-.545	-1.303
		(.236)***	(.471)*	(.336)**	(.389)	(.171)***	(.533)**
	Hausman testi	29.83	0.08	-4.06	-0.29	-37.07	1.03

Notlar için Tablo 6'ya bakınız.

Tablo 8'den anlaşılacağı gibi ücretin işsizlik esneklik değeri bölgeden bölgeye ve farklı yaş ve cinsiyet grupları için değişiklik göstermektedir. Tablo 9'da ise ücret eğrisini destekleyen veya desteklemeyen bölgeler verilmektedir.

Tablo 8. 2004-2013 Dönemi Bölgelere, Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Tahmin Sonuçlarında Uygun Bulunan Modeldeki Anlamlı Olan Ücretin İşsizlik Esnekliği

	Bölgeler	Tüm çalışanlar	Yaş			Cinsiyet	
			15-24	25-34	35-54	Erkek	Kadın
1	İstanbul			.469		-.655	
2	Tekirdağ						
3	Balıkesir	-.515		.254		-.615	-.458
4	İzmir					-.878	
5	Aydın			.281			.244
6	Manisa					-.154	
7	Bursa					-.252	

8	Kocaeli					-.697	.715
9	Ankara	-.619		-.636		-.738	-.624
10	Konya						
11	Antalya	.276		.264			.252
12	Adana	-.311	-.412				
13	Hatay	-.653	-2.498			-1.387	
14	Kırıkkale	-.399					
15	Kayseri			1.064		-.339	
16	Zonguldak					-.564	
17	Kastamonu	-.576		.363		-.621	
18	Samsun			1.103			
19	Trabzon	.319				-.511	
20	Erzurum	.349	.355			-.481	
21	Ağrı						-.880
22	Malatya	-.214					
23	Van		-.851				
24	Gaziantep	-.979	-.462	-.900	-.642		
25	Şanlıurfa	-.414	-.422	-.537	-.387		
26	Mardin		-.835				-1.303

Tablo 7’de verilen sonuçlardan FE-2SLS ile EC-2SLS’den tutarlı tahmini veren modeldeki anlamlı bulunan katsayı değerleri alınarak oluşturulmuştur.

Tablo 9. 2004-2013 Dönemi Bölgelere, Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Tahmin Sonuçlarında Uygun Bulunan Modeldeki Anlamlı Olan Ücretin İşsizlik Esnekliği Bulgularında Değerlendirme

	Ücret eğrisini destekleyen bölgeler	Ücret eğrisini desteklemeyen bölgeler
Tüm çalışanlar	Balıkesir, Ankara, Adana, Hatay, Kırıkkale, Kastamonu, Malatya, Gaziantep ve Şanlıurfa	Antalya, Trabzon ve Erzurum
15-24 yaş	Adana, Hatay, Van, Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin	Erzurum
25-34 yaş	Ankara, Gaziantep ve Şanlıurfa	İstanbul, Balıkesir, Aydın, Kayseri, Kastamonu ve Samsun
35-54 yaş	Gaziantep ve Şanlıurfa	
Erkek	İstanbul, Balıkesir, İzmir, Manisa, Bursa, Kocaeli, Ankara, Hatay, Kayseri, Zonguldak, Kastamonu, Trabzon ve Erzurum	
Kadın	Balıkesir, Ankara, Ağrı ve Mardin	Aydın, Kocaeli ve Antalya

Tablo 7’de verilen sonuçlardan FE-2SLS ile EC-2SLS’den tutarlı tahmini veren modeldeki anlamlı bulunan katsayı değerleri ücret eğrisini destekleyip desteklemediği yönünden değerlendirilerek oluşturulmuştur.

Bölgesel olarak değerlendirildiğinde ücret eğrisinin desteklendiği yönünde bulgular bulunmuştur ancak bu değerler Tablo 6’da verilen genel tahminlerden daha yüksektir. Ayrıca, yaygın ücretin işsizlik esnekliği tahmini olan -0.1 ’in üstündedir.

Bölgesel olarak yapılan değerlendirmede Tablo 7’deki tahmin sonuçlarında yer alan Hausman testi ile uygun modelin belirlenmesi ve bu modelin katsayısının anlamlı çıkarılmasına bakıldığında Tablo 8 ve 9’da özet haliyle verildiği gibi, 26 bölge ele alındığında: tüm çalışanlar için 12 bölgede, 15-24 yaş için 7 bölgede, 25-34 yaş grubu için 10 bölgede, 35-54 yaş grubunda 2 bölgede, erkeklerde 13 bölgede, kadınlarda 7 bölgede sonuç görülmektedir. Bunlardan ücret eğrisini destekleyenlerin sayısı ise sırasıyla tüm çalışanlarda 9, 15-24 yaş için 6, 25-34 yaş grubu için 3, 35-54 yaş grubu için 2, erkeklerde 13 ve kadınlarda 4 bölgedir. Dolayısıyla erkeklerde 26 bölgede toplam 13 sonuç anlamlıdır ve bunların hepsi ücret eğrisini desteklemektedir.

Tablo 10. 2014-2017 Dönemi Cinsiyete ve Yaş Gruplarına Göre Ücretin İşsizlik Esnekliği^a

	Tüm çalışanlar	Yaş			Cinsiyet	
		15-24	25-34	35-54	Erkek	Kadın
FE-2SLS ^b	-.138	.013	-.106	-.232	-.065	-.161
	(.207)	(.861)	(.249)	(.298)	(.346)	(.281)
EC-2SLS ^c	-.223	-.111	.085	-.000	-.355	-.166
	(.033) ^{***}	(.049) ^{**}	(.029) ^{***}	(.024)	(.055) ^{***}	(.040) ^{***}
Hausman testi ^d	0.17	0.02	0.60	0.60	0.72	0.00

	Erkek			Kadın		
	15-24	25-34	35-54	15-24	25-34	35-54
FE-2SLS	1.611	-.046	-19.242	-.091	-.173	-.180
	(22.336)	(.186)	(2181.733)	(.881)	(.582)	(.292)
EC-2SLS	-.110	.011	-.028	-.231	.035	.034
	(.048) ^{**}	(.043)	(.020)	(.048) ^{***}	(.041)	(.035)
Hausman testi	0.01	0.10	0.00	0.03	0.13	0.55

Notlar için Tablo 6’ya bakınız.

Tüm çalışanlar için kurulan modellerden elde edilen sonuçlardan EC-2SLS modeli tutarlı olup tahmin değeri -0.223 bulunmuştur. Erkeklerde ve kadınlarda EC-2SLS modeli tutarlı olup sırasıyla tahmin değerleri -0.355 ve -0.166 ’dır. Bu durumda, bulunan bu katsayı değerlerinin ücret eğrisini desteklediği söylenebilir.

Yaş grupları açısından ele alındığında, 15-24 yaş grubunda EC-2SLS tahmin sonuçlarının tutarlı olduğu görülmüştür. Bu tahmin değeri -0.111 ’dir. Bu sonuç ücret eğrisini desteklemektedir. 25-34 yaş grubunda ücret eğrisini desteklemeyen 0.085 katsayısı bulunmuştur. 35-54 yaş grubunda ise anlamlı bir tahmin değeri elde edilememiştir. Erkeklerin yaş gruplarına göre sonuçlarında sadece 15-24 yaş için EC-2SLS modeli tutarlı olup anlamlı bir tahmin elde edilmiştir. Bu değer -0.110 ’dur. Kadınların yaş gruplarına göre sonuçları ise sadece 15-24 yaş grubunda anlamlı bulunan tahmin değeri -0.163 ’tür. Bu iki sonuç da ücret eğrisini desteklemektedir. Tablo 11’de verilen sonuçlarda tutarlı tahmini veren modeldeki anlamlı olan bulgular Tablo 12’de özetlenmiştir.

Tablo 11. 2014-2017 Dönemi Bölgelere, Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Ücretin İşsizlik Esnekliği^a

	Bölgeler	Tüm çalışanlar	Yaş			Cinsiyet	
			15-24	25-34	35-54	Erkek	Kadın
1	İstanbul						
	FE-2SLS ^b	1.411	.748	.919	-.210	1.351	1.456
		(1.203)	(.738)	(.417)**	(.182)	(2.532)	(1.100)
	EC-2SLS ^c	-.448	.167	.215	-.040	-.834	-.840
		(.247)*	(.151)	(.074)***	(.049)	(.305)***	(.276)***
	Hausman testi ^d	2.50	0.65	2.94	0.95	0.76	4.65
2	Tekirdağ						
	FE-2SLS	1.946	-.961	4.802	.501	.756	-.126
		(14.031)	(1.598)	(17.360)	(.628)	(.855)	(4.634)
	EC-2SLS	-.209	.015	-.071	-.280	-.430	-.156
		(.057)***	(.118)	(.083)	(.128)**	(.052)***	(.194)
	Hausman testi	0.02	0.38	0.08	1.62	1.93	0.00
3	Balıkesir						
	FE-2SLS	-.460	.661	.049	-0.049	.571	-.109
		(1.136)	(.363)*	(.099)	(.340)	(.347)	(.445)
	EC-2SLS	-.405	.000	.116	-.122	-.387	-0.357
		(.142)***	(.119)	(.020)***	(.146)	(.274)	(.314)
	Hausman testi	0.00	3.70	0.47	0.06	20.12	0.62
4	İzmir						
	FE-2SLS	3.100	1.583	-.250	.992	2.628	400.552
		(7.101)	(.977)	(1.216)	(5.400)	(5.687)	(3705)
	EC-2SLS	-.378	.133	.130	-.062	-.676	-.709
		(.113)***	(.176)	(.082)	(.060)	(.093)***	(.101)***
	Hausman testi	0.24	2.28	0.10	0.04	0.34	0.00
5	Aydın						
	FE-2SLS	-.409	.569	.229	-.264	-.543	-.463
		(1.228)	(2.870)	(1.046)	(.594)	(.687)	(.739)
	EC-2SLS	-.410	.009	.110	-.643	-.699	-0.367
		(.152)***	(.140)	(.066)*	(.593)	(.033)***	(.234)
	Hausman testi	0.00	0.04	0.01	181.57	0.05	0.02
6	Manisa						
	FE-2SLS	-.003	.271	-.209	-.075	-.389	-.078
		(.298)	(.334)	(1.966)	(.680)	(.471)	(.398)
	EC-2SLS	-.212	.144	.162	-.241	-.469	-.171
		(.178)	(.085)*	(.061)***	(.975)	(.066)***	(.205)
	Hausman testi	0.76	0.16	0.04	-0.06	0.03	0.07
7	Bursa						
	FE-2SLS	.308	.741	.179	.179	.245	.439

		(.115) ^{***}	(.620)	(.176)	(.068) ^{***}	(.100) ^{**}	(.323)
	EC-2SLS	.051	-.004	.181	-.084	-.064	-.015
		(.112)	(.106)	(.042) ^{***}	(.179)	(.177)	(.204)
	Hausman testi	135.99	1.49	0.00	-2.54	-4.49	3.30
8	Kocaeli						
	FE-2SLS	-.027	-.211	.211	.045	-.109	-.773
		(.478)	(.887)	(.918)	(.956)	(.224)	(5.476)
	EC-2SLS	-.368	-.174	.096	-.220	-.533	-.531
		(.164) ^{**}	(.157)	(.053) [*]	(.131) [*]	(.076) ^{***}	(.265) ^{**}
	Hausman testi	0.58	0.00	0.02	0.08	4.04	0.00
9	Ankara						
	FE-2SLS	.289	4.321	.888	.249	.293	.294
		(2.050)	(39.18)	(4.523)	(1.336)	(.410)	(.567)
	EC-2SLS	-.364	.004	.139	-.019	-.575	-.412
		(.180) ^{**}	(.130)	(.053) ^{***}	(.059)	(.052) ^{***}	(.271)
	Hausman testi	0.10	0.01	0.03	0.04	4.55	2.01
10	Konya						
	FE-2SLS	-3.062	-.624	-.330	-.078	.417	-6.814
		(46.107)	(.824)	(.947)	(.112)	(4.104)	(249.2)
	EC-2SLS	-.303	.365	.453	-.192	-.855	-.314
		(.108) ^{***}	(.085) ^{***}	(.109) ^{***}	(.087) ^{**}	(.317) ^{***}	(.101) ^{***}
	Hausman testi	0.00	1.46	0.70	2.59	0.10	0.00
11	Antalya						
	FE-2SLS	.335	.465	.119	.987	.125	.565
		(.204)	(.338)	(.261)	(1.387)	(.179)	(.395)
	EC-2SLS	-.047	.224	.195	-.170	-.726	-.091
		(.183)	(.093) ^{**}	(.050) ^{***}	(.168)	(.095) ^{***}	(.354)
	Hausman testi	17.60	0.55	0.09	0.71	31.60	14.10
12	Adana						
	FE-2SLS	1.018	2.788	1.251	.074	.153	1.557
		(.623)	(3.802)	(1.299)	(.217)	(.312)	(1.234)
	EC-2SLS	-.160	.343	.382	-.029	-.223	-.218
		(.202)	(.168) ^{**}	(.075) ^{***}	(.053)	(.336)	(.268)
	Hausman testi	3.99	0.41	0.45	0.25	-8.96	2.17
13	Hatay						
	FE-2SLS	.498	.674	.464	.413	.016	-1.282
		(.969)	(4.926)	(.681)	(2.063)	(.212)	(3.612)
	EC-2SLS	-.319	.408	.414	-.192	-.623	-.358
		(.175) [*]	(.238) [*]	(.171) ^{**}	(.112) [*]	(.191) ^{***}	(.208) [*]
	Hausman testi	0.74	0.00	0.01	0.09	48.35	0.07
14	Kırıkkale						

	FE-2SLS	.262	.496	.119	.190	-.479	.233
		(.154)*	(.164)***	(.122)	(.208)	(2.596)	(.123)*
	EC-2SLS	.017	.191	.277	-.211	-.590	.170
		(.120)	(.083)**	(.084)***	(.060)***	(.106)***	(.116)
	Hausman testi	6.39	4.62	3.22	4.07	0.00	2.24
15	Kayseri						
	FE-2SLS	.329	.234	.394	.440	.369	.273
		(.270)	(.388)	(.345)	(1.264)	(.273)	(.525)
	EC-2SLS	-.131	.235	.304	-.077	-.663	-.245
		(.149)	(.163)	(.087)***	(.134)	(.124)***	(.251)
	Hausman testi	4.20	0.00	0.07	0.17	17.90	1.27
16	Zonguldak						
	FE-2SLS	-.159	.148	.107	-.063	-.069	-3.038
		(1.658)	(.906)	(.600)	(.717)	(.730)	(370.7)
	EC-2SLS	-.357	1.357	.074	-.485	-.477	-.228
		(.132)***	(.879)	(.086)	(.254)*	(.056)***	(.137)*
	Hausman testi	0.01	30.71	0.00	0.39	0.31	0.00
17	Kastamonu						
	FE-2SLS	-.120	-.500	.026	.135	-.083	.196
		(.168)	(.292)*	(.124)	(1.119)	(.140)	(.982)
	EC-2SLS	-.250	-.152	.138	-.373	-.418	-.231
		(.123)**	(.321)	(.091)	(.117)***	(.078)***	(.366)
	Hausman testi	1.30	-6.67	1.77	0.21	8.22	0.22
18	Samsun						
	FE-2SLS	-.493	8.457	-.077	-12.641	-.204	-1.881
		(1.382)	(69.52)	(.374)	(1784)	(.456)	(19.42)
	EC-2SLS	-.450	.368	.390	-1.354	-.544	-.357
		(.220)**	(.227)	(.207)*	(3.255)	(.404)	(.164)**
	Hausman testi	0.00	0.01	2.25	0.00	2.58	0.01
19	Trabzon						
	FE-2SLS	.343	.669	-.070	.139	.169	.488
		(.651)	(3.384)	(.096)	(.162)	(1.068)	(.526)
	EC-2SLS	-.267	.760	.278	.170	-.403	-.149
		(.067)***	(3.626)	(.050)***	(.118)	(.050)***	(.120)
	Hausman testi	0.89	-0.00	18.31	0.08	0.29	1.55
20	Erzurum						
	FE-2SLS	.032	.187	-.089		-.898	-.083
		(.249)	(.691)	(.064)		(1.718)	(.084)
	EC-2SLS	-.497	-.495	-.357		-.593	-.503
		(.152)***	(.271)*	(.152)**		(.145)***	(.264)*
	Hausman testi	7.20	1.15	-3.79		0.03	-2.82

21	Ağrı						
	FE-2SLS	-.467	-.439	-.187	-.355	.419	-.520
		(.388)	(.257)*	(1.370)	(1.036)	(5.460)	(.375)
	EC-2SLS	-.190	-.013	.221	.283	-.583	-.057
		(.139)	(.659)	(.118)*	(.111)**	(.111)***	(.122)
	Hausman testi	0.59	-0.49	0.09	0.38	0.03	1.70
22	Malatya						
	FE-2SLS	-.050	-.193	2.389	.025	-.124	.050
		(.173)	(.162)	(63.72)	(.152)	(.150)	(.330)
	EC-2SLS	-.181	.107	.169	-.302	-.279	-.051
		(.167)	(.182)	(.087)*	(.151)**	(.187)	(.317)
	Hausman testi	8.84	-12.96	0.00	313.05	-1.89	1.16
23	Van						
	FE-2SLS	.619	.200	-.548	-.479	.402	.764
		(1.514)	(.603)	(1.468)	(3.093)	(.894)	(3.396)
	EC-2SLS	-.063	-.505	-.087	.152	.147	-.005
		(.134)	(.248)**	(.141)	(.040)***	(.583)	(.140)
	Hausman testi	0.21	1.65	0.10	0.04	0.14	0.05
24	Gaziantep						
	FE-2SLS	-.090	.025	-.172	.009	.172	-.206
		(.155)	(.330)	(.296)	(.197)	(.093)*	(.312)
	EC-2SLS	-.164	.536	.419	.341	-.134	-.286
		(.157)	(.813)	(.207)**	(.473)	(.205)	(.288)
	Hausman testi	-10.50	-0.47	7.78	-0.59	-2.83	0.44
25	Şanlıurfa						
	FE-2SLS	2.891	.953	-.420	-209.531	-.218	1.866
		(10.001)	(1.086)	(.685)	(371.1)	(.427)	(4.181)
	EC-2SLS	-.064	-.847	-.676	.294	-.559	.521
		(.233)	(.194)***	(.867)	(.146)**	(.624)	(.265)*
	Hausman testi	0.09	2.84	-0.23	0.00	-0.56	0.10
26	Mardin						
	FE-2SLS	-.013	1.027	4.717	-.934	-.531	-.092
		(.480)	(.337)***	(154.9)	(1.533)	(1.243)	(.471)
	EC-2SLS	-.212	1.019	.705	-1.621	-1.121	-.076
		(.387)	(.292)***	(.170)***	(1.883)	(.292)***	(.411)
	Hausman testi	0.49	0.00	0.00	-0.39	0.24	0.01

Notlar için Tablo 6'ya bakınız.

Tablo 12'den anlaşılacağı gibi ücretin işsizlik esnekliği bölgeden bölgeye ve farklı yaş ve cinsiyet grupları için değişiklik göstermektedir. Tablo 13'te ücret eğrisini destekleyen veya desteklemeyen bölgeler verilmektedir.

Tablo 12. 2014-2017 Dönemi Bölgelere, Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Tahmin Sonuçlarında Uygun Bulunan Modeldeki Anlamli Olan Ücretin İşsizlik Esnekliği

	Bölgeler	Tüm çalışanlar	Yaş			Cinsiyet	
			15-24	25-34	35-54	Erkek	Kadın
1	İstanbul	-.448		.215		-.834	
2	Tekirdağ	-.209			-.280	-.430	
3	Balıkesir	-.405		.116			
4	İzmir	-.378				-.676	-.709
5	Aydın	-.410		.110		-.699	
6	Manisa		.144	.162		-.469	
7	Bursa	.308		.181			
8	Kocaeli	-.368		.096	-.220		-.531
9	Ankara	-.364		.139			
10	Konya	-.303	.365	.453	-.192	-.855	-.314
11	Antalya		.224	.195			
12	Adana		.343	.382			
13	Hatay	-.319	.408	.414	-.192		-.358
14	Kırıkkale	.262	.496	.277		-.590	
15	Kayseri			.304			
16	Zonguldak	-.357			-.485	-.477	-.228
17	Kastamonu	-.250			-.373		
18	Samsun	-.450		.390			-.357
19	Trabzon	-.267				-.403	
20	Erzurum		-.495			-.593	
21	Ağrı			.221	.283	-.583	
22	Malatya			.169			
23	Van		-.505		.152		
24	Gaziantep						
25	Şanlıurfa		-.847		.294		.521
26	Mardin		1.019	.705		-1.121	

Tablo 11’de verilen sonuçlardan FE-2SLS ile EC-2SLS’den tutarlı tahmini veren modeldeki anlamli bulunan katsayı değerleri alınarak oluşturulmuştur.

Tablo 13. 2014-2017 Dönemi Bölgelere, Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Tahmin Sonuçlarında Uygun Bulunan Modeldeki Anlamlı Olan Ücretin İşsizlik Esnekliği Bulgularında Değerlendirme

	Ücret eğrisini destekleyen bölgeler	Ücret eğrisini desteklemeyen bölgeler
Tüm çalışanlar	İstanbul, Tekirdağ, Balıkesir, İzmir, Aydın, Kocaeli, Ankara, Konya, Hatay, Zonguldak, Kastamonu, Samsun ve Trabzon	Bursa ve Kırıkkale
15-24 yaş	Erzurum, Van ve Şanlıurfa	Manisa, Konya, Antalya, Adana, Hatay, Kırıkkale ve Mardin
25-34 yaş		İstanbul, Balıkesir, Aydın, Manisa, Bursa, Kocaeli, Ankara, Konya, Antalya, Adana, Hatay, Kırıkkale Kayseri, Samsun, Ağrı, Malatya ve Mardin
35-54 yaş	Tekirdağ, Kocaeli, Konya, Hatay, Zonguldak ve Kastamonu	Ağrı, Van ve Şanlıurfa
Erkek	İstanbul, Tekirdağ, İzmir, Aydın, Manisa, Konya, Kırıkkale, Zonguldak, Trabzon, Erzurum, Ağrı ve Mardin	
Kadın	İzmir, Kocaeli, Konya, Hatay, Zonguldak ve Samsun	Şanlıurfa

Tablo 11’de verilen sonuçlardan FE-2SLS ile EC-2SLS’den tutarlı tahmini veren modeldeki anlamlı bulunan katsayı değerleri ücret eğrisini destekleyip desteklemediği yönünden değerlendirilerek oluşturulmuştur.

Bölgesel olarak değerlendirildiğinde ücret eğrisinin desteklendiği yönünde bulgular bulunmuştur ancak bu değerler Tablo 10’da verilen genel tahminlerden daha yüksektir. Ayrıca bu değerler yaygın ücretin işsizlik esnekliği tahmini olan -0.1 ’in üstündedir.

Bölgesel olarak yapılan değerlendirmede Tablo 11’deki tahmin sonuçlarında yer alan Hausman testi ile uygun modelin belirlenmesi ve bu modelin katsayısının anlamlı çıkanlarına bakıldığında, Tablo 12 ve 13’te özet haliyle verildiği gibi, 26 bölge ele alındığında: Tüm çalışanlar için 15 bölgede, 15-24 yaş grubu için 10 bölgede, 25-34 yaş grubu için 17 bölgede, 35-54 yaş grubunda 8 bölgede, erkeklerde 12 bölgede, kadınlarda 7 bölgede anlamlı sonuç görülmektedir. Bunlardan ücret eğrisini destekleyenlerin sayısı ise sırasıyla tüm çalışanlarda 13, 15-24 yaş için 3, 35-54 yaş grubu için 6, erkeklerde 12 ve kadınlarda 6 bölgedir. Dolayısıyla erkekler için olan sonuçlardan 26 bölgede toplam 12 sonuç anlamlıdır ve bunların hepsi ücret eğrisini desteklemektedir. 25-34 yaş grubu için olan anlamlı tahminlerin hepsi pozitifdir.

4. Tartışma

2004-2013 dönemi için elde edilen sonuçları göz önünde bulundurarak şunları söyleyebiliriz: Tüm çalışanlar için reel ücretlerin işsizlik esnekliği tahmini elde edilememiştir. Bunun sebebi Hausman testinde elde edilen veriler ile uygun modelin belirlenememesidir. Dolayısıyla Türkiye için daha önce yapılan çalışmalarda (Ilkcaracan ve Selim, 2003; Baltagi vd., 2012a; Baltagi vd., 2012b; Konyalı, 2012; Ilkcaracan vd, 2013; Karatas, 2017) gibi ücret eğrisini destekleyen bir kanıt sunulmamaktadır. Ayrıca, Konyalı (2012) Türkiye için bir ücret eğrisinin varlığına ilişkin zayıf kanıtlar bulunduğunu belirtmektedir.

Erkekler ve erkeklerin yaş gruplarına (15-24, 25-34, 35-54) göre bulgular uluslararası literatür ile benzer şekilde ücret eğrisini desteklemektedir. Bu tahmin değerleri erkekler için tüm çalışanlarda -0.147 , 15-24 yaş için -0.213 , 25-34 yaş grubunda -0.111 ve 35-54 yaş grubunda -0.125 'tir. Yaş grupları açısından bakıldığında, Baltagi vd.'nde (2012a) belirtildiği gibi deneyim ve tecrübe kaynaklı düşük pazarlık gücü ile yüksek ücret esnekliği arasındaki beklenen korelasyonu doğrulandığı söylenebilir.

Kadınlarda anlamlı bir sonuç bulunmamaktadır. Kadınlar için ücret eğrisi varlığına dair kanıt sunamayan Janssens ve Konings (1998), Collier (2001), Ilkcaracan ve Selim (2003), Konyalı (2012) ve Baltagi vd. (2016) çalışmaları bulunmaktadır. Erkeklerden farklı olarak kadın işgücünün daha rekabetçi bir işgücü piyasasıyla karşı karşıya olduğu söylenebilir (Janssens ve Konings, 1998; Collier, 2001). Bu da erkek ve kadın işgücü piyasasını ayrı ayrı değerlendirmenin yararlı olduğuna dair bir gösterge olabilir (Janssens ve Konings, 1998: 226). Kadın çalışanların yaş gruplarına göre ücretin işsizlik esnekliği tahminlerine bakıldığında, 15-24 yaş grubunda tahmin değeri -0.163 iken 35-54 yaş için 0.104 bulunmaktadır. 25-34 yaş grubunda ise anlamlı bir sonuç elde edilememektedir. 15-24 yaş için bulunan değer ücret eğrisini desteklerken, 35-54 yaş grubunda ücret eğrisinin desteklenmediği görülmektedir. Konyalı (2012) ise tüm kadın çalışanlarda anlamlı bir bulguya ulaşmasa da 25-64 yaş grubu için ücret eğrisini destekleyen yönde bir bulgu elde ederken, 15-24 yaş için pozitif bir sonuç elde etmektedir. Konyalı (2012) elde ettiği sonuçların Ilkcaracan ve Selim'in (2003) kadın çalışanların işgücüne katılım dinamiklerine odaklanan argümanı ile açıklanabileceğini belirtmektedir.

2014-2017 döneminde ise elde edilen sonuçları göz önünde bulundurarak şunları söyleyebiliriz: Tüm çalışanlar için elde edilen tahmin değeri -0.223 'tür. Bu, Türkiye için daha önce yapılan çalışmalarda (Ilkcaracan ve Selim, 2003; Baltagi vd., 2012a; Baltagi vd., 2012b; Konyalı, 2012; Ilkcaracan vd, 2013; Karatas, 2017) gibi ücret eğrisini desteklemektedir. Bununla birlikte bu çalışmalarda elde edilen tahminlerden daha yüksektir. Yani bu değer, yaygın ücretin işsizlik esnekliği tahmini olan -0.1 'in üstündedir. Bu çalışmada elde edilen esneklik değeri ampirik kanun olarak kabul edilen -0.1 değerinin üstünde olması, Türkiye'de genel ücret ortalamasının, genel işsizlik ortalamasına duyarlılığının ampirik kanunun desteklediği ülkelere göre daha duyarlı olduğunu göstermektedir. Buradan yola çıkarak Türkiye'deki işgücü piyasalarının ampirik kanunun desteklediği ülkelere göre daha vasıfsız işçilerden oluştuğu için işgücünün ikamesinin daha akışkan olduğu savı önerilebilir. Bu aynı zamanda Türkiye ekonomisini oluşturan sektörlerden sanayi sektörü için, daha alt seviye teknoloji içeren, hizmet sektörü için ise profesyonellik seviyesi daha düşük üretimin olduğu anlamına gelebilir. Çünkü belirli uzmanlık alanlarında çalışanlar grubu, genel işsizlik oranından farklı kendi etkileşim grubuna ait bir işsizlik oranına sahiptir. Ancak bu savın ispatlanması için bu çalışmanın kapsamını aşan; eğitim, meslek ve sektör alt gruplamalarını içeren bir analiz yapılması gerekmektedir. Bu çalışma konusu daha sonra bu konu üzerinde çalışmak isteyenlere bir çalışma alanı önerisi olarak sunulabilir.

Erkeklerde ücretin işsizlik esnekliği tahmini -0.355 'tir. Erkeklerin yaş gruplarına göre sonuçlarda ise sadece 15-24 yaş grubu için anlamlı bir tahmin elde edilmektedir. Bu değer -0.110 'dur. Bu bulgular uluslararası literatür ile benzer şekilde ücret eğrisini desteklemektedir. Kadın çalışanlarda ücretin işsizlik esnekliği Türkiye için yapılan çalışmalarda (Baltagi vd., 2012a; Baltagi vd., 2012b; Ilkcaracan vd, 2013; Karatas, 2017) gibi ücret eğrisini destekleyen bir bulgu olarak -0.166 'dır. Erkek ve kadın için elde edilen tahmin değerlerine bakıldığında Baltagi'nin (2012a) çalışmasından farklı olarak, ücretin işsizlik esnekliği kadınlarda daha düşük bulunmaktadır. Bu bulgu, erkeklerin kadınlara göre daha esnek bir tahmin değeri olduğunu ortaya koyan çalışmalar (Baltagi vd., 2009; Cholezas ve Kanellopoulos, 2015; Sanz-de-Galdeano ve Turunen, 2006; Baltagi vd. 2016, Karatas, 2017) ile tutarlıdır. Kadınların yaş gruplarına göre sonuçlarına bakıldığında sadece 15-24 yaş grubunda anlamlı bulunan tahmin değeri -0.163 'tür. Bu sonuçlar ücret eğrisini desteklemektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada, ücretin işsizlik esnekliği tahminleri, Türkiye için hem genel hem de bölgesel (Düzyey 2) düzeyde sunulmaktadır. Dolayısıyla, genel ve bölgesel ücret esneklikleri tahminlerindeki benzerlikler ve farklılıklar ifade edilebilmektedir. Hanehalkı İşgücü Araştırması'nda 2014 Şubat dönemiyle birlikte Avrupa Birliği kriterleri çerçevesinde yeni düzenlemelerin yapılması ve dolayısıyla 2004-2017 dönemi için kesintisiz bir seri kullanmanın mümkün olmaması, çalışmada 2004-2013 ile 2014-2017 dönemlerine ait sonuçların ayrı ayrı verilmesine neden olmaktadır. Ele alınan her iki dönemde de hem genel hem bölgesel tahminler birbirlerinden farklılık göstermektedir. Alt gruplar için tutarlı olan tahminci çoğunlukla EC-2SLS'dir.

2004-2013 döneminde, tüm çalışanlar için reel ücretlerin işsizlik esnekliği tahmini elde edilememiştir. Dolayısıyla, Türkiye için ücret eğrisini destekleyen bir kanıt sunulamamaktadır. Tüm çalışanlar bölge (Düzyey 2) düzeyinde ele alındığında, 12 bölgede anlamlı sonuca ulaşılmaktadır. Bunlardan Balıkesir, Ankara, Adana, Hatay, Kırıkkale, Kastamonu, Malatya, Gaziantep ve Şanlıurfa'da ücret eğrisini destekleyen bulgular tahmin edilmektedir. Antalya, Trabzon ve Erzurum'da ise ücret eğrisini desteklemeyen kanıtlar ortaya konmaktadır. Erkeklerin 15-24, 25-34 ve 35-54 yaş gruplarına göre elde edilen ücretin işsizlik esneklik tahminlerinin deneyim ve tecrübe kaynaklı düşük pazarlık gücü ile yüksek ücret esnekliği arasındaki beklenen korelasyonu doğruladığı söylenebilir.

2014-2017 döneminde ise, tüm çalışanlar için elde edilen reel ücretin işsizlik esnekliği tahmin değeri -0.223 'tür. Bu değer ücret eğrisini desteklemektedir. Yani bu değer, yaygın ücretin işsizlik esnekliği tahmini olan -0.1 'den büyüktür. Bu değer büyük olması, Türkiye'de genel ücret ortalamasının, genel işsizlik ortalamasına duyarlılığının esnekliğin -0.1 olduğu ülkelere göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Buradan yola çıkarak, Türkiye'deki işgücü piyasalarının esnekliğin $-0,1$ olduğu ülkelere göre daha vasıfsız işçilerden oluştuğu için işgücünün ikamesinin daha akışkan olduğu savı önerilebilir. Bu aynı zamanda, Türkiye'deki sanayi sektörünün diğer ülkelere (esnekliğin -0.1 olduğu ülkeler) göre daha alt seviyede teknolojik üretim içerdiği, hizmet sektörünün ise profesyonellik seviyesinin daha düşük olduğu hizmetleri içerdiği anlamına gelebilir. Çünkü belirli uzmanlık alanlarındaki çalışanlar grubu, genel işsizlik oranından farklı olarak, kendi grubuna ait bir işsizlik oranına sahiptir. Ancak bu savın ispatlanması için bu çalışmanın kapsamını aşan (eğitim, meslek ve sektör alt gruplamalarını içeren) bir analiz yapılması gerekmektedir. Bu çalışma konusu, daha sonra bu konu üzerinde çalışmak isteyenlere bir çalışma alanı önerisi olarak sunulabilir. Tüm çalışanlar, bölge düzeyinde ele alındığında, 15 bölgede anlamlı sonuca ulaşılmaktadır. Bunlardan İstanbul, Tekirdağ, Balıkesir, İzmir, Aydın, Kocaeli, Ankara, Konya, Hatay, Zonguldak, Kastamonu, Samsun ve Trabzon'da ücret eğrisini destekleyen bulgular tahmin edilmektedir. Bursa ve Kırıkkale'de ise ücret eğrisini desteklemeyen kanıtlar ortaya konmaktadır. Cinsiyete göre incelendiğinde ise, erkekler

(-0.355) kadınlara göre (-0.166) daha yüksek ücret esnekliğine sahiptirler. Türkiye’de bölgesel tahminlerde genel bulgulara göre daha yüksek ücret esnekliği bulunmaktadır. Bununla birlikte, ücretin gruba özgü bölgesel işsizliğe yanıt vermediği bölgeler de mevcuttur. Ücretin işsizlik esnekliği, farklı cinsiyet ve yaş grupları için de bölgeden bölgeye değişmektedir. Bu bağlamda, elde edilen bulgular hem genel hem bölgesel işgücü piyasalarının işleyişine odaklanan literatüre bir katkı olarak değerlendirilebilir.

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci Yazar %50, İkinci Yazar %50'dir.
Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.
Çalışmada finansal destek alınmamıştır.
Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- BALTAGI, B. H. (2004). A Hausman Test Based on the Difference Between Fixed Effects Two-Stage Squares and Error Components Two-Stage Least Squares, Problem 04.1.1. *Econometric Theory* 20, 223-224.
- BALTAGI, B. H. (2005). *Econometric analysis of panel data*. 3rd ed., England.
- BALTAGI, B. H. ve BLIEN, U. (1998). The Wage Curve: Evidence from the IAB Employment Sample. *Economic Letters*, 61(2), 135-142.
- BALTAGI, B. H., BASKAYA, Y. S. ve HULAGU, T. (2012a). The Turkish Wage Curve: Evidence from the Household Labor Force Survey. *Economic Letters*, 114(1), 128-131.
- BALTAGI, B. H., BASKAYA, Y. S. ve HULAGU, T. (2012b). How Different Are The Wage Curves for Formal and Informal Workers? Evidence from Turkey. *Central Bank of the Republic of Turkey*, Working Paper, No: 12/16, Ankara, Turkey.
- BALTAGI, B.H., BLIEN, U. ve WOLF, K. (2009). New Evidence on The Dynamic Wage Curve for Western Germany: 1980-2004. *Labour Economics*, 16(1), 47-51.
- BALTAGI, B. H., ROKICKI, B. ve SOUZA, K. (2016). The Brazilian Wage Curve. New Evidence from the National Household Survey. *Empirical Economics*, 53(1), 267-286.
- BANDE, R., FERNANDEZ, M. ve MONTUENGA, V. (2012). Wage Flexibility and Local Labour Markets: a Test on the Homogeneity of the Wage Curve in Spain. *Investigaciones Regionales*, 24, 175-198.
- BLANCHFLOWER, D. G. ve OSWALD, A. J. (1990). The wage curve. *The Scandinavian Journal of Economics* 92, 215-237.
- BLANCHFLOWER, D.G. ve OSWALD, A.J. (1994). *The wage curve*. MIT Press, Cambridge, MA.
- BLANCHFLOWER, D. G. ve OSWALD, A. J. (2005). The Wage Curve Reloaded. National Bureau of Economic Research, NBER Working Paper No. 11338, Cambridge.
- CAMERON, A. C., ve TRIVEDI, P. K. (2005). *Microeconometrics: Methods and Applications*. New York: Cambridge University Press.
- CARD, D. (1995). The Wage Curve: A Review. *Journal of Economic Literature* 33, 785-799.
- CHOLEZAS, I. ve KANELLOPOULOS, N. C. (2015). Labour Market Reforms in Greece and the Wage Curve. *Economic Letters*, 136, 19-21.
- COLLIER, B. (2001). The Wage Curve: New Evidence From The British Household Panel Survey. British Household Panel Survey., Conference Paper.
- ILKKARACAN, I. ve SELİM, R. (2003). The Role Of Unemployment İn Wage Determination: Further Evidence On The Wage Curve From Turkey. *Applied Economics*, 35, 1589-1598.
- ILKKARACAN, I., LEVENT, H. ve POLAT, S. (2013). Exploring Different Measures of Wage Flexibility in a Developing Economy Context: The Case for Turkey. *International Review of Applied Economics*, 27(3), 297-315.
- JANSSENS, S. ve KONINGS, J. (1998). One More Wage Curve: the Case of Belgium. *Economics Letters*, 60, 223-227.
- JOHANSEN, U., EGGING, R. ve JOHANSEN, K. (2019). Regional Wage Responsiveness to Unemployment-Rural-Urban Heterogeneity and Policy İmplications. *Labour Review of Labour Economics and Industrial Relations*, 33(3), 371-387.
- KARATAS, H. M. (2017). The Turkish Spatial Wage Curve. *Econometrics*, MDPI, Open Access Journal, 5(3), No: 37, 1-21.
- KONYALI, G. (2012). Wage Curve Evidence From Turkey's 2007-2009 Income and Living Conditions Survey. *Investigaciones Regionales-Journal of Regional Resarch*, 24, 199-210.

- MINCER, J. (1974). *Schooling, experience, and earnings*. New York: National Bureau of Economic Research, Columbia University Press.
- NIJKAMP, P. ve POOT, J. (2005). The Last Word on the Wage Curve?. *Journal of Economic Surveys*, 19(3), 421-450.
- PHILLIPS, A.W. (1958), The Relation between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1861-1957, *Economica*, 25(100), 283-299.
- SANZ-DE-GALDEANO, A. ve TURUNEN, J. (2006). The Euro Area Wage Curve. *Economics Letters*, 92(1), 93-98.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK), Hanehalkı İşgücü Araştırması Mikro Veri Seti 2004-2017.

İKİNCİL SÖZLÜ KÜLTÜR DÖNEMİNDE KARACAOĞLAN ETKİSİ VE BADEM GRUBU ÖRNEĞİ*

Karacaoğlan Effect in Secondary Oral Culture Period and Badem Group Example

Ümmü Burçin ÖZKAN¹

ÖZET

Âşıklık geleneği, İslamiyet öncesi dönemden günümüze dek etkisini sürdüren köklü bir gelenek olarak kabul edilmektedir. İslamiyet öncesi dönemde toplumun sesi, temsilcisi konumundaki şaman, kam, baksı isimleriyle anılan kişiler İslamiyet sonrasında bazı özelliklerinden sıyrılmakla beraber saygınlığını koruyan âşıkların öncüsü sayılabilmektedir. Walter J. Ong'un birçok toplumun kültürünü inceleyerek kaleme aldığı Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözü'nün Teknolojileşmesi kitabında bahsettiği "sözlü kültür" dönemi Türk edebiyatı için de özellikle Âşıklık geleneğinin ilk dönemleriyle örtüşmektedir. Bu dönemin etkili isimlerinden birisi ise Karacaoğlan'dır. Öte yandan, Karacaoğlan'ın etkisi sadece sözlü kültür döneminde değil, Walter J. Ong'tan sonra yazılı ve ikincil sözlü kültür olarak da adlandırılan dönemlerde de devam etmiştir. Şiirleri sadece yazılı kültür temelinde derlenip yayınlanmakla kalmamış, aynı zamanda gelişen teknolojik koşullara uyarlanmış ve birçok kez müzisyenler tarafından bestelenmiştir. Badem adlı rock müzik grubu, Karacaoğlan'ın ikincil sözlü kültür üzerindeki etkisinin bir örneğidir. Örnek olarak incelenen müzik grubunun müzik dünyasında da tanınmasını sağlayan ilk albümde yer alan tüm şarkılarının sözleri Karacaoğlan şiirlerinden bestelenmiştir. Özellikle "Kara Değil mi?" ismini taşıyan video klipte ise hem âşıklık geleneğinden izler hem de Karacaoğlan'ın ikincil sözlü kültürdeki etkisini görsel işitsel taraflarıyla görebilmek mümkündür. Bu çalışmada, ikincil sözlü kültür bağlamında, söz konusu etkiyi gösteren bestelerden bahsedilecek ve Karacaoğlan'ın ikincil sözlü kültüre taşınma biçimi tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Karacaoğlan, İkincil Sözlü Kültür, Âşık Edebiyatı, Kitle İletişim Araçları, Badem Grubu.

ABSTRACT

Minstreling tradition is accepted as a long-established tradition that has been active since the pre-Islamic period. People who are known by various names such as shaman, kam and baksı, who are the representatives of the society in the pre-Islamic period, be considered as the pioneers of the ashiks. The period named as "oral culture" in the book titled Orality and Literacy The Technologizing of the Word written by Walter J. Ong, examining the culture of many societies coincides with the first periods of minstrel tradition for Turkish literature. One of the most influential poets of this period is Karacaoğlan. On the other hand, the effect of Karacaoğlan continued not only during the oral culture period, but also during the periods named after Walter J. Ong as written and secondary oral culture. His poems were not only compiled and published on the basis of written culture but also adapted to the developing technological conditions and were composed by musicians many times. The rock music group called Badem is an example of Karacaoğlan's continuing effect in secondary oral culture. The lyrics of all the songs in the first album, in which the music group was examined as an example, were composed of Karacaoğlan poems, which made them known in the music world. Especially in the video clip called "Kara Değil mi?" It is possible to see both the traces of the tradition of minstrelsy and the effect of Karacaoğlan in the secondary oral culture with its audio-visual aspects. In this study, in the context of secondary oral culture, compositions that are indicative of the effect in question will be mentioned and the way Karacaoğlan will switch to secondary oral culture will be discussed.

Keywords: Karacaoğlan, Secondary Oral Culture, Minstrel Literature, Mass Media, Badem Group.

1. ORCID: 0000-0002-4915-9464

1. Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, ummu.ozkan@hbv.edu.tr

*ÖZKAN, B. Ü. (2021). "İkincil Sözlü Kültür Döneminde Karacaoğlan Etkisi ve Badem Grubu Örneği", *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 23, s. 311-322.

Makale Geliş Tarihi: 12/09/2020 Kabul Tarihi: 22/02/2021

EXTENDED ABSTRACT

Minstreling tradition is based on pre-Islamic nomadic Turkish culture. It is realized that a ashik's prototype has been formed with the common points of those who have received many names such as shaman, kam, bahshi, bard, and who are believed to have respectable and extraordinary features. It is realized that tradition basically connected to shamanic culture with dream motif, respected personality qualities, telling poetry - stories and even knowing the unknown with enigmas. It can be said that the minstrel tradition is an example of cultural code transfer. It is seen that these people, who used to sing poetry or stories in ceremonies such as feasts, hunts, and yuğ in the past, are the leaders of a process that continues to exist in festivities, TV shows, meetings and coffeehouses. Folks' habits of life, feelings and thinking have been conveyed from the past to the present, through the minstrels from own culture. Karacaoğlan, a folk poet who reached from past to present, recognized by every generation that listened to stories about him and memorized his poems, was also an important representative of this tradition. The poet is one of the most well-known poets among the minstrel literature representatives. The confusion about Karacaoğlan' about his birth date and hometown based on various situation. Despite the efforts of some researchers to localize it, Karacaoğlan, the valuable and talented name of the minstrel tradition, has been adopted by all of Anatolia. Therefore, there are contradictory written sources and suspicious rumors about his biography. In addition, the possibility that many poets chose Karacaoğlan as pseudonym is another issue that makes researchers' job difficult. Although there are uncertainties about the century and the place that he lived, his poems has been become the voice of the people in the Anatolian lands and has been adopted by almost every segment of society. Reaching the present with his poems from centuries ago, the poet both sheds light on the life style of his period and continues to exist as a person who transcends his era with universal themes in his poetry. The tradition represented by Karacaoğlan and other ashiks transferred from oral culture to written culture thanks to magazines and cönk notebooks. Then, thanks to the fact that folk culture researchers, especially researchers such as Saadettin Nüzhet Ergun, Mehmet Fuat Köprülü, intensified their work in the 20th century, the number of written works on this tradition has increased. This phase is the phase Walter J. Ong referred to as "written culture". Drawing attention to the side of oral culture that affects the spirit of society, Ong stated that this tradition was transferred to written texts in the historical process. It is seen that verbal culture, which was born and developed as a carrier of social memory, reached a different level with technology. Ong is one of those who discovered this evolution in the early period. Thanks to this awareness, he evaluated the "secondary oral culture", which he accepted as the next term, by drawing attention to his interaction with technology. In other words, while working on culture, Walter J. Ong described the culture reflected in modern mass media as "secondary oral culture". As one of the current examples of secondary oral culture defined by Ong, it is possible to see the reflection of the minstrel literature on today's technological creations. As a matter of fact, it is noticed that in the modern period, ashiks existed with visual and audio media such as tapes and video clips. These technological possibilities were also used in Karacaoğlan's poems. His poems were composed according to different musical styles. Badem group, one of the representatives of rock music, which is a popular genre especially in the late 20th century, is one of the contributors to the transfer of Karacaoğlan poems to secondary oral culture. In this study, the contribution of Badem group will be examined and the ongoing effect of the minstrel tradition in the secondary oral culture period will be emphasized.

GİRİŞ

Walter J. Ong, 1988’de kaleme aldığı, *Türkçe’ye Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü Teknolojileşmesi* ismiyle çevrilen eserinde dilin yazılı dönemde ve daha önceki devirdeki gelişimini, buna bağlı olarak sözlü ve yazılı eserlerin meydana gelişini ele alır. Ong, dilin üretimlerinin şekillendirdiği kültüre artzamanlı bir bakış açısıyla yaklaşmış ve üç aşamadan bahsetmiştir.

Yazar, tarihsel çizgiye sadık kalarak değerlendirdiği kültürün ilk devri olarak sözlü kültürü ele alır. Bu dönemin okuryazar araştırmacılar tarafından hem ihmal edildiğini hem de anlaşılması noktasında zorluklar bulunduğunu vurgular. Bu zorluk öylesine belirgindir ki Ong’un eserini yazdığı dönemde bir başka deyişle 20. yüzyılın sonunda sözlü kültürün varlığına dair belirsizlikle karşılaşan araştırmacılar, bu döneme ait eserler için “sözlü yazın” gibi çelişkili bir ifade dahi kullanmaktadırlar. Yazar, bu belirsizliğin temelini birkaç problem üzerinden açıklamıştır. Araştırmacıların sözlü kültür incelemelerinin başladığı ilk dönemden itibaren bu dönem eserlerinin kaba saba, değersiz olduğuna inanmaları, sözlü kültür verimlerinin yazıya dökülmemiş birer metin olduğunu düşünmeleri bu problemlerden birisidir (Ong, 1999: 23). Modern araştırmacıların da temel dil olarak yazı dilini kabul eden tavırları bu problemin devam ettiğini göstermektedir (1999: 17). Ancak Ong, “yazının icadından onbinlerce yıl önce” (1999: 23) ortaya çıkıp varlığını sürdüren sözel kültürün yazıyla böyle bir ilişki kurmasını imkânsız bulmaktadır.

Ong’un sözlü kültür döneminde bir öğrenme yöntemi olarak fark ettiği müritlik, dinleme, tekrarlama, kalıplar ve kısmen anlatı içinde yapılan değişiklikler Türk edebiyatı tarihine hâkim kişiler için oldukça tanıdıktır. Nitekim, İslamiyet öncesi devirden 21. yüzyıla dek uzanan, sözlü kültüre dayanan güçlü bir halk edebiyatı geleneğinden bahsetmek mümkündür.

Ayrıca Ong’un savunduğu sözlü, yazılı ve ikincil sözlü kültür devrelerinin diğer birçok milletin edebiyatı ve kültüründe olduğu gibi Türk edebiyatında da gerçekleştiği, sözlü kültür verimlerinin önce yazıya daha sonra da elektronik ortama taşındığı fark edilmektedir.

1. Walter J. Ong’un Kültür Tasnifi ve Türk Edebiyatındaki Karşılıkları

Walter J. Ong’un sözlü kültüre dair verdiği bilgiler ve zikrettiği örneklerin taşıdığı özelliklerin Türk edebiyatında karşılığını bulmak güç değildir. “Bilgi, güç bela elde edilir ve değerlidir; toplum bunu koruyan ve eski günleri anlatabilen yaşlı ve bilge -kadınlarla erkeklere büyük hürmet gösterir” (1999:49) sözleriyle sözlü kültür döneminin bilgi edinme anlayışını ve edindiği bilginin kaynaklarına tavrını ileten Ong’un bahsettiği biçim Türk kültürü içinde önce Şamanizm ve Şaman kültürünün önderleri sonra da âşıklar ile uyuşmaktadır. Türk kültüründe de şamanlar olağanüstü özellikleri olduğuna inanılan ve toplum üzerinde ciddi tesiri olan kimselerdir. Hastaları iyileştirme, şiirler söyleme, ayinleri yönetme gibi pek çok yetenek ve görevleri vardır:

Kendisinin tanrılar tarafından kam olarak tayin edildiğine, ruhların kendisinin hizmetinde bulduklarına inanan kam hayali geniş, mistik ve yaradılıştan zeki bir adamdır. Tabiatındaki bazı sırlara da vakıftır. Kam (şaman) olacak adam küçüklüğünden beri çok düşünceli olur; vakit vakit canı sıkılır; tab’an şairdir, irticalen şiirler, İlâhiler söyler (İnan, 1986: 79).

Şaman kültürünün zamanla etkisini yitirdiğini ancak tamamen kaybetmediğini söylemek mümkündür. Nitekim âşıkların da bade içme ve doğuştan gelen yahut rüyası ardından ortaya çıkan şiir söyleme, saz çalma yeteneğine dair rivayetler ve inançlar bu bağlantıyı belli eder niteliktedir. Şamanların gelecekte haber verebilme, bilinmeyen bilme özelliklerinin ise âşik kültüründe zayıflayarak şekil değiştirdiği düşünülebilir. Saz fasıllarında, kahvehanelerde, meclislerde hikâye anlatan âşıklar aynı zamanda şehir şehir gezen böylece haberdar eden ve haberi olan konumdadır. Bu noktada Ong’un da sözlü kültürde önemini vurguladığı ‘güç edinilen bilginin taşıyıcısı’ olma vasfını taşıyan âşıklar toplum nezdinde saygınlığını korumuştur.

Ong, sözlü kültür araştırmaları kapsamında İlyada ve Odysseia metinlerinden ayrıntılı bir şekilde bahsetmiştir. Homeros hakkında araştırmaları zikrederken sözlü kültür sanatçılarınun biyografilerini tespit, eserlerdeki değişmeleri inceleme hususundaki zorluklara da dikkat çekmiştir. Homeros'un gerçekten yaşamış bir şair olup olmadığı araştırmacılar için bir problem haline gelmiştir. Richard Bentley gibi kimi yazarlar şairin yaşadığı ve eserlerinin sonradan derlendiğine inanırken Giambattista gibi kimileri ise bu destanların halka ait ortak bir yaratı olduğunu savunmuştur (1999: 32).

Türk edebiyatında âşıkların hayatı ve eserleri hakkında yapılan çalışmalarda da araştırmacılar benzer problemlerle karşılaşmaktadır. Bunlardan bir tanesi olan Karacaoğlan'ın memleketi ve doğum tarihi hakkında farklı fikirler ortaya çıkmıştır. Yaşamıyla ilgili birçok rivayet bulunan şairin, âşik geleneğinin en yetenekli isimlerinden birisi olarak kabul edilmesi ve sözlü bir geleneğin temsilcisi olması farklılıkların temel sebebidir. Tüm Anadolu'nun sahiplendiği şair hakkında kesin bilgilere ulaşmak güçleşmiştir. Şair hakkında en hacimli çalışmalardan birisini yapan Saim Sakaoğlu'nun *Karaca Oğlan*'ındaki başlıklar bunu kanıtlar niteliktedir: "Kara Oğlan ve Karaca Oğlanlar", "16. Yüzyılın Karaca Oğlanı Kimdir?", "Eski Karaca Oğlan: Nereden Nereye" (2012: 5). Bu çalışmada şairin doğum tarihi, memleketi, mesleği, ölüm tarihi mezarının yeri gibi temel bilgileri tayin etme noktasında araştırmacıların karşısına çıkan zorluklar fark edilmektedir. Sakaoğlu çalışmasında birçok yöre tarafından sahiplenilen isimleri zikrederken aslında sözlü kültürün kaynaklarına ulaşma hususundaki problemleri de vurgulamış olur:

Yunus Emre, Nasreddin Hoca, Köroğlu gibi kültür tarihimizin belli başlı kişilerine ülkemizin değişik bölgelerince nasıl sahip çıktıldığını biliyoruz. Bunda, o kişiye sahip olmanın insanlarda yaratacağı manevî rahatlamının önemli bir rolü vardır...

Karaca Oğlan için de aynı şeyleri rahatlıkla söyleyebiliriz. Kaldı ki pek çok il, ilçe, belde ve köyümüz tarafından sahiplenilen Karaca Oğlan hangisidir; daha bunu bile çözebilmiş değiliz (Sakaoğlu, 2012: 31).

Karacaoğlan'ın biyografisine dair sonradan oluşturulmuş yazılı kaynaklar mevcut olsa da rivayetlere ve menkıbelere dayanan bir bilgi çeşnisinin de bulunduğu bilinmektedir. İlhan Başgöz de bilgilerin tespiti sorununa şu sözlerle işaret eder:

Bu Karac'Oğlanların şiirleri, tek tek toplanıp yayınlanmış değil; hepsi bir Karac'Oğlan ırmağının içine katılıp gitmişler. "Bunlar sadece bildiğimiz Karac'Oğlanlar. Ara yerde bizim bilmediğimiz daha nice Karac'Oğlanlar geldi geçti ve bu küçük kollardan akıp gelen sular büyük Karac'Oğlan ırmağına karıştı kimbilir?" (Başgöz, 1977: 48).

Bu çeşitlilik sadece biyografik bilgiler çerçevesinde kalmamış aynı zamanda şair hakkında yapılan derleme çalışmalarda fark edilen şiir varyantlarını da ortaya çıkarmıştır. Ayrıca birçok şairin mahlas olarak Karacaoğlan'ı seçmiş olma ihtimali de araştırmacıların işini zorlaştıran bir başka meseledir. Karacaoğlan'ın hangi coğrafyada ve yüzyılda yaşadığına dair yapılmış araştırmaları M. Öcal Oğuz da şöyle değerlendirir:

Bu konudaki ilk araştırmaların sahipleri S. Nüzhet Ergun ve Fuat Köprülü'nün Karacaoğlan 'ı XVII. yüzyılda yaşayan şairler arasında göstermelerine rağmen, daha sonraki araştırmalarda ortaya çıkan belgeler, onun XVI. yüzyılda yaşadığını kanıtlayacak niteliktedir. Gelibolulu Ali tarafından H.1008 (M. 1599- 1600)'de yazılan Mevaidü'n- Nefais fi Kavaidi'l-Mecalis adlı eserde Karacaoğlan adının geçmesi, 1582 yılında düzenlenen bir şenliğin tasvir edildiği Surname-i Humayun adlı eserde "Karacaoğlan türküsü"nden söz edilmesi, Ahmet Kutsi Tecer'in XVI. yüzyıl divan şairlerinin şiirlerine yer veren mecmuadan tespit ettiği bir Karacaoğlan şiirinin bulunması (Sakaoğlu, 1989: 1 20- 1 21), XVI. yüzyılda Karacaoğlan adlı bir saz şairinin yaşadığı görüşüne kesinlik kazandırmaktadır. Bundan başka, bazı araştırmacılar, XVII. yüzyılda yaşayan bir başka Karacaoğlan'ın varlığını kabul ederler. Ayrıca XIX. yüzyılda Yozgat'ta yaşadığı bilinen

(Oğuz, 1994: 120) Karacaoğlan ve diğer araştırmalarda ortaya çıkan, kimi efsane veya hikâye niteliğindeki rivayetlerde adı geçen Karacaoğlan göz önünde bulundurulduğunda problem, içinden çıkılmaz bir durum almaktadır (2004: 173).

Benzer şekilde şiirleri hakkında da çalışma yapan isimler olarak yine Saadettin Nüzhet Ergün, M. Fuad Köprülü, Cahit Öztelli, M. Necati Karaer ve Müjgan Cumhur zikredilebilir.

Walter J. Ong'un birçok milletin kültüründen yola çıkarak ortaya koyduğu sözlü kültürün çerçevesini burada bildirmek âşıklık edebiyatı geleneğiyle uyumunu göstermek için gereklidir. İlyada ve Odysseia'nın nasıl unutulmadan metinlere geçtiği, devrinde nasıl ezberlendiği gibi meseleler üzerine düşünen araştırmacılar sözlü kültür içinde bazı kalıplar olduğunu ve bunların akılda kaldığını fark etmiştir. Ritmik ve kafiyeli bu kalıpların tekrarlandığı, yapboz gibi birbirini tamamladığı aynı zamanda bazı değişikliklere de uğrayarak varyantları doğurduğu anlaşılmıştır. Ong, bu kalıplarla sanat icra etme anlayışının ancak romantizmin 'özgünlük iddiası' ile sekteye uğradığını bildirir. Ancak her ne kadar bilhassa Batıyı etkisi altına almış romantizm gibi bir akım doğmuş olsa da tekrar eden, kalıplaşmış ifadelerin bazı toplumlarda yok olmadığını vurgular (1999: 33-40). Örnek olarak verdiği Arap, Yunan ve Akdeniz uygarlıkları bu noktada önem kazanır. Halil Cibran'ın atasözlerini andıran deyişlerinin Amerikalılar için özgün Lübnanlılar için klişe oluşunu örnek verir (1999: 41). Benzer örnekler Türk edebiyatında da vardır. Türküler, maniler, şiirlerden günlük Türkçeye katılmış ve hatta nereden geldiği dahi unutulmuş örnekler vardır. Öte yandan böyle örnekler sadece sözlü kültür değil, yazılı kültürden de benzer aktarımla günlük dile transfer olabilmektedir. "Nush ile uslanmayı etmeli tekdir/ Tekdir ile uslanmayı hakkı kötektir" sözü bugün artık Ziya Paşa ile anımsanmayıp atasözü olarak benimsenmiştir. Böyle örneklerde; Orhan Veli'nin *Garip* önsözünde "Kafiyeyi ilk insanlar ikinci satırın kolay hatırlanmasını temin için yani sadece hafızaya yardımcı olmak maksadiyle kullanmışlardır." (Kanık, 2002: 24) şeklinde açıkladığı, köken itibarıyla sözlü kültüre dayanan ve kendisini yazılı kültüre de taşımayı başaran kafiyenin tesiri görülmektedir. Bu tesir günlük konuşma dilinde de kendisine yer bulmuştur.

Ong'un İlyada ve Odysseia'nın dili için yaptığı "nesilden nesile destan ozanlarının dize ölçüsünü tutturmak için koruyup ve/veya yeniden birleştirdikleri kalıplaşmış deyişlerin dilidir" (1999: 37) yorumu Türk edebiyatı çerçevesinde hece ölçüsünü akıllara getirir. 7'li, 8'li, 11'li ve 14'lü yaygın kalıplarıyla bilinen bu ölçü mâni, varsağı, destan, türkü gibi türlerde icracıları tarafından kullanılmıştır. Ong'un dikkat çektiği bir başka nokta ise bu kalıplarla üretilen, kolay hatırlanan, tekrarlar içeren metinlerin kimi zaman değişmiş olmasıdır. Ong, sanatçıların bu değişiklikleri mevcut siyasi şartlara göre yaptığını bildirir. Benzer şekilde âşık şiirlerinin, halk hikayelerinin de varyantları bulunmaktadır. Bu değişikliklerde hem devirlerin şartlarının hem de dinleyen topluluğun beklentileri, kendine özgü toplumsal yapısı etkili olmuştur demek mümkündür.

Ong'un Peabody'den aldığı şu yorum da âşıklık geleneği ve şamanik devrin icracıları için geçerlidir: "Halk ozanları da genellikle yaylı çalgı veya davul eşliğinde efsaneleri, destanları anlatır" (1999: 85). Nitekim, şamanlar da âşıklar da müzik aletlerini kullanmıştır. Kullanım alanı olarak İslamiyet öncesinde bilhassa ayinlerde, dini ritüellerde ön plana çıkan müzik aletlerinin âşıklık geleneğinde edebi eserlere eşlik eden tarafı dikkat çekmektedir. Şaman, kam, ozanların hayatında önemli bir yeri olan davul ve kopuza aynı zamanda bir kutsiyet yüklenmektedir. Dini ritüelin başarılı geçmesi, kötü ruhların uzak tutulması ve şamanın hizmetinde bulunduğu ruhun memnuniyeti için cüppe, davul, kopuz gibi unsurların kullanılması elzemdir. Bunların üzerindeki semboller dahi ritüel için önem teşkil etmektedir. (İnan, 1986: 91). Öte yandan müziğin günlük hayattaki yeri ve ona atfedilen kutsiyetin İslamiyet'ten sonra da devam ettiği görülmektedir: "Eski Oğuzlarda, İslâm'dan sonra, şamanizm geleneklerini devam ettiren ozanlar kopuzu mübarek saymışlardır. Dede Korkut her hikâyede kopuzu ile meydana çıkıyor, ad verirken, dua (alkış) ederken hep kopuz çalıyor; Oğuz kahramanı kopuzun sesinden kuvvet alarak mücadelede galip oluyor" (İnan, 1986: 93).

Bir süre sonra âşıkların saz şairi olarak da anılmasını sağlayan bağlama çalma geleneği ise 21. yüzyılın ikincil sözlü kültüre uyum sağlamış âşıkları tarafından da sürdürülmektedir.

Ong'un "sözü mekâna bağlayan", "dilin gücünü pekiştiren", "düşüncenin yapısını değiştiren" (1999: 20) taraflarıyla ele aldığı dönem ise yazılı kültür dönemidir. "Yazıdan habersiz birincil sözlü kültürde yaşayan insanlar pek çok şey öğrenebilirler, nitekim çoğu oldukça bilgiç ve bilgedir; fakat inceleme yapamazlar" (1999: 21) sözleriyle işaret ettiği sözlü kültür icracılarının ürettiği edebi verimlerin bir süre sonra yazılı kaynaklara geçirildiği görülmektedir.

Yazılı kültür döneminin Türk edebiyatı özellikle de halk edebiyatındaki gelişimini ve değişimini anlayabilmek için halk edebiyatının bir disipline dönüşmeden önceki kaynaklarına bakmak gereklidir. Bu kaynakların arasında eski Çin kaynakları, Orhun Yazıtları, Dede Korkut Kitabı gibi öncü nitelikleriyle dikkat çekenler bulunduğu gibi masal, fıkra, atasözü kitapları ve özellikle âşıklık geleneğini yakından ilgilendiren cönkler, mecmualar, tezkireler sayılabilmektedir. Bir disiplin haline gelen halk edebiyatı araştırmaları içinde incelenen âşıklık geleneği hakkında özellikle 16. yüzyıldan itibaren daha ayrıntılı bilgilere, zengin kaynaklara ulaşıldığı da fark edilmektedir.

Bu kaynaklar üzerine yapılan araştırmalar da söz konusu sözlü kültür ve onun yazıya geçiş evresinde oluşan eserlerin korunmasını ve kalıcı olmasını sağlamaktadır demek yanlış olmaz. Âşık edebiyatı ürünlerinin sözlü ortamdaki yazılı ortama aktarımı olarak görülen ilk örnekler cönkler ve mecmualardır. Ardından başta Fuat Köprülü olmak üzere araştırmacıların yaptıkları yayınlar da sözlü kültürden yazılı kültüre transfer edilen geleneğin korunması, incelenmesi gibi hususlara katkıda bulunmuş ve bulunmaktadır. Ong'un bahsettiği yazılı kültür Türk edebiyatında da diğer milletlerdeki gibi daha önceki yüzyıllarda başlamış olsa da 20. yüzyıldaki araştırmalar sayesinde yerini sağlamlaştırmıştır. Gerek cönkler ve mecmualar gerek kimi yazıya geçirilmiş kimi dillerde, belleklerde korunan verimlerin derlenmesi yazılı kültürdeki muhafaza edebilme olanağını göstermektedir. Bu muhafaza etme özelliğini Ong da "Sözlü geçmişi tüketen ve yanlış uygulanırsa sözlü belleği bile imha edebilen okuryazarlık, bereket esnek, bin bir kılıfa girebilen bir beceridir; eli kalem tutmayanın geçmişini de korur" (1999:28) şeklinde açıklamıştır. Yazılı kültürün sözlü kültür eserlerini zamana karşı koruyan ve yeni birçok imkân sunan, yazıyı mekâna bağlayan onun sesteki görüntüye, sembollere geçişini sağlayan yapısına rağmen; içinde sözlü kültürün tesirinin bitmediğini de bildirmek gerekir. Ong, bu etkinin özellikle 19. yüzyıla kadar sürdüğünü belirtir. Metin formuna kavuştuğu halde eserler hala sesli okunmakta, topluluklar dinleyici olarak konumlanmakta, liderler hala seçim öncesi tartışma usulünü tercih etmektedir.

Ong, okuru iç dünyasına döndüren, sözlü kültürün kitleleri bir araya getiren niteliğinin tersine bireyi yalıtan yazılı kültürün ilk metinlerinde sözlü kültürdeki alışkanlıkların devam etmesi ile "tip"lerin doğuşunu bağdaştırır:

Birincil sözlü kültürde ve ilk yazılı kültürlerde, kahramanların hep üstünlük yarışına girmesini, yalnız sözlü geleneğin kavgacı yaşam biçimiyle değil, esas olarak sözlü zihin süreçleriyle açıklayabiliriz. Herkesin tanıdığı, önemli ve "ağır" kişilikler ve etkileyici eylemleri kolay kolay bellekten silinmez. Bu nedenle sanıldığı gibi romantizm etkisinden veya öğretici amaçlara hizmet etmek için değil, yaşanan olayların anısını koruyabilmek için, sözlü geleneğin kendine özgü zihin işleyişinden üstün boyutlu kişiler, kahramanlar doğar (1999: 88).

Âşıklık geleneği ve Karacaoğlan hakkında pek çok araştırmacı çalışmalar yapmış olmakla birlikte M. Öcal Oğuz'un Karacaoğlan tipine dikkat çekmesi büyük bir önem taşımaktadır. Oğuz, "Birincil Sözlü Kültür Çağı ve Karac'oğlan Şiiri" makalesinde şair hakkındaki bilgilerin netleştirilemediğini, yaşamış olduğuna dair şüpheler bulunduğunu bildirir. Oğuz, diğer araştırmacılarından farklı olarak şairin nereli olduğu yahut hangi yüzyılda yaşadığını incelemeyip "Karac'oğlan tipi"ne yoğunlaşmaktadır. Şaire ait olduğu düşünülen, şaire yakıştırılan ve birincil sözlü kültür dönemini aşarak günümüze dek gelmiş olan şiirlerde ortak motiflerin bulunmasına dikkat

çekmektedir (Oğuz, 2003:31-38). Bahsi geçen tipin etkisi modern dönemde de sürmektedir. Bu noktada Walter J. Ong'un kültürü incelerken ele aldığı üçüncü aşamadan yani gelişen teknolojiye bağlı olarak ikincil sözlü kültür adını alan dönemden bahsetmek gereklidir. Bu dönem sözlü kültürün teknoloji aracılığıyla dinleyici ve izleyici kitlesine ulaştığı dönemdir.

Bu dönemde de tekrar eden sözlü kültür malzemeleri görülmektedir. Gerek sözlü edebiyat ürünlerini gerek bu ürünlerin verildiği türlerin kimi zaman özgün halleriyle kimi zaman değişimler geçirerek ikincil sözlü kültür döneminde varlığı tespit edilebilir.

Tarihsel bir bakışla Türk edebiyatı incelendiğinde, İslamiyet öncesi dönemin nazım şekilleri ve temalarının İslamiyet etkisindeki Türk edebiyatında da isim değiştirerek varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Batı etkisinde gelişen Türk edebiyatında da temaların evrensel tarafları sayesinde devamlılığı göze çarpmaktadır. Türler ele alındığında ise 21. yüzyılda komedyen olarak andığımız sanatçıların, güldürü öğelerinden birer meddah gibi yararlandığını yahut postmodernizm etkisindeki yazarların destanlardan, halk hikayelerinden, türkülerden ve daha birçoğundan yararlandığı, pastiş veya parodi ile kullandığı görülmektedir. Değişerek evrensel temalar ve biçimlerin aktarıldığı kültür zemini de gelişen teknoloji vasıtasıyla farklılaşmış ve dijital mecralara taşınmıştır. İkincil sözlü kültür de teknolojiyle uyumlu modernize bir aktarılma biçimi ve zeminiyle kendini göstermektedir.

2. İkincil Sözlü Kültür Döneminde Karacaoğlan Etkisi ve Badem Grubu Üzerinden Örneği

Ong, "ikincil sözlü kültür" kapsamında kültürün aktarımını teknoloji ile bağdaştırarak değerlendirir:

...Yazı ve matbaa kavramlarının varlığını bile bilmeyen, iletişimin yalnız konuşma dilinden oluştuğu kültürleri, birincil sözlü kültür olarak nitelendirdim. Buna karşılık günümüz ileri teknolojisiyle yaşantımıza giren telefon, radyo, televizyon ve diğer elektronik araçların 'sözlü' nitelikleri, üretimi ve işlevi önce yazı ve metinden çıkıp sonra konuşma diline dönüştüğü için ikincil sözlü kültürü oluşturur (1999: 23-24).

Ong'un tanımladığı ikincil sözlü kültürün günümüzdeki örneklerinden birisi de âşık edebiyatının günümüz elektronik ortamına yansımalarıdır. Sözlü kültür üretiminin toplumun ruhunu yansıtan tarafını vurgulayan Ong, bu üretimin sonraki dönemde yazıya geçtiğini bildirir. Toplumsal belleğin taşıyıcısı olarak doğan ve gelişen sözlü kültürün teknolojinin gelişmesi ile daha farklı bir düzleme evrildiği görülmektedir. Bu itibarla, âşıkların kaset, video klip gibi işitsel ve görsel medya araçları ile günümüzde varlığını sürdürdüğü fark edilmektedir. Nebi Özdemir *Medya, Kültür ve Edebiyat* çalışmasında bu etkinliklerle ilgili radyo yayınlarının önemine dikkat çekmiştir. Özdemir, 1938 tarihinde Sadi Yaver Ataman'ın halk müziği programlarını, Mustafa Sarısözen ve Yurttan Sesler Korusu'nun etkinliklerini işaret eder (2012:181). İstatistiksel bilgiler eşliğinde âşık geleneği ve medya ilişkisini değerlendiren Özdemir, bu etkileşimin olumlu ve olumsuz yönlerinden bahsetmektedir:

1940'lara kadar yerel bellek ve gündemle yetinen âşıklar, radyo sayesinde uluslararası ve ulusal olaylar ve kişilerle ilgili deyişler söylemeye başlamışlardır. 1950'li yıllarda başlayan, iç ve dış göç ile ses kayıt ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte Türk âşıklık geleneği, anlatım ve gösterim biçimi, içeriği, ortamı, eğitim (usta-çırak ya da âşıklık kolu vb.) ve aktarım-tüketim sistemi vb. açılardan farklılaşmaya başlamıştır. Asıl vurgulanması gereken konu, kültürel yaratım, aktarım ve tüketim eylemlerindeki eşzamanlılığın zorunluluğunun ortadan kalkmasıyla, âşıklık geleneğinin büyüünün kaybolmaya yüz tutmuş olmasıdır (2012:186).

Özdemir, âşıkların doğaçlama becerisiyle kitleleri etkileme özelliğine dikkat çekmiştir denilebilir. Tekrar tekrar kayıt altına alabilme, düzeltmeler yapabilme gibi özellikleriyle teknolojinin âşıklar üzerinde rahatlatıcı fakat geleneğe ters ve olumsuz bir tarafı olduğunu söylemek mümkündür.

Öte yandan bahsi geçen kayıt altına alma usulü ile icra edilen sanatın yok olmaktan kurtulduğu ve çok uzun süre kalıcılığının sağlandığını da kabul etmek lazım gelir. Nitekim Walter J. Ong'un çalışması bir yönüyle teknoloji edebiyat ilişkisi açısından da farklı problemlere cevap niteliğindedir. Teknolojik gelişmelerin edebiyatı geri plana attığına dair düşünceler karşısında Ong'un açıklaması önemlidir:

Bugün ortaya atılan iddiaların tersine, elektronik araçlar, basılı kitapları yok etmez, tam tersine kitap sayısını artırır. Nitekim elektronik ses kayıt aletleriyle söyleşiler yapıldıktan sonra binlerce "söyleşi" kitabı ve makalesi basılmıştır; bu kayıt araçları olmasa, pek çok söyleşi bugün kâğıt yüzü göremezdi (1999: 160).

Bu noktada teknolojinin verimli kullanıldığı takdirde yüzyıllar öncesinden eserler ve isimlerle bağ kuran yönünü görmezden gelmek mümkün değildir. Bu çizgide değerlendirilebilecek isimlerden birisi de Karacaoğlan'dır. Aşık edebiyatının en önemli temsilcilerinden biri olan Karacaoğlan'ın şiirleri günümüzde farklı tarzlarda müzik anlayışlarına göre bestelenmiştir. Bilhassa son yüzyılda yükselmekte olan türlerden biri olan rock müziğin ülkemizdeki temsilcilerinden biri olarak Badem grubu da Karacaoğlan şiirlerinin ikincil sözlü ortama aktarımına katkıda bulunmuştur.

Boğaziçi Üniversitesi mezunu üyelerden oluşan Badem grubu ilk albümünü 2005 Ekim'inde çıkarmış ve Karacaoğlan'ın şiirlerini rock müzik tarzı ile yorumlamıştır. Grup, 1995'te Boğaziçi Üniversitesi Müzik Kulübü'nde üç sesli bir vokal grup olarak kurulur. 2002'de grup Badem adıyla bilinen halini alır. 5 kişilik grup mensupları; Barış Bahçeci (vokal, gitar, perküsyon), Mustafa Kemal Öztürk (vokal, piyano), Doğan Başaran (bas gitar, vokal), Mert Özdemir (gitar, banço, mandolin, vokal), Emre Yıldız (davul, perküsyon)'dır.

İsimlerinin baş harfleri ile Badem adını almış olan grup şairin felsefesini benimsemiş ve ilk albümlerini Karacaoğlan şiirlerinden oluşturmuştur. Böyle bir albümün başlangıç hikayesi, kitap fuarında Cahit Öztelli'nin *Karacaoğlan* çalışmasını Barış Bahçeci'ye hediye etmesi ile başlamıştır. 1996'da müzikle ilgilenen bir üniversite öğrencisi olan Bahçeci, "Ala Gözlerini Sevdiğim Dilber"i grup üyeleri ile geliştirdikten sonra toplamda ilk albümde altı Karacaoğlan şiiri bestelenmiş olur.

Grubun ikincil sözlü kültüre katkısı bağlamında çok yönlü bir değerlendirmeyi yapabilmek için Walter J. Ong'un video kelimesinin kökeni hakkındaki açıklamasından yola çıkmak yerinde olacaktır: "“Biçim” anlamına gelen idea kelimesinin temeli görüntüdür; Latince video, “görmek” fiiliyle aynı kökten gelir ve bu kökten türeyen başka kelimeler, “görü” (vision), “görünür” (visible) ve video kasetine dek uzanır” (1999: 100). Bu noktadan bakıldığında yazı gibi görsellikle bağlantısı fark edilen ikincil sözlü kültürün aslında daha ziyade sözlü kültürle kuvvetli bir bağı vardır. Sözlü kültürün ve ikincil sözlü kültürün bir kitleye hitap eden, topluluk oluşturan yapısına dikkat çeken Ong, McLuhan'ın “dünya köyü” tabirini de kullanarak 21. Yüzyıldaki ‘globalleşen dünya’ kavramını da aslında öngören biçimde açıklamıştır.

Teknolojinin etkisiyle dünyadaki iletişim, bilgiye erişim, mesafelerin anlamını yitirmesi gibi durumlardan hemen hemen tüm sanat dallarının nasibini aldığını belirtmek gereklidir. Karacaoğlan şiirlerinin de bu bağlamda farklı müzik anlayışlarına göre farklı devirlerde bestelendiği görülür. Ancak diğerlerinden farklı olarak Badem'in bilhassa “Kara Değil mi” video klibinde bilinçli olarak kullanıldığı tahmin edilen bazı sembollere rastlamak mümkündür¹:

Klibin 5. saniyesinde grup üyelerinden birisi uyuyan arkadaşının yanına gidip üzerindeki yorganı çekmiştir. Yorganın açılması ile uyur görünen üyenin elindeki banjo adı verilen Afrika kökenli telli müzik aletini çaldığı fark edilir. Bütün şarkı boyunca yer yer sesi işitilen bu alet, Afrika'dan Avrupa'ya oradan da Amerika'ya uzanan macerası sonunda Amerikan halk müziğinde kullanılmış ve yaygınlaşmıştır.

1 <https://www.youtube.com/watch?v=1R3yvezgCxc>

Bir Karacaoğlan şiiri bestesinde halk ezgisi olduğunu belli edecek bir müzik aletinin kullanılması önem teşkil etmektedir. Öte yandan âşıklık geleneğinin bir parçası olan saz tercih edilmemiş ve kullanılan aletin yabancı olması daha dikkat çekici bir ses ve görüntü üretmiştir. Banjonun Türk dinleyicisi için Afrika halkından yahut Amerika halk müziğinden ziyade Orta Asya çağrışımı yaptığını, klibi izleyen kişilerin aklına özellikle de kopuzu getirmesi mümkündür.

9. saniyede ise elektro gitar kadrajda tek başınadır. Kopuzu çağrıştıran bu müzik aletinden hızla elektro gitara geçen bu sahneyi bir sembol olarak okumak gerekirse sözlü kültür ve ikincil sözlü kültürün öğeleri arasında bir geçişle karşılaşılır. Daha eski ve yabancı bir alet ile başlayan bestenin sözleri dinleyiciyi yüzyıllar öncesine götüren Karacaoğlan şiiridir. Çalgı-söz ikilisi şarkının başlangıcında tarihsellikte uyuşmaktadır. Elektro gitar ise modern dönemin hâkim müzik türlerine damgasını vurmuş bir telli çalgı oluşuyla aslında kopuz ve saz gibi ozanların vazgeçilmez halindeki çalgıların daha güncel daha teknolojik türüdür. Aynı zamanda elektro gitar müziğe dahil olduğu an itibarıyla baştaki tarihselliği bozmakta, değiştirmekte ve farklılaşmış taraflarıyla günümüze taşımaktadır.

Klibin ilerleyen kısımlarında bir kahvaltılı sofrasında toplanan grup üyelerinin günlük konuşmalarını yapar gibi birbirlerine Karacaoğlan'ın sözlerini söylemeleri önemlidir. Bir söyleşide grup üyelerinin «Karacaoğlan sözleri bizi ve günümüzde değişen insan ilişkilerini hala anlatmayı becerebilen evrensel sevgi sözleri, dolayısıyla bizim müziğimizle birebir uyuyor esasında.»² sözlerinden de anlaşıldığı üzere grup mensupları Karacaoğlan'ın yüzyılları aşarak hala modern dünya içindeki günlük akışa uyum sağlayan, hitap eden ve evrensel değerleri bu yaşantı içine taşıyan yönünün farkındadır. Badem grubunun yararlandığı çalışmasında Cahit Öztelli de Karacaoğlan'ın tükenmeyen etkisini şöyle özetler: “İşte, şairimizi hâlâ yaşatan yön onun her bakımdan halk zevkini devam ettirmiş olmasıdır” (1959: 14). Nitekim, halk zevkinin temsilcisi haline gelmiş şairin tesirini bugün ikincil sözlü kültüre aktarılan malzemelerde tespit etmek mümkündür.

Benzer bir şekilde solist Mustafa Kemal Öztürk elinde fön makinesi ile Karacaoğlan'ın bestelenmiş şiirini neşeli bir biçimde seslendirmektedir. Bu da geçmişten bugüne akustik sebeplerle tercih edilen banyoda şarkı söyleme alışkanlığının devam ettiğini hatırlatmakta ve günlük yaşamda hemen her bireyin yaptığı yahut yapabileceği bir tavır ile güncelliğini koruyan Karacaoğlan söyleyişini buluşturmaktadır.

Klibin başlangıcında banjodan gitara geçiş sahnesine benzer bir sahne daha vardır. Bu sahnede birden hoplayıp sahneye çıkan ekip küçük bir grup önünde şarkıyı söylemeye devam eder. Bu mekânda değişiklik hamlesini de sözlü kültürün ve ikincil sözlü kültürün topluluklara uzanan hareketi ile açıklamak mümkündür. Ong'un bu iki kültür döneminin topluluklarındaki benzerlik ve değişikliklerini ele aldığı görülmektedir:

İkincil sözlü kültür, birincile hem çok benzer hem de hiç benzemez; Yazı ve matbaa, okumakta oldukları metni anlamaları için insanları yalnız kılıyorsa, birincil ve ikincil sözlü kültürler de dinleyiciler arasında güçlü bir grup bilinci yaratırlar. Ancak ikincil sözlü kültürün, grup bilinciyle bir araya getirdiği dinleyici topluluğu; birincil sözlü kültürdekenden kat kat geniş bir kitledir. McLuhan'ın deyişiyle bir “dünya köyü”dür bu (1999: 161).

Klibi izleyenler hem sözlü kültür döneminde toplulukların önünde söylenen Karacaoğlan şiirlerinden birinin konser biçimiyle bir gruba ulaştığını yani daha modern ve ikincil kültüre uygun biçimde seslendirildiğini görmektedir hem de kendisi şarkıyı dinlerken televizyon, radyo, mp3 çalar yahut bilgisayar kullanarak bir başka deyişle ikincil sözlü kültür araçlarından biriyle onun ulaştığı geniş kitlenin mensubu olarak sürece iştirak etmektedir.

2 <http://aslk.blogcu.com/badem-roportaji/2031269>

3. Albümdeki Diğer Karacaoğlan Besteleri ve İstatistikler

“Ala Gözlerini Sevdiğim Dilber” de grubun çok dinlenen bir diğer parçasıdır. Bu şarkıyı da çoklu vokal şeklinde söylemiş olmaları ve şarkıda bu sesler sayesinde iniş çıkışların olması da daldan dala konan bir kuş gibi görülebilecek olan şairin coşkusuyla beraber sesin incelendiği yerlerde ala gözlü dilbere duyulan hasreti de içten bir tonla verebilmiştir.³

Elif ise hızlı başlayan şarkıdır ve kaşlarını çatan, gamzesi sineye batan Elif için uygun bir tarzdır denilebilir. Yine bu tempo; Elif Elif diyen ve incecik elif harfi gibi yağın kar, düğme, gönül gibi birçok nesneden bahseden şiirin de sayıp dökmeye dayanan coşkusuyla da iletmektedir.⁴

“Kalk Sevdiğim”, “(Cennetten Beride) Yolda Neler Var”, “Kiminsin Sen” aynı albümde bulunan Karacaoğlan şiirlerinden bestelenmiş diğer parçalardır.

Söz konusu müzik grubunun Karacaoğlan’ın şiirlerinden besteleyerek düzenlediği albümün çıkış tarihi 2005’tir ve video platformu YouTube üzerinden bazı istatistiksel bilgilere ulaşmak mümkündür. Bahsi geçen parçalar arasında en popüler şarkı olan “Kara Değil Mi” nin 2009 tarihinde yüklenmiş resmi klibinde 2020 yılı haziran ayında 1.9 milyonluk bir görüntülenmesi mevcuttur. Ancak YouTube izlenmeleriyle ilgili sayılar ile albümün çıktığı dönem arasında doğru bağlantılar kurmak lazım gelir. Grubun albümü çıkardığı yıllarda YouTube’un günümüzde olduğu gibi yaygın bir platform olmadığı fark edilmektedir. Nitekim o dönemde bahsi geçen şarkıların daha çok televizyondaki müzik kanalları yoluyla ve albüm satışları ile dinleyiciye ulaştığı söylenebilir. Öte yandan yine YouTube’un 2007 yılında kapatıldığı iki yıllık süreçte dönemin Badem’in en popüler olduğu yıllara denk geldiği de göz önünde bulundurulmalıdır. 2006’da kurulmuş olduğu halde Türkiye’de son yıllarda popüler olan bir müzik dinleme platformu olan Spotify’da aylık 200 bin dinleyicisi olan grup son beş yıldır aktif olmadığı halde Karacaoğlan şiirlerinin geniş bir kitleyle buluşmasını sağlamaktadır. Grup olarak son albümlerini 2012’de çıkaran grubun müzik tarzını Modern Türkçe Folk olarak isimlendirmek mümkündür. Nitekim Badem grubunun seslendirdiği “Elif” i bu tarz müziğin öncülerinden kabul edilebilecek Modern Folk Üçlüsü grubu 1970’li yıllarda seslendirmiştir. Daha farklı bir müzik anlayışının temsilcisi olarak Azer Bülbül de aynı parçayı 1990’lı yıllarda seslendirmiştir. Türkü biçimiyle ise dinleyiciyle sık sık buluştuğu fark edilmektedir: “TRT’nin gerek Klasik Türk Müziği ve gerek Türk Halk Müziği arşivinde repertuvara girmiş dokuz şiiri ya bestelenmiş olarak ya da anonim türkü biçiminde radyolarımızda icra edilmektedir” (Gözaydın, 2017: 57).⁵

Badem grubu da birçok Karacaoğlan şiirini besteleyip bilhassa 2000li yıllarda Türkiye’de oldukça popüler olan rock tarzı ile folk müziği birleştirerek Karacaoğlan’ın ikincil sözlü kültür dönemindeki tesirine albümleriyle dahil olmuşlardır. Badem’den evvel de Karacaoğlan şiirlerinin bestelendiğinden bahsedilmiştir. Ancak Badem farklı olarak genç bir kitlenin sevdiği tarzla Karacaoğlan’ı yorumlamıştır ve bu sayede Karacaoğlan’ın yeni nesillere aktarılmasında etkili olmuştur.

SONUÇ

Tarihsel bir kültür tasnifi yapıldığında ilk sırada yer alan sözlü kültürün bir değişime uğradığını fark ettiren ikincil sözlü kültürün bir kavram olarak gelişimi ve kültür aktarımına dair yöntemleri teknolojiyle ilişkisine dayandırılarak açıklanmaktadır. İkincil sözlü kültür, sözlü kültür ve yazılı kültür dönemlerinden daha geniş kitle iletişim imkânlarının olduğu bir devirde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu imkânlar etkili bir biçimde kullanılmış ve hem kültür aktarımı hem de kayda

3 <https://www.youtube.com/watch?v=OxOYTK97tpE>

4 <https://www.youtube.com/watch?v=FfK2MiRbrKo>

5 Bu türkülerin incelendiği kapsamlı çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan birisi olarak Nevzat Gözaydın’ın işaret ettiği çalışmanın künyesi: Kaplan, Ayten. (2015). *Söz ve Müzik Uyumu Karacaoğlan’ın Bestelenmiş Eserleri*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

geçme hususunda daha verimli bir süreç başlamıştır.

Türk edebiyatı çerçevesinde de Karacaoğlan, âşıklık geleneğinin bilinen bir ismi olarak önce dilden dile yayılan daha sonra derlenen ve bestelenen şiirleriyle Walter J. Ong'un bahsettiği tarihsel sürece paralel şekilde ikincil sözlü kültür dönemine aktarılmıştır.

Şiirleri birçok kez türkü ve şarkı olarak bestelenen şairin öncekilerden farklı bir tarz olarak rock müzikle buluşmasını sağlayan grup ise Badem'dir. Söz konusu grup hem ilk albümünü sözlü kültürün güçlü bir isminden beslenerek çıkarmış hem de genç bir kitleye ulaşarak bilhassa türküler üzerinden şairle tanışmamış olması muhtemel bir neslin Karacaoğlan şiiriyle modern bir tarzda tanışmasını sağlamıştır.

Şairin şiirlerini besteleyip dilden dile yüzyıllardır olduğu gibi dolaşmasını sağlayan grup, Şamanist öğelerden ve İslam kültüründen beslenerek kendi çizgisini oluşturan âşık edebiyatının devamlılığını göstermektedir. Âşık edebiyatı reklamlardan filmlere şarkılardan belgesellere kadar hemen hemen elektronik ortam üzerindeki her eser türünde örneklerini vermiştir.

Artık müzik hayatına bir grup olarak devam etmeyen Badem'in bahsi geçen albümünün hâlâ dinlenmesi, şarkıların paylaşılması Karacaoğlan şiirlerinin 21.yüzyılda, rock müzik tarzıyla ikincil sözlü kültüre etkili bir biçimde aktarıldığını göstermektedir.

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci Yazar %100
Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.
Çalışmada finansal destek alınmamıştır.
Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- BADEM (2014). "BADEM Ağacı Meyve Veriyor". Röportaj: Gökçe Güzel, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Erişim Tarihi: 07.02.2020, Erişim Adresi: <http://gokceguzel.blogspot.com/2014/04/roportaj-badem-agac-meyve-veriyor.html>
- BAŞGÖZ, İ. (1977). *Karac'oğlan*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- GÖZAYDIN, N. (2017). "Karacaoğlan ve Musiki", *Türk Dili* 67: 782: 56-59.
- İNAN, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KANIK, O. V. (2002). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Adam Yayınları
- OĞUZ, M. Ö. (Ed.) (2004). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- OĞUZ, M. Ö. (2003). "Birincil Sözlü Kültür Çağı ve Karac'oğlan Şiiri", *Millî Folklor* 15: 58: 31-38.
- ONG, W. J. (1999). *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözlü Teknolojileşmesi*. Sema P. Banon (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- ÖZDEMİR, N. (2012). *Medya, Kültür ve Edebiyat*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- ÖZTELLİ, C. (1959). *Karacaoğlan Hayatı Sanatı Şiirleri*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- SAKAOĞLU, S. (2012). *Karaca Oğlan*. Ankara: Akçağ Yayınları.

THE BELL JAR DESCENDS AGAIN: A FEMINIST CRITIQUE OF MODERN MEDICINE BY SYLVIA PLATH AND REBECCA MYERS-SPIERS*

Sırça Fanus'un Geri Dönüşü: Sylvia Plath ve Rebecca Myers-Spiers'in Metinlerinde Modern Tıbbın Feminist Bir Eleştirisi

Gülşen ASLAN USLU¹

ÖZET

Bu makale, Sylvia Plath'ın *Sırça Fanus* eserini 1950'ler Amerika bağlamında inceler ve romanın çeşitli biçimlerle dönemin cinsiyet rollerini destekleyen tıbbi nasıl eleştirdiğine odaklanır. İkincil olarak incelenen, Rebecca Myers-Spiers tarafından 1999 yılında yazılmış “*Sırça Fanus'a Yeniden Yolculuk: Genç Kızları Ataerkil Sisteme Mahkum Bırakma*” metni, ataerkil düzende çok da bir şey değişmediğini ve psikiyatrinin kadın odaklı bir yaklaşım sunmaktan hâlâ ne kadar uzak olduğunu gözler önüne serer. *Sırça Fanus*, uymacılık ve gelenekçilikle şekillenen ve geleneksel cinsiyet rollerini savunan bu dönemde özgür bir genç kadın olan Esther'in psikolojik problemlerini aşma ve kendini gerçekleştirme yolculuğuna odaklanır. Esther'in yaşadığı kimlik bunalımı hem 1950'lerin kısıtlayıcı sınırlarından hem de bu dönem içinde şair olmak isteyen bir kadın olmasından kaynaklanır. Kişisel buhranına ve son olarak iyileşmeye giden yolda, Esther farklı doktor karakterlerle etkileşim içinde bulunur. Plath bu karakterler aracılığıyla modern tıbbın genel olarak kadınları ele alış biçimini eleştirir. Romanda Buddy Willard ve Doktor Gordon karakterleriyle örneklendiği gibi, dönemin doktorları bilimi ve mesleki kimliklerini kadınları yönlendirmek ve onlara hâkim olmak için kullanmaktadır. Bu bağlamda, doktorlar daha geniş ve baskın ataerkil söylemin vekilleri olarak hareket etmekte, toplumsal cinsiyet rollerini dayatmakta ve Esther'i baskı altına almaktadır. Bu karakterlerle yaşadıkları Esther'in durumunu daha da kötüleştirir. Diğer bir deyişle, ataerkil söylemi temsil eden tıp Esther'e şifa değil, bir nevi ceza vermiştir. Öteki taraftan, Esther'in kadın bir psikiyatrist olan Doktor Nolan'la olan ilişkisi önceki deneyimlerinden oldukça farklıdır. Doktor Nolan'ın tedavi biçimi kadını merkeze alır. Bu feminist yaklaşım ve Doktor Nolan'ın Esther'le kurduğu kadın dayanışması sayesinde, Esther psikolojik krizini aşar. Sylvia Plath *Sırça Fanus* eserinde, feminizmi ve kadın odaklı bir tıp anlayışını, bu dönemde kadınların karşılaştığı sorunlara çözüm olarak sunmaktadır. Benzer biçimde, Myers-Spiers'in yaşadıkları ataerkil ideolojinin bilim söylemini kullanarak kadınları nasıl baskı altında tuttuğunu kanıtlar.

Anahtar Kelimeler: *Sırça Fanus*, modern tıp, feminizm, Rebecca Myers-Spiers, psikiyatri.

ABSTRACT

This article examines Sylvia Plath's novel *The Bell Jar* within the context of the 1950s' America and the ways the novel criticizes the workings of medicine in perpetuating the gender roles of the time together with Rebecca Myers-Spiers's personal account entitled “*The Bell Jar Revisited: Putting Young Girls Under the Lenses of Patriarchy*” that was published in 1999 and aims at showing that there has not been much progression in psychiatry in terms of focusing on the female problem. *The Bell Jar* chronicles the life of Esther, an independent young woman, and her journey of self-realization and psychological crisis during the 1950s which was a decade of conformism and traditionalism that encouraged the traditional gender roles. On the way to her crisis and final recovery, Esther interacts with different doctors through which Plath criticizes how modern medicine is treating women in general. As exemplified by the characters Buddy Willard and Doctor Gordon, doctors of the time use their scientific knowledge and medical profession as ways to manipulate and dominate women. In this respect, they act as the proxies of the patriarchal discourse and oppress Esther which worsens her condition. On the other hand, Esther's relationship with a female psychiatrist Doctor Nolan highly contrasts her previous experiences with medicine. Doctor Nolan's treatment methods are gynocentric. Thanks to this feminist approach and the female solidarity she builds with Esther, Esther is able to overcome her psychological crisis. In *The Bell Jar*, Sylvia Plath recognizes feminism and a gynocentric approach in medicine as a cure for the problems of women in the 1950s. Similarly, Rebecca Myers-Spiers's account shows that there has not been much change in terms of the treatment of women in psychiatric clinics since the 1950s. Patriarchal ideology still oppresses women by using and manipulating the scientific discourse.

Keywords: *The Bell Jar*; Modern medicine, Feminism, Rebecca Myers-Spiers, psychiatry.

1. ORCID: 0000-0001-7781-5943

1. Research Assistant, Dr., Hacettepe University, Department of American Culture and Literature, gulsenaslan@gmail.com

*ASLAN USLU, G. (2021). “*The Bell Jar* Descends Again: A Feminist Critique of Modern Medicine By Sylvia Plath And Rebecca Myers-Spiers”, *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 23, s. 323-333.

Makale Geliş Tarihi: 26/10/2020 Kabul Tarihi: 26/01/2021

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Amerikalı şair Sylvia Plath'ın tek romanı olan *Sırça Fanus* eseri 1963 yılında yazarın intiharından sonra yayınlandığında büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Otobiyografik izler taşıyan romanda, Plath 1950'ler Amerika'sında genç bir kız olan Esther'in hayatındaki birkaç yıla odaklanır. Esther şair olmak isteyen fakat dönemin gelenekçi ve erkek egemen toplumunun kısıtlayıcı sınırları içinde hapsolmuş bir bireydir. Bildungsroman, yani olgunlaşma romanı olarak da nitelendirilebilecek *Sırça Fanus*, Esther'in intihar girişimi ve akıl hastanesinde kalmasının ardından iyileşmesiyle son bulur. Plath, eserinde tıp söylemini ve özellikle psikiyatridi hedef alır ve bunların nasıl ataerkil söyleme hizmet ettiğini gösterir. İkincil olarak incelenen eser, Rebecca Myers-Spiers tarafından 1999 yılında yazılmış "Sırça Fanus'a Yeniden Yolculuk: Genç Kızları Ataerkil Sisteme Mahkum Bırakma" metni, ataerkil düzende ve kadının bu düzende çok da bir şey değişmediğini ve psikiyatridin kadın odaklı bir yaklaşım sunmaktan hâlâ ne kadar uzak olduğunu gözler önüne serer. *Sırça Fanus* romanının yayınlandığı yıl olan 1963'te Amerikalı feminist bir yazar olan Betty Friedan'ın *The Feminine Mystique* eseri yayınlanmış ve Amerika'da ikinci dalga feminist hareketin en önemli metinlerinden birisi haline gelmiştir. Friedan, kitabında İkinci Dünya Savaşı sonrası iş gücünden geri çekilen ve tekrar "mutfığa dönen," banliyödeki evlerinde anne ve eş rolüyle sınırlandırılmış kadınların yaşadığı kimlik bunalımından bahseder. 1950'lerde Amerikalı kadınlar üniversite eğitimlerinin ve savaş sırasında iş gücünde yer aldıkları aktif dönemin ardından ev hayatının sınırları içine pasif roller üstlenirler ve ev işleriyle ve çocuk bakımıyla meşgul olmaya başlarlar. Friedan'a göre, dönemin erkek egemen toplumu ve savaş sonrası hâkim olan gelenekçi yapısı içinde kadınlar "adı olmayan bir problem" yaşamaya başlarlar ve kendilerine "hepsi bu kadar mıydı?" diye sorarlar. Bu kimlik bunalımı o dönemde psikiyatri kliniklerine başvuran kadınların sayısında belirgin bir artışa neden olur, fakat tıpkı *Sırça Fanus*'ta olduğu gibi, ataerkil söylemi temsil eden tıp kadınların bu varoluşsal krizlerine çözüm sunmaktan oldukça uzaktır. Bilakis kadınları baskı altına alır. 1950'lerde kadınların kimi zaman sessizce kimi zaman kliniklerde çözüm aradıkları bu adı olmayan problemleri 1960'lara geldiğinde bir başkaldırıya dönüşecek ve ikinci dalga feminist hareketi başlatacaktır. *Sırça Fanus*'taki Esther de genç bir kadın olarak 1950'lerde mutfığa veya "dişil" mesleklere itilen kadınların bu problemini paylaşmaktadır. Esther hem erkek egemen ve cinsiyetçi toplum düzeninde kadın olarak hem de bu kısıtlı toplum düzeni içinde geleceğini nasıl şekillendireceğini bilmemesinin verdiği endişeyle ağır bir psikolojik bunalım yaşar. Esther'in psikolojik krizi hayatındaki erkek-doktor karakterlerle ilişkileri neticesinde daha da ağırlaşır. Hem bir tıp öğrencisi olan erkek arkadaşı Buddy Willard hem de ilk elektroşok tedavisini gerçekleştiren psikiyatrist Doktor Gordon, erkek egemen söylemin vekilleri olarak hareket ederler ve cinsiyetçi rolleri Esther'e dayatmaya çalışırlar. Bu bağlamda doktorlar toplumdaki cinsiyetçi çifte standartları temsil ederler ve Plath romanında tıbbın ataerkil söyleme nasıl hizmet ettiğini ve kadınları baskı altına aldığını gösterir. Esther'in iyileşmeye giden yolda tek destekçisi yine o dönemde erkek egemen bir meslek kolu olan tıp alanında bir psikiyatrist olarak var olmayı başarmış Doktor Nolan olur. Doktor Nolan'ın kadını merkeze alan tedavi yöntemleri ve Esther'e yaklaşımı hem iyileşmesini hem de daha önceki ilişkilerini ve tedavi yöntemlerini sorgulamasını sağlar. Doktor Nolan'ın güçlü ve feminist duruşu Esther için bir kılavuz niteliğindedir. Romanın sonunda belirtildiği gibi, Esther'in yeniden doğuşu Doktor Nolan'ın sayesinde olur. Esther'den farklı olarak, Rebecca Myers-Spiers'in ona kadın odaklı bir tedavi sağlayacak bir doktoru yoktur. Myers-Spiers akıl hastanesinde geçirdiği üç ay boyunca bedeninin ve aklının kontrol edilmeye çalışıldığı türlü uygulamalara maruz kalır. Okuduğu kitaplara ve dinlediği müziklere fazla radikal görülerek el konur. Onun akıl hastanesine gelmesine sebep olan tecavüz gibi travmatik olayları ilgi çekmek için kullandığı söylenir ve ataerkil söylemden gücünü alan sürekli bir aşılamaya maruz kalır. Myers-Spiers'in yaşadıkları 1990'lara geldiğinde ataerkil ideolojinin bilim söylemini kullanarak hâlâ kadınları nasıl baskı altında tuttuğunu gösterir.

INTRODUCTION

Sylvia Plath's 1963 novel *The Bell Jar* is situated in the 1950s' America and tells the story of Esther Greenwood who tries to develop an intellectual, mental, spiritual, and sexual identity of her own in those years of limits, borders and spheres marked by domestication, traditionalism, and conformism. While constructing her story from her own memories and life, Sylvia Plath makes medical profession in general, and psychiatric medicine in particular, as her targets and she criticizes the state of medical profession and the medical doctors who perpetuate the general patriarchal ideology of the time by their labeling, categorizations, and their general attitude towards female patients. Although feminist readings of *The Bell Jar* have been made, there are very few studies on the depiction of medical profession and its patriarchal orientation in the novel which parallels Betty Friedan's arguments in *The Feminine Mystique*. By looking at the psychiatric treatment of women in *The Bell Jar* and in Rebecca Myers-Spiers's personal account "Revisiting the Bell Jar: Putting Young Girls Under the Lenses of Patriarchy" (1999), it could be argued that psychiatry still endorses the sexist and biased approaches to women nourished and strengthened by the patriarchal discourse. In the final analysis, it will be shown that despite being published in 1963 and reflecting the state of female mental patients in 1950s' society, *The Bell Jar* is still a relevant text today as Myers-Spiers's account well illustrates.

In Plath's novel, the protagonist Esther is at odds with society and her development into a mature artist and woman who is ready to challenge patriarchy and to keep staying in public sphere happens to be an arduous journey. Her wish would make it just and necessary for Buddy Willard and Doctor Gordon who are acting as patriarchal proxies to oppress Esther. Only through her treatment by a female physician whose methods are gynocentric can Esther start to recover and take the necessary steps in her development. The female solidarity she establishes with Doctor Nolan effectively contrasts her previous experience with the male dominated medical profession to which her boyfriend Buddy, and her first psychotherapist Dr. Gordon belong.

In Rebecca Myers-Spiers's short account which was published in *Off Our Backs*, a feminist "news journal by, for, and about women" ("off our backs, inc."), it is seen that psychiatric treatments can still fail young girls and women in the 1990s as it did in the 1950s. Myers-Spiers recounts her three-month stay at a recovery center in Mississippi after her repeated suicide attempts. Reminiscent of Esther's stay at the state hospital in *The Bell Jar*, Myers-Spiers's stay at this mental hospital and the medical treatment she received become an indelible trauma for her. Unlike Esther who is able to recover with the help of a female psychiatrist, her gynocentric treatment methods, and female solidarity they establish, Myers-Spiers is alone in this hospital and subject to the mistreatments of psychiatric medicine that are shaped by patriarchal assumptions and beliefs. Although a feminist criticism of the overall state of female patients in psychiatric medicine is beyond the scope of this article, a comparison of these two accounts by female writers prove that female solidarity and the empowerment that comes along with it are antidotes to the silencing and oppression women have long faced in medicine and psychiatry.

1. The Bell Jar and The Feminine Mystique

The Bell Jar is a female rite of passage novel or bildungsroman and which treats the issue of growing up female within the confining boundaries of the 1950s. It was well suited to the spirit of the 1960s with its independent female protagonist. A similar retrospective look at the fifties by a different author, and in a different genre, but with very similar concerns which "exploded into print" (Judd 2003) in the same year with *The Bell Jar* was Betty Friedan's *The Feminine Mystique*. Friedan's work became a milestone in the second-wave feminist movement and was acclaimed for dealing with the problems of women in the 1950s' America. Besides portraying the problems of women in the 1950s, both Plath and Friedan touch upon how they finally led women to the psychiatric clinics and the resulting inability of male doctors to understand and identify the real predicament of women.

America in the 1950s witnessed the re-birth of the cult of domesticity and true womanhood. A patriarchal ideology of a bygone era, the cult of domesticity was established on the notion of separate spheres assigning private and public spheres to women and men respectively. Its rebirth in the fifties meant the loss of freedom that was enjoyed by women in the previous decade. In the 1940s, women

were driven by the urgent need to support their country during World War II. They started to fill the occupational positions men had left to keep the machine going. Yet this second major entry into work force—the first being during World War I—showed the same pattern with the first by sending women one more time back to the kitchen after the fathers, brothers, and husbands came back home. Post WW II and following Cold War years were marked by a rising trend towards traditional values that emphasized gender roles and the revival of the cult of domesticity. In an atmosphere of fear caused by the Cold War, any diversions from and perversions of the mainstream ideology could easily be stifled if they were seen as threats to the peace, security, and order that America has been longing to have in the war years.

The return to the kitchen, the move to suburbs, the shift to consumerism were important historical markers of the fifties and these were oppressive for many middle class women as evidenced by Friedan and Plath in their accounts. This problem of the fifties would famously be dubbed as the problem “that has no name” by Friedan in *The Feminine Mystique* (1963). Women who were educated and liberated in the public sphere as they took part in the work force were now back in the domestic sphere unable to exercise the freedom they had before. As discussed by Friedan, there was a growing number of middle class women who were discontent with their lives and seeking cures for their problems in psychiatric clinics. In his article “Medical Treatment of Mental Illness,” Philip A. Berger states that coming to the 1955, the number of patients in mental institutions had raised almost two percent each year. And 1955 was the year of its height when the number hit 559.000 (2009: 975). Let alone naming their problem and dissatisfaction, most women could not even understand their problem. And even if they consulted professionals, they were not given adequate reasons for their crisis in their lives. A psychiatrist was heard to say “I don’t know what’s wrong with women today . . . I only know something is wrong because most of my patients happen to be women. And their problem isn’t sexual” (Friedan 1973: 15). The problem Friedan voiced was that these women who have already completed higher education were now seeking fulfillment as housewives and mothers which created a sense of void and dissatisfaction in their lives as they were not able to use their education and abilities in the public sphere. As Friedan describes

These were fine, intelligent American women, to be envied for their homes, husbands, children, and for their personal gifts of mind and spirit. Why were so many of them driven women? Later, when I saw this same pattern repeated over and over again in similar suburbs, I knew it could hardly be coincidence. These women were alike mainly in one regard: they had uncommon gifts of intelligence and ability nourished by at least the beginnings of higher education— and the life they were leading as suburban housewives denied them the full use of their gifts. (225)

It will not be wrong to say that Esther was one among the many women of the period who was seeking a solution to her problem in psychiatric clinics which were then acting as institutions of the dominant conformist and patriarchal discourse. *The Bell Jar* also reflects the oppressive political atmosphere of the fifties which was a time of growing conformism nourished by fear of a past war and the ongoing Cold War with Russia. The fear was also perpetuated by McCarthyism and McCarthy’s infamous communist hunt that was sweeping out the country. Two famous victims of this communist hunt were Ethel and Julius Rosenberg who were thought to pass the atomic secrets to the Soviet Russia. The couple’s guilt could not be proven and after a dubious trial, the couple were electrocuted in the summer of 1953 and “the witch- hunts whipped up a frenzy of terror across American society” (Schulte 2003).

The Bell Jar begins with this incident and Rosenbergs’ electrocution functions to give us a notion about Esther’s own fears in a society where the non-conformists are being severely punished (Perloff 1972: 518). The electrocution of the Rosenbergs which is situated at the beginning of the novel not only serves to show the political oppression sweeping the nation but also a foreshadowing for Esther’s own electro-shock treatment she will receive at the hands of male physicians: “It was a queer, sultry summer, the summer they electrocuted the Rosenbergs, and I didn’t know what I was doing in New York. . . . I couldn’t help wondering what it would be like, being burned alive all along your nerves. I thought it must be the worst thing in the world” (Plath 2013: 1). By tying the personal experiences of Esther in psychiatric hospitals to the general political atmosphere of the fifties, Plath makes it clear that the political inescapably becomes personal with its repercussions in different institutions and

they all tell women to conform and accept the traditional gender roles.

From the beginning of the novel, Plath shows that Esther is at odds with such a society that expects women to perform the traditional gender roles. It is clear that Esther is somehow different from other girls, and she says that she is discontent with something she cannot name, which reminds Friedan's "problem that has no name." In the New York hotel she stays, there are girls of her age "with wealthy parents who wanted to be sure their daughters would be living where men couldn't get at them and deceive them" (4). These girls are "secretaries to executives and junior executives and simply hanging around in New York waiting to get married to some career man or other" (4). Esther can not get along with these girls. They look "bored" to her. She says that "girls like that" makes her sick (Plath 4). It is seen that Esther is quite critical of these girls because they are the operators of the patriarchal discourse and have internalized the dominant ideology that tell women to stay at home as wives and mothers. Esther on the other hand is a girl in chase of self- fulfillment. But the seemingly many options such as becoming a poet, a university professor, or an editor, and the impossibility to choose one freely, confuse her. She has been a girl of scholarships and straight "A's" until that point in her life, but in New York she starts to think differently after seeing the competitive world; she feels as if she is "dropping clean out of race" (Plath 27).

We learn that Esther has not been out of New England for nineteen years and it has been her first time in New York because she has won a scholarship to be a guest editor to a magazine. Her New York experience is supposed to make Esther happy, but instead, it offers and shows Esther other options she can choose for her identity construction. The sojourn in New York stirs up her discontent with the divide between her wishes and the expectations of the society which she recognizes in the aftermath of a psychological crisis. Esther wants too many things that she cannot have and she is driven into hopelessness in the stifling atmosphere of the fifties. The fig tree metaphor in the novel describes these options and how they leave Esther in a state of crisis. Among them are having "a husband and a happy home and children" or being "a famous poet" or "a brilliant professor" (73). She is unable to decide between these options and not allowed to have them all:

I saw myself sitting in the crotch of this fig tree, starving to death, just because I couldn't make up my mind which of the figs I would choose. I wanted each and every one of them, but choosing one meant losing all the rest, and, as I sat there, unable to decide, the figs began to wrinkle and go black, and, one by one, they plopped to the ground at my feet. (Plath 73)

Esther states that she is "interested in everything" (29) and at the same time she does not know what to do with her life, which sums up the reason for her her identity crisis. According to Perloff, Esther's "dilemma seems to have a great deal to do with being a woman in a society whose guidelines for women she can neither accept nor reject" (Perloff 1972: 511). This dilemma in a society where she is expected to marry with Buddy Willard, a medical student and thus the perfect candidate for a husband, is one thing she would resolve through the end of the book. Esther simply does not want to marry, or be domesticated in any way. She does not like cooking, she does not want to learn shorthand which can make her "in demand among all the up-an-coming young men" (Plath 72). The 1950s "accepts the primacy of the woman's role as wife and mother and . . . assumes that other aspects of women's lives must be fitted into that" (Birmingham Feminist History Group 2005: 8). Esther strongly rejects these assumptions about women, in her own words, she "hate[s] the idea of serving men in any way" and "want[s] to dictate [her] own thrilling letters" (Plath 72). Her passion for becoming a poet can also be seen as a way for her to get beyond and free herself from the oppressive expectations of the patriarchal society.

Like a typical heroine of the bildungsroman, Esther is quite naïve about the issues concerning marriage and sexuality at the beginning. In the scenes she talks about her relationship with Buddy Willard, it is seen that she cannot yet recognize the double-standards in society. Her ideas on sexuality start to change slowly after she discovers her boy friend to be a "hypocrite" (Plath 115). She sees that there is a double standard that teaches girls to remain virgins, while boys are free to do whatever they want. It turns out that Buddy is not an exception to this case. While he expects Esther to remain a virgin, but at the same time assuming her to be experienced which all exemplify another conflicting expectation from women, he sleeps with other women. On the other hand, Esther is dictated to remain a virgin

until getting married. Figures like her mother and Buddy's mother are acting as the female proxies of the patriarchal discourse and they find it very important to keep oneself "clean" (64) for her future husband. One day at college, Esther receives a letter from her mother, and she finds an article entitled "Defense of Chastity" that warns girls about the possibility of getting pregnant. The article advises girls to protect their chastity, as there is no "one hundred percent sure way not to have a baby," it is "better be safe than sorry" (77). After realizing these two sets of rules for men and women and finding out Buddy's relationships with other women, Esther decides to define sexuality in her own terms. She decides not to be "the place an arrow shoots off from," but to become "the arrow into the future" (79). She wants "change and excitement and to shoot [herself] off in all directions . . . like the colored arrows from a Fourth of July rocket" (Plath 79).

2. Against Patriarchal Proxies: Buddy Willard and Doctor Gordon

By portraying Esther's psychological crisis and her treatment, Plath shows her critical stance against science and modern medicine. Frederick Buell states that this is what makes Plath belong to a longer tradition of artists who are aware of the possible horrors that science can produce: "Plath's obsession with the demonic side of medical science and the kind of disgusted attention to fleshly physical processes it is capable of producing is one that, because it deals with the human body, makes her absorption of scientific rationality both uniquely lyrical and inhuman" (1976: 205). In her article "Sylvia Plath's Anti-Psychiatry," Maria Farland (2002) views *The Bell Jar* as an exemplary work that reflects the anti-psychiatric movement that was prevalent in America in the 1960s which began with Ken Kesey's novel *One Flew Over the Cuckoo's Nest*. According to Farland, the novel attacks the oppressive institutions of the time represented in the novel by the asylums and psychiatry. Especially in the second part of the novel, Plath directs her criticism from medicine to psychiatry and the reader can have glimpses into the ways of modern medicine and how it treats patients. Plath shows that the advancing technology and its use in medicine have endowed physicians with a certain degree of power and authority, which enables them to behave inhumanly at times. She shows that modern technology and its sisterhood with medicine can be monstrous at the hands of people who are not apprehensive, conscious, and conscientious enough, and they can be used as mechanisms of oppression against the disadvantaged groups in society such as women and the minorities. In the novel Both Esther's boyfriend Buddy Willard and her first psychiatrist Dr. Gordon are representatives of "science" and they are powerful figures in manipulating the assumptions of other people as well as Esther's with their scientific "knowledge." Both of them act according to their status in the patriarchal society that give men certain privileges. In her book *The Psychiatric Persuasion* (1994), Elizabeth Lunbeck puts forwards that starting from the beginning of twentieth century psychiatrists widened the scope of psychiatry and their sphere of influence and this also enabled them to use certain privileges of gender and class. As professionals "their ethos . . . spun a story about class" that is white middle class "while quietly encoding a program of gender" (Lunbeck 1994: 28). Lunbeck's analysis certainly holds true for the male physicians and psychiatrists in *The Bell Jar*. They are unable to address Esther's identity crisis and through the privilege of being male and white, they oppress Esther who tries to transgress the gender roles the society imposes upon her.

One reason for the conflict Esther has with her boyfriend Buddy Willard is her wish to be independent and have the chance to act freely in the public sphere at a time when the notion of separate spheres is being constantly emphasized. Buddy Willard is a medical student, and his behavior towards Esther is not different from his behavior towards his patients. Because "knowledge is power," (Foucault 1986, Lunbeck 1994) and he is now mastering medicine, he has the superior position in his relationship with Esther. He is always "scientific" and tries to teach certain things to Esther. According to him, Esther's interest in and attempts at poetry are trivial. In his eyes, a poem is "a piece of dust" (Plath 53). It can be said that Buddy creates a dichotomy between real "science," that is a male dominated area, and literature. When he defends the superiority of science, he is making it clear that he also emphasizes his superiority over Esther.

As Judith Walzer Leavitt suggests in her book *Women and Health in America*, in the twentieth century "physicians and medical institutions intrude much more broadly into people's lives" and more people "receive and accept medical wisdom" (1984: 634). Buddy and Dr. Gordon are two characters who

are representing the medical discourse, at first, Esther accepts their “medical wisdom” without questioning it. The way the doctors treat other patients is constructed in a positional hierarchy just as in her relationship with Buddy. They enforce full dominance over patients by assuming superior positions. One day Buddy takes Esther to a hospital to show her “some really interesting hospital sights” (Plath 59). After she watches Buddy and his friends cutting cadavers, Buddy takes her to “to see a baby born” (Plath 60). The student that will perform the operation warns Esther in the following words which reflects his underestimation of female potential and the act of birth: “You oughtn’t to see this,” Will muttered in my ear. “You’ll never want to have a baby if you do. They oughtn’t to let women watch. It’ll be the end of the human race” (Plath 61).

Leavitt states that unlike the physicians of the eighteenth and nineteenth centuries, twentieth century physicians increased their authorities to become the “powerful arbiters in America’s birthing rooms” and established “obstetrical authority” with the new technological developments they introduced (1984: 636). Unlike the births that took place at home in the previous centuries within a “women’s network” that provided an emotional back up for women in labor, births at hospitals in the twentieth century isolated female patients (Leavitt 1984: 339). Esther’s observations during her tour reflect the cold atmosphere of the hospital: “I was so struck by the sight of the table where they were lifting the woman I didn’t say a word. It looked like some awful torture table, with these metal stirrups sticking up in mid-air at one end and all sorts of instruments and wires and tubes I couldn’t make out properly at the other” (Plath 61). Unlike Esther, Buddy does not seem to be disturbed by this scene and the treatment of the birthing woman. He even suggests that she would forget what she has been through because she was on a drug and would want to have another child in the future (Plath 61). Esther observes and criticizes the sexist approaches of male doctors to their female patients: “I thought it sounded just like the sort the of drug a man would invent. Here was a woman in terrible pain, obviously feeling every bit of it or she wouldn’t groan like that, and she would go straight home and start another baby, because the drug would make her forget how bad the pain had been” (Plath 62). After watching the operation, Buddy is satisfied with his “colleagues manipulation of woman” (Buell 1976: 205). As Perloff points out “[w]hile Esther wholly identifies with the woman in labor,” Buddy sees the birth “from his male point of view, [and he] is proud of the expert and efficient treatment his colleagues give the patient” (Perloff 1972: 516). This is one of the most significant scenes in the novel in terms of showing how Plath directs her feminist criticism not only to psychiatry but also medicine in general. She shows that patriarchal dominance in medicine, especially in areas that deal with women’s health, can be a playground of sexist mistreatments.

When Esther visits Buddy after he is diagnosed with tuberculosis and hospitalized, Buddy proposes to Esther now that he does not have his superior position anymore. Esther rejects the proposal by saying that she is never going to get married because she can not “settle down” (Plath 1963: 89). Esther reminds Buddy having accused her of being a neurotic and she is now ready to challenge him. She states that it is not neurotic to want two things at the same time, and she can be a poet as well as a wife and a mother. After this rejection, Buddy persuades Esther to ski, or rather to teach her how to ski. Esther remembers the way he was persuading the relatives of the dead people to give their consent to use the bodies for “interests of science” (91) just as he is persuading Esther now. And after Esther tries to ski and ends up with a broken leg, Buddy is content to have a chance to detect and diagnose an injury, with which he takes the superior position once again: “A queer, satisfied expression came over Buddy’s face. . . . Your leg’s broken in two places. You’ll be stuck in a cast for months” (94).

The other representative of the medical profession in the novel, Dr. Gordon is neither capable of diagnosing Esther’s identity crisis, nor helping her. Considering the growing number of psychiatric patients in the 1950s, we see that psychiatrists had the chance to exert power and influence people and thus maintain conformity to the larger “professional brotherhood” (Lunbeck 23). They were professionals “with a distinctive authority” that they exerted through “class, race, and gender and . . . [their] successful association . . . with science and authority” (Lunbeck 45). While sitting in Dr. Gordon’s room, Esther is immune to images of male power. Dr. Gordon is sitting at a “highly polished desk,” and tapping his “silver pencil . . . across the neat green field of his blotter” (123). His features are “so perfect” (Plath 124). Contrary to what Esther has expected, Dr. Gordon “was young and good looking.” Esther recognizes easily that “he was conceited” (124). On Dr. Gordon’s table, Esther sees

a family photograph, which “for some reason” makes her “furious” (124). In the photograph, she sees a beautiful woman and two children with him. They are so happy that she likens the photograph to a Christmas card. Having been exposed to the image of a perfect family she does not want to and cannot live up to, Esther feels depressed and unable to communicate with the doctor. This increases her isolation and hopelessness. She no longer believes that Dr. Gordon, himself being too perfect and too happy, can help such a “neurotic” like her.

Dr. Gordon is a representative of white middle class male superiority and he is seemingly proud of having achieved such a status. He is in a “realm of knowledge and power in which he is mov(ing) confidentially” (Lunbeck 34). And Esther’s doubts are justified with his treatment method. After a second therapy session which is not very different from the first one, Dr. Gordon decides for a shock-treatment. Instead of helping and curing Esther, his treatment is much more like a punishment that was foreshadowed by the electrocution of Rosenbergs at the beginning of the novel. It shakes her “like the end of the world.” “Whee-ee-ee-ee-ee, it shrilled, through an air crackling with blue light, and with each flash a great jolt drubbed me till I thought my bones would break and the sap fly out of me like a splint plant. I wondered what terrible thing it was that I had done.” (138) After the shock treatment, Esther’s condition worsens. She is drifted into suicide finally ending up in an asylum.

According to Elizabeth Lunbeck, at beginning of the twentieth century, psychiatry defined its borders once more ending up with a wider sphere of dominance. In doing so, psychiatrists got “less interested in insanity than in normality” (Lunbeck 3). They not only “established mental diseases” but also encapsulated the happenings of everyday life (3). It became “the predecessor of psychiatry as we know it today. ... They brought psychiatry and psychiatric thinking from the asylum into the cultural mainstream where it has remained” (Lunbeck 305). In her examination, Lunbeck also states that gender played an important role in the assumptions of psychiatrists and treatment methods. In Esther’s case, we also see that her problem is not something that we can call an “established mental disease.” She is one of the many women in the 1950s who tries to define her life in her own terms. However, the cultural conditioning and the state of psychiatry can easily categorize her as “neurotic” and “mad.”

In the asylum scenes after Esther’s suicide attempt, there are glimpses into the mental institutions of the time. The state hospitals which host people with less money, as Esther notes, are the worst of all. Patients in the hospitals constitute a group of their own, they are isolated from the society, and they are “other-ed.” They are the objects of research and examined less for their betterment than for their possible contributions to medicine. Esther is moved to a private hospital after Philomena Guinea, whose scholarship she had for her college education, pays for her treatment. This new hospital is worlds apart from the state hospital which felt more like a prison for Esther. In this new place, Esther meets with a female doctor, Dr. Nolan, whom she is surprised to see in the psychiatric profession: “I was surprised to have a woman. I didn’t think they had woman psychiatrists.” (Plath 179)

As a woman who had her place in a male-dominated profession, Dr. Nolan’s therapies highly contrast Dr. Gordon’s. In her first therapy, Dr. Nolan speaks with Esther about Dr. Gordon and tries to understand how and why his treatment failed Esther. The shock therapies Esther underwent were a mistake according to Dr. Nolan. She promises Esther that she will not have any shock treatments, and even if she has, she will be informed beforehand. Observing Esther for a while, Dr. Nolan decides that she should not have any visitors for a while, which Esther finds “wonderful” (194). Esther confesses her that she hates her mother. Dr. Nolan sees this confession as a step towards her recovery. When Esther understands that she will have shock treatments again, she feels disappointed with Dr. Nolan until she is comforted by her: “Dr. Nolan put her arm around me and hugged me like a mother. ... Then she hooked her arm in my arm, like an old friend, and helped me up, and we started down the hall” (204).

Unlike the time of her first shock treatment, Esther is not alone now. She is encouraged and supported by Dr. Nolan, whom she regards as a mother. After the treatment, she is awakened by Dr. Nolan who leads her “through a door into fresh, blue-skied air” (Plath 206). In contrast to the first therapy which resembles death, this one is like a rebirth. As E. Miller Budick suggests, different from “Dr. Gordon, who confuses and mangles and veritably obliterates Esther’s identity... Dr. Nolan confirms Esther’s

identity and reestablishes her sense of self. ... she leads her out of the bell jar” (1987: 880).

Dr. Nolan’s treatment of Esther is highly female-conscious. She wants to free her from all kinds of patriarchal oppression that have led to her suicide. Her methods contrast with those of another woman psychiatrist, Doctor Quinn. Doctor Quinn is Joan’s doctor, a too abstract person for Esther, who follows a different kind of therapy in which she speaks about “Egos and Ids” (214). Esther says if Dr. Quinn were her psychiatrist she would not have improved at all. Joan does not improve, either. Dr. Nolan befriends Esther and she becomes a mentor helping her obtain birth control which makes Esther feel as if she is “climbing to freedom,” finally being “her own woman” (213).

Coming from the consciousness raising groups, feminists therapists of the seventies were “explor[ing] “women’s distress” by looking at the external “social and economic context” (Worell 2000: 190). By paying attention to “external sources” as well as “women’s internal conflicts,” they sought and established “egalitarian relationships” with their patients (190). “By valuing women’s perspectives,” these therapists “encouraged self-care as well as caring for others, and encourage[d] women to value themselves and one another” (191). In this light, having employed many techniques of the feminist conscious therapies on Esther, Dr. Nolan is a predecessor of the feminist therapists of the 1970s. Esther’s recovery comes after a hard struggle against her own fears, and most importantly against the oppressive atmosphere of the fifties and both *despite* and *thanks to* medicine. Going for a last inspection into the room where doctors are waiting, Esther feels renewed and considers her experiences as a “ritual for being twice” at the end of the novel (Plath 2013: 233).

3. “Revisiting the Bell Jar: Putting Young Girls Under the Lenses of Patriarchy”

As its title indicates, Rebecca Myers-Spiers’s experiences at a mental hospital in 1990s’ are reminiscent of what Esther undergoes at different mental hospitals in *The Bell Jar*. Myers-Spiers’s account proves that psychiatric treatments are still shaped by patriarchal norms. She exhibits that there has not been a noticeable change in women’s place and treatment in psychiatric clinics. All these experiences point to the conclusion that the solution to the psychological problems of women today still lie in the feminist and gynocentric approaches in medicine and psychiatry as seen in *The Bell Jar* as well as in women’s support and cooperation groups.

In her account, Myers-Spiers tells her experiences during a three-month stay at a recovery center where she voluntarily decides to go when she was fifteen. As she describes, she was desperately looking for a solution to her repeated suicide attempts as well as a chance to get away from her family. While she hopes that staying at the adolescent unit and interacting with her peers who are experiencing similar things would help her, her stay there becomes a traumatic incident which she would remember throughout her life. She describes her horrific experiences as losing her identity under the oppression of this medical institution: “. . . one thing that never crossed my mind is that I would lose all identity, personality, and control over my life once I stepped through those doors” (1999: 6). Even in the first moments of her visit to the hospital, she realizes the big mistake she has done in deciding to stay there. The medical staff removes her toiletries and personal belongings in case of another suicide attempt while also removing her music, t-shirts, and books. She tells how she was questioned about her reading preferences which included feminist writers like Plath and Anne Sexton:

But then their search got more intense, rifling through every book I had, removing all music (it often had a negative influence? rock and roll is of the devil) and band T-shirts (for above reasons). They interrogated me for half an hour on the content of my books. I had to explain why I carried Marilyn French, Anne Sexton, and Sylvia Plath. To respond to my inquisitor’s misogynistic airs, I explained my need for other women’s writing in a very careful way. *The Women’s Room* was a story about a group of housewives. Anne Sexton “reinvented” fairy tales and Sylvia Plath “just has a bad life.” They let me keep *The Bell Jar*, which just happened to be the one that offered me the least hope. This is how they begin to control my mind. (6)

The rest of the days Myers-Spiers spent in the hospital prove more devastating than her previous suicide attempts. She tells in detail how both her body and mind were controlled through a diet change (when she tells she is vegetarian, she is told that she was trying to be “cool”), an overdose of medicine which turned everything in her mind to a “blur,” and being deprived of her books and reading: “What I would really be getting used to were days without the sun, being drugged out of my senses, and being treated like shit” (6). She was also subject to the continuous humiliation of the medical staff whenever she articulates her opinions and preferences. She was also shut up when she wanted to talk about the fact that she was raped and she was told that she is “just trying to get attention and that didn’t happen” (7). The acts of silencing she is coerced to reveals how patriarchal oppression is still prevalent in therapy rooms. She also reveals the biases of her psychiatrist towards her because she was not “pretty” enough:

I remember when they gave more attention to my roommate because she was obviously prettier than the rest of us, reinforcing the beauty myth. When she told them that she wanted to be a writer, they assured her that she would succeed. When I tried to join in and tell them that writing was my talent also, they told me (once again) that I was lying and that I would never make it.

After her second week in the hospital, Myers-Spiers attempted to kill herself again which led her to the “quiet room” of the hospital. While she still expected to be understood and cared for, she was left bleeding on her own in the quiet room for a three days. Her final words in her account reveal the causes of her psychological crisis: “It still hurts to know that they never once considered that it might have been my fucked up family, the horror that other kids put me through or the sexual abuse I had experienced and not a chemical imbalance that made life in this world unbearable” (7). Here she also reveals another dubious case in the treatment of mental patients which disregards the social and environmental mechanisms that oppress women and violate their sense of self and puts the blame only on “a chemical imbalance” in the brain. This, in turn, causes women to be treated with a variety of other chemicals that silence them, finally creating an endless vicious cycle. Unlike the heroine of *The Bell Jar*, Myers-Spiers does not receive a gynocentric treatment in the hospital that would have helped her recovery. She ends her piece by warning women about the dangers of hospitalization and urges them not to listen the patriarchal teachings that tell women that they are “the one[s] with problem” (7).

CONCLUSION

The Bell Jar reflects the fifties, the doctor-patients relationships of the time, and how these relations were based on power structures and gender roles in society. In a general outlook, it is seen in the novel that the dominant historical and cultural discourses and ideologies of the time, and mainly the patriarchal system, and the expectation for an absolute conformism which is crystallized in the projection of the medical profession in the novel have shaped the life of Esther who has grown up in the fifties. As represented by the doctor characters in the novel, medicine in general and psychiatry in particular work to impose patriarchal assumptions on women and silence them by using the authority of science. In *The Bell Jar*, Esther is able to free herself from these with the help of female solidarity. When we look at Rebecca Myers-Spiers’s piece, it will not be wrong to say that these patriarchal norms and teachings do still exist in the contemporary psychiatric discourse and work to oppress women. Not only in treatment methods, but also in diagnosis of mental illnesses, women are still subject to inequalities and prejudice. As these feminist texts clearly illustrate, women should advocate for gynocentric approaches in medicine and psychiatry and look for cures to their problems by building female solidarity and women’s support groups.

The contribution of the authors: First Author %100
The study does not require any approval of ethics committee.
No financial support was received for this study.
There is no potential conflict of interest in this study.

REFERENCES

- BERGER, P. A. (2009). "Medical Treatment of Mental Illness." *Science*. 200. 974-98. *JSTOR*. <http://www.jstor.org/stable/1746395>>
- BIRMINGHAM FEMINIST HISTORY GROUP (2005). "Feminism as Femininity in the Nineteen-Fifties?" *Feminist Review* 80: 6-23. *JSTOR*. <http://www.jstor.org/stable/3874362>.
- BUDICK, E. M. "The Feminist Discourse of Sylvia Plath's *The Bell Jar*." *College English*. 49: 872-885. *JSTOR*. <http://www.jstor.org/stable/378115>.
- BUELL, F. (1976). Sylvia Plath's Traditionalism. *Boundary 2*, 5(1), 195-212. doi:10.2307/302025
- FARLAND, M. (2002). "Sylvia Plath's Anti-Psychiatry." *Critical Insights: The Bell Jar*, edited by Janet McCann. California & New Jersey: Salem Press.
- FOUCAULT, M. (1978). *The History of Sexuality*. Trans. by Robert Hurley. New York: Pantheon Books.
- FRIEDAN, B. (1973). *The Feminine Mystique*. New York: Dell Publishing.
- JUDD, C. (1994). "The Feminine Mystique: Overview." *Reference Guide to American Literature*. *Gale Virtual Library*.
- LEAVITT, J. W. (1984). *Women and Health in America*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- LUNBECK, E. (1994). *The Psychiatric Persuasion: Knowledge, Gender and Power in Modern America*. Princeton: Princeton University Press.
- MYERS-SPIERS, R. (1999). "The Bell Jar Revisited: Putting Young Girls under the Lenses of Patriarchy." *Off Our Backs*, 29 (7), 6-7.
- PERLOFF, M. G. (1972). "Ritual for Being Born Twice": Sylvia Plath's *The Bell Jar*." *Contemporary Literature*. 13 (9). *JSTOR*. <http://WWW.JSTOR.ORG/STABLE/1207445>.
- PLATH, S. (2013). *The Bell Jar*. London: Faber and Faber Publishing.
- SCHULTE, E. (2003). "The Trial of Ethel and Julius Rosenberg." *International Socialist Review*. <http://www.isreview.org/issues/29/rosenbergs.shtml>.
- WORELL, J. "Feminism in Psychology: Revolution or Evolution?" *Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 571 (30): 183-196. *JSTOR*. <http://www.jstor.org/stable/1049142>.

MEDENİYET DİLİ OLARAK TÜRKÇE*

Turkish As A Language of Civilization

Sevinç KARABULUT¹

ÖZET

Literatüre baktığımızda Türkçe üzerine yazılmış pek çok çalışmanın olduğu aşikârdır. Ancak medeniyet eksenli çalışmaların kısıtlılığı göze çarpmaktadır. Bu bağlamda çalışmamız, Türkçenin bir medeniyet dili olması meselesini irdelemek amacıyla kaleme alınmıştır. Medeniyet dili demek, medeniyeti oluşturan tüm sahalarda, özgün ve yeterli ürünlerin verilmesini sağlayan dil demektir. Bu bağlamda, dilin titizlikle işlenmesi büyük önem arz etmektedir. Dil, insanın duyu ve düşüncelerini ifade ediş biçimidir. Dolayısıyla dil, öncelikle insanın daha sonra da mensup olduğu medeniyetin özetidir, ana karakteridir. Medeniyetler, kuşaklar arasındaki bağların gücü oranında ayakta kalabilmektedir ki bu bağ da anadil sağlamaktadır. Anadil ise bir bağımsızlık göstergesidir. Zira sömürge toplumlarının en önde gelen özelliği, kendi dillerini konuşamıyor olmalarıdır. Çalışmamızda, Türkçenin bugün gelişmemesinin önünde; yabancı dil hayranlığı, Türkçeyi eski ve geçersiz bir dil olarak görme, Türkçenin gelişmesi hususunda yeterince gayret göstermeme gibi pek çok sebep sıralanmaktadır. Devamında ise bir medeniyetin varlığından söz edebilmek için öncelikle kendi dili ile düşünüp üretmeye başlaması gerektiğinden, Türkçeye daha fazla önem vermenin muasır medeniyetler seviyesine ulaşmadaki birinci yol olduğu vurgulanmıştır. Kısaca, medeniyet kurucu unsurları; dil, din, felsefe, bilim, ahlak, hukuk, sanat vs. şeklinde sıralamak mümkündür. Ancak çalışmanın sınırları gereği Türkçenin medeniyet hususunda nerede durduğu, felsefe, bilim ve eğitim üzerinden ele alınmaya çalışılmıştır. Yine çalışmamızdaki kısıtlılıktan dolayı bu konularda derinlemesine inilmeyerek, çalışmamızın okuyucuda merak uyandırması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Medeniyet, Türkçe, Felsefe, Bilim, Eğitim

ABSTRACT

When we look at the literature, it is obvious that there are many studies written on Turkish. However, the limitations of civilization-oriented studies are striking. In this context, our study has been written in order to examine the issue of Turkish being a civilization language. The language of civilization means the language that ensures the delivery of original and sufficient products in all fields that make up the civilization. In this context, careful examination of the language is of great importance. Language is the way people express their feelings and thoughts. Therefore, language is the summary of the civilization to which human being belongs and then it is the main character. Civilizations can survive in proportion to the strength of the ties between generations, and this bond is provided by the mother tongue. Mother tongue is an indicator of independence. Because the most prominent feature of colonial societies is that they cannot speak their own language. In this study, there are several reasons listed for Turkish not getting advanced such as the admiration of a foreign language, seeing Turkish as an old and invalid language, not showing enough effort in the development of Turkish. Afterwards, it was emphasized that giving more importance to Turkish is the first way to reach the level of contemporary civilizations, since in order to be able to talk about the existence of a civilization, it must first think and start to produce in its own language. In short, the founding elements of civilization are possible to be sorted such as language, religion, philosophy, science, morality, law, art etc. However, due to the limits of the study, it has been tried to deal with where Turkish stands on the subject of civilization through philosophy, science and education. Again, due to the limitation of our study, we did not go deeply into these issues, and our study was intended to arouse interest in the reader.

Keywords: Civilization, Turkish, Philosophy, Science, Education.

1. ORCID: 0000-0001-9456-0

1. Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, e-mail:sevinckarabulut@gmail.com.

Bu makale yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

*KARABULUT, S. (2021). "Medeniyet Dili Olarak Türkçe", *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 23, s. 334-343.

Makale Geliş Tarihi: 04/12/2020 Kabul Tarihi: 20/01/2021

EXTENDED ABSTRACT

Being a social being, humans express themselves with their language. Likewise, they establish their social ties with language. All human activities are the product of the language they use. Therefore, humans, who are the founder of civilization, shape their civilization around their language. The language of civilization means the language that prevails in all areas of civilization. So this language is not an ordinary language. This language is the mother tongue in which the society expresses its own feelings and thoughts, values and lifestyle. It is possible for the society to gain personality with the richness of the mother tongue. Turkish, which forms the basis of our study, is one of the most rooted languages in the world. The first encounter with Turkish in history was with Orkhon Inscriptions. Written using regular sound patterns, these inscriptions address us with expressions laden with meaning centuries ago. However, Turkish has been influenced by different languages over time. Especially with Islam, it was exposed to the influence of Arabic language intensely. The relationship of language with civilization is primarily based on naming. When looked carefully, it is seen that the societies that used colonization primarily chose to change the language of the peoples they exploited. This is so, because language is also a sign of sovereignty. The fact that why India, a British colony, speaks English to this day summarizes this issue. Orientalism, which started as an academic activity, is another example that can be given. Western states have carried out their activities of recognizing and promoting the East not through Turkish that was dominant at that time but through their own languages. For example, the famous Turkish scientist, Ibn Sina, was introduced to the world as Avicenna by them. Turkish, an articulated language whose root remains the same, is a very rich language with this feature since a word has more than one meaning. A word can express both presence and absence at the same time. Turkish, which was influenced by Arabic language at the past time, has the same problem with English nowadays. The foreign signs we see when we look around and the foreign names given to children reveal the severity of this situation. The fact that Turkish has become such a complex language primarily weakens the bonds of Turkish communities. This situation causes Turkish thought to become barren. The concrete works we encounter in civilizations are tangible products that reflect the soul of that civilization and give hints about the society that created it. It is the philosophy that ensures harmony between all material and spiritual areas of civilization. That is to say, philosophy constitutes the basis of civilization. So there is a strong link between language, philosophy and civilization. The philosophy in mother tongue gives us clues from the character of that civilization. For example, as we have just mentioned, the root remains the same in Turkish. The suffixes followed by the word change and thus many words emerge. Just like this, the Turks met with many people, but they also managed to preserve their national identity, traditions and customs. Although they live in a wide geography, their ability to understand each other still stems from the “solid language” they use. As can be seen, philosophy reveals itself with language. Another issue that determines whether a language can be the language of civilization is the description and definition power of that language. Turkish is a language that enables us to make descriptions, explanations, and make reasoning by association. Despite this, it is not fully developed due to some negativities. For Turkish to get advanced, it is necessary to listen to Turkish, to think in Turkish, and to express oneself in Turkish. Philosophy plays an active role in the construction process of new words and concepts. Therefore, regardless of the terminology of any discipline, we need Turkish philosophy to understand and apply the concepts correctly. Another criterion of the development of civilizations is the level of the science made in that society. The more advanced science is in a society, the more developed that civilization is. In this context, the mother tongue is the element that can carry the level of development to a further level. As we have explained above, the characteristics of Turkish show that Turkish is also suitable for the language of science. However, the careless behavior of a particular group of people in this area and some academic publications that have no scientific base brought Turkish to a deadlock in this field as well. The facts that failure in efforts to cleanse Turkish from foreign words and the superiority given to education in English have made Turkish a limited language regrettably. The resulting loss of identity and the existence of unconscious generations are the causes of the depression of our civilization.

GİRİŞ

Uygarlık (medeniyet), “Bilim ve tekniğin ilerlemesi ile yaratılan yaşama koşulları ve bunun sonucu ortaya çıkan yaşamada kolaylık sağlama, ussallaşma (rasyonelleşme) ve yetkinleşme, yaşama biçimlerinin daha bir incelenmesi ve geniş bir toplumun bütün bölümlerinde ortak olan dinsel, ahlaksal, estetik, teknik ve bilimsel nitelikteki toplumsal olayların bir bütünü” (Akarsu 1998:185-186) anlamlarına gelmektedir.

“Bir toplumun ya da bir ulusun sözsöz anlatım dizgesi” (Timuçin 2004:138), “duyguları, düşünceleri, seçimleri açıkça göstermeyi mümkün kılan her türlü işaret sistemi olarak bilinç içeriklerini, duyguları, arzuları, düşünceleri tutarlı bir anlam çerçevesi ya da modeli içinde ifade etme yolu ya da yöntemi” (Cevizci 2005: 486), şeklinde ifade edilen dil ise en yalın anlamda, insan düşüncelerinin, bilgi birikimlerinin dışa aktarım aracıdır. Dolayısıyla, dil iletişim için zorunlu bir şarttır. Ancak dile, insana aidiyet duygusunu hissettiren, ona şahsiyet kazandıran bir unsur olması bakımından, yalnızca iletişim aracıdır denemez. Çünkü insan, varoluş mücadelesini dili üzerinden vermektedir (Bayraktar 2014:19-22). O hâlde; dil, ait olduğumuz toplum tarafından tarihe vurulan bir mühürdür.

Dil hem insandan bağımsız hem de insana bağımlıdır. İnsan, bir toplum ürünü olarak hâlihazırda bir dilin içine doğmaktadır. Bu durum, dilin insandan bağımsız olduğunu göstermektedir. Dili kullanmak ve değiştirmek yani ona hükmetmek bakımından ise dil, insana bağımlıdır. İnsan ve toplum, kendini, kültür ve medeniyetini dili sayesinde ifade edebilmektedir (Türker Küyel 1994:136-138).

Medeniyet dili demek; bir dilin medeniyetin inşasında rol alması demektir. Yani o dilin; eğitim, bilim, felsefe ve tefekkür alanlarına hâkim olarak yeni ve özgün eserler ortaya çıkarmasını gerektirmektedir. Öncelikle bir millet için ana dili ile eğitim görmesi kaçınılmaz bir durumdur. Eğitim dilinin ise bilimin gelişmeleri önünde yeni ya da çağrışım yapan kavramları üretmesi, soyut düşünceyi ifade edebiliyor olması gerekmektedir. İşte bir dilin medeniyet dili olması için bu şartları yerine getirmesi gerekmektedir (Gündoğan 2010:7-10).

Dil, kültür bağlamında ise “dil, kültürün ön şartıdır.” şeklinde değerlendirilmektedir. Zira değerler, dil ile mana kazanarak, nesiller arasındaki irtibatı kurmakta ve güçlendirmektedir. İşte burada karşımıza, bir toplumu toplum yapan hususlar çıkmaktadır ki bu da o toplumun dilini yani ana dilini, millî dilini işaret etmektedir. Bir toplumun hem maddi hem de manevi anlam ve alanda kalkınabilmesi, kendi ana diliyle olan ilişkisine bağlıdır. Zira ana dili, o toplumun yaşayış şeklini, duygu ve düşüncelerini, bakış açılarını vs. içermektedir ki burada da millî bilince rastlanmaktadır (Öner 1999:291-293). Ana dil bir bağımsızlık göstergesidir. Zira sömürge toplumlarının en önde gelen özelliği, kendi dillerini konuşamıyor olmalarıdır.

Bayraktar, dilin aynı zamanda vatan demek olduğunu, dolayısıyla millet olabilmenin temel unsurlarından birinin de dil olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Bayraktar’a göre; dilin sınırları, siyasi sınırlar değil milletin “manevi mevcudiyet ve mukadderatının” sınırlarıdır (Bayraktar 2018:120). Dolayısıyla, dil içerisinde milletin maddi manevi bütün unsurlarını, kültür ve medeniyetini barındırmakta kısaca milletin ruhunu yansıtmaktadır.

Her toplumun kendine has düşüncesi, bakış açısı, yaşayış şekli, anlama ve ifade etme biçimi vs. vardır. İşte tüm bunlar, o toplumun değerlerini oluşturur. Öyle ki tüm bu hususlar, yukarıda da belirtildiği üzere, ancak yine o topluma özgü dil ile açığa çıktığında, toplum kendi dili ile düşünmeye başladığında mana ve değer kazanmaktadır (Poyraz 2001:366). Zira bir toplumun şahsiyet kazanabilmesi de ana dilinin zengin olmasına bağlıdır (Öner 1999:292-297). Dilin zenginliği ise içinde barındırdığı kavramların, farklı dillerden yapılacak olan tercümelere karşılığının olmasını ya da en azından çağrıştırmalarını ifade etmektedir (Gürsoy 2013:63). Dolayısıyla, bir dilin zenginliği, o medeniyetin de zenginliği demektir. Medeniyet ise üç boyutlu

zihinsel bir yapının, maddi ve manevi başarılarının sonucudur. Yani o toplumun düşüncesinin ürünüdür. Dolayısıyla, medeniyetler, felsefe ile ayakta kalabilmektedir (Bayraktar 2016:1-7). Çünkü felsefe, özgür zihinlerin uğraşdır. İnsanın, kendini özgürce ifade edebileceği ve geliştirebileceği bir medeniyet tasavvurunu insana yalnızca felsefe sunabilmektedir (Bayraktar 2018:111).

Kısaca; toplum ve medeniyet, diline verdiği önem ve değer bağlamında, muasır medeniyetler seviyesine çıkararak, tarihte köklü bir yer kazanabilmekte hatta zamanının ötesine geçebilmektedir. İşte Türk dili yani Türkçe tam da bu noktada karşımıza çıkan en köklü dillerden birisidir.

1. Türkçenin Direnişi ve Dirilişi

Tarihimize baktığımızda bizi öncelikle, Türklerin ilk alfabesi ile yazılmış olan Orhun Abideleri karşılamaktadır. Üç tane olan bu yazıtlar, bize asırlar öncesinden seslenmekte ve bu seslenişi nizami bir dil kullanarak, mana yüklü ifadelerle yapmaktadır (Öztuna 1999:23-27). Dolayısıyla, Türkçenin tarihteki mücadelesi, Orhun Abideleri ile başlamakta, Dîvânu Lugâti't-Türk (Yüce 2001:460) ile temellenmekte ve günümüzde de devam etmektedir.

Özellikle Uygur zamanında gerçekleşen alfabe değişikliğinin temelinde din değişikliği yatmaktadır. Bilindiği gibi Türkler İslamiyet'e geçtikten sonra tam teslimiyet göstergesi olarak Arapça ve Farsça kelimelere de kapı aralamışlardır (Türk 2012:36). Bu bağlamda Türkçe, her ne kadar kendini yeryüzünde var kılıp günümüze kadar ulaştıysa da zaman zaman karşılaştığı kültürlerden etkilenmiş ve özellikle de Türklerin Müslüman olmalarından sonra (Öner 1999:294; Poyraz 2001:369; Arkun 2017:22) ortaya çıkan İslam-Türk Medeniyeti bağlamında (Şeker 2001:390) Arapçanın etkisine oldukça yoğun bir şekilde maruz kalmıştır (Öner 1999:294; Poyraz 2001:369; Arkun 2017:22).

Dilin medeniyetle olan ilişkisinin temelinde isimlendirme, tanımlama gibi faaliyetler yatmaktadır. Zira isimlendirme, hükmetmeyi ve egemen olmayı da beraberinde getirmektedir. Bu durum ise "hâkim medeniyet" unsurunu oluşturmaktadır. Çünkü "dilini gelişmişliği bir ulusu doğrudan medeni olarak nitelendirmektedir." Dolayısıyla sömürge toplumlarının uyguladığı ilk taktik, sömürdükleri ulusun "dilini değiştirmek" olmuştur (Doğrucan 2020:118-123).

Akademik bir faaliyet olarak başlayan oryantalizm, 'Doğu'yu tanıma' amacını dil üzerinden başlatarak bu süreci yine dil vasıtasıyla bir sömürgeciliğe dönüştürmüştür. Öyle ki Doğu'yu, o dönem Asya'da hâkim dil olan Türkçe üzerinden değil, Batı dilleri üzerinden isimlendirme ve açıklama yoluna giderek, hâkim ve üstün medeniyeti, Batı Medeniyeti olarak göstermiştir (Doğrucan 2020:123-135).

Kültür emperyalizmine uğrayarak, millî benliklerinden olan nice toplum ve devletler, kendi sonlarını, en başta dillerinden feragat ederek hazırlamışlardır. Türkçe, zaman zaman farklı dillerin etkisi altında kalsa da hâlâ yeryüzünde varlığını devam ettirebilen köklü dillerdendir. Bu durum, Türk milletinin diline ve kültürüne sahip çıktığının bir göstergesidir (Yüce 2001:460-461). Diline sahip çıkmak ise kendi kelime ve kavramlarını günlük hayatın her alanında kullanmakla mümkündür (Gürsoy 2013:64-70).

Türkçe, temel yapısı itibarıyla günlük kullanıma olan yatkınlığı ve kolaylığının yanı sıra bilim, felsefe, sanat gibi faaliyetler açısından da uygun bir dildir (Doğrucan 2020:199-200). Şöyle ki; ek bakımından oldukça zengin olan Türkçede kök aynı kalmakta yalnızca köke gelen ekler değişmektedir. Dolayısıyla değişen ekler sayesinde bir kök, değişik şekiller almakta ve farklı manalar kazanmaktadır (Arkun 2017:42). Yani, "Türkçe, eklemli bir dildir." (Doğrucan 2020:230). Mesela; "bit" hem isim hem de fiil olarak kullanılabilen eş sesli bir kelimedir. İsim olarak "küçük bir böcek"; "bit-" fiili olarak da "tükenmek" ve "ot çıkmak" olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır. Görüldüğü üzere bir kelime üç ayrı anlama gelebilmektedir (Doğrucan

2020:196-197).

Ancak, tüm bu zengin içeriğine rağmen, son zamanlarda Türkçenin özellikle İngilizceye karşı verdiği mücadele (Arkun 2017:37-39) herkesçe aşikârdır. Dolayısıyla, Türkçe, bugün zorlu bir süreçten geçmektedir. Bunun aksini savunmak ise Yüce'ye (2001:461) göre, yalnızca 'polyannacılık oynamaktan' ibarettir. Zira bugün, Türkçeyi özellikle bilim kılıfına sararak İngilizceleştirmeye çalışanlar, tabelalarına yabancı isim yazdığında daha albenisi olacağını düşünenler, bırakın İngilizceyi ikinci dil saymayı, ana dili ile eş tutanlar etrafımızı sarmış bulunmaktadır.

İşte tüm bu sebeplerden ötürü, bugün Türk toplulukları birbirlerini tam olarak anlayamamaktadır. Bu durum da göstermektedir ki bir milletin en güçlü bağı dilidir. Türkçe yabancı kelimelerden arındırılmadıkça; zenginliği yok olmaya devam edecek, bunu da Türk düşüncesinin kısırlaştırılması (Öner 1999:309-311; Arkun 2017:37-39) ve akraba topluluklardan kopuş izleyecektir (Arkun 2017:37-39 ve 57-71).

2. Medeniyet Dili Olarak Türkçe

2.1. Felsefe ve Bilim Dili Olarak Türkçe

Medeniyet de tıpkı insan gibi maddi ve manevi boyutlara sahiptir. Şöyle ki, karşımıza çıkan somut eserler, bizlere, aslında medeniyetin ruhunu yansıtmakta ve onu meydana getiren toplumdaki ipuçları barındırarak haber vermektedir (Bayraktar 2016:9-13). İşte tüm bu uyumu sağlayan ise felsefedir (Bayraktar 2016:3-4). Dolayısıyla öncelikle değinilecek husus, Türkçe ile felsefe yapmak olmalıdır.

Yıllardır öne sürülen Türklerde felsefe faaliyetinin olmadığı ya da olamayacağı fikri, yanlış bir tutum ve yönlendirme. Tarafsız bir tarih okuması yapıldığında Türklerin felsefe adı altında olmasa da felsefe faaliyetleriyle ciddi anlamda uğraştıkları görülmektedir. Zira ele alınan, başta edebiyat olmak üzere tüm eserlerin insan ve varlık hakkında yaptıkları inceleme ve sorgulamalar başlı başına bir felsefe faaliyetinin yapıldığını ortaya koymaktadır (Gürsoy 2018:5-8).

Felsefe en temelde bir düşünce faaliyetidir. Bu faaliyet birey ya da toplumun ana dilinde yapıldığında bize millî kimliğinden, ana karakterinden ipuçları vermektedir. Mesela; konumuz itibarı ile Türkçe ve Türkler hakkında bir karşılaştırma yapıldığında şöyle bir resimle karşılaşmışır: Yukarıda da bahsedildiği üzere Türkçe kökten türeyen ve aldığı ekler sayesinde değişen ve gelişebilen bir dildir. Ancak kök aynı kalmaktadır. Dolayısıyla "geometrik bir düzene sahiptir." Türk halkının yaşayışına baktığımızda ise birçok toplum ve kavimle kaynaşmalarına rağmen geleneklerini ve millî benliklerini de koruyabilmişlerdir. İşte geniş bir coğrafyaya yayılmalarına karşın hâlâ geniş kıtalardaki Türkler tarafından –tam olmasa da- anlaşılabilmeleri Türklerin kullandığı "sağlam dilden" ileri gelmektedir (Arkun 2017:40-48, Doğrucan 2020:227-229). Türkçe, tıpkı hareketli bir yaşam tarzına sahip olan Türkler gibi eylem kökenli bir dildir (Doğrucan 2020:231-232). Dolayısıyla felsefe kendisini "dil ile görünüşe getirmektedir." (Doğrucan 2020:236).

Görüldüğü üzere Türkçe, "gelişmiş bir kültürel alt yapıya sahiptir. Kendi mantık önermelerini ve akıl yürütme biçimlerini destekleyebilen, apaçık tanım verecek yetkinliğe sahip olan ve böylece millî düşünce sistemini açıklayabilen, bir milletin kendi yapısından geniş açılardan bahsedebilen düşünsel bir dildir." (Doğrucan 2020:242).

Bir dilin felsefe, bilim vs. dili yani medeniyet dili olup olamayacağını belirleyen bir diğer husus da o dilin sahip olduğu tanım ve betim gücüdür. Çünkü "betim, daha maddi bir süreci tasvir ederken, tanım ise kavramsallaşması manasında daha akıl temelli bir sürecin tasviridir" demektir (Doğrucan 2020:195). Türkçe ise açıklama, betimleme ve tanımlama yapmaya, bir kelimedenden farklı çağrışımlar yaparak akıl yürütmeye olanak sağlamaktadır (Doğrucan 2020:201-202).

Buna rağmen felsefi anlamda Türkçenin gelişmemesinin iki sebebi vardır: a. Akıl yürütme faaliyetinin derinlemesine yapılamamasından kaynaklı olarak “bir şeyin ilk kabul edildiği şekliyle devam etmesi”, b. “Türkçe çalışmalara karşı gerçekleştirilmiş emperyalist müdahalelerdir.” (Doğrucan 2020:170).

Felsefe genellikle Almanca ve İngilizce gibi Batı dilleri ile yapılmaktadır. Türkçe ile felsefe yapılıp yapılamayacağı konusuna gelindiğinde; bu hususun şu an için bazı çevrelerce görünmez, üzerine uğraşmaya değmez bir hâl aldığı görülmektedir. Bu durumu aşmak için yapılması gereken tek şeyin, ana dile önem vererek bu doğrultuda dilinden utanmamak, onu aşağı görmemek ve Türkçe duymak, Türkçe düşünmek, Türkçe ifade etmek olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, felsefeyi kurtaracak olan Türkçe, Türkçeyi kurtaracak olan da felsefedir (Poyraz 2001:367-369). Nihayetinde “felsefe, medeniyetin bilincidir” (Bayraktar 2016:3) ve bu bilinç, dil ile açığa çıkmaktadır.

Bu bağlamda şunu da fark ediyoruz ki “felsefe etkinliği temelde bir dil faaliyetidir.” Şöyle ki; felsefe, diğer disiplinlerle sürekli etkileşim hâlinindedir ve birbirlerinden beslenmektedirler. Bu durum ise medeniyetin kalkınması için muazzam bir birliktelik oluşturmaktadır hatta felsefe yeni kavram ve kelimelerin inşasına da öncülük etmektedir (Gürsoy 2013:61-62). Dolayısıyla hangi alanda olursa olsun kavramları doğru anlayıp tatbik edebilmek için Türkçe felsefeye ihtiyacımız vardır(Gürsoy 2013:58).

Kısaca; dil, felsefe ve medeniyet arasında sıkı bir bağ vardır. Dil, bir iletişim yani medeniyet aracıdır, o hâlde medeniyetlerin birbirinden beslenmeleri de felsefenin cömertliği ve dil sayesinde olmaktadır. Felsefe, kullanılan dilin zenginliği sayesinde hem mensup olduğu medeniyete kritik zihniyet kazandırırken hem de orijinal fikirlerin oluşumuna katkı sağlamaktadır.

Bir toplumun gelişmişliği, o toplumda yapılan bilimin boyutlarına bağlıdır. Çünkü bilim, hiç durmadan ilerlemekte ve her geçen gün yeni kavramlara ihtiyaç duymaktadır. O hâlde hem evrensel hem de medeniyet unsuru olan diğer disiplinlere kaynak teşkil eden bilim ne kadar ileri ise dilin ve zihniyetin zenginliği de o kadar ileri demektir (Türker Küyel 1994:97-101; Öner 1999:292-293.).

Türkçeye bilim dili odaklı baktığımızda yapısının açıklama ve tanımlama yapmaya elverişli olduğu ve bu faaliyetlerin dahi bilimsel faaliyeti oluşturduğu görülmektedir. Bilim, evrenin tüm olasılıklarını ele aldıktan ve kanıtladıktan sonra kesin bir ifade ile açıklama yoluna gitmektedir. Bu bağlamda “Türkçe; koşulluluk, gereklilik, ihtimal ve zorunluluk karşıtlıklarını kendi dilsel yapısı içinde düşüncenin tüm alternatifleriyle beraber simgeleştirmekte” ve eklemeli, eylem temelli ve matematiksel bir dil olması sebebiyle bilim için tüm imkânlara sahip bir dildir (Doğrucan 2020:201-202.). Dolayısıyla bilimde elde edilen icat ve keşifler, medeniyet açısından yeterli olmamakla birlikte eksikliğini isimlendirme/ad koyma üzerinden tamamlamaktadır. Bu ise yine bizi medeniyet- dil ilişkisine götürmektedir (Öner 1999:310).

Bilim dili olarak uygun olmasına rağmen Türkçenin gelişmemesi sebepleri, Batı’da hızla gelişen bilim ve teknoloji, yine özellikle Batı dillerinden yapılan tercüme faaliyetleri (Sayılı 2018:85-86) ile bu dili kullananların tercüme faaliyetlerine karşı ilgisiz/kayıtsız kalmaları, gereken önemi vermemeleridir (Doğrucan 2020:137). Bu gidişat, zaten Arapça ve Farsça kelimelerle dolu olan dilimize yine, yeni Türkçe kelimeler türetmek yerine hâlihazırdaki kelimelerin alınmasıyla sonuçlanmış ve nihayetinde bugün dilimize birçok yabancı kelimenin girmesine sebep olmuştur. Çünkü ya gelişmelere karşılık gelebilecek kavramlar dilimizde bulunamamış ya yapılacak düzenleme yavaş yavaş değil de topluca yapılmaya çalışılmış -ki bu da kafa karışıklığını arttırmış ve vazgeçilmiştir- ya üzerinde hiç uğraşmak istenmemiş (Sayılı 2018:85-101) ya da Türkçe kelimeler evrensel anlamda değil kişisel anlamda kullanılmıştır. Mesela “namus” kelimesi, evrensel olarak “kanun” anlamı taşıırken, kişisel anlamda “cinsel sadakat” anlamında kullanılmıştır (Doğrucan 2020:138). Tüm bu sebeplere temel teşkil edecek olan asıl husus ise

Türkçenin, bilim, felsefe, sanat gibi alanlarda yetkin ve yeterli olmayışına karar veren kitlenin, aslında bilimsel bir dayanağının ve akademik bir çalışmasının olmayışdır (Doğruca 2020:141).

Kelime tasfiyesi denen çalışma ile dilimize, Türklerin asla kabul edemeyecekleri oldukça uyduruk kelimeler getirilmiştir. Burada amaç, Türkçeyi Arapçadan temizlemek adı altında, Batı kökenli kelimeleri ekleyerek (Gündoğan 2010:8; Arkun 2017:38) bu dilin zenginliğini yok etmek ve Türkçeyi sınırlı bir dil hâline getirmektir (Şeker 2001:391; Gündoğan 2010:9). Mesela; “lokanta” kelimesi yerine “otlangaç” kelimesinin getirilmesi gibi... Daha sonra bu kelime yerini Batı kökenli olan “restoran” kelimesine bırakmıştır (Arkun 2017:38.).

Böylece güzel Türkçemiz, iyice kullanılamaz hâle getirilerek düşünce geleneğimiz ve en nihayetinde de felsefe geleneğimiz dar sınırlar içine hapsedilmiştir (Gürsoy 2013:59-60). Dolayısıyla, bugün bilimsel başarılarla kazanılan uluslararası söz hakkımızı, kendi elimizin tersiyle itmiş bulunmaktayız.

Bu doğrultuda Türkçenin sorunlarından ‘eğitim’i de ele almak gereği doğmuştur. Çünkü yukarıda değindiğimiz hususlar, temelinde eğitimi barındırmaktadır. Zira bilinçli ve şuurlu bir nesil ancak eğitimle kazanılmaktadır.

2.2. Eğitim Dili Olarak Türkçe

Baltacıoğlu’na göre dil, yalnızca alfabeden ibaret değildir. Konuşulan dil aynı zamanda bir mana bütünlüğü de taşımaktadır. Çünkü dil; aynı zamanda zihniyet, zeka ve ruhun bütünlüğünü ifade etmektedir. Dolayısıyla dil, bir gelenek de demektir. (Baltacıoğlu 1943:55-56).

Yabancı dille verilen eğitimin daha kaliteli eğitim olduğu yanılgısı, yabancı dille eğitime olan ilginin artmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda zeki öğrencilerin tercih ettiği bu okullar, ülkede en başarılı okul konumuna yükselmiştir. Oysa, bu okulların başarısının altında yatan asıl sebepler araştırılmamıştır. Dolayısıyla, yabancı dil bilme konusunda amaç ve araç birbirine karışmıştır (Türk 2012:37). Bunun sonucu olarak da Batı kaynaklı kelimelerin kullanımı günlük konuşmalara yansımakta bu durum ise “medeniyet hüneri” algısı oluşturmaktadır (Baltacıoğlu 1943:170). Bu noktada ise millî eğitim konusu oldukça önem arz etmektedir.

Tarihini bilen, vatan sevgisi kazanmış ve yaşama gayesini, milletinin huzuruna ve hizmetine adanmış nesiller yetiştirebilmek ve kültür ve medeniyetimizin değerlerini bu nesiller sayesinde yüzyıllar ötesine taşıyabilmek, aynı zamanda kendinden taviz vermeden yeniliklere açık ve kendini daima geliştiren ve müspet anlamda, tarihe bastığı mührün kalıcı olmasını sağlayabilen kuşakları var kılp devamını sağlayabilmek, “millî” eğitimin yegâne amacıdır (Temizyürek 2001:404-405).

Gökalp da bu bağlamda millî eğitimin amacının, ‘millet’i oluşturan, şahsiyet sahibi, örnek fertler yetiştirmek olduğunu vurgulamaktadır (Gökalp 2016:29-30). İşte; tüm bu başarılar, millî bir dil ile kazanılmaktadır. Dolayısıyla, nesiller arasındaki bu bağ da ana dil ile mümkün kılınmaktadır. Çünkü millî bilinç, millî şuur ve millî hafıza, ancak ana dil ile oluşmaktadır (Temizyürek 2001:404-405).

Baltacıoğlu da Gökalp ile aynı görüşü paylaşmaktadır. Baltacıoğlu’na göre de eğitimin amacı; çocuğa, milletinin dinî, ahlaki, felsefi vs. değerlerini öğretmek çocukta millî bir bilinç ve millî bir vicdan oluşturmaktır. Kısacası eğitim, çocuğa uluslararası olmayan, millete has özellikleri olan kültürü öğretmelidir. Dolayısıyla “eğitim, yalnız ve ancak millî olabilir” (Baltacıoğlu 1943:170-171). Buradan anlaşılacağı üzere, genç kuşaklar anadilleri ve bu dilin birikimi sayesinde kişiliklerini inşa edebilmekte ve bu sayede medeniyetlerinin bir öznesi olabilmektedirler. O hâlde eğitimin anadil üzerinden verilmesi elzemdir.

Anadil, gelişen bilim ve teknolojiye ayak uydurabilmeli ve bu gelişmeleri genç kuşaklara kendi dili üzerinden açıklayabilmelidir. “Dil bilincinin gelişmesi ve yetkinleşmesi” anadille yapılan eğitime bağlıdır. Bu bağlamda dilde meydana gelebilecek kavram boşluğunun olmamalıdır. Oysa bu iş yoğun ve detaylı bir çalışmayı icap etmektedir. Bu sebepten, bugün bazı kurumlarda çıkış yolu olarak eğitim, yabancı dille verilmektedir. Bu durum ise kültür olarak dışa bağımlılığı gerekli kılmaktadır (Sayılı 2018:216-227). Burada belirtmek gerekir ki, yabancı dil bilgisi bir gerekliliktir ancak yabancı dille eğitim bir gereklilik değildir.

Görüldüğü üzere; dilin gelişmesinin önündeki bir diğer engel de yabancı dil öğrenimi değil yabancı dille eğitim/öğretimdir. Bu noktayı özellikle vurgulama gereği duymamızdaki sebep, bu durumların birbirine karıştırılmasındandır. Zira gözden kaçırılan husus, yabancı dil öğreniminin birey ve toplumu geliştirdiği, yabancı dille öğrenimin ise yalnızca sömürge toplumlarında yapıldığı ve birey ve toplumu köleleştirdiğidir (Öner 1999:293-297; Temizyürek 2001:405-406; Gündoğan 2010:11). Kaldı ki, insan, kendi dili ile düşünür ve üretir, bakış açısı kendi dili üzerinden genişler. Yabancı dille yapılan felsefe, bilim ve tefekkür gibi her türlü faaliyet, nesilleri bilinçli, sorgulayıcı, sistemli ve üretken bir nesil değil aksine “nakilci” kuşaklar hâline getirecektir (Öner 1999:308-319).

O hâlde; Türkçenin medeniyet dili olmasının önündeki engeller şöyle sıralanmaktadır: En başta ana dilin anlam ve değerini kavrayamamak, dolayısıyla ana dilini aşağı görme, yeni Türkçe kelimeler üretememek, üretilen kelimenin anlamsız/çağrışımsız oluşu, Türkçe hakkında verilen hükümlerin bilimsel-akademik bir dayanağının olmayışı, yabancı kelimeleri olduğu gibi aktarmak, yabancı dille yapılan eğitime olan hayranlık.

Bu açıklamalarla birlikte Türkçe'nin kendine has bir kültür dili olması, diğer kültürlerden etkilenerek Arapça ve Farsça kelimeler edinmiş olsa bile hâlâ kendi aslını koruması ve bugün dahi dünyanın yüzde beşi tarafından aktif olarak konuşuluyor olması açısından Türkçenin zaten bir medeniyet dili olduğunu savunanlar da mevcuttur (Doğrucan 2020:200-201).

Görüldüğü üzere; dil, felsefe, bilim ve medeniyet arasında kuvvetli bir bağ vardır. Ancak bu bağın temelini; birey ve topluma şahsiyet kazandıran ‘dil’ oluşturmaktadır. Zira bizlere kim olduğumuzu hatırlatan, dildir. Medeniyetlerin ilerleme kaydetmesi de diline verdiği değer ile doğru orantılıdır.

SONUÇ

Dil, özelde insanın genelde ait olduğu toplumun ana karakteridir. İçerisinde ait olduğu toplum ve medeniyetten birçok ipucu ve sırlar barındırmaktadır. Değerler ve inançlar dil ile açığa çıkararak kendine vücut bulmaktadır. Medeniyetler, asırlar boyu ayakta kalmasını, nesiller arasında dil ile kurduğu sağlam bağlara borçludur.

Bu sebepten, emperyalist güçler, yıkmak istedikleri medeniyetin toplumlarının öncelikle diline ve kütüphanelerine saldırmakta ve yok etmektedirler. Bulduğumuz çağda yaşanan İngilizce hayranlığı, kütüphanelerin yakılıp yıkılmasına yakın bir felaketi de beraberinde getirerek Türkçeyi ötelemektedir. Bunda elbette devletimizin kimi kurumlarının da katkıları vardır. Dikkat edildiğinde etrafımızın ‘İngilizce eğitim, yabancı dille eğitim diploması, uluslararası kariyer, vs.’ şeklinde sarıldığı görülecektir. Dolayısıyla aileler, dayatma olmasa da çocuklarının buralarda daha iyi eğitim alacağı inancıyla bu kurum ve kuruluşları tercih etmektedir.

Medeniyet için birçok disiplinin varlığı ve gelişmişliğinden bahsetmiştik. Ancak ne olursa olsun bize göre bir devletin de bir medeniyetin de geleceği “aile” ile inşa edilmektedir. Çünkü insan, ana dilini ve ilk eğitimini ailesinden öğrenmektedir. Dolayısıyla ilk kimlik terbiyesini de aileden almaktadır. Kimliğini bilmeyen, tarihinden, köklerinden habersiz bir toplum, yeryüzünden

silinmeye mahkûm bir toplumdur.

Tüm bu söylediklerimizi Türkçe çatısı altında toplarsak: Türk milletinin dili Türkçedir. Fikirlerimizin kaynağı, kendi değerlerimizdir. O hâlde, medeniyetleri değerli kılan da kendi dilleridir. Öncelikle bunun farkına varmak gerekir. Biz kendi dilimizi kabullendiğimiz sürece Türk medeniyetinin varlığı da devam edecektir. Dolayısıyla bize düşen iş medeniyetimizi tüketmek değil aksine onu daha da yüceltmektir.

Sonuç olarak, medeniyet dili, medeniyeti oluşturan unsurlar tarafından kullanılan ve bu alanlarda özgün eserlerin verilebildiği dil demektir. Bu bağlamda köklü ve kadim bir dil olan Türkçe; öncelikle zengin kelime ve kavram içeriğine sahip olması, açıklama, tanımlama ve betimleme yapmadaki gücü, eklemeli yapısı, eylem temelli oluşu, matematiksel ve geometrik yapısı açısından nizami oluşu, her alana/disipline sunabildiği akıl yürütme ve çağrışım yapabilme özelliği ile farklı bakış açıları sunabilmesi ve sağlam kültürel alt yapıya sahip olup kendi varlığını asırlar boyunca koruyarak bugün dahi geniş coğrafyalarda bulunan akraba topluluklar tarafından –kısmen de olsa- anlaşılabilir olması sebepleriyle medeniyet dili olan belli başlı dillerdendir.

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci Yazar %100
Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.
Çalışmada finansal destek alınmamıştır.
Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

- AKARSU, B. (1998). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- ARKUN, K. (2017). *Dünyaya Nizam Veren Biz Türklerde Türk Kimliği ve Türkçe*. İstanbul: Efsus Yayınları.
- BALTACIOĞLU, İ. H. (1943). *Türke Doğru*. İstanbul: Yeni Adam.
- BAYRAKTAR, L. (2014). *Felsefe İle*. Ankara: Aktif Düşünce Yayınları.
- BAYRAKTAR, L. (2016). *Medeniyet ve Felsefe*. Ankara: Aktif Düşünce Yayınları.
- BAYRAKTAR, L. (2018). *Türk Felsefesi*. (Editör: Levent Bayraktar). Eskişehir: Kırmızılar Yayıncılık.
- CEVİZCİ, A. (2005). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- DOĞRUCAN, M. F. (2020). *Medeniyet Dili Olarak Türkçe- Dilci Felsefe İle Başlangıç ve Yöntem Arayışı*. Ankara: Altınordu Yayınları.
- GÖKALP, Z. (2016). *Türk Terbiyesi*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- GÜNDOĞAN, A. O. (2010). *Bilim Dili Olarak Türkçe*. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, cilt:0, sayı: 8, s. 7-12.
- GÜRİSOY, K. (2013). *Birleyerek Oluşmak*. Ankara: Aktif Düşünce Yayınları.
- GÜRİSOY, K. (2018). *Türk Felsefesinin İmkamı Üzerine*. Türk Felsefesi (içinde), (Editör: Levent Bayraktar). Eskişehir: Kırmızılar Yayıncılık.
- ÖNER, N. (1999). *Felsefe Yolunda Düşünceler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÖZTUNA, Y. (1999). *Türk Tarihinden Yapraklar*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- POYRAZ, H. (2001). Türkçeden Geçen Felsefe. *Türk Yurdu- Türkçeye Saygı Özel Sayısı*, c.21, sayı: 162-163, s. 366-373.
- SAYILI, A. (2018). *Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı Külliyyatı 5: Bilim ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- ŞEKER, M. (2001). Türkçe, İslam –Türk Medeniyetinin Ortak Dili Olmaya Devam Etmelidir. *Türk Yurdu- Türkçeye Saygı Özel Sayısı*, c.21, sayı: 162-163, s. 390-391.
- TEMİZYÜREK, F. (2001). Yabancı Dille Eğitimin Sakıncaları Üzerine. *Türk Yurdu- Türkçeye Saygı Özel Sayısı*, c.21, sayı: 162-163, s. 404-406.
- TİMUÇİN, A. (2004). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Bulut Yayınları.
- TÜRK, V. (2012). Yabancı Dille Öğretim. *Türk Yurdu*, c. 32, sayı: 302, s. 35-38.
- TÜRKER KÜYEL, M. (1994). *Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*, içinde: İleri Dil ve Dil Transferi Üzerine Ön Düşünceler. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 97-180.
- YÜCE, S. (2001). Millî iKimliğimiz ve Türkçe. *Türk Yurdu- Türkçeye Saygı Özel Sayısı*, c.21, sayı: 162-163, s.460-461.

HAKAS VE KIRGIZ ADI ÜZERİNE*

About Khakas and the Kyrgyz Name

Emine GÜVEN¹

ÖZET

Sibirya, binlerce yıl boyunca pek çok Türk kavmine ev sahipliği yapmıştır. Sibirya'nın güneyinde yer alan Türk halklarından olan Hakas ve Kırgız Türkleri, zengin ve köklü kültürleriyle bu coğrafyanın en eski sahiplerindendir. Hakas ve Kırgızların dili, uzun yıllar sözlü kültür dairesinde gelişim göstermiş, çağdaş manada ilk örneklerini XX. yüzyılda vermiştir. Hakasça ve Kırgızca ile ilgili ilk araştırmalar ise Ruslar ve Batılılar tarafından 18. yüzyıldan itibaren yapılmaya başlanmıştır. Özellikle Rusların bölgeyi ele geçirmek için yaptıkları çalışmalar bölge yerel halklarının dil ve kültürlerini de kapsaması bakımından Hakaslar ve Kırgızlar için bir milat olarak kabul edilebilir. Hakas ve Kırgız adının etimolojisi hakkında efsanevi ve ilmi pek çok görüş vardır. Fakat biz bu konuya tarihsel gerçekliklerle örtüşen dilsel hususları Hakas ve Kırgız ilgisi noktasında ele alacağız. Etimolojisine kısaca değinirsek Kırgız adı, 'kırk' sayısına 'ız' çoğul eki getirilerek; 'kırk' ve 'cüz' yani 'kırkyüz' biçiminde; 'kırkyoz' (kırk uruu) sözünden; Eski Türkçede yaşayan 'kırkır' veya 'kırker' kelimelerinden; 'kır-gız', 'kara el', 'kara çaçtu el' adlarının birleşmesinden; Kırk genç kızın soyundan gelen; eski Türklerde 'kır-gu-kırğ (kızıl)'e; 'kırğın'>'kırğıt'>'kırğız' vb. şekillerde oluşmuştur. Hakas adı ise Hakas Türkleri tarafından ilk kez yerli halk tarafından 1917 yılında "Xakac" "Xakas" şeklinde kabul edilmiştir. Çalışmada, günümüzde iki ayrı Türk grubu olarak karşımıza çıkan Hakas ve Kırgızların tarihi süreçte nasıl adlandırıldığına yer verilecektir. Terimler art ve eş zamanlı olarak ele alınarak Hakas ve Kırgız terimlerinin birbiri yerine kullanılıp kullanılmadığı hususu incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Hakas adı, Kırgız adı, Kökeni.

ABSTRACT

Siberia has been home to many Turkish tribes for thousands of years. Khakas and Kyrgyz Turkish are among the Turkic peoples located in the south of Siberia. They are one of the oldest owners of this geography with their rich and deep-rooted culture. The language of Khakas and Kyrgyz has developed in oral culture for many years. Their first works in the contemporary sense were given in the 20th century. The first researches about Khakas and Kyrgyz were started by the Russians and Westerners from the 18th century. In particular, the efforts of the Russians to take over the region can be accepted as a milestone for the Khakas and and Kyrgyz as the region includes the culture and language of the this people. There are many legendary and scientific views about the etymology of the name Khakas and Kyrgyz. However, we will discuss this issue with the linguistic issues that coincide with the historical realities at the point of relevance to Khakas and Kyrgyz. If we briefly touch on the etymology of the Kyrgyz name, adding the plural suffix of "kırk" to the number "ız"; 'kırk' and 'cüz' ie 'kırkyüz' format; from the word "kırkyoz" (kırk uruu) "From the words 'kırkır' or 'kırker' living in Old Turkish; from the combination of 'kara-gız', 'kara el', 'kara çaçtu el' names; the descendants of forty young girls; for the Old Turks to 'kır-gu-kırğ (kızıl)'; 'kırğın'>'kırğıt'>'kırğız' formed in shapes. In this study, how the Khakas and Kyrgyz were named in the historical process will be included. Whether the terms Khakas and Kyrgyz are used interchangeably will be examined. The terms will be studied diachronically and simultaneously.

Keywords: Khakas ethnonym, Kyrgyz ethnonym, Origin.

1. ORCID: 0000-0002-7889-2489

1. Araştırma Görevlisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, emine.guven@hbv.edu.tr

*GÜVEN, E. (2021). "Hakas ve Kırgız Adı Üzerine", *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 23, s. 344-355.
Makale Geliş Tarihi: 24/01/2021 Kabul Tarihi: 04/05/2021

EXTENDED ABSTRACT

Siberia has hosted many Turkish peoples for thousands of years. The Khakas and Kyrgyz Turks, who are the Turkic peoples located in the south of Siberia, have rich and deep-rooted cultures. It is also one of the oldest owners of this geography. The Russian conquest of Siberia began in the 16th century. In the 16th century, the Russians started to capture the vast Siberian lands up to the Pacific Ocean, first by incorporating Kazan and then the Sibir Khanate. The region covers a very wide geographical area. It contains many ethnic elements, large and small. For this reason, the region has become a center of attraction for Russians. For this reason, they implemented many policies towards the region, first of all to capture the region and then to continue the Russian presence here. Settlement policy and language policy are important areas. With the Russians having completely dominated Siberia by the 19th century, the peoples of the region now remained under Russian rule. One of these peoples was Khakas Turks. Today, Khakas, who still maintain their existence autonomously in the Russian Federation, have been subjected to intense assimilation in cultural and political terms due to their minority in the region, and they continue to be. Today, the history of the Kyrgyz living in Central Asia and Kyrgyzstan has been in the same direction with the history of Khakas. They were affected by the policies implemented by the Russians in the Soviet period, just like the Khakas, and went through a similar process. The language of Khakas and Kyrgyz has developed verbally for many years. It produced its first products in the 20th century. The first researches on Khakas and Kyrgyz started to be done by Russians and Westerners since the 18th century. Especially the work done by the Russians to seize the region can be regarded as a milestone for the Khakas and the Kyrgyz in terms of including the language and cultures of the local people. In the first records about Turks, we find the oldest documents from Chinese sources. It is seen that the Kyrgyz, as a Turkish tribe, are mentioned many times in the mentioned records. It is dated to the period before Christ. Again, in the records dated to similar years, the name Khakas is also mentioned as a Turkish tribe. We can divide the terms that are thought to express the names Khakas and Kyrgyz recorded in ancient Chinese sources into two groups. The first group is the transcripts of Hyagas, Hagas, Syatszyası, Hegesi, Tsztszyası, Hyahya, Hehe. The other group is Gyanhun (Tszyangun) Tsilitsisi (girgis), Helitszi (Hergis or Hiris) Tsiergaysi (Kirgais) and Kiertszis. Today, Kyrgyz and Khakas appear as two separate Turkish groups. In the study, it will be examined whether the Khakas and Kyrgyz express the same length in the historical process. It will also include how it was named in the historical process. Old and new usage of the name Khakas and Kyrgyz will be examined. Whether the terms Khakas and Kyrgyz are used interchangeably will be discussed.

GİRİŞ

Geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türklerin tarih sayfalarındaki durumunu komşuları, karşılaştıkları devletler, siyasi oluşumlar belirlemiştir. Türk boylarından olan Hakas ve Kırgızların tarihi kayıtlardaki durumu da bu şekildedir. Oldukça geniş olan Sibiry coğrafyasını yorumlayan/değerlendiren tarihçiler, seyyahlar kendi dönemlerindeki Türklerin siyasi oluşumlarını kaydetmişlerdir. Günümüzde bağımsız devletler, farklı boylar şeklinde karşımıza çıkan Türk boylarının bahsi geçen dönemlerde çok yakın yerleşkelerde (örneğin, ırmağın bir yakasında Hakaslar, diğer yakasında Tuvalar gibi) yaşamalarından dolayı Türk gruplarının özellikleri araştırmacılarca hep iç içe verilmiştir. Yani bir boy değerlendirilirken diğer boylara da sık sık yer verilmesi ya da bir boya ait mevcut bir geleneği, bir durumu aktarırken diğer bir boya aitmiş gibi gösterilmesi bahsi geçen döneme ait veri eksikliğinden kaynaklandığı gibi bu durum, aynı zamanda geçmişte Türk boylarının iç içe geçmiş bir şekilde yaşadıklarının da göstergesidir. Çalışmada, bu husus dikkate alınarak Hakaslar anlatılırken eski Kırgızlara değinilip, sıkça günümüz Kırgızlarına atıf yapılarak tarihî süreçteki Hakas ve Kırgız adlandırmalarıyla ne şekilde karşılaşıldığına yer verilecektir.

Günümüzde Türkiye Türkçesinde “Hakas”¹ biçiminde kaydedilen sözcük Hakas Türkçesinde “Xakac” “Xakas” şeklindedir. Sözcüğün Türkiye Türkçesi transkripti: /x/’in /h/ ‘den ziyade /x/ şeklinde yani dil arkası, sızıcı “gırtlaksı h”² biçiminde olmalıdır.

Hakasların, ayrı/bağımsız bir millet olarak bugünkü adlarıyla var olmaları yüz yıllık bir süreçtir. Önceki dönemleri genel Türk tarihiyle ve özellikle Kırgızlarla ilişkilendirilerek değerlendirilir. Hakaslar, XX. yüzyıla kadar özel manada, günümüzde Hakas’ı oluşturan Sagay, Kaçın, Beltir, Kızıl, Koybal gibi boy adlarıyla, genel adlandırmada ise tüm Türk grupları için kullanılan Tadar terimi ile anılmaktaydı. “Hakas adı, Hakas Türkleri tarafından ilk kez yerli halkın öz adlandırılışı olarak 1917 yılının temmuz ayında Çarkovski köyünde düzenlenen yerli nüfusun II. kurultayında millî hareketin o zamanki önderi Stepan Dmitriyeviç Maynagaşev tarafından sunulan öneri üzerine kabul edilmiştir.” (Davletov 2006:131).

Hakaslara ait ilk bilgiler Türk kaynaklarından değil, Çin kaynaklarından elde edilmektedir. Bunlar Çinlilere ait hiyerogliflerdir ve günümüzde Eski Çince olarak adlandırılırlar. Tan devrinden itibaren 18. yüzyıla kadar yazılmış pek çok kaynakta, bu hiyerogliflerin okuma denemeleri yapılmış ve okumalar sonucu *Hakas*, *Hyagas*, *Hagas*, *Syatzsyası*, *Syagesı*, *Hegesı ya da Tszetszyası*, *Syatszyası*, *Hehe*, *Hayakya* (*syage*), *syatszyası* (Kızlasov 1969: 6) şekillerinde transkribe edilen bir Türk boyunun varlığı ortaya konmuştur.

Kızlasov, hiyerogliflerin ilk okumalarının çok önemli olduğunu belirtip, benzer düşüncede olan bilim insanlarının görüşlerine yer verir.³ Küner, Hakas sözünün eski okuma denemelerini yeni okumalara tercih edip, *syatszyası* için *sya*, yaygın olarak kullanılan *xa*, *tszya-ka* ve *si*, *s* şeklinde transkripsiyonunu *Hakas* teriminin en çağdaş okuması olarak nitelendirir (Küner 1961:25). Şott, Güney Çin diyalekti yardımıyla *Ha-ka-sze* okumasını doğrulamıştır (Schott 1865: 437-473). Şott’un çalışmasından 40 yıl önce Klaprot, dönemin çağdaş Sinologlarının *Hakas* terimini yanlış okuduğunu belirtir. *Hakas*, *ha-kia-szu* şeklinde yanlış okunmuştur (Klaproth 1823:9). Bilindiği üzere “Hakas, Eski Hakas İmparatorluğu, Hakas Devleti” gibi pek çok bilgi ilk olarak 19. ve 20. yüzyılda Çin kaynaklarında geçmektedir.

1 Güncel Türkçe Sözlük (09.04.2020). <https://sozluk.gov.tr/>

2 Sadece kelime başında bulunan Ortak Türkçe ötümsüz, sızıcı gırtlak ünsüzü /*h/’nin birincil olduğunu kabul eden Poppe, Rasanen, Doerfer gibi bilim adamlarının yanında ikincil olduğunu kabul eden Clauson, Şçerbak gibi bilim adamları da vardır. Detaylı Bilgi için bkz. Killi 2002:332.

3 Kızlasov, sonraki okumaların hatalı olduğunu, bu sebeple ilk okumalara bakılması gerektiğini belirtir. Bkz. Vzaimootnoşeniye Terminov “Hakas” i “Kırgız” v Pis’mennih İstoçnikah VI-XII Vekov, Uçeniye Zapiski, C. XIII. 1969.

Burada bir Türk boyu ve onun Türkçe isminden bahsedilmektedir. Fakat Hakas teriminin aslının Çince olduğunu iddia edenler de mevcuttur. Bunu Çinceye olan benzerlikten söylüyor olmalılar. Fakat bilinen tarihi gerçekler ışığında şunu söyleyebiliriz ki Çin tarihçileri Hakas terimini aslında doğru bir şekilde kullanmışlardır ama hiyerogliflerin okunmasında yerel okumalarda Çin transkripsiyonu kullandıkları için kayda geçirilirken sesler değişir (Karpov 1966). Yani hem eski Çin hiyerogliflerinin günümüz Çinceye aktarılmasında hem de Türkçe sözcüklerin Çince telaffuzlarının farklılığından kaynaklı konuyla ilgili birçok farklı değerlendirme yapılmaktadır.

Konu hakkında bilinen kaynaklar temelinde detaylı bilgi veren Günay Karaağaç, Abakan halkının Hakas adını almasının doğru bir karar olmadığını, hatta kötü bir seçim olduğunu ifade eder. Papaz Iakin⁴'in (Biçurin)⁴ eserlerine dayandırdığı biçimi: “Çin kayıtlarında Han-Şu’ya ait Ban-Gu’da bulunur. Çince **Go-K’un<kak-kuen< eski Çince *glik-kwen ve Gjan-K’un<kien-kuen< eski Çince kien-kuen**. T’an-Şu’da **Gja-Gu<eski Çince kiet-kuet, kiet-kwet.**” şeklindedir. Diğer bir kayıta **Ho-Gu<guet-kuet**. Daha açık şekil, **Ho-Gu-sz’<guet-hiet-sie** ve palatalizasyon neticesinde ön sıraya alarak **Sya-Gya-Sz’**. Ljao-Şi’de Hakasların adını şöyle buluruz: **Sya-Gya-Sz’<gat-kat-sie**. Çin transkripsiyonunda yer alan son iki tanesi, *Hakas, Haxas* adlarının yeniden yapılandırılmış biçimleridir. O dönemde ilk olarak bu şekilde okunmuş devamında farklı okuma örnekleri oluşmuştur. Bu iki biçim, eski Çince söyleyişi oldukça az aksettirmişlerdir. Daha çok 14. asrın devamındaki söyleyişi aktarır (Karaağaç 2017:399).

Burada dikkate alınması gereken iki husus ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki Hakas adının şekillenmesinde palatalizasyon durumudur. Bu durum, Çincenin kendi içindeki gelişimi sonucunda olduğu düşünülen bir kullanımdır. Yani kronolojik olarak günümüze en yakın şekil olan **Sya-Gya-Sz’** ön sıraya alma neticesinde (palatalizasyon) oluşmuştur. Bu sözcüğün eski Çincedeki kaydı **Ho-Gu-sz’<guet-hiet-sie** biçimindedir. Bir diğer dikkat çekici husus ise Hakas, Haxas şekillerinin Iakin⁴'in (Biçurin) notlarına dayandırılarak ortaya çıkmış olduğu düşüncesidir. İncelendiğinde tarihi kayıtlar bunu doğrular niteliktedir. Tarihi devirlere ait çok fazla veri olmadığı için kaynaklarda Iakin⁴'in bu adlandırmayı kullanmasının ardından bu kullanımın sıklaştığını görmekteyiz.

Bu durumda bahsedilen **Sya-Gya-Sz’** şekli ön sıraya alma neticesinde (palatalizasyon) oluşmuştur, bu sözcüğün eski Çincedeki kaydı **Ho-Gu-sz’<guet-hiet-sie** biçimindedir, denilebilir. Tarihte Hakasların/Hakas adının izini sürdüğümüzde Hakas Türklerine “Abakan”, “Yenisey” ve “Sibirya Türkleri veya Tatarları” denilmiş (Özkan 1997:1553; Gömeç 2006:302; Çavdar 2010:11; Şahin 2002:1258; Aktaş 2007:1) ve Hakas sözü Sovyet döneminin başında, Çarlık vergi sisteminde “Minusinsk Tatar” olarak geçen grubu nitelendirmek için belirlenmiş bir adlandırma olarak karşımıza çıkmıştır. Hakaslar kendilerini “tadar/tadalar” (Anderson 2002:200) olarak isimlendirmişlerdir.

“Tatar’lar (esk. Tata)⁵ veya Batı’da söylendiği gibi Tatar’lar Moğol kökenli bir halktır. olduğu, Tatar kelimesinin kullanılması Rusça’dan gelen bir alışkanlıktır” (Deny 2000:2). Fakat Ruslardan kalma bir söz olduğu düşüncesinin doğru olmadığını ifade eden araştırmacılar da mevcuttur. Batılı, Arap ve Fars tarihçilerinin *Hakas* teriminden bahsetmediğini, Orhun ve Uygur yazıtlarında da bu ismin geçmediğini belirten Malov, abidelerde *Kırgız* teriminden (6.yy) bahsedildiğini, (Malov 1951: 36) bu nedenle Kırgız ve Hakas terimleri arasında bir bağlantı olması gerektiği görüşündedir. Bir boy, bir anda tarih sahnesine çıkamayacağı için, Hakas tarihini de Kırgız tarihinden ayıramadığından bu düşüncede olan araştırmacı sayısı oldukça fazladır.

4 Sinolog, keşiş, rahip, Orta Asya uzamanı olan Iakin⁴'in (Biçurin) 1770 tarihinde doğmuştur. 1835-37 de Rusya’nın ilk Çince okulunu Kjahta’da kurmuştur. Çin ve Orta Asya’nın bilimsel çalışmalarını Rusça olarak yazan ilk kişidir. Detaylı bilgi için bkz. <https://whowaswho-indology.info/748/bicurin-iakin-f-hyacinth-originally-nikita-jakovlevic-b/>

5 “Çin tarihçileri ‘ta-ta’ terimiyle IX-X. yüzyıldaki Çin İmparatorluğu’nda büyük Çin seddinin kuzeyi ve kuzeybatısında yaşayan bütün göçebe boyları kastetmekteydiler.” N. F. Katanov, Tallap Alğan Pilig Toğıstarı. Ankara, 2000, s.218.

“Son dönemlerde yapılan araştırmalarda, Kırgız ve Hakasların aynı boy oldukları, aynı kökenden geldikleri görüşü ağırlık kazanmıştır” (Buran-Alkaya-Özeren 2014: 112). Bunun nedeni tıpkı Kırgız adı gibi Hakas adının da Çin kaynaklarına dayandırılıyor olmasıdır. Hakas sözü Çin kaynaklarındaki “Heges”, “Hagias” biçimlerinde geçtiği için Hakas aydınları bu sözü benimsemiş (Devlet 2002: 59; Saraç 2007: 26) ve bugünkü Hakaslar kendi devletleri kurulduğunda bu sözü kullanmışlardır. Bugünkü Hakaslar aynı zamanda Yenisey Kırgızlarının torunlarıdır (Gumilev 2011: 329) ve bunun bir göstergesi olarak Hakasların Kızıl, Kaçın ve Sagay boylarında Kırgız adı bir alt kol olarak devam etmektedir (Butanayev 2006: 83) gibi görüşlere sıkça rastlıyoruz.

“MÖ II. yüzyıla değin uzanan Hakasların adı, oluşum süreci itibariyle üç dönemde ele alınabilir. Hakasların Yenisey Kırgızları olarak anıldıkları ilk dönem ki bu sırasıyla Hun, Göktürk, Uygur ve Kırgız devleti içerisinde bulunulan devirdir. Diğeri Hooray Devleti (XIV-XVIII. yüzyıl) esnasındaki devirdir. Bu devirde Hakasların artık müstakil bir boy olarak ortaya çıkmaya başladığı dönemdir. Son dönem, Rus idaresindeki devirdir” (Deliömeroğlu 1996:53-54).

Hakasları Yenisey Kırgızları olarak isimlendirmenin yanlış olacağını düşünenlerin varsayımları da göz ardı edilemez. Orhun Abidelerinde bahsi geçen Kırgız veya Kırkızların, günümüz Güney Sibiryaya Türklerinin ataları olmadıkları için güney Sibiryaya’daki bugünkü Türklere verilen Hakas adının şaşkırtıcı ve yanlış olduğunu (Karaağaç 2017:400), bahsedilen QyrYyz’ın, Orhon-Yenisey’deki Qyrqyz, günümüz Güney Sibiryaya Türklerinin atası olmadığını, bu nedenle de Xaqas adının şimdiki Güney Sibiryaya Türkleri için yanlış olacağı (Menges 1963: 106) gibi görüşlere dayandırılarak, Türkoloji çevrelerince son dönemlerde Kırgız ve Hakasların ortak boy olduğunu tamamen reddeden görüşler de mevcuttur.

1. Hakas ve Kırgız Terimleri Arasındaki İlişki

Kırgız adının etimolojisi hakkında efsanevi ve ilmi pek çok görüş vardır. Fakat biz bu konuyu daha ziyade Hakaslarla ilgisi noktasında ele alacağız. Etimolojisine kısaca değinirsek Kırgız adı, ‘kırk’ sayısına ‘ız’ çoğul eki getirilerek; ‘kırk’ ve ‘cüz’ yani ‘kırkyüz’ biçiminde; ‘kırkyoz’ (kırk uruu) sözünden; Eski Türkçede yaşayan ‘kırkır’ veya ‘kırker’ kelimelerinden; ‘kır-a-gız’, ‘kara el’, ‘kara çaçtu el’ adlarının birleşmesinden; Kırk genç kızın soyundan gelen; eski Türklerde ‘kırqu-kırığ (kızıl)’e; ‘kırğın’>‘kırğit’>‘kırğız’ vb. şekillerde oluşmuştur (Karayev 2001:202; Cusupov 1993: 77; Çorotekin-Ömürbekov 2003:12; Bayat 2005:134; Roux 2005:134; Butanayev- Butanayeva 2007:2014). Bir diğerk görüş ise Kazak âlimi Margulan’ın Kırgız sözünün, Çin yıllıklarında geçen ‘ge-gun’ şeklinin Türkçe ‘kırkun’ olarak telaffuz edilmesiyle bu sözün, kır (step, bozkır) sözü ve kun (adam, kişi) sözünün birleşmesiyle Kırgız biçimini aldığı iddiasıdır (Karayev 2001:204). Bu görüş dikkat çekicidir. Kırgız ve Hakasların aynı boy oldukları, aynı kökenden geldikleri ve adlarının aslında aynı olduğu görüşünü savunanlara kaynaklık eden etimolojik bir çözümlemesidir.

Çinliler Kırgız ve Hakas adını aynı halk için mi kullandılar? Farklı devirde karşılaştıkları iki boyu karıştırdılar mı? Eski Çince kayıtlarda hem Kırgız adı hem Hakas adı yer alırken daha sonra neden sadece Kırgız adı kullanıldı?

Çinli tarihçiler Kırgız (Tsyangun) terimini Hakas terimi ile birlikte kullanmışlardır. Örneğin, Yu-yan tszatsu (VIII. yy), Karabalasagun Uygur anıtının Çince yüzünde (IX. yy) ve devamında Taypinhuan’yuytszi (X.yy) Sin’ Tanşu (XI. yy), daha sonra ise Tanşuheçao (XVIII. yy), Tsziçji tuntszyan’ (XIX yy) kaynaklarında özellikle de Karabalasagun yazıtının Çince metninin bulunduğu Sogd yazıtında «гяньгунь» (“gyan’gun”) terimi “Kırgız” terimine karşılık gelir (Kızlasov 1969: 8).

Hakas, Kırgız terimlerinin tarihi kullanımıyla ilgili Küner, Çinliler şüphesiz ki Hakas teriminin yanında Kırgız terimini de biliyorlardı. Bu terimi Han devrinde kendi dillerine (Çinceye) “гяньгунь- цзяньгунь

(gyan'gun'-tsyan'gun') şeklinde transkribe edildi. Sonrasında daha doğru olan transkripsiyonu sağlandı. Tsilitszısı (kirgis), tszilitszısı (giris), helntsznsı (hergis ya da hırgis), tsiergaysı (kirgays), kirtszisu vb. (Küner 1951:4).

2. Süregelen Bu Tartışmaların Sebebi Nedir?

Bu soruya Kızlasov, tarihi kaynaklardaki Kırgız ve Hakas terimini açıkladığı çalışmasında şu şekilde cevap verir: “Tarihi kaynaklarda Hakas, Gangunların eski devletidir ve Gangun kabilesi Dinlin ile karıştıktan sonra kuzey barbarları kendi dilleri için yanlışlıkla “Hakas” terimini kullandılar. Anlaşıldığı üzere Hakas devleti Tan döneminde, Gangunların Han’ dönemindeki eski devleti ile aynı yerde bulunmaktaydı. “Hakas”, Gangun (Kırgız) ile özdeş olmayan yerel bir terimdir, çünkü bu eyalette farklı kabilelerden insanlar, yani yerel Dinlin kabileleriyle karıştıktan sonraki Gangunlar yaşamaktaydı. Çinlilerin VI-VII. yüzyıllarda kaydettiği “Hakas”ın “yabancı” kelimesi bazı araştırmacıların iddia ettiği gibi Çince Gangun olarak belirtilen Türkçe “Kırgız” olan kelimenin transkripti olmadığı açıktır (Kızlasov 1969:8).

Yukarıda verilen görüşlerin tarihi kaynaklarına göz atarsak Kırgızlar, Hunların içinde yaşayan ve adına ‘Chien-kun’ (Gyan-gun) denilen, (Kırgız kaynaklarında ‘Ge-gun’, diğer Türk kaynaklarda ‘Ki-ku ya da ‘Kien-ku’ veya ‘Tszyan-gun’) denilen kavimdir. Yuvaçev’e göre, Tarihî kayıtlara bakıldığında Chien-kunların (Gyan-gun) yerleşim yeri, o zamanlar Sayan Kırka (Kögmen) dağının güneyinde, günümüzde Kuzeybatı Moğolistan’dadır Hakas-Minusin bölgesinde önceden Tagar⁶ kabilesi yaşamaktaydı. I. yüzyılda ise burada Tagarların yerini alan bir Dinlin kabilesi mevcuttu. I. yüzyılın başlarında, Hunlar Hakas-Minusin’i aldıklarında Dinlin kavmi ile karşılaştılar. Hunların 150 yıl süren hâkimiyetleri esnasında Hakas-Minusin memleketinde ‘Gyan-gunlar’ peydah olur. Bu sırada Dinlinlerle (Ting Ling) ve ‘Chien-kun’ (Gyan-gunlar) birbirine karıştı (Çeribaş 2010:19). Biz tarihi kayıtlara göre biliyoruz ki ‘Gyan-gunlar’ Kırgızları ifade etmek için kullanılıyordu. Yani Kırgızlarla yerli kabilelerin karışmış olduğu ifade edilir. Sadece Hun devrinde değil sonraki yüzyıllarda da birçok kabileyle karıştığı, sonradan Türkleşen gruplardan olduğu sıkça belirtilir.

Kırgız adının Çin yıllıklarında birçok farklı şekilleri bulunmaktadır. Kırgız adı genel olarak Han Yıllıklarında, Chien-kun (Gyan-gun), Tan Yıllıklarında, “Syatszyası”, Yuan Yıllıklarında ise “Tszilitsziyası” olarak geçer (Hudyakov 2004:75).

3. Kırgız ve Hakas Adının Çin Kaynaklardaki Yoğun Kullanımına Baktığımızda

Hakas için Gjan-K’un<kien-kuen< eski Çince kien-kuen, Tszetszyası; **Kırgız için** gyan'gun'-tsyan'gun', Tsilitszısı, Tszilitszısı terimlerinin kullanıldığını görmekteyiz. Çinin tarihi kaynaklarında Hakas ve Kırgız'ın izini süren araştırmacılar görüldüğü üzere çok farklı adlandırmalarla karşılaşmışlardır. Bunun ilk nedeni Çince ile Türkçenin farklı dil ailelerine ait olmasıdır. Dil yapılarının farklılığı Türkçe sözcüklerin izini sürmeyi zorlaştırır. (Örneğin, Çince ‘r’ sesi yoktur.). İki dil arasındaki farklılıklar Türkçe kelimeleri Çince bulmayı zorlaştırmaktadır. Bir diğer husus ise eski Çince hiyerogliflerin farklı seslere dayalı olmasındandır. Bir şekil birden fazla harfe karşılık gelebilmektedir. Bu metinleri çözümleyen günümüz araştırmacıları hem Çince olmayan sesler nasıl kaydedildi hem de bir şeklin birden fazla harfi ifade etmesi zorluğuyla karşılaşmakta, bu nedenle de tek bir okuma yapılamamaktadır.

Modern Çince ve Eski Çince arasındaki farklılıklar da buna ilave edilebilir. Ayrıca, Gjan-K’un, gyan'gun'-tsyan'gun'; Tszetszyası, Tsilitszısı, Tszilitszısı terimlerinin hem Hakas hem de Kırgızları

6 MÖ 7. Yüzyılda Hakas-Minusinsk Bölgesinde, ormanlık ve bozkır kısmında, yerleşik hayat biçimi sürdüren ve tarım işleriyle uğraşan Tagar kültürü ortaya çıkmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Kızlasov 1993:29.

ifade etmesinin yanında Çin kaynaklarında Kırgızlar için “Tsya’gun’, Hyagas, Hagas, Syatsı, Hegası, Hehe, Hyekya, Heletsı, Tsiergaysı ve Kiertszis” terimi kullanılmıştır, diyen araştırmacılar da mevcuttur.⁷

Kırgız ve Hakas adını farklı şekillerde Çin kaynaklarında bulduğumuzu belirttik. Kırgız adının “Kırgız” şeklini ise ilk olarak Göktürk yazıtlarında görürüz. Yani 725 yılına tarihlenen Tonyukuk, 732 yılına tarihlenen Köl Tigin ve 735’e tarihlenen Bilge Kağan (Akar 2005:80) yazıtlarına kadar ‘Kırgız’ şekli mevcut değildir. Sonraki dönemlere baktığımızda Divanu Lûgati’t-Türk’te Kaşgarlı Mahmut, Kırgız adının Türklerden bir boy olarak geçtiğini (Kırkız şekliyle) belirtir (Dıykanbayeva 2009:1; Ercilasun-Akkoyunlu 2018:714). 1072-1074 yıllarına tarihlenen Divan dışında bu ad Greklerde, ‘Herkis’, Arap ve Fars dillerinde, ‘Kırkız’, ‘Hırhır’ olarak kullanılır. Kırgız adı, Miratü’l Kâinat adlı eserde ‘Kır-ı gız’ şeklinde Arap harfleriyle yazıya geçirilmiştir. Gumboldt’un verdiği bilgilere göre MS. VI. yüzyılda Avrupa’da bu ad Menandar’ın eserinde ‘Herkis’ olarak transkripte edilir (Kalkan 2006:39).

Buraya kadar Kırgız adının ilk olarak kullanıldığı durumlardan bahsettik. Şimdi çeşitli araştırmacıların görüşlerine ve tarihi kayıtlara yer vererek bahsi geçen Kırgız ve Hakas terimlerinin tarihte aynı anlama gelip gelmediğini anlamaya çalışacağız. Bu iki terim, Çin kaynaklarından sonra hangi şekillerde karşımıza çıkıyor? Bu sorunun yanıtını, tarihi kayıtlarla desteklemeye çalışacağız.

Kononov, bu konuyla ilgili olarak “kırız” sözünün “kızıl” anlamına gelmediğini savunmuştur. “Kırızın-Kırat-Kırız”, bu üç sözün ortak kökleri “kır-kızıl”dır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Çin kaynaklarında olan Hagas, Hyagas (eski Kırgızlar) yurdunun sahibi “ boyları uzun, saçları sarı, kızıl benizli ve gök gözlü” kimselerdir (Kononov 1970:17,20).

Putapova’ya göre Hakas terimi Çin kaynaklarında Kırgızları ifade etmek için kullanılan bir terimden çok daha geniş bir mana ifade ediyordu. Eski Hakas devletindeki (Kırgızlar da dâhil) birçok kabileyi kapsıyordu (Potapova, 1954:7).

Antik/eski Hakas kabilelerini yöneten çeşitli rütbeler vardır. Bu (Yaşlılar, Hanlar ve Kağanlar) gruplar Kırgızlardan oluşmaktaydı. Kırgızlar tıpkı 17 ve 19. yüzyılda Hakas ve Tuvalar arasında olduğu gibi Eski Hakas krallığında da ön planda olan grup idi (Bahruşin 1955: 176-190).

Bu yorumlardan şunu anlıyoruz ki, (Kızlasov, Konanov, Bahruşin gibi araştırmacıların belirttiği üzere) Kırgız, dönem itibariyle tüm ülkeyi ya da tüm halkı temsil eden bir ad olarak değil, o dönemde yani Hakasların iktidarda olduğu ve üst kimlik olarak Hakas’ın kullanıldığı bir devirde, Hakaslar arasındaki lider, baskın bir grubu temsil etmekteydi. Bu fikirden hareketle araştırmacılar çeşitli bulguları bu düşünceye kanıt olarak göstermişlerdir. Örneğin Kızlasov, bu fikri destekleyen şey sayısal verilerdir. Kültigin Anıtını bir kanıt olarak veren Malov: “Orhunlar ile Kırgızların savaşını açıklarken, “Birkaç/çok az Kırgız halkını düzene koyduk.” (Malov 1951: 39), aktarımını örnek olarak kullanmıştır (Kızlasov 1969: 8). Bizim bu aktarıma itirazımız Malov’un Orhun yazıtları aktarımını kaynak gösterenlere, en başta da Kızlasov’a yönelik olacaktır. Burada bahsi geçen “az Kırgız halkı” yerine “Az, Kırgız halkı” kullanımının daha doğru olduğudur. Azlarla Kırgızların aynı boyun birer üyesi olduğunu “Az, Kırgız halkını tanzim ettik.” (Ergin 2011: 41) ; “Az” sözcüğünün bir boy adı olduğunun göstergesi olarak abidelerde geçen “Az Bodun” (Kalkan 2006: 35-49) ; “..Az bodunug...” (Ercilasun 2016: 532) kullanımları destekler.

Kırgız terimi bahsi geçen dönemde genel bir isim değil de yalnız Hakas devleti içindeki ‘küçük bir grubu’ ifade etmek için kullanılan bir terim olabilir ama bunun dayanaklarından biri Malov’un Göktürk

⁷ Manas Ansiklopediya, C. I Bışkek, 1995. s.371.

Yazıtları okuması değildir. Çünkü sonraki okumalardan anlıyoruz ki bu kısım hatalıdır. Nüfusları çok dilli olan boylardaki baskın olan bir grup olduğu için Orhun Türkleri, Uygurlar ve Batılı kaynaklar tüm kabileye yanlışlıkla Kırgız demişlerdir. İşte Eski/antik Hakas devletinin bu durumu nedeniyle bazı modern tarihçiler de “Kırgız devleti” adlandırmalarında bulunuyorlar. Fakat bu, çok yanlış bir bakış açısı, çünkü Kırgızlar nüfus olarak devletin büyük bir çoğunluğunu bile oluşturuyorlardı (Kızlasov 1969:10). Malov’a dayandırılan delilleri saymazsak Hakas, o dönemdeki devletin adı ise ve sonrasında baskın, lider boy adıyla karıştırılıp yerini Kırgız terimine bıraktı ise çeşitli zamanlarda ve tarihi devirlerde neden unutulmadı sorusunu sorabiliriz. Bu konu, oldukça düşündürücüdür. Çünkü Ruslar bölgeyi ele geçirdikten sonra bir adlandırma arayışına girince Hakas’ı kullanmaya başlamışlardır. Yani tarihi devirlerde de Hakas adının unutulmadığı görülür. Demek ki halk bu adı benimsemiş ve yazılı kaynaklarda yer verecek kadar da önemsemiş, içselleştirmiştir.

Bu konudaki düşüncesini bir adım öteye götüren Kızlasov, VI. asırdan itibaren Minusinsk civarında bulunan boylar, Hakas olarak anıldı. VI. ve VII. yüzyıllarda ‘Kırgız’ bir etnik ad durumundan çıkıp, siyasi bir manada kullanılmaya başlandığı için ‘Hakas’ adı bu dönemden itibaren Sayan-Altay civarındaki grupların genel bir adı olmuştur. VI-VII. yüzyıllardaki “Yenisey Kırgız Kağanlığı” ‘Hakas Ülkesi’ şeklinde adlandırılmalıdır (Kızlasov 1968:4) görüşündedir.

Hakaslar 9.yüzyılın ikinci yarısında Tuva ve Kuzey Moğolistan’ı içine alacak şekilde bir göç gerçekleştirmiştir. Taşınırken elbette isimlerini de taşımış oluyorlar. Bu nedenle uzak akrabaları olan kabilelerin isimlerini de korumuş oldular “Tofalar” (Haaş), Tuvanlar ve Darhat-Mogollar (Haasut). Haasut (Haazut), Hakas terimiyle aynıdır sadece onun Moğolca çokluk eki gelmiş uzun şeklidir (Haas+ut): Haastar, Kaçınların adıdır. Bu sebeple Tuvınlar ve Darhat-Mogolları içinde “Kırgız”-“Hirgis” var. Çünkü buraya taşınırken Kırgız boyunun temsilcileri de Hakaslar arasında mevcuttu ve onlarda birlikte taşındılar (Kızlasov 1969: 14). O dönemde Hakaslar tarafından bölge ele geçirilince Kırgızların sayısı azalmış, hatta kalmamıştı, diğer topluluklar Moğollar ve diğer etnik gruplar Kırgız adı altında birleşip, Kırgız olarak anılmaya başlanmış olabilir.

Hakas ve Kırgız terimini sadece etimolojik yaklaşımla veya Çincedeki kullanımlarıyla açıklamamız pek mümkün görünmemektedir. Bu sebeple tarihi süreçte kaynaklarda nasıl kullanıldığına bakarak fikir edinmeye çalışacağız.

6. yüzyılda Bizans kayıtlarında Kherkhir şeklinde olan Hakasların adı 8. asır Tibet eserlerinde Hir-kis, Hir-tis, Kher-ged biçiminde kayıtlara geçmiştir (Drompp 2002: 397). Drompp, ‘Herkis’ adını Hakaslara atfederken birçok araştırmacı da Kırgız’a⁸ bağlamaktadır.⁹ Bu dönemden itibaren Hakas adına rastlanmaz. Sırasıyla Göktürk Yazıtlarında (725), *Divanu Lûgati’t-Türk’te (1072-1074)*, *Hudûd El-Âlem’e göre 10. yüzyıldaki Türk kavimleri*¹⁰, *Gerdezi*,¹¹ (1050), *Cüveyni (1252-1260)*, *Reşîdüddîn Fazlullah’ (14. yüzyılın başında)*, *Abul Gazi Bahadır Han’ın*¹² (*Şecere-i Terakime-1659*), *Dede Korkut ve Hikâyeleri’nde* Kırgız adı yer almakta fakat Hakas adına yer verilmemektedir.

8 Tam adı “Hudûdü’l-âlem mine’l-meşrik ile’l-mağrib” olan eser, Afganistan’ın kuzeyinde Cûzcân bölgesinde hüküm süren Ferîgünîler hânedanından Emîr Ebû’l-Hâris Muhammed b. Ahmed’e sunulmuştur. Yazarı belli olmayan 982-83 yıllarında yazılan eserdir. Detaylı bilgi için bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hududul-alem>

9 MS 565’te Roma imparatoru II. Justinianus tarafından Türk hükümdarı Dizabul’a gönderilen Zemarh da o tarihte “Kırgız” adını zikretmektedir. Bkz. Muhammet Emin YAZI, Çarlık döneminde Kırgızlar (1852-1917), 2007, s.21.

10 M. Kalkan, Kırgızlar ve Kazaklar. İstanbul. 2006, s.39.

11 Gerdîzî, yaklaşık 1050 yılında Farsça yazdığı ve Sultan Abdürreşîd’in Zeynül-mille lakabına izâfeten Zeynül-ahbâr (Târîh-i Gerdîzî) adını verdiği eserinde Kırgızlardan bahseder. Bilgileri Hudûd el-âlem’ ile örtüşür.

12 Devlet adamı ve tarihçi (D. 1603, Urgenç - Ö. 1663, Hive). Yedigâr Han olarak da bilinir. “Şecere-i Terakime” (1659) eserinde Kırgızlardan bahseder.

18. yüzyılda (1707) yılına ait resmi belgede Kongaray adına rastlamaktayız. Bu ad günümüzdeki Hakas Bölgesi için kullanılmış Kongaray toprağı ibaresi vardır. (Butanayev 1995:6). Hakasların bir dönem bağımsız olarak tarih sahnesinde buldukları bu devlet adları 1700’lerde hatta 1600’lü yıllarda zikredilmektedir.

1920’li yıllarda Sovyet düşüncesinin yansıması olarak, “Hakas” adı ortaya atılmış bir anlamda yeniden diriltirilmiştir (Arıkoğlu 2003: 13). Abakan civarında bulunan grupları bir arada toplamak için seçilmiştir.

SONUÇ

Günümüzde Hakas Özerk Cumhuriyeti’nde varlığını sürdüren Hakaslar, tarihi seyir içinde birçok devletin içinde yer alıp, farklı adlarla anılmışlardır. Elbette ki Rus istilasından sonraki dönem, bölge halkının “Hakas” adını resmî manada kabul etmelerinde etkili olmuştur. Fakat daha önemlisi Tanrı Dağındaki Kırgızlarla Yenisey ‘de kalan Kırgızlar arasındaki mesafe epey açılmıştır. Değişen coğrafya ile birlikte iletişimde bulunulan halklar da farklılaşmıştır. Farklı kültürel, ekonomik ve dini öğeler her iki grubu farklı yönlerden etkilemiştir. Tanrı Dağındaki Kırgızların Müslümanlığı kabul edip, farklı bir kültürle karşılaşp, değişik bir inanç, gelenek-görenek oluşturmaya başlamalarıyla bu iki grup arasında farklılıklar ortaya çıkmaya başlamış, derinleşmiştir. Bu durum ise Yenisey bölgesinde kalan Kırgızlara bir anlamda “yeni bir kimlik” ihtiyacını doğurmuş olmalıdır. Hakas, Kırgız bahsi ile ilgili genel kanı uzun zamandır (aşağı yukarı) bu doğrultudadır. Ancak son yıllarda ortaya çıkan yeni veriler ışığında farklı değerlendirmelere gidilmiştir.

Sonuç olarak, Hakaslara ait ilk bilgileri Eski Çince hiyerogliflerinden elde ediyoruz. Tan devrinden itibaren 18. yüzyıla kadar yazılmış pek çok kaynakta, bu hiyerogliflerin farklı okuma denemeleri yapılmış ve okumalar neticesinde Hakas, Hyagas, Hagas, Syatzsyası, Syagesı, Hegesı ya da Tszetszyası, Syatszyası, Hehe, Hayakya (syage), syatszyası biçiminde transkripte edilen bir Türk boyundan bahsedilmiştir. Bu boyun hem coğrafi olarak hem de tarihi veriler ışığında uzun süre Kırgızlar günümüzde ise Hakaslar olduğu düşünülmüştür. Genel kanı Kırgızları ifade ettiği yönünde olmuştur. Son yıllarda ise ya her iki gruba da kaynaklık eden bir Türk boyu veya artık varlığını sürdürmeyen eski bir Türk boyu olduğu kanaati yaygındır.

Çin kaynaklarında kaydedilen terimleri iki gruba ayırabiliriz. İlk grup, Hyagas, Hagas, Syatszyası, Hegesı, Tsztszyası, Hyahya, Hehe transkriptleridir. Diğer grup ise Gyanhun (Tszyangun) Tsilitsisi (giris), Helitsı (Hergis veya Hiris) Tsiergaysı (Kirgais) ve Kiertszis. Tarihi olarak bu terimler birbiri yerine kullanılmış ifadeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel bir tasnife gidersek Han Yıllıklarında, Chien-kun (Gyan-gun), Tan Yıllıklarında, “Syatszyası”, Yuan Yıllıklarında ise “Tszilitsiyası” olarak geçer.

Bahsi geçen terimlerin günümüzdeki karşılığı Hakas ve Kırgız terimleri olarak görülür. Fakat ilk yazılı belgelerimizden itibaren Orhun ve Uygur yazıtlarında Hakas adının geçmemesi ve *Kırgız* teriminden (6.yy) bahsedilmesi ve tarihi olarak benzer coğrafyada bulunmaları nedeniyle araştırmacılar Kırgız ve Hakas terimleri arasında bir bağlantı olması gerektiği görüşündedir.

Hakaslarla Kırgızların Yenisey Kırgızları devletine kadar birlikte yaşadığı, Kırgızların bir kısmının Tanrı Dağı kısmına göç ettiği/ettirildiği, kalan kısmının bugünkü Hakaslar olarak adlandırıldığı düşüncesi yani Kırgız ve Hakasların aynı boydan oldukları, aynı kökenden geldikleri düşüncesine ulaşılmaktadır. Fakat bu görüş günümüzde oldukça eleştirilmektedir. Çünkü tarihi verilere göz attığımızda Milattan hemen sonraki tarihlerden itibaren Tanrı Dağı, Issık Köl civarında yaşayan Kırgızlardan bahsedilir. Kırgızlar 840 yılında Uygurları yıkıp bağımsız bir devlet kurduktan sonra

Uygurların hâkimiyet alanına dağılmışlardır. Bu bölgelerden biri de Tanrı Dağı bölgesidir. Ama sonrasında diğer boylarla çekişmeler neticesinde tekrar eski yerlerine göç etmişlerdir. Elbette bu göçlerde tüm nüfus gitmemiş, bir kısmı burada kalmıştır. Sayıları zamanla fazlalaştığı için bölge dengelerinde de rol oynamışlardır. Moğolların göç ettirdiği Kırgızlar, sayısal olarak az olduğu için ve toplu bir göç olmadığı için ancak Tanrı Dağı bölgesindeki Kırgız nüfusuna eklenen Kırgızlar olarak adlandırılabilir. Bunun bir kanıtı günümüz Kırgızistan sınırlarında eski tarihli Kırgız izlerinin görülmesidir. Yani Kırgızlar MÖ başlayan ve 18. yüzyıla kadar geçen süreçte kademeli olarak bu bölgeye gelmiş, bölgedeki diğer etnik gruplarla yeni bir Kırgız grubu ortaya çıkarmıştır. Bu gruplardan bazıları Türk kökenli olduğu gibi birçok yerel kabileyle de karışmış, ortaya yeni, farklı bir grup çıkmıştır. Bu durumda Tanrı Dağı Kırgızları saf bir Kırgız grubu değildir. Bugünkü Hakaslarla genetik olarak bir akrabalıkları kalmamıştır. Şimdiki Hakaslar bahsi geçen Yenisey Kırgızlarının devamıdır. Günümüzdeki Kırgızlar neden Kırgız adını aldı sorusunun yanıtı ise 840 yılında Uygurlar yıkıldığında bugünkü Kırgızistan bölgesini de kapsayan alana Kırgızlar hâkim olmuş, Moğollar bölgeyi ele geçirip Kırgız Devletini Merkezi Asya'dan gönderince bu bahsi geçen Türk dilli halklar ve diğer yerel kabileler orda kaldılar ve kendilerini Moğollardan ayırmak için Kırgız adını kullandılar. Yani bölgedeki yerel halklar ile tüm Türk dilli halkların adı Kırgız olmuş oldu. Kırgızların Tanrı Dağı tarihini Moğolların göç ettirmesiyle başlatırsak arkeolojik kazılarla sayısı her geçen gün artan tarihi eserlerin varlığını açıklayamadığımız için bu görüş oldukça makul görünmektedir.

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci Yazar %100
Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.
Çalışmada finansal destek alınmamıştır.
Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

- AKAR, A. (2005). *Türk Dili Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- AKTAŞ, E. (2007). *Hakas Kahramanlık Destanı Han Orba*, Ege Üniversitesi SBE Türk Dünyası Araştırmaları ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- ANDERSON, D. G. (2002). “*Hakaslar*”, *Türkler*, 20. Cilt, (Ed. Hasan C. Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- ARIKOĞLU, E. (2003). *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi C. 25 “Hakas Edebiyatı”*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- BAHRUŞİN, S. V. (1955). *Eniseyskie Kirgızı V XVII, “Nauçnie Trudi” C. III, Bölüm II*, Moskova.
- BAYAT, F. (2005). *Ay Kültürünün Din-Mitolojik Sisteminde Türk Boy Adları Etimolojisi*, 3 OK Yayıncılık, Ankara.
- BURAN, A. – E. ALKAYA- M. ÖZEREN (2014). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri IV*, Kuzeydoğu Grubu, Akçağ Yayınları, Ankara.
- BUTANAYEV, V. Y. (2006). *Hakasy iz provintsii heyluntzyan*, Abakan.
- BUTANAYEV, V. Ya.- BUTANAYEVA, I.I. (2007). *Yenisey Kırgızları*, (akt. Yaşar Gümüş), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- CUSUPOV, K. (1993). *Kırgızdar*, II. Tom, Bişkek/Kırgızistan.
- ÇAVDAR, E. (2010). *Hakasya Türkleri Siyasi ve Kültürel Tarihi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Edirne.
- ÇERİBAŞ, M. (2010). “*Kırgız Türklerinin Destancılık Geleneği Ve Er Soltonoy Destanı* (inceleme-transkripsiyonlu metin tıpkıbasım) “Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı.
- ÇOROTEKİN, T. K., ÖMÜRBEKOV, T. N., (2008). *Kırgızdardın cana Kırgızstandın Tarihi*, Bişkek/ Kırgızistan.
- DAVLETOV, T. (2006). *İnanç ve Milliyetçilik Etkileşimi Bağlamında Güney Sibiry Türkülüğünün Durumu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- DELİÖMEROĞLU, Y. (1996). *Hakaslar ve tarihleri Bilig-3/Güz’96*.
- DENY, J. (2000). *Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları (Türkiye Türkçesi)*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- DEVLET, N. (2002). “*Federe ve Muhtar Türk Cumhuriyetleri*”, *Türkler*, 20. Cilt, (Ed: Hasan C. Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- DIYKANBAYEVA, M. (2009). *Kırgız Atalar Kültü ve Kırgız Atalar Kültürünün Yaşayan Kültüre Etkileri*, Gazi Üniversitesi, SBE DT, Ankara.
- DROMPP, M. R. (2002). “*Erken Dönemlerden Moğol İstilasında Yenisey Kırgızları*”, *Türkler*, C.2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- ERCİLASUN, A. B. (2016). *Türk Kağanlığı ve Bengü Taşları*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- ERCİLASUN, A. B., AKKOYUNLU, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânü Lugâti’t-Türk* (Giriş - Metin - Çeviri - Notlar - Dizin), TDK Yayınları, Ankara.
- ERGİN, M. (2011). *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- GÖMEÇ, S. (2006). *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- GUMİLEV, L. N. (2011). *Eski Türkler*, Selenge Yayınları, İstanbul.
- HUDYAKOV, Y. (2004). “*Yenisey Kırgızdarının Tarihi, Kırgız Etnonimi Cönündö*”, *Kırgızdar*, I. Tom, Bişkek/Kırgızistan.
- İNTERNET ALINTISI: “*TDK Güncel Türkçe Sözlük*” <http://sozluk.gov.tr> Erişim tarihi: 16.04.2020.
- KALKAN, M. (2006). *Kırgızlar ve Kazaklar*, Selenge Yayınları, İstanbul.

- KARAAĞAÇ, G. (2017). *Dil Tarih ve İnsan*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- KARAYEV, Ö. (2001). “*Kırgız Terimi Hakkında*” (Akt. Mehmet Kıldıroğlu), KTMÜ, Kırgızistan Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü. Bişkek/Kırgızistan.
- KARPOV, V. G. (1966). *Hakasskiy Yazık, “Tyurskie Yazıki, Yazıki Narodov SSSR”* C.II, Nauka.
- KATANOV, N. F. (2000). *Tallap Alğan Piliğ Toğıstarı: Hakas Folklorının paza Etnografyasının Tekstleri/Bilimsel Eserlerinden Seçmeler: Hakas Folklor ve Etnografyası Metinleri*. (Red. Valentina E. Maynogaşeva, Türkiye Türkçesi: Fatma Özkan) TÜRKSÖY Yayınları, Ankara.
- KIZLASOV, L. R. (1969). *Vzaimootnoşeniye Terminov “Hakas” i “Kırgız” v Pis'mennih İstoçnikah VI-XII Vekov, Uçeniye Zapiski*, C. XIII.
- KIZLASOV, L. R. (1993). *İstoriya Hakasii s Drevneyşih Vremen do 1927 goda*, Hakas Bilimi, Dil Araştırmaları Enstitüsü, Moskova.
- KİLLİ, G. (2002). *Hakas Türkçesinin Ağızları*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KLAPROTH, J. (1823). *Sur quelques Antiquites trouvees en Sibirie. Journal Asiatique*, t. 11, Septieme cahier, Paris.
- KÜNER, N. V. (1951). *Novie Kitayskie Materialı Po Etnografii Kirgizov (Hakasov)* C. B VII-VIII. Абакан.
- KÜNER, N. V. (1961). *Kitayskie İzvestiya o Narodah Yujnoy Sibiri, Tsentral'noy Azii i Dal'nego Vostoka*.
- MALOV, S. Y. (1951). *Pamyatniki Drevnetyurkskoy Pis'mennosti*, Moskova.
- MANAS ANSİKLOPEDIYA, C. I Bişkek, 1995. s.371.
- MENGES, K. H. (1963). “*Die Sibirischen Türksprachen*” *Handbuch Der Orientalistik, Abteilung - Der Nahe Und Eder Mittlere Osten*, Altaistik: Turkologie, Leiden-Köln, 72-137, 1982.
- ÖZKAN, F. (1997). “*Sibirya Türkleri*”, *Yeni Türkiye*, S.16, , s.1579, Türk Dünyası Özel Sayısı II.
- POTAPOVA, L. P (1954). Oçerki po İstorii Altaytsev, “*Voprosı İstorii*”.
- ROUX, J. P. (2005). *Orta Asyada Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- SARAÇ, N. (2007). “*Gizemli Hakasya*”, *Bozkurt*, Sayı: 35, Şubat-Mart.
- SCHOTT, W. (1865). *Ober die achten Kirgisen. Abhandlungen der koniglichen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, Berlin.
- ŞAHİN, L. (2002), “*Sibirya'daki Türk Toplulukları*”, *Türkler*, 20. Cilt, (Ed: Hasan C. Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

PANDEMİ SÜRECİNDE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN HAYATIN ANLAMINA YÖNELİK DEĞERLENDİRMELERİ: ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ*

University Students Evaluations on the Meaning of Life in the Pandemic Process:
Sample of Ankara Hacı Bayram Veli University

Nurten GÖKALP¹, Recep Batu GÜNÖR², Hatice DEMİRBAŞ³, Ayşe CANATAN⁴

ÖZET

Hayatın anlamı felsefe ve psikolojinin ortak bir problemidir. Pratik hayat ile ilgilenen neredeyse her disiplin hayatın anlamını sorgulamak amacıyla olmasına rağmen, psikologlar ve filozoflar bu amacı gerçekleştirme hususunda daha somut adımlar atmışlardır. Yirminci yüzyılda varoluşçu filozoflar insanın durumunu anlamaya çalışmış insanın kendini gerçekleştirme- sinin önemine dikkat çekmişlerdir. Hayatın anlamına yöne- lik olarak psikolojide ortaya çıkan teorilerin bir kısmı felsefi doktrinlerle desteklenmektedir. Bu çerçevede özellikle varoluş psikolojisi ve teorisyenleri dikkat çekmektedir. Hayatta anlam arayışı ile ilgili gelişmiş ölçekler yaşamın anlamı olup olmadığına dair araştırmalarda kullanılmaktadır. Öte yandan pandemi, 2019 yılından beri dünyanın gündemindeki en önemli konu ve yaşamı etkileyen etkili belirleyicidir. Covid 19 pandemisi insanın yaşamı anlamlandırmasını etkilemekte midir? Bu sorunun cevabını bulmak hedefiyle yapılandırılan bu çalışmanın amacı Üniversite öğrencilerinin hayatın anlamına dair görüşlerini incelemektir. Böylesi bir çalışmanın önemi, geleceğin şekillendiricisi olan gençlerin bunu gerçekleştirebilme potansiyellerinin farkında olup olmadıklarını öğrenme şansı verebilmesidir. Çalışmanın örneklemini Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Felsefe bölümü 1., 2., 3. ve 4. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Öğrencilere sosyodemografik değişkenlerden cinsiyet ve yaşın sorulduğu bir form yanısıra Yaşamda Anlam Ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre; öğrencilerin çoğunluğunun yaşamın anlamının farkında olduğu, büyük çoğunluğunun hayatını anlamlı kılacak bir şeylerin arayışı içinde ve daima hayatının amacını bulma çabasında olduğu söylenebilir. Pandeminin doğrudan etkisi daha sonra yapılacak çalışma ile değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yaşamda Anlam Arayışı, Yaşamda Anlamın Varlığı, Pandemi, Felsefe, Psikoloji.

ABSTRACT

The meaning of life is a common problem of philosophy and psychology. Although almost every discipline dealing with practical life aims to question the meaning of life, psychologists and philosophers have taken more concrete steps to achieve this goal. In the twentieth century, existential philosophers tried to understand the human condition and drew attention to the importance of self-realization. Some of the theories that emerge in psychology regarding the meaning of life are supported by philosophical doctrines. In this context, existential psychology and theorists attract attention. Advanced scales about the search for meaning in life are used in researches on whether life has a meaning. On the other hand, the pandemic has been the most important issue on the world's agenda and the most influential determinant affecting life since 2019. Does the Covid 19 pandemic affect people's understanding of life? The aim of this study, structured with the aim of finding the answer to this question, is to examine University students' views on the meaning of life. The importance of such a work is that it can give young people, who are the shapers of the future, a chance to learn whether they are aware of their potential to realize this. The sample of the study consists of the students of Ankara Hacı Bayram Veli University, Department of Philosophy, 1st, 2nd, 3rd and 4th grade. In addition to a form in which the students were asked about gender and age among sociodemographic variables, the Meaning in Life Scale was used. According to the findings obtained; It can be said that the majority of the students are aware of the meaning of life, the vast majority of them are in search of something that will make their life meaningful and always try to find the purpose of their life. The direct impact of the pandemic will be evaluated in a later study.

Keywords: Search for Meaning in Life, Existence of Meaning in Life, Pandemic, Philosophy, Psychology.

1. ORCID: 0000-0002-2411-9837

2. ORCID: 0000-0002-4791-4059

3. ORCID: 0000-0002-4148-8562

4. ORCID: 0000 0002-4832-6099

1. Prof. Dr. Ankara HBV Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, nurten.gokalp@hbv.edu.tr

2. Dr. Öğr. Üyesi, Ankara HBV Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, b.gunor@hbv.edu.tr

3. Prof. Dr. Ankara HBV Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, hatice.demirbas@hbv.edu.tr

4. Prof. Dr. Ankara HBV Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ayse.canatan@hbv.edu.tr

*GÖKALP, N., GÜNÖR, B. R., DEMİRBAŞ, H. ve CANATAN, A. (2021). "Pandemi Sürecinde Üniversite Öğrencilerinin Hayatın Anlamına Yönelik Değerlendirmeleri: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Örneği", *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 23, s. 356-366.
Makale Geliş Tarihi: 20/02/2021 Kabul Tarihi:19/04/2021

EXTENDED ABSTRACT

Each discipline that places human at the center of the research subject, why human exists, what is the purpose or meaning of human life, etc. has to deal with questions. The reason for this necessity is that man is a being that finds a purpose in order to continue his life. In this sense, human beings who pursue a purpose are naturally a creature that adds meaning to life. The problem of what this “meaning” is also a problem that psychologists and philosophers are trying to solve. In other words, the problem of meaning of life has been the main problem that most psychologists and philosophers deal with, especially in the 20th century. Although many questions arise regarding the meaning of life problem, one of the most important questions is; it is the question of whether people have a sufficient level of awareness about the “meaning of life”. In other words, how much can a person comprehend the meaning of life? It is very difficult to answer such a question directly. The reason for this difficulty is that human beings are not a simple being, but rather a complex structure. It does not seem possible to make generalist claims about a being with such a complex structure. The issue of what shapes these actions of a human being as a creature that thinks, does, knows, as well as acts is also related to the issue of what values man imposes on life. In other words, what propositions a person has about the meaning of life also shapes his actions. Man can make different evaluations about the meaning of life with the effect of temporal, spatial or social factors. For example, the pandemic process, which had an impact all over the world in 2020, has been a major factor in people questioning the meaning of life again. The aim of this study is to make a general inference about what level of consciousness people have about the meaning of life in general, and to show how the pandemic process that affects the whole world affects people about the meaning of life. As mentioned before, the observation group was narrowed first for this very difficult purpose. Accordingly, firstly, university students were chosen as the observation group and questions were asked about the meaning of life to this group. There are several reasons for the selection of university students in this study. One of these reasons is that university students are the shapers of the future. In particular advantage in having a large percentage distribution of young people will determine the future strength in all areas of Turkey, it will be young people. Therefore, it is very important what kind of awareness university students have about the meaning of life. Another reason for choosing university students is that the young population can more easily keep up with the digital world, which has become much more important during the pandemic process. As a continuation of this research, studies will be carried out on the same observation group after the pandemic, and it will be tried to reveal whether the characteristics of the university students before and after the pandemic have changed or not.

GİRİŞ

İnsan yaşamının temel belirleyicilerinden olan anlam kavramı çeşitli sözlüklerde şöyle tanımlanmaktadır. TDK sözlüğünde anlam “bir kelimeden, bir sözden, bir davranış veya olgudan anlaşılabilir şey, bunların hatırlattığı düşünce veya nesne, mana, meal, fehva” olarak açıklanmaktadır. Felsefe sözlüğünde “bir şeyin gösterdiği ya da dile getirdiği kavramlar bütünü, dildeki göstergelerin ifade ettiği şey, bir kişiyi bir nesneye, bir duruma gönderen ve sözcüklerle ortaya konan şey, mâna, şeylerin ve olayların delâlet, işaret ettiği şey; açıklama, bir şeyin niçin olduğu gibi olduğunu gösteren neden” olarak tanımlanmaktadır (Cevizci, 2010:54). Psikolojide ise kişilik ve yaşamın anlamı ile bağlantılı olarak ele alınmaktadır.

Hayatın anlamı felsefe tarihinin ilk dönemlerinden itibaren tartışılan bir problemdir. İlkçağ düşüncesinin önemli isimlerinden olan, insanın yaşamı ve değerine yönelik görüşleri ile dikkat çeken Sokrates için sorgulanmayan yaşam, yaşam değildir. İnsan yaşamına ve değerine yönelik bu sorgulama felsefe tarihinde insanın ve yaşamın anlamına yönelik ilk sorgulama örneğidir. Hayatın anlamına yönelik bu sorgulama onun ünlü “kendini bil” düsturu ile özetlenmektedir. Sokrates’le başlayan hayatın anlamı olduğunu kabul eden, felsefe tarihinde farklı dönemlerde farklı filozoflarla devam eden bu sorgulama modern dönemle birlikte hayatın anlamının olup olmadığı tartışmalarına dönüşmüştür.

Özellikle on dokuzuncu yüzyıl felsefesinin önemli bir filozofu olan Friedrich Nietzsche’nin Batı düşünce ve kültür dünyasını eleştiren ve bu bağlamda insanın durumunu sorgulayan düşünceleri dikkat çekicidir. Sokrates’le birlikte başlayan ve hâlâ devam eden bir çürüme ve yabancılaşmanın kaynağında mevcut değerleri gören Nietzsche mevcut bütün değerlerin dönüşmesi gerektiğine kanaat getirmiştir. Ona göre, eski değerleri yıkmak onları sadece söz ile reddetmenin ötesinde bir anlam taşır. Kişinin psiko-fizik değişimini, organizmanın köklü bir arınmasını ihtiva eder. Mevcut değerlerle ve kendisi ile yüzleşmesi ve kendini bağımlılıklarından kurtarmasıdır. Kişinin vücuduna, hayata dönmesidir. “Öldü bütün tanrılar; Üst insanın yaşamasını istiyoruz artık” (Nietzsche, 1989:83) Bir tür ideal olarak nitelendirilebilecek üst insan yeni değerlerin yaratıcısı, geleceğin kanun koyucusudur. Hayatı yeniden değerlendirmek kuru bir zihin faaliyeti olmayıp hayatın enerjisine açık olmak, ayak uydurmaktır. Yüksek derecede anlama ve keşfetme içgüdüdür.

Yirminci yüzyılda varoluşçu filozoflar insanın durumunu anlamaya çalışmış insan varoluşunun anlamını irdeleyerek insanın kendini gerçekleştirmesinin önemine dikkat çekmişlerdir. Onlara göre önemli olan kendimiz için ne yapabileceğimiz, nasıl yaşayacağımız hakkında vereceğimiz karardır. Yaşamın amacını bulmaya yönelik bu tutum objektif doğruluk ile sübjektif idrak arasındaki ilişkiye dönüşür. Varoluşlar “dünya-içinde-birey” birliğini vurgularlar. İnsan, kendi varlığının, ne yapmakta olduğunu ve kendisine neler olduğunu bilincindedir. Bunun sonucunda kendisine ve çevresindeki olaylara ilişkin kararlar verme ve kendi sorumluluğunu üstlenme yeteneğine sahiptir (Gençtan, 1984:213). Çünkü fert statik bir cevher veya mekanizma değil, iç potansiyellerini gerçekleştirme yeteneğine sahip bir varlıktır.

Varoluşçu gelenek içinde kabul edilen Albert Camus’ün felsefesi yaşamın anlamına odaklanmaktadır. Eserlerinin genelinde yaşamın anlamı, absürt, ölüm ve başkaldırı kavramlarına yoğunlaşan Camus için insanın yaşamı baştan sona saçmadır ve hiçbir şey yaşamın anlamsızlığının önüne geçemez.

Hayatın anlamına yönelik olarak psikolojide ortaya çıkan teorilerin bir kısmı felsefi doktrinlerle desteklenmektedir. Bu çerçevede özellikle varoluş psikolojisi ve teorisyenleri dikkat çekmektedir. Carl Rogers, Abraham Maslow, George Kelly, Otto Rank, Rollo May, Viktor Emil Frankl ve günümüzün önde gelen psikologlarından Irvin Yalom öne çıkan isimlerdir.

Bireysel psikolojinin kurucusu Alfred Adler ise hayatın anlamı konusunda iki eser kaleme almıştır. Hiçbir insanın anlam olmadan yaşayamayacağını ifade eden Adler, kişinin anlamlı bir ilişki ağından

teşekkür eden bir çerçeve oluşturarak hayata baktığını ve gerçeği de her zaman ona atfedilen anlam vasıtasıyla idrak ettiğini söyler (Adler, 2016:7). Adler'e göre hayatın anlamının ne olduğu sorusu insanlıkla aynı yaşıttır. İnsan hayatının ilk yılları olan bebeklikte dahi o dönemin imkânları nispetinde hayatın anlamına ulaşmaya çalışmaktadır. Bu nedenle kişinin hayatının anlamı ile onun kişiliği arasında önemli bir ilişki vardır (Adler, 2016:28)

Psikolojide hayatın anlamına yönelik çalışmalarda en dikkat çekici olanı anlam merkezli terapi olan *Logoterapi*'dir. İnsanın anlam arayışına vurgu yapan ve Varoluşçu psikolojilerden etkilenen *Logoterapi*'nin kurucusu Viktor E. Frankl'ın "anlam iradesi" dediği şey Maslow'a göre "insanın temel düşüncesi"dir (Frankl, 1994:22) İnsan potansiyelini en yüksek noktaya çıkarmak istiyorsak önce onun varlığına inanmamız gerekir. Dolayısıyla anlam iradesi düşüncesini, arzu giderici bir düşünme olarak bir yana bırakmak yerine, bunu bir tür kendini gerçekleştiren kehanet olarak düşünmek çok daha akılcı olabilir (Frankl, 1994:24). Frankl'e göre, anlam istemi, insanın insanlığının gerçek bir dışavurumu olmasının yanı sıra, ruh sağlığının da güvenilir bir ölçütüdür. Elisabeth S. Lukas tarafından gözlemsel bulgularla da ortaya konduğu gibi, anlam ve amaç yokluğu, duygusal uyumsuzluğun bir göstergesidir. Albert Einstein'dan bir alıntı yapmak gerekirse: "Yaşamını anlamsız gören kişi hem mutsuzdur, hem de yaşama uygun değildir." Bu sadece bir başarı ve mutluluk değil, bir yaşama sorunudur. Çağdaş psikolojinin terimleriyle ifade edersek, anlam istemi bir "yaşama değerine" sahiptir (Frankl, 1994:28). *Logoterapi*'de de hastaya anlamın ne olduğu söylenmez ama en azından yaşamda bir anlam olduğunu, herkesin bir anlam bulabileceğini, dahası yaşamın her koşulda anlamını koruduğu gösterilebilir. Yaşam, kelimenin tam anlamıyla son ana kadar kişinin son nefesine kadar anlamlı kalır (Frankl, 1994:44).

Çağdaş psikolojide hayatın anlamı ile ilgili çalışmalar yaşamdaki anlam algıları üzerinedir. Yaşamdaki anlam algılarının tutarlı bir kimlik duygusunun gelişimi ile ilişkili olduğu düşünülmektedir (Heine, Proulx ve Vohs, 2006) ve teorik olarak bir anlam duygusu yaratma süreci ergenlik döneminde başlar ve yaşam boyunca devam eder (Fry, 1998). Bu durumda anlam yaratma, bireysel gelişime bağlanmalıdır ve muhtemelen kimlik gelişimi, ilişkiler ve hedefler gibi diğer süreçlerle birlikte ortaya çıkmaktadır. Hayatta anlamın varlığı, insanların yaşamlarında bir amaç, misyon veya kapsayıcı bir amaca sahip olduklarını algıladıkları derecede birlikte, yaşamlarını kavradıkları, anlamlandırdıkları veya anlamlarını gördükleri dereceye karşılık gelmektedir. Bununla birlikte alanda hala karışıklık ve kavramsal belirsizlik devam etmektedir.

Hayatta anlam arayışı ile ilgili gelişmiş ölçekler yaşamın anlamı olup olmadığına dair araştırmalarda kullanılmaktadır. Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılan uygulamalarla sınırlı sayıda araştırma yapılmıştır. Bu bağlamda yapılan bir çalışmada lise öğrencileri için yaşamda anlamın varlığı ile yaşamda anlam arayışının bağımsız yapılar olduğu bulunmuştur. (Çelik, Gazioğlu, 2015, s.50) Hayattaki anlam konusunda yapılan araştırmalarda bulgular, hayattaki anlamın umut, mutluluk ve duyguyu da içerebileceğini göstermiştir (Demirbağ, Kalafat, 2015:2).

1. Pandemi

Dünya genelinde çok geniş bir alanda yayılan ve etkisini gösteren salgın hastalıklara verilen genel bir isim olan pandemi 2019 yılından beri dünyanın gündemindeki en önemli konu ve yaşamı etkileyen en etkili belirleyicidir. İnsan yaşamında aniden ortaya çıkan bu durumun algılanması ve anlamlandırılması ise ciddi bir sorun olmaktadır. Çözüm arayışında olan insan bu durumu anlamlandırma çabasıdadır. Atıf yükleme teorisine göre insanlar kendilerini etkileyen olay ve olguları algılama, farkına varma bir sebebe bağlayarak açıklamak ve anlamlandırmak ve böylece başa çıkmak isterler (Spilka, Shaver ve Kirlpatrick, 2001).

Covid 19 pandemisi insanın yaşamı anlamlandırmasını etkilemekte midir? Bu çalışmada elde edilen bulgularla sonraki çalışmalardaki bulgular pandeminin etkisini daha net bir şekilde ortaya çıkaracaktır. Yukarıdaki bilgilere dayalı olarak yapılandırılan bu çalışmanın amacı Üniversite öğrencilerinin hayatın anlamına dair görüşlerini incelemektir. Üniversite öğrencileri ile çalışılmasının sebebi bu yaş grubunun hayatın anlamına yönelik değerlendirmelerinin ve algılarının belli bir olgunluğa ulaştığı ve değişkenliğin az olduğunun düşünülmesidir.

2. Yöntem

2.1. Örneklem

Araştırmanın örneklemini Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Felsefe bölümü 1., 2., 3. ve 4. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem 175 (%87.5) kadın, 25 (%12.5) erkek olmak üzere 200 öğrenciden oluşmaktadır. Yaş ortalaması 21.76 (± 1.97) ve yaş aralığı 18-30 yaş arasındadır. Öğrencilerin %23'ü 21 yaş, %24'ü 22 yaşındadır. Öğrencilerin yaşlarında 20 ile 23 arasında bir kümelenme görülmektedir.

2.2. Kullanılan ölçme araçları

Öğrencilere sosyodemografik değişkenlerden cinsiyet ve yaşın sorulduğu bir form yanısıra **Yaşamda Anlam Ölçeği (YAÖ)** (The Meaning in Life Questionnaire) kullanılmıştır. Ölçeği, Steger, Frazier, Oishi ve Kaler (2006) geliştirilmiş ve Demirbaş (2010), üniversite öğrencileri üzerinde YAÖ'nin geçerlik çalışmasını yaparak Türkçeye kazandırmıştır. Ölçeğin farklı yapılaraya sahip "yaşamda anlam arayışı" ve "yaşamda anlamın varlığı" olmak üzere iki alt boyutu bulunmaktadır. Ölçek 7 aralıklı Likert tipi bir ölçektir ve (1) Kesinlikle doğru değil ile (7) Kesinlikle doğru arasında puanlanmaktadır. Ölçekte 9. Madde tersten puanlanmakta her iki alt boyut 5 er maddeden oluşmaktadır. Her alt ölçekten en düşük 5 en yüksek 35 puan elde edilmektedir. YAÖ'nin "yaşamda anlam arayışı" alt ölçeğinde yüksek puanlar yaşamda anlam arayışının yüksek olduğunu, "yaşamda anlamın varlığı" alt ölçeğinde yüksek puanlar kişinin yaşamının anlamının varlığına işaret etmektedir. YAÖ'nin orijinal ölçekte Cronbach Alpha katsayısı yaşamda anlamın varlığı alt ölçeği için 0.88; yaşamda anlam arayışı alt ölçeği için 0.93 olarak saptanmıştır.

Demirbaş (2010); YAÖ'nin Açımlayıcı Faktör Analizi sonucunda faktör yükleri 0.65 ile 0.88 arasında değişen iki faktörlü yapı belirlemiştir. Doğrulayıcı Faktör Analizinde iyi uyum değerleri üretilmiştir. Yaşamda anlamın varlığı alt ölçeğinin iç tutarlılığı 0.81, yaşamda anlam arayışı alt ölçeğinin iç tutarlılığı 0.85 olarak belirlenmiştir. Test-tekerrar test değerleri ise 0.72 ve 0.76 olarak saptanmıştır. Bu çalışmada ise yaşamda anlamın varlığı alt ölçeğinin Cronbach alfa katsayısı .85, yaşamda anlam arayışı alt ölçeğinin Cronbach alfa katsayısı .86 olarak hesaplanmıştır.

2.3. İşlem

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi etik kurulundan izin alındıktan sonra öğrencilere bilgi verilmiş ve online olarak veriler toplanmıştır. Pandemi nedeniyle uzaktan eğitimin yapıldığı bir dönemde olduğu için veriler online toplanmıştır.

2.4. Yapılan analizler

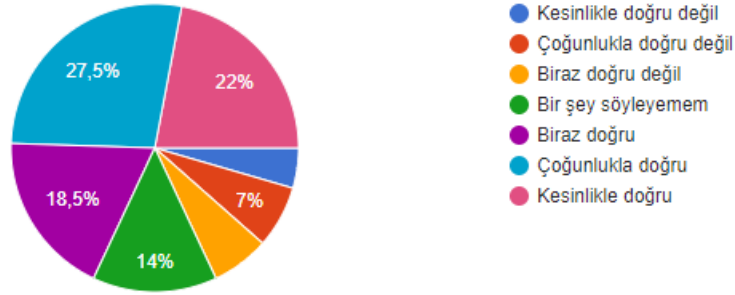
Yapılan analizlerde ilk olarak öğrencilerin ölçek maddelerinde (10 madde) yer alan değer önermelerine verdikleri yanıtların yüzdeleri hesaplanmıştır. Daha sonra yaş ve cinsiyet ile değerler arasındaki ilişki Pearson korelasyon analizi ile incelenmiştir. Cinsiyete göre YAÖ toplam ve alt ölçek puan ortalamaları arasında fark olup olmadığı bağımsız gruplar için t test yöntemi ile karşılaştırılmıştır.

3. Bulgular

Yaşamda Anlam Ölçeği maddelerine öğrencilerin verdikleri yanıtların yüzdeleri aşağıda gerek yazı gerekse grafiklerle verilmiştir.

Yaşamımın anlamının farkındayım.

200 yanıt

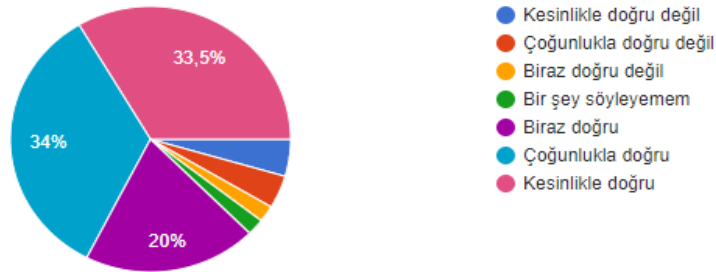

Şekil 1. “Yaşamımın anlamının farkındayım” önermesinin dağılımı

Şekil 1’de görüldüğü gibi öğrencilerden “Yaşamın anlamının farkındayım” önermesini yanıtlayanların %68’i olumlu cevaplar vermiştir. Kesinlikle doğru ve çoğunlukla doğru diyenlerin oranı %49.5’tir.

Hayatımı anlamlı kılacak bir şeylerin arayışı içindeyim.

200 yanıt

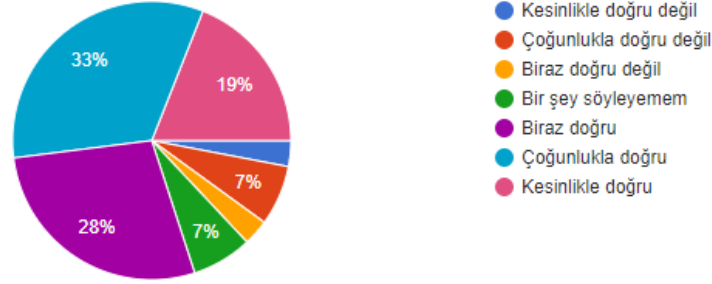

Şekil 2. “Hayatımı anlamlı kılacak bir şeylerin arayışı içindeyim” önermesinin dağılımı

Şekil 2’de görüldüğü gibi öğrencilerden “Hayatımı anlamlı kılacak bir şeylerin arayışı içindeyim” önermesini yanıtlayanların %64.5’u kesinlikle doğru ve çoğunlukla doğru seçeneğini işaretlemiştir.

Daima hayatımın amacını bulma çabası içindeyim.

200 yanıt

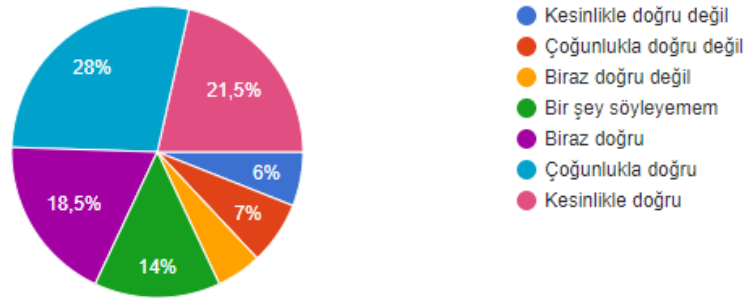

Şekil 3. “Daima hayatımın amacını bulma çabası içindeyim” önermesinin dağılımı

Şekil 3’de izlendiği gibi öğrencilerden “Daima hayatımın amacını bulma çabası içindeyim” önermesini yanıtlayanların %52’si kesinlikle doğru ve çoğunlukla doğru seçeneğini işaretlemiştir.

Hayatımın kesin bir amacı var.

200 yanıt

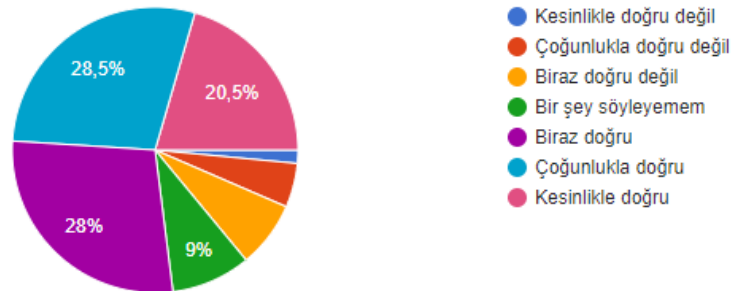

Şekil 4. “Hayatımın kesin amacı var” önermesinin dağılımı

Şekil 4’de görüldüğü gibi öğrencilerden “Hayatımın kesin amacı var” önermesini yanıtlayanların %68’i önermenin doğru olduğunu düşünmektedir. Doğru değil diyenlerin oranları çok düşüktür.

Hayatımı neyin anlamlı kıldığına dair genel bir fikrim var

200 yanıt

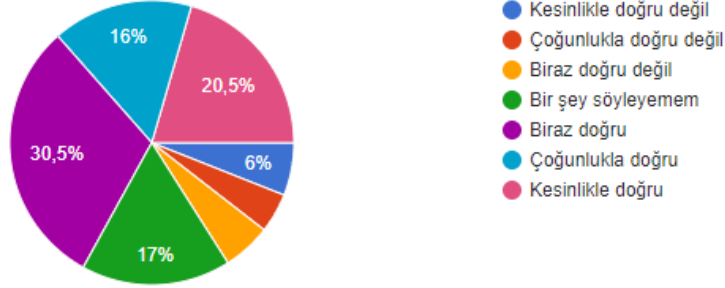

Şekil 5. “Hayatımı neyin anlamlı kıldığına dair genel bir fikrim var” önermesinin dağılımı

Şekil 5’de görüldüğü gibi öğrencilerden “Hayatımı neyin anlamlı kıldığına dair genel bir fikrim var” önermesini yanıtlayanların %77’si önermenin doğru olduğunu düşünmektedir (Şekil 5).

Hayatımda beni tatmin eden bir amaç keşfettim.

200 yanıt

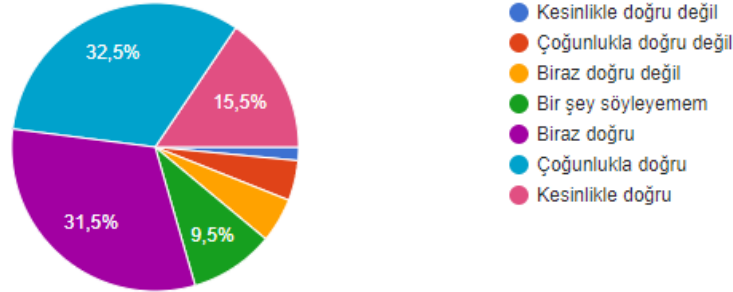

Şekil 6. “Hayatımda beni tatmin eden bir amaç keşfettim” önermesinin dağılımı

Şekil 6’da görüldüğü gibi öğrencilerden “Hayatımda beni tatmin eden bir amaç keşfettim” önermesini yanıtlayanların %67’si önermenin doğru olduğunu düşünmektedir.

Her zaman hayatımda kayda değer (önemli yapacak) bir şeylerin arayışı içindeyim.

200 yanıt

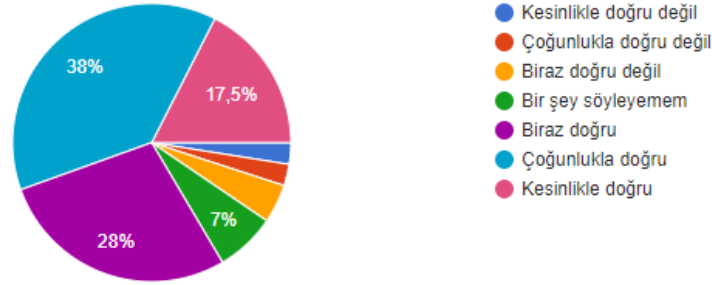

Şekil 7. “Her zaman hayatımda kayda değer bir şeylerin arayışı içindeyim” önermesinin dağılımı

Şekil 7’de izlendiği gibi öğrencilerden “Her zaman hayatımda kayda değer bir şeylerin arayışı içindeyim” önermesini yanıtlayanların %79,5’i önermenin doğru olduğunu düşünmektedir.

Hayatımda bir amaç ya da görev bulma arayışı içindeyim

200 yanıt

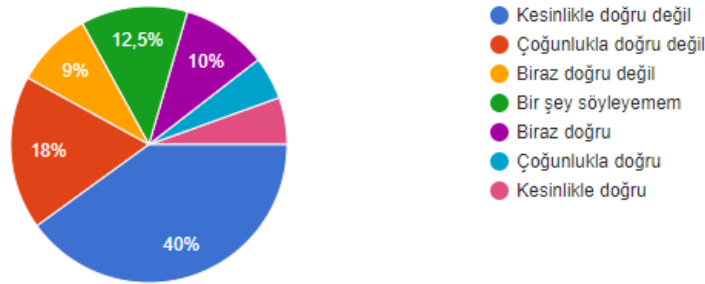

Şekil 8. “Hayatımda bir amaç ya da görev bulma arayışı içindeyim” önermesinin dağılımı

Şekil 8’de görüldüğü gibi öğrencilerden “Hayatımda bir amaç ya da görev bulma arayışı içindeyim” önermesini yanıtlayanların %55,5’i önermenin doğru olduğunu düşünmektedir.

Hayatımın belirli bir amacı yok.

200 yanıt

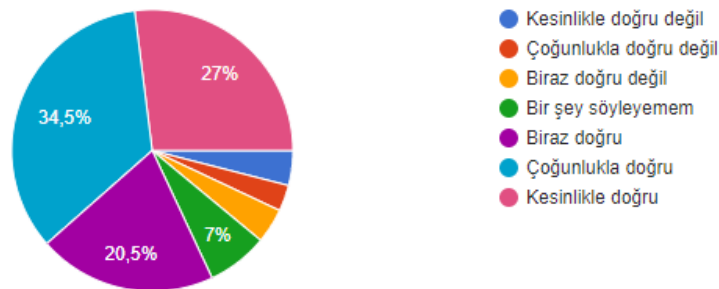

Şekil 9. “Hayatımın belirli bir amacı yok” önermesinin dağılımı

Şekil 9’da da görüldüğü gibi öğrencilerden “Hayatımın belirli bir amacı yok” önermesini yanıtlayanların %67’si önermenin doğru olmadığını düşünmektedir.

Hayatımın anlamını bulma çabası içindeyim.

200 yanıt

Şekil 10. “Hayatımın anlamını bulma çabası içindeyim” önermesinin dağılımı

Şekil 10'da görüldüğü gibi öğrencilerden “Hayatımın anlamını bulma çabası içindeyim” önermesini yanıtlayanların %82'si önermenin doğru olmadığını düşünmektedir

Öğrencilerin yaşı ile yaşamın anlam arayışı ($r=.253$) ve yaşamda anlamın varlığı ($r=.238$) arasında düşük düzeyde pozitif bir ilişki olduğu saptanmıştır. Öğrencilerin cinsiyeti ile yaşamın anlamı ($r=-.103$) ve yaşamda anlam arayışı arasında ($r=-.064$) çok düşük düzeyde negatif ilişki belirlenmiştir. Cinsiyet ile yaşamın anlam arayışı ve yaşamda anlamın varlığı ortalamaları arasında fark olup olmadığı bağımsız gruplar için t testi ile test edilmiştir. Buna göre kadın ve erkekler arasında yaşamın anlam arayışı ve yaşamda anlamın varlığı alt ölçek puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Sırasıyla; $t= 902$; $df= .198$; $p=.37$; $t=1.458$, $df=.198$), $p=.15$).

SONUÇ

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinde yaşama verdikleri değer araştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre; öğrencilerin çoğunluğunun yaşamın anlamının farkında olduğu, büyük çoğunluğunun (2/3'den daha fazlası) hayatını anlamlı kılacak bir şeylerin arayışı içinde ve daima hayatının amacını bulma çabasında olduğu söylenebilir. Yanı sıra öğrencilerin hayatının kesin amacı olduğunu düşündüğü, çoğunluğunun hayatını neyin anlamlı kıldığına dair genel bir fikri olduğu, hayatında kendilerini tatmin eden bir amacı keşfettikleri ve hayatlarında kayda değer bir şeylerin arayışı içinde oldukları belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin çoğunluğunun hayatında bir amaç ya da görev bulma arayışında olduğu gibi hayatının belirli bir amacı olduğu ve hayatının anlamını bulma çabası içinde olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuç hayatın bir anlamı olduğu ve insanın bu anlam arayışı içinde olduğu yönündeki görüşleri ile öne çıkan varoluşçu psikolojideki görüşlerle ve felsefi doktrinlerle tutarlıdır. Çalışmada cinsiyet ile yaşamın anlamı ve yaşamda anlam arayışı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Buna göre yaşamın anlamı ve yaşamda anlam arayışı yaş ve cinsiyetten bağımsızdır. Mevcut literatür incelendiğinde de benzer sonuçlar görülmektedir. Steger ve diğerleri (2006) ve Demirbaş (2010) çalışmalarında yaşamın anlamının cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşmışlardır. Benzer sonuç Baş ve Hamarta'nın (2015) çalışmalarında da gösterilmiştir. Aynı şekilde Saraç ve diğerleri de (2018) yaşamın anlamının cinsiyete göre farklılaşmadığını bulmuştur.

Steger ve diğerleri (2006) tarafından yapılan ölçek çalışması sırasında araştırmada yaşam anlamının cinsiyete göre anlamlı farklılık bulunduğu görülmüştür. Bahsedilen çalışma haricindeki araştırmalarda yaşamın anlamının cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur (akt. Yüksel, 2012). Çalışmada elde edilen verilerde yaş ile yaşamın anlamı ve yaşamda anlam arayışı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Literatürde yaşamın anlamı ve yaş arasında tespit edilmiş anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Yaşamda anlam arayışının pandemi sürecinde farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik bir değerlendirme için ise pandemi öncesi ya da pandemi sonrası yapılacak benzer araştırma sonuçlarına ihtiyaç olduğu için çalışmanın pandemi sonrası tekrarlanması planlanmaktadır.

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci Yazar: % 25, İkinci Yazar: % 25, Üçüncü Yazar: % 25, Dördüncü Yazar: % 25
Çalışma Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik Komisyonu 27.08.2020 tarihli 08 sayılı etik kurul izniyle yapılmıştır.
Çalışmada finansal destek alınmamıştır.
Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

- ADLER, A. (2016). *Yaşamın Anlam ve Amacı* (K. Şipal, Çev.), (12. bs). İstanbul:Say Yayınları.
- BAŞ, V., HAMARTA, E. (2015). Üniversite Öğrencilerinde Değerler ve Yaşamın Anlamı Arasındaki İlişki. *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 13, No. 29, 369-391, Haziran 2015
- CEVİZCİ A. (2010). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul:Paradigma Yayınları
- ÇELİK, N.D. ve GAZİOĞLU, E.İ. (2015). Yaşamda Anlam Ölçeği Lise Formu: Türkçe Geçerlik ve Güvenirliği, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 42 - 60
- DEMİRDAĞ, S. ve KALAFAT, S. (2015). Yaşamın Anlamı Ölçeği (YAÖ): Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenirlilik çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(2), 1-13.
- DEMİRBAŞ, N. (2010). *Yaşamda Anlam ve Yılmazlık*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara
- FRANKL, V. E. (1994). *Duyulmayan Anlam Çığılığı*, (Selçuk Budak, Çev.). Ankara:Öteki Yayınevi
- FRY, P. S. (1998). “The development of personal meaning and wisdom in adolescence: A reexamination of moderating and consolidating factors and influences”. In *The human quest for meaning: A handbook of psychological research and clinical application*, Edited by: Wong, PTP and Fry, PS. 91–110. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- GENÇTAN, E. (1984). *Psikanaliz ve Sonrası*. Ankara:Maya Yayıncılık
- HEİNE, S. J., PROULX, T. ve VOHS, K. D. (2006). The meaning maintenance model: On the coherence of social motivations. *Personality and Social Psychology Review*, 10, 88–110
- NİETZSCHE, F. (1989). *Böyle Buyurdu Zerdüşt*. İstanbul: M.E.B. Yayınları
- SARAÇ, H., İPEK, A.N. ve ÇAVUŞ, F.Z. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Anlamı Düzeylerinin Farklı Değişkenler Bağlamında İncelenmesi. *Academic Review of Humanities and Social Sciences*, 1(1)
- SPİLKA, B., SHAVER, P. ve KİRLPATRİCK, I. A. (2001). Din Psikolojisi Açısından Genel Bir Atıf Teorisi, (A. Kuşat, Çev.). *Erciyes Üniversitesi Fakültesi Dergisi*, XI: 173-195
- STEGER, M. F., FRAZIER, P., OİSHİ, S. ve KALER, M. (2006). The meaning in life questionnaire: Assessing the presence of and search for meaning in life. *Journal of Counseling Psychology*, 53(1), 80–93
- TERZİ, Ş., TEKİNALP, B. E. ve LEUWERKE, W. (2011). Yaşamda anlam ölçeğinin çeşitli yaş gruplarına göre psikometrik özelliklerinin değerlendirilmesi. *XI. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi*, s. 425-426, 3-5 Ekim, Ege Üniversitesi, İzmir.
- YÜKSEL, R. (2012). Genç yetişkinlerde yaşamın anlamı. *Sakarya University Journal of Education*, 2(2), 69-83.

SENİÇE PERTEVNYİYAL VALİDE SULTAN CAMİSİ*

Sjenica Pertevniyal Valide Sultan Mosque

Handan YERLİ¹

ÖZET

Osmanlı kadınları yapı etkinliklerinde her dönemde büyük bir yere sahip olmuşlardır. Valide Sultanlar servetlerinin büyük bir bölümünü hayır işleri için harcamışlardır. Osmanlı padişahlarından Sultan II.Mahmud'un eşi ve Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Valide Sultan da bu konuda oldukça önemli bir konumdadır. Pertevniyal Valide Sultan'ın İstanbul'un içinde ve dışında birçok vakıf eseri yaptırmış olduğu ve bunlar için on altı vakfiye düzenlediği bilinmektedir. Pertevniyal Valide Sultan, oğlu üzerinde büyük bir otorite oluşturmuş, valide sultanlığı sırasında ise büyük bir siyasi nüfuz sahibi olmuştur. Bu nüfuzla Valide Sultan çok geniş haklara sahip olmuş ve büyük bir saygınlığa ulaşmıştır. Kadınefendiliği döneminde başladığı hayır işleri valide sultanlık döneminde zirveye ulaşmış, valide sultanlığından sonra da hayır işlerine devam etmiştir. Çok sayıda yapının hem yapımı ile hem de onarımı ile ilgilenmiş, ihtiyacı olanlara da yardımlarda bulunmuştur. Sadece Anadolu'da değil, Balkanlarda da imparatorluğun gücünü gösteren yapılar yaptırmıştır. Bu yapılardan biri Kuzey Sancak Bölgesindeki Sırbistan'ın Seniçe Şehrindeki Pertevniyal Valide Sultan Camisidir. Sırpça: Сјеница- Sjenica, Boşnakça: Sjenica olarak adlandırılan Seniçe, Yeni Pazar-Seniçe-Yeni Varoş karayolu üzerinde, İbre Nehri yakınlarında bulunmaktadır. Seniçedeki Pertevniyal Valide Sultan Camisi ile ilgili daha önce bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada Osmanlı yadigarı olarak günümüzde hala varlığını sürdüren Sırbistandaki tek selatin camisi olma özelliğine de sahip olan, 1989 yılında kültür anıtı kabul edilen Pertevniyal Valide Sultan Camisi mimari detayları ve tarihçesi ile incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Seniçe, Valide Sultan, Pertevniyal, Sancak, Sırbistan.

ABSTRACT

Ottoman women have always had a great part in building activities. Valide sultans (Sultanas) spent most of their wealth on charity. Pertevniyal Valide Sultan, the wife of Mahmud II of the Ottoman sultans and the mother of the Sultan Abdülaziz , is also in a very important position in this regard. It is known that Pertevniyal Valide Sultan had many foundation works built inside and outside of Istanbul and arranged sixteen foundation certificate-charters for them. Pertevniyal Valide Sultan established a great authority over his son and she had a great political influence during her valide sultanate. With this influence, Valide Sultan attained a wide range of rights and a great reputation. The charity works that she started during her period of the consort of the sultan reached its peak during her valide sultanate and continued after her valide sultanate. She took care of both the construction and the repair of many buildings and helped those in need. She built structures showing the power of the empire not only in Anatolia but also in the Balkans. One of these structures is the Pertevniyal Valide Sultan mosque in Sjenica, Serbia, in the Northern Sanjak Region. Sjenica called Сјеница in Serbian: and Sjenica in Bosnian , is located on the Novi Pazar- Sjenica - Nova Varoš highway, near Ibar River. There has been no previous study on the Pertevniyal Valide Sultan Mosque in Sjenica. In this study, Pertevniyal Valide Sultan Mosque, which is the only selatin mosque in Serbia that still exists today as an Ottoman heirloom, and was accepted as a cultural monument in 1989, was examined with its architectural details and history.

Keywords: Sjenica, Sultan Valida, Pertevniyal, Sanjak, Serbia.

1. ORCID: 0000-0003-2212-3944

1. Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, handanyerli@gmail.com

Bu çalışma, Prof.Dr.Mehmet Zeki İBRAHİMGİL danışmanlığında Handan YERLİ tarafından hazırlanmakta olan "Pertevniyal Valide Sultan'ın Baniliği" aslı doktora tezinden üretilmiştir.

*YERLİ, H. (2021). "Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi", *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 23, s. 367-383

Makale Geliş Tarihi: 22/02/2021 Kabul Tarihi: 19/04/2021

EXTENDED ABSTRACT

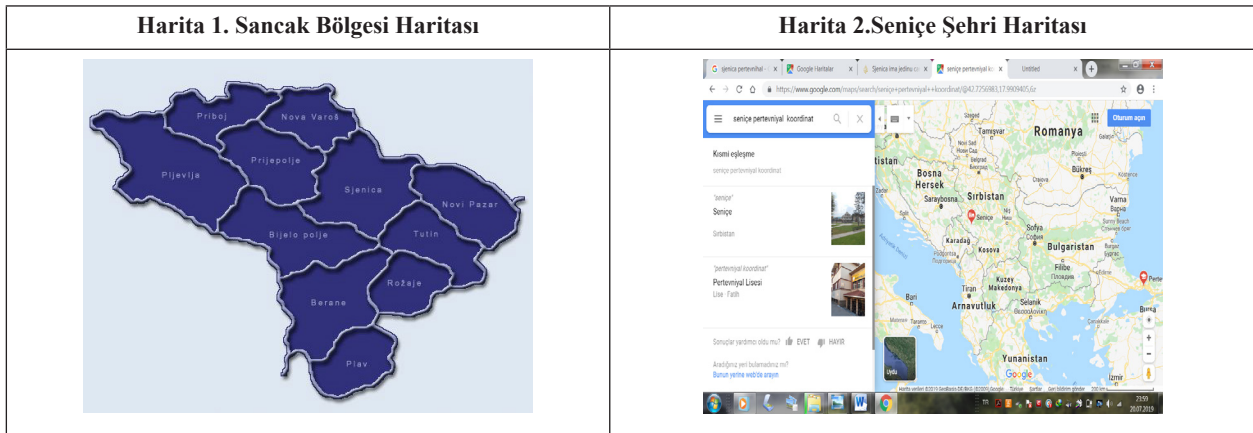
Valide sultan is the title carried by the mother of the sultan whose son ruled the Ottoman Empire (Uluçay, 2011:60). Of thirty-six Ottoman Sultans' mothers, only twenty-two of them had the title of "Valide Sultan" (Seyhun, 2019:16). The Valide Sultan had a superior position in the Harem, and they generally had great fortunes. They spent most of their income on the buildings which they thought to build to meet the needs of the people at that time. Exhibiting the philanthropy of the Ottoman dynasty family with such the structures as mosques, fountains, hospitals and schools, the valide sultans showed the generosity and splendor of the Ottoman dynasty to the society. Pertevniyal Valide Sultan, the wife of Sultan Mahmud II and the mother of Sultan Abdülaziz Han, is a person making an indelible impression with her absolute authority and her intervention in state affairs. Pertevniyal Valide Sultan, who was loved and respected very much by his son, held office of the Valide Sultan for fifteen years. Valide Sultan has such a benevolent personality to overshadow her other qualities. In the Balkans, in the city of Seniçe of Serbia and various parts of Anatolia such as Istanbul, Konya, Samsun, Şebinkarahisar, Tarsus, she had many charity structures built and had the ruined works repaired. Pertevniyal Valide Sultan who started charity work when she was a lady prior to becoming a Valide Sultan reached the top of charity works when she became a Valide Sultan and continued to do charity work after being a Valide Sultan until her death. We learn from her endowment that she did not only make charity works, but also helped many people in need. He has a total of sixteen foundations records in the archive of the General Directorate of Foundations. This study is about the architectural details, history, place and importance of Serbian Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Mosque in art history. The Sancak region was divided into North and South with the separation of Montenegro from Serbia by declaring its independence. Today, the part that forms the southwestern part of Serbia is called the Northern Sancak, while the Southern Sancak is located within the borders of Montenegro. There are eleven cities in the Sancak region. Among these, Prepol, Yenipazar, Yeni Varoş, Priboy, Tutin and Seniçe cities are located within the borders of Serbia today, while Taşlıca, Plav, Akova, Berane and Rojaye are located within the borders of Montenegro. Pertevniyal Valide Sultan Mosque is located in the city of Seniçe in the North district. The people of Seniçe requested the Valide Sultan to build a mosque and the Valide Sultan did not turn down their request. He had the project of the mosque drawn and had the cost calculated. When the drawing and sketch of the mosque in the archive document, dated 1864, is compared with the current structure, it is understood that the mosque was the first design project of the mosque and was not implemented in that it does not resemble the current building. According to the drawing in the archive document, the mosque was planned as a rectangular planned without a dome, covered with a roof, with a closed narthex, six windows, one over another, on the east and west sides and with a single minaret. Today, however, it is covered with a large Baghdadi dome with a diameter of 15 m, has a porch-shaped narthex, and has ten windows, one over another, on the east and west sides. The mosque, located in the centre of Seniçe, near the Castle, was built in 1867-1868. The structure does not have an original inscription. At the time we examined the mosque, there was a rectangular empty epitaph above the round-arched entrance door. During the restoration carried out by TİKA in 2018, a new repair inscription written in Ottoman letters was placed to the empty epitaph section. The mosque in a courtyard surrounded by walls consists of a rectangular planned 21.90 x 17.50 m main space covered with a large dome in a Baghdadi style 15 m in diameter and a two-storey mahfil section covered with three domes in the north. In the north entrance facade, a five-part, porch-shaped narthex with five domes in wooden Baghdadi style measuring 4.27 m X 17.50 m was placed in the later periods. In one of the old photographs of the mosque, it is seen that there is no Final Congregation Place, but there is a small porch above the entrance door. In the northwest corner of the mosque, there is a minaret with a single balcony of 28.50 m adjacent to the main wall.

GİRİŞ

“Valide sultan” ünvanı Osmanlı padişahının annesinin oğlunun saltanatı süresince taşıdığı unvandır (Uluçay, 2011:60). Osmanlı İmparatorluğu altı yüz yıl hakimiyet kurmuş bir devlettir. Hakimiyetleri boyunca otuz altı padişah tahta çıkmıştır. Bu padişahlardan yalnızca yirmi ikisinin annesi ‘valide sultanlık’ ünvanını almıştır (Seyhun, 2019:16). Haremde Valide sultanın herkesten üstün bir konumu vardır ve böylece büyük servetlere sahip olmuşlardır. Gelirlerinin büyük bir kısmını, halkın ihtiyaçlarını karşılamak için inşa ettirmiş oldukları yapılara harcamışlardır. Cami, çeşme, hastane, mektep gibi yapılar yaptırarak Osmanlı hanedanının hayırseverliğini, cömertliğini ve ihtişamını ön plana çıkartmışlardır. Sultan II. Mahmud’un eşi, Sultan Abdülaziz Han’ın annesi olan Pertevniyal Valide Sultan on beş yıl valide sultanlık makamında bulunmuştur (Seyhun, 2019:15). Pertevniyal Valide Sultan hayırsever bir kişiliğe sahiptir. Balkanlarda Sırbistan’ın Seniçe şehrinde ve İstanbul, Konya, Samsun, Şebinkarahisar, Tarsus gibi Anadolu’nun çeşitli yerlerinde hayır eserleri yaptırmış, harap durumda olan eserleri ise tamir ettirmiştir. Bu çalışmada Kuzey Sancak Bölgesindeki Seniçe şehrindeki Pertevniyal Valide Sultan Camisinin mimari özellikleri ve sanat tarihi açısından önemi ele alınacaktır.

Sancak bölgesi, güneyde Arnavutluk, güneydoğuda Kosova, güneybatıda Karadağ, kuzeyde Sırbistan, batıda Bosna Hersek ile sınırlı olup Balkanların merkezinde yer alan bir bölgedir. (Harita 1) Sancak bölgesinin diğer adı Yenipazar Sancağıdır ve jeopolitik konumu nedeniyle Kosova ile Bosna Hersek arasında bir köprü görevi görmüştür (Salnâme-i Vilayet-i Kosova, 2000:253). Sancak bölgesi, Karadağ’ın bağımsızlığını ilan ederek Sırbistan’dan ayrılmasıyla Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrılmıştır (Hacısalihoglu, 2009:121-126). Günümüzde Sırbistan’ın güneybatısını oluşturan kısım Kuzey Sancak olarak anılırken, Güney Sancak Karadağ sınırları içerisinde yer almaktadır (Aruçi, 2013:99-102). Sancak bölgesinde on bir adet şehir bulunmaktadır. Bunlardan Prepol (Prepolje), Yenipazar (Novipazar), Yeni Varoş (Novi Varoş), Priboj (Priboj), Tutin ve Seniçe (Sjenica) şehirleri günümüzde Sırbistan sınırları içinde yer alırken, Taşlıca (Plevja), Plav, Akova (Bjelo Polje), Berane ve Rojaje (Rozaje-Trgovište) şehirleri Karadağ sınırları içinde yer almaktadır (Hacısalihoglu, 2009:121-126). Pertevniyal Valide Sultan Camisi Seniçe’de bulunmaktadır.

Sırpça: Сјеница Sjenica, Boşnakça: Sjenica olarak adlandırılan Seniçe şehri Yeni Pazar-Seniçe-Novi Varoş karayolu üzerinde, İbar Nehri’nin yakınında bulunmaktadır (Seniçe,2021).(Harita 2)

1.Pertevniyal Valide Sultan Camisi:

1.1 İnşa Tarihi:

Sultan II.Mahmud'un eşi, Sultan Abdülaziz Han'ın annesi olan Pertevniyal Valide Sultan hayır eserleri yaptırmanın yanı sıra ihtiyaç sahiplerinin sıkıntılarını dinlediği ve o sıkıntıları gidermelerinde onlara yardım ettiği arşiv belgelerinden ve düzenletmiş olduğu vakfiyelerden anlaşılmaktadır¹. Seniçe halkı da sıkıntılarını hayırsever Pertevniyal Valide Sultanla paylaşmışlardır. Seniçe'de bulunan tek caminin şehrin dışında, kalede yer alması nedeniyle halkın vakit namazlarının kılınması konusunda sıkıntı yaşadıklarını belirterek, Valide Sultandan kasabalarına yeni bir cami yaptırılmasını istemişlerdir. Pertevniyal Valide Sultan da Seniçe halkının bu isteklerini geri çevirmemiştir (Yalçın ve Yaşar,2012:47-49)². Cami için ilk girişim 1864 yılında yapılmış, inşa ettirilecek caminin planları çizdirilmiş ancak bu inşaat gerçekleştirilememiştir³. Caminin orijinal kitabesi yoktur⁴.Günümüzdeki cami ilk tasarımından farklı olarak 1867-1868 yılında inşa edilmiştir⁵. Pertevniyal Valide Sultan cami için bir vakıf kurmuş⁶, 63 bin 140 kuruşluk tahsisattan anlaşıldığı kadarıyla yapının yarım kalan bazı inşaat işleri 1872 yılında tamamlanmıştır⁷.

1 Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde Pertevniyal Valide Sultan'a ait toplam on altı adet vakfiye kaydı bulunmaktadır. Vakfiyeler, Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 9. kasada yer almaktadır (VGMA, Pertevniyal Sultân binti Abdurrahman (Sultân Abdülaziz Han'ın Vâlidesi) Vakfiyesi, Defter nr. 1869 (Kasa 9)). Bunlardan on ikisi 634 nolu defterde, dördü ise 747 nolu defterde bulunmaktadır. (VGMA, Vakfiye Defteri, Defter nr. 634-747). 747 nolu defterde yer alan dört vakfiye Pertevniyal Valide Sultan'ın kadınefendilik yıllarına rastlamaktadır. 634 nolu defterde bulunan vakfiyeler, 1279 (1862)yılından 1294 (1877) yılına kadardır.

2 Makedonya Devlet Arşivinde bulunan vakfiyesine göre Pertevniyal Valide Sultan Camisi yanındaki derenin kenarında bulunan rüştiye ile birlikte bir külliye oluşturmaktadır. (Makedonya Devlet Arşivi, Vakıfname No:16; YB-021-VKF-0016 Hicri 9 Zilkade 1329 / Miladi 1 Kasım 1911). Vakfiyede Seniçe Kasabası, Çavbek Mahallesi ahalisinden Kato Beyzâde Hacı Mustafa Paşa'nın eşi Fatıma Hanım Binti Hacı Feyzullah Ağa'nın gelirlerinin 1/3'ünü caminin görevlileri ile diğer ihtiyaçlarına meşrut olmak üzere Seniçe'nin çeşitli mevkilerinde bulunan gayri menkullerini vakfettiği belirtilmiştir.

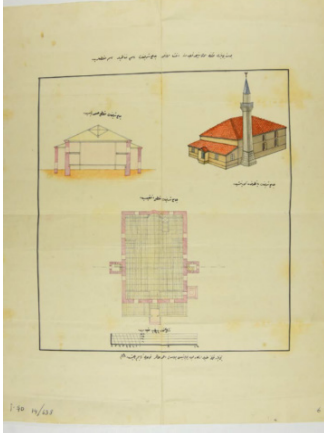
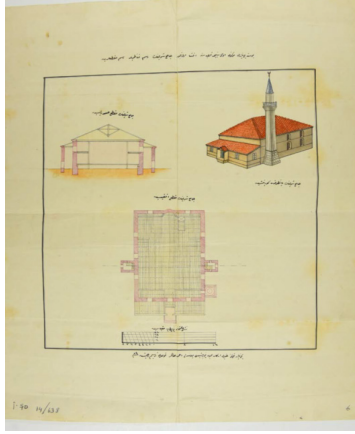
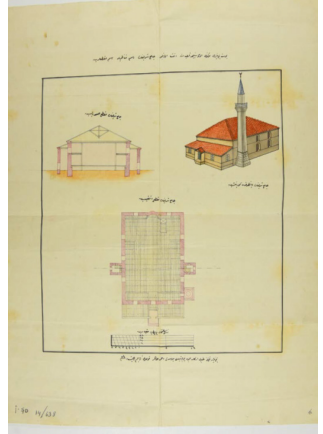
3 Pertevniyal Valide Sultan yaptıracığı caminin planlarını çizdirmiş ve maliyet hesaplarını çıkarttırmıştır. Dikdörtgen planlı, kubbesiz, çatıyla örtülü, kapalı bir son cemaat yerine sahip, tek şerefeli ve tek minareli olarak planlanmıştır. Günümüzdeki hali ile karşılaştırıldığında bu planın uygulanmadığını görmekteyiz. (BOA, İ.Ş.D., 14/638, 27. M. 1286). Arşiv belgesindeki krokinin üst kısmında "Bosna Yenipazarı merkezi Seniçe Kasabasında inşa olunacak Cami-i Şerifin resmi menazırı resmi maktularıdır", sağ alt köşesinde "Yenipazar Fırka-i Askeri Erkan-ı HarbiyeReisi Bursalı Ahmet Tahir kulları tersim eylemiştir. Sene 1284(H)-1864(M)" yazmaktadır.

4 Cami inşaatının fon yetersizliği nedeniyle yarım kaldığı, tamamen inşa edilmediği için giriş kapısı üzerinde kitabesi bulunmadığı söylenmektedir (Bajrovic.2019:16).

5 BOA, İ.Ş.D., 14/638, 27.M.1286. Kayıtlara göre cami 1866 yılında 69 bin 147 kuruş 22 paraya mal edilmiş ve 1867-1868'de ibadete açılmıştır (Yalçın-Yaşar, 2012: 49).

6 Vakfın yönetimi H 1294/ M 1877 tarihinde Hüseyin Efendiye, caminin hitâbet görevi H 1303/ M 1885 tarihinde Hâfız Mehmed Efendiye verilmiştir. H 1311/ M 1895 tarihli kayıta caminin tamiri ve hademe tayiniyle ilgili yazışmalar yapılmış (BOA.EV.MKT, D. 2934, s. 117) ve H 1319/ M 1903 tarihli kayıta ise camide yirmi sekiz yıldan beri maaşsız olarak imamlık yapan görevliye vakıf gelirlerinden maaş bağlanması talep edilmiştir (BOA.EV.MKT, D. 2934, s. 56).

7 BOA, Ş.D., 204/3, 6.R.1289.

Şekil 1. Caminin Arşiv Belgesindeki Krokisi	Şekil 2. Caminin Arşiv Belgesindeki Çizimi	Şekil 3. Caminin Arşiv Belgesindeki Planı
		

Yapılan Onarımlar:

Yapı çeşitli dönemlerde tamir görmüştür. Arşiv belgesine göre 1905 yılında kubbesinin çökme ihtimaline karşı tedbir almak için 14 bin kuruş masraf çıkarılmıştır. (BOA,DH.MKT.,792/60). Bu onarımlarda caminin yıkılmaya yüz tutmuş kubbesi, harap olan pencere ve kapı kanatları ile mahfil ve diğer hasarlı bölümler tamir edilmiştir. 1917 yılında caminin kubbesinin üst örtüsündeki kurşun kaplamaları o zamanki Avusturya-Macaristan yönetimi tarafından mühimmat üretiminde kullanılmak üzere sökülerek eritilmiş ve kubbe bakırla kaplanmıştır. 1944 yılında II. Dünya Savaşında avlusundaki şadırvana bomba isabet etmesi nedeniyle şadırvan yıkılmış ve cami de ciddi hasar almıştır (Sultan Valide, 2021). 1945'ten 1953'e kadar cami kapatılmış ve depo olarak kullanılmıştır.1970 yılında ise caminin dış cepheleri sıvanarak yenilenmiştir (Sırbistan'daki tek, 2021). Cami 1983-1985 yılları arasında bir restorasyon geçirmiştir (Hadžić, 2013:215). Ancak bu restorasyonda ne yapıldığı hakkında bilimiz yoktur. Cami 1989 yılında Sırbistan Cumhuriyeti tarafından korunan kültürel anıtlar listesine girmiş ve SK 0953 kültür anıtı numarası ile tescil edilmiştir (Sırbistan Cumhuriyeti,2020).

Caminin en kapsamlı onarımı 2016-2018 yılları arasında TİKA tarafından yapılmıştır. Bu restorasyonda caminin cephelerini kaplayan sıvalar sökülmüş ve orijinal taş duvarlar ortaya çıkarılarak, caminin dış cephesi eski görüntüsüne kavuşturulmuştur. Ayrıca çürüyen ahşap kubbe konstrüksiyonu tamamen yerinden sökülerek yeniden yapılmıştır. Caminin minberi değiştirilmiş, camiye bir vaaz kürsüsü eklenmiş, mihrabın alınlık kısmı ile pencerelerin üzeri kalem işi süslemeler ile bezenmiştir. Kubbenin iç kısmı sıvanmış, kubbe göbeğine kalem işi süslemeler yapılmıştır. Mahfil koyu kahverengi renge boyanmıştır. Giriş kapısının üzerindeki boş kitabelik bölümüne TİKA tarafından Osmanlıca bir kitabe yerleştirilmiş ve tarih düşülmüştür. Yıkılan şadırvan yeniden inşa edilmiştir. Günümüzde cami asli görevini sürdürmektedir. Giriş kapısının üzerinde bulunan boş kitabelik bölümüne 2016-2018 TİKA restorasyonunda Osmanlıca hatla yazılmış tamir kitabesi yerleştirilmiştir.

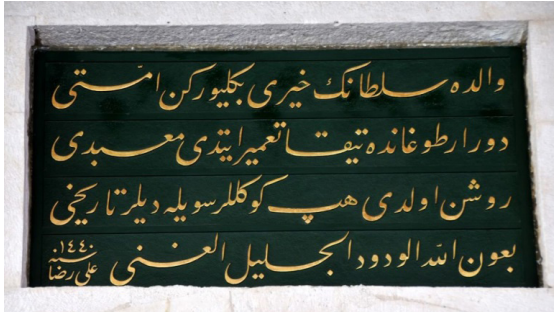
Fotoğraf 1. 2016-2018 TİKA Restorasyonundan Önce Kapının Üzerindeki Boş Kitabelik Bölümü

Fotoğraf 2. 2016-2018 TİKA Restorasyonunda Eklenen Tamir Kitabesi

Fotoğraf 3. 2016-2018 TİKA restorasyonunda eklenen tamir kitabesi

Kitabenin Okunuşu:

Valide Sultan'ın hayrı bekliyorken ümmeti
Devr-i Erdoğan'da TİKA tamir etti mabedi
Ruşen oldu hep gönüller söylediler tarihi
Bi-avnillah el-vedud el-celil el-gani

Sene 1440(2018) Ali Rıza

Fotoğraf 4. 2016-2018 TİKA Restorasyonunda Caminin Kubbесinin Yenilenmesi

Fotoğraf 5. 2016-2018 TİKA Restorasyonunda Caminin Cephelerinin Yenilenmesi

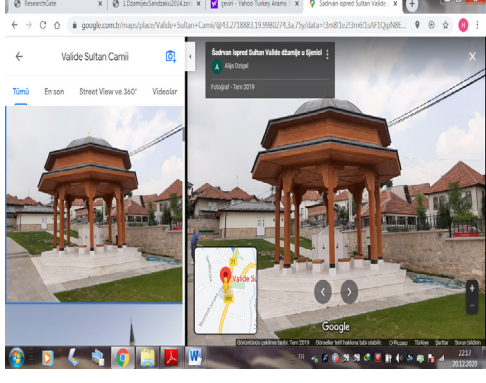

Fotoğraf 6. 2016-2018 TİKA Restorasyonunda Caminin Minaresinin Yenilenmesi

Fotoğraf 7. 2016-2018 TİKA Restorasyonunda Caminin Kubbесinin Yenilenmesi

<p>Fotoğraf 8. 2016-2018 TİKA Restorasyonunda Caminin Cephesinin Yenilenmesi</p>	<p>Fotoğraf 9. 2016-2018 TİKA Restorasyonunda Camiye Eklenen Şadırvan</p>
	

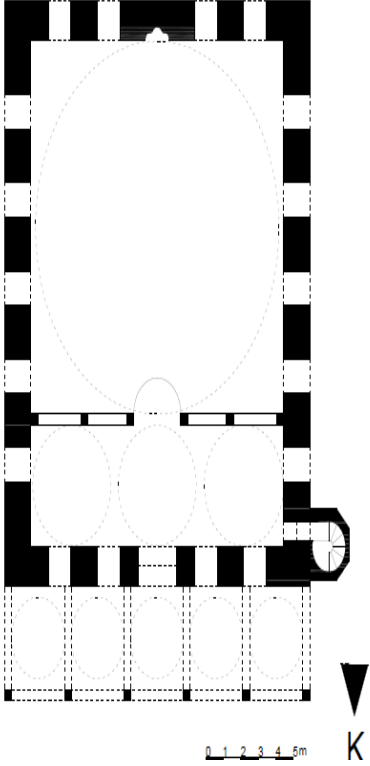
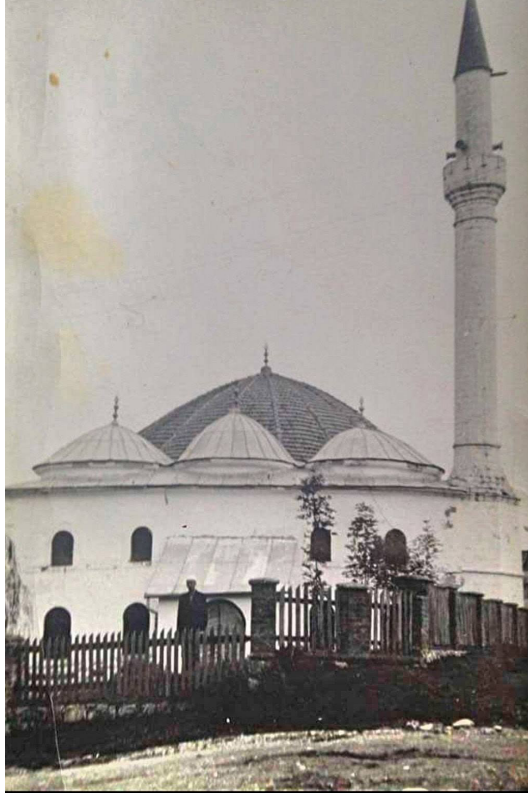
<p>Fotoğraf 10. 2016-2018 TİKA Restorasyonunda Caminin Boyanan Mahfili</p>	<p>Fotoğraf 11. 2016-2018 TİKA Restorasyonunda Eklenen Minber</p>	<p>Fotoğraf 12. 2016-2018 TİKA Restorasyonunda Yenilenen Mihrap ve üzerine yapılan kalem işleri</p>
		

2. Mimari Özellikleri :

Etrafi duvarlarla çevrili bir avlu içindeki cami 21,90 x 17,50 m ölçülerinde dikdörtgen planlı olup, Bağdadi tarzda 15 m çapında büyük bir kubbeyle örtülü kare planlı harim ve harimin kuzeyinde üç küçük kubbe ile örtülü iki katlı bir mahfil bölümünden oluşmaktadır. Kuzeydeki giriş cephesine daha geç dönemlerde ahşap Bağdadi tarzda beş kubbeli, 4,27 x 17,50 m ölçülerinde sundurma şeklinde beş bölümlü bir son cemaat yeri yerleştirilmiştir⁸. Caminin kuzeybatı köşesinde beden duvarına bitişik 28,50 m yüksekliğinde tek şerefeli bir minaresi bulunmaktadır.

Caminin ana mekânında Bağdadi tarzda yapılmış olan kubbe, dıştan sekizgen içten daire şeklinde bir kasnağa oturmaktadır. Kubbe kasnağında güneyde üç, doğu ve batı yönlerinde ikişer pencere açıklığı olmak üzere toplam yedi pencere açıklığı mevcuttur. Kubbe kurşunla kaplı olup, güneydoğu ve güneybatısındaki iki ağırlık kulesiyle desteklenmiştir. Ağırlık kulelerinin alt bölümü altıgen ve üzeri kubbelidir.

⁸ Caminin eski fotoğraflarından birinde Son Cemaat Yerinin olmadığı, giriş kapısının üzerinde küçük bir sundurma olduğu görülmektedir (Fotoğraf 15). Ancak fotoğrafın hangi yıla ait olduğu hakkında bir bilimiz yoktur.

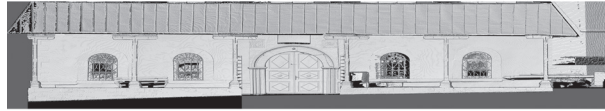
<p style="text-align: center;">Fotoğraf 13.Kubbe Dıştan Görünüm</p> 	<p style="text-align: center;">Fotoğraf 14.Kubbe İçten Görünüm</p>
<p style="text-align: center;">Şekil 4:Caminin Planı (H.Yerli)</p> <p style="text-align: center;">H.Yerli.</p>	<p style="text-align: center;">Fotoğraf 15.Caminin Son cemaat yeri eklenmeden önceki hali (Džamija Sultan,2021)</p> <p style="text-align: center;">Džamija Sultan, 2021.</p>

Caminin kuzey cephesinde altta dört, üstte beş pencere, doğu cephesinde altı üstlü beşer, güney ve batı cephelerinde ise altı üstlü dörder pencere olmak üzere toplam dört cephede otuz beş pencere açıklığı bulunmaktadır. Alt sıra pencereler üst sıra pencerelere göre daha büyük ölçülerdedir. Tüm pencere açıklıklarının dışı çerçeve ile çevrilmiş ve basık kemerlidir. Cami beden duvarlarının dış cephesinde ikinci sıra pencerelerin denizliklerinin altında dışa taşkın bir silme çepeçevre dolaşmaktadır. Caminin bütün cepheleri iki katlı ve sade bir düzenlemeye sahiptir.

<p>Fotoğraf 16.Cami Kuzey Cehesi</p> 	<p>Fotoğraf 17.Cami Doğu Cehesi</p>
<p>Fotoğraf 18.Cami Güney Cehesi</p> 	<p>Fotoğraf 19.Cami Batı Cehesi</p>

Yapının kuzey cephesinde ahşap gergilere oturan beş bölümlü bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Son Cemaat Yeri kesme taş kaideli altı adet ahşap sütun ile beş bölüme ayrılmıştır. Sütunların üstünde ahşap sütun başlıkları bulunmaktadır. Caminin orta ekseninde giriş kapısı bulunur, Her iki yan tarafı giriş eksenine göre yüksek tutulmuştur. Son cemaat yerinin üzeri beş adet sembolik ahşap kubbe ile örtülmüş ve ön kısmı sundurma ile kapatılmıştır. Kubbeler ahşap gergiler ile desteklenmektedir. Giriş veya son cemaat yeri beden duvarı cephesinde altı üstlü pencere açıklıkları vardır. Altta ortada cümle kapısı, kapının batısında ve doğusunda ikişer yuvarlak kemerli pencere bulunmakta, üstte ise mahfile açılan beş adet pencere bulunmaktadır.

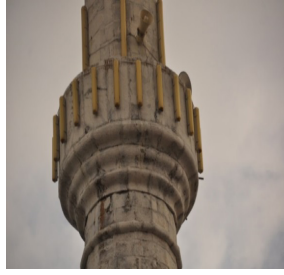
Şekil 5. Son Cemaat Yeri Çizimi (Seniçe Pertevniyal,2021)

<p>Fotoğraf 20. Cami Son Cemaat Yeri</p> 	<p>Fotoğraf 21. Son Cemaat Yeri Kubbeleri İçten Görünüm</p>
---	---

<p>Fotoğraf 22. Cami Giriş Kapısı</p>	<p>Fotoğraf 23. Son Cemaat Yeri Kubbeleri Dıştan Görünüm</p>
	

Caminin kuzey batı köşesinde beden duvarına bitişik 28,50 m yüksekliğinde tek şerefeli bir minaresi vardır. Minareye mahfilin üst katındaki dikdörtgen formlu ahşap küçük kapıdan çıkılmaktadır. Zeminden altıgen bir kaide ile minarenin altı yönlü pabuç kısmına ve buradan poligon gövdeye geçilmektedir. Şerefe altı üç adet silmeyle hareketlendirilmiştir. Petek kısmının güney tarafında üçgen formlu minareye çıkış kapısı vardır. Peteğin üzerinde metal bir külah, külahın üzerinde ise dört küplü metal bir âlem yer almaktadır.

<p>Fotoğraf 24. Minare Genel Görünüm</p>	<p>Fotoğraf 25. Minare Kaidesi</p>
	
<p>Fotoğraf 26. Minare Külahı</p>	<p>Fotoğraf 27. Minare Şerefesi</p>
	

Kuzey cephedeki yuvarlak kemerli giriş kapısından iki katlı mahfile oradan da harime giriş sağlanmaktadır. Caminin ana mekânına girildiğinde, girişin hemen üstünde altı ahşap sütunun taşıdığı iki katlı ahşap kadınlar mahfili bulunur. Üst mahfile çıkış, cami girişinin batısındaki merdivenle sağlanmaktadır. Bu mekânın üzeri üç ahşap kubbe ile örtülmüştür. Kubbe köşeliklerinin tamamı üçgen veya pandantife benzer bir şekilde yapılmıştır. Alt katta kapının iki yanında küçük birer mekân vardır. Üst katta ise minareye çıkış kapısı bulunmaktadır. Mahfil altı üstlü altışar ahşap dikdörtgen sütunla beş bölüme ayrılmıştır. Sütunlardan doğu ve batı köşedekiler duvara bitişiktir. Mahfilin orta kemerinin üzerinde, mihraba doğru dışarıya taşıntı yapan yarım daire formu bir çıkma bulunur.

Korkuluklar ahşaptan yapılmıştır. TİKA'nın 2018 yılındaki restorasyonu ile mahfil koyu kahverengiye boyanmıştır.

<p>Fotoğraf 28. Ahşap Kadınlar Mahfili</p> 	<p>Fotoğraf 29. Mahfilden Harime Bakış</p>
<p>Fotoğraf 30. Mahfil Balkonu</p> 	<p>Fotoğraf 31. Üst Mahfile Çıkış Merdiveni</p>
<p>Fotoğraf 32. Üst Mahfil</p> 	<p>Fotoğraf 33. Mahfil Üst Kattaki Minareye Çıkış Kapısı</p>

Harimin üzeri 15 m çapındaki bağdadi tarzda büyük bir kubbeyle örtülüdür ve kalın duvarları taşıyıcı görevi üstlenmektedir. Kubbe köşeliklerinin tamamı üçgen veya pandantife benzer bir şekilde yapılmıştır. Harimin güney duvarının ortasında mihrap, mihrabın iki yanında altlı üstlü dörder pencere bulunmaktadır. Alttaki pencereler, üsttekilerden daha büyük düzenlenmiştir. Mihrabın batı yönündeki iki pencerenin ortasında ahşap minber bulunmaktadır. Harimin kuzey duvarında ise altı adet ahşap sütunla beş bölüme ayrılmış iki katlı ahşap mahfil bulunmaktadır. Alttaki dört pencere orta ekseninde giriş kapısı ve üstte beş pencere yer almaktadır. Harimin doğu duvarında altlı üstlü beşer adet pencere bulunmaktadır. Batı duvarında ise altlı üstlü dörder pencere yer almaktadır. Yapıdaki pencere açıklıkları geniş ve küçük tutulmuştur. Bu da duvarların taşıyıcı özelliğinden kaynaklanmaktadır. Yapıda altta on yedi, üstte on sekiz olmak üzere toplam otuz beş pencere açıklığı yer almaktadır. Bu da camiye ferah ve aydınlık bir özellik katmaktadır. Kubbe kasnağında ise güney yönde üç, doğu yönde iki, batı yönde iki olmak üzere toplam yedi adet küçük pencere bulunmaktadır. Yapının iç mekân duvarları da dış cephelerde olduğu gibi oldukça sade tutulmuştur.

<p>Fotoğraf 34.Harimin Batı Duvarı</p> 	<p>Fotoğraf 35.Harimin Güney Duvarı</p>
<p>Fotoğraf 36.Harimin Doğu Duvarı</p> 	<p>Fotoğraf 37.Harimin Kuzey Duvarı</p>

Kible duvarının tam ortasında mihrap bulunmaktadır. Duvarlar kalın olduğu için mihrap dışarıya çıkıntı yapmamaktadır. Mihrabın her iki yanında altı üstlü dörder pencere yer almaktadır. Mihrap nişinin her iki yanında üçer tane sütunce yer almaktadır. Mihrap nişi beyaz sıvalıdır. Üzerinde üç dilimli kemer bulunmaktadır. TİKA tarafından 2018 yılında yapılan restorasyonla mihrap üzerine kalem işi süslemeler yapılmıştır.

<p>Fotoğraf 38.Caminin Mihrabı</p> 	<p>Fotoğraf 39.Mihrap Detay</p>
---	---

Yapının ahşap minberi mihrabın hemen batısındadır. Düz söveli girişin üzerinde kitabesi bulunmaktadır. Kitabesinde Kelime-i Tevhid yazmaktadır. Basık kemerli bir girişe sahip olan minberin kemerinin hemen üstünde kitabelik bölümü vardır. Köşk bölümü kaş kemerlidir. Üzerinde ahşap külah bulunmaktadır. Külahın üzerinde bir âlem bulunmaktadır. Köşk altı pencere şeklinde düzenlenmiştir. Köşk altında dolap kısmı bulunmaktadır. Yan aynalıkları küçük dikdörtgen panoların yan yana konulmasıyla oluşturulmuştur. Süpürgelik kısmı bulunmamaktadır. Minberin korkulukları düz ahşaptandır. 2018 yılında TİKA tarafından yapılan son restorasyonla bu minber kaldırılmış yerine farklı bir minber konulmuştur.

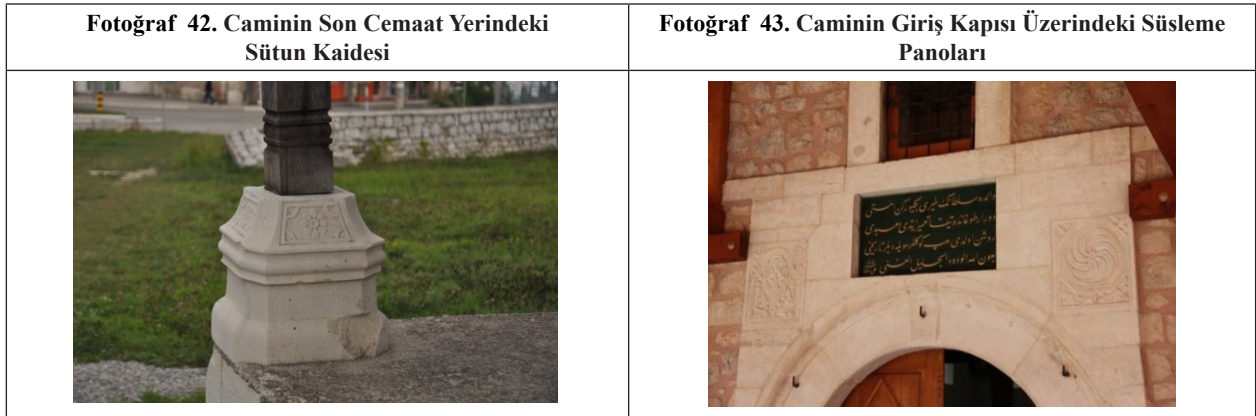

Malzeme ve Teknik:

Yapıda kullanılan ana malzeme kesme taştır. Yapının temelinde, duvarlarında, bütün cephelerde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Mahfil tamamen ahşap malzemeden yapılmıştır. Ahşap malzeme ayrıca bağdadi kubbelerde, mahfil sütunlarında, mahfil korkuluklarında, mahfile çıkan merdivenlerde, kapılarda, pencerelerde ve minberde kullanılmıştır. Üst örtü ağırlık kuleleri, harim kubbesi ve son cemaat yeri kubbelerinin üst örtüleri kurşun malzemeyle kaplanmıştır. Minare ve kubbelerin alemlerinde de madeni malzeme kullanılmıştır.

Süsleme :

Camide genel anlamda süslemeye fazla yer verilmemiştir, cami sade bir görünüm sergilemektedir. Cami yapıldığı dönemde sultan rengi olan turkuaz rengine boyanmıştır (Hadžić, 2013:170). Cami giriş kapısının üzerindeki kitabelik kısmının doğusunda bitkisel taş süslemeli kare bir pano ve batısında ise çarkıfelek motifi bulunan taş süslemeli kare bir pano bulunmaktadır. Sembolik olarak batıdaki çarkıfelek motifi evreni ve doğudaki bitkisel süsleme cenneti tasvir etmektedir (Hadžić, 2013:170). Caminin son cemaat yerindeki taş sütün kaidesinde dikdörtgen pano içerisinde çiçek motifi vardır. 2018 yılındaki restorasyonla mihrap üzerine, kubbeye kalem işi süslemeler yapılmıştır.

SONUÇ

Sırbistan'ın Sancak Bölgesindeki Seniçe şehrinde yer alan, 1989 yılında kültür anıtı olarak kabul edilen Pertevniyal Valide Sultan Camisi Sancak bölgesindeki tek selatin cami olma özelliğine sahiptir. Etrafı duvarlarla çevrili bir avlu içindeki cami dikdörtgen planlı olup, bağdadi tarzda 15 m çapında büyük bir kubbeyle örtülü ana mekân ve kuzeyde üç kubbe ile örtülü iki katlı bir mahfil bölümünden oluşmaktadır. Kuzeydeki giriş cephesine daha geç dönemlerde yenilenmiş olan ahşap bağdadi tarzda beş kubbeli, sundurma şeklinde beş bölümlü bir son cemaat yeri yerleştirilmiştir. Balkanlarda yapılan

büyük boyutlu camiler genellikle, Anadolu'daki gibi tek olarak yapılmamıştır. Medrese, türbe, mektep gibi yapılar genellikle cami ile aynı alanda fakat belli bir düzene bağlı kalmadan yerleştirilmişlerdir. Yani Klasik dönemde rastlanan bir külliye anlayışı Balkan ülkelerinde çok sık rastlanan bir özellik değildir. Eski bir geçmişe sahip olan kubbe mimarisi Osmanlı'nın merkezi mekân elde etme arzusu ile geliştirilmiş ve çeşitlendirilmiştir. Kubbenin bağdadi teknikte örtü sisteminde kullanılması bu çeşitlilikten biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu teknik ile inşa edilen kubbelerde, kullanılan malzemenin hafif olmasından dolayı genellikle dikey taşıyıcı elemanlara ihtiyaç duyulmamaktadır. Ancak bazı bağdadi kubbeli camilerde kubbenin harimde serbest dört destek üzerine oturduğu örnekler de mevcuttur. Caminin ana mekânındaki bağdadi tarzda yapılmış olan kubbe, dıştan sekizgen içten daire şeklinde bir kasnağa oturmaktadır.

Balkanlarda, Makedonya Kalkandelen Alaca Camisi (1833-34) (İbrahimgil,1997:249) , Arnavutluk Tiran Ethem Bey Camisi (1208/1793-1794) (Kiel,1990:251)ve Arnavutluk Berat Bekârlar Camisi (1243/1827-28) (Kiel,1990:73) bağdadi kubbeli yapılara örnektir.

Fotoğraf 44. Arnavutluk Berat Bekarlar Camisi (Bekarlar Camii,2021)

Fotoğraf 45. Arnavutluk Tiran Ethem Bey Camisi(Osmanlı'nın kültürel,2021)

Anadolu'da Ege (Bayrakal,2007:1-26) ve özellikle de Doğu Karadeniz Bölgesindeki camilerde (Şahin,2016:272) yaygın olarak kullanılmıştır. İskilip Ulu Cami(1841) (Kılıcı,2016:476), Çorum Ulu Cami(1810) (Tuluk-Keleş,2008:606), bağdadi kubbeli, düz çatıyla örtülü örneklerdir.

Fotoğraf 46. İskilip Ulu Camii

Fotoğraf 47. Çorum Ulu Camii(Ulu Cami,2021)

Desteksiz bağdadi kubbelere Beylerbeyi Camisi (1778), Humbaracılar Kışlası Camisi (1794), Asariye (1839), Sadabad (1862) ve Büyükkada Hamidiye (1892-1893) camileri örnek verilebilir. (Alioğlu,2015:401)(Batur,1993:204)(Okçuoğlu,1993:544)(Okçuoğlu,2002:117) Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisinin (1770/1837) harim mekânının üzerinde, ortada desteksiz büyük bir bağdadi kubbe ve köşelerinde küçük çaplı dört adet bağdadi kubbe yer almaktadır. (Dişören,1993:172) Teşvikiye Camisi'nin (1853) harim mekânını örten ahşap kubbe dışarıdan kurşun ile kaplanmıştır (Dişören,1993:130-164).

Fotoğraf 48. Beylerbeyi Camii (Üsküdar Beylerbeyi,2021)

Fotoğraf 49. Beylerbeyi Camii Kubbe İçten (Hamid-i Evvel,2021)

Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi kesme taştan inşa edilmiştir. Yapının temelinde, duvarlarında, bütün cephelerde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Ahşap malzeme mahfilde, bağdadi kubbelerde, mahfil korkuluklarında, mahfile çıkan merdivenlerde, kapılarda, pencerelerde ve minberde kullanılmıştır.

Caminin kuzey batı köşesinde beden duvarına bitişik tek şerefeli bir minaresi vardır. Minare altıgen kaideli ve silindirik gövdelidir. Osmanlı Döneminde genellikle minareler yapıya bitişik, tek şerefeli ve silindirik gövdeli olarak inşa edilmişlerdir (Uysal, 1990:528).

Caminin ana mekânına girildiğinde, girişin hemen üstünde altı ahşap sütunun taşıdığı iki katlı ahşap kadınlar mahfili bulunur. Caminin kible duvarının tam ortasında oldukça sade taş mihrap bulunmaktadır. Yapının ahşap minberi mihrabın hemen batısındadır. Yapının minberi birkaç kez değiştirilmiştir. Orijinal olmadığı için sanat tarihi açısından bir değeri yoktur.

Camide süsleme öğelerine fazla yer verilmemiştir. Cami sade bir görünüm sergilemektedir. Camideki tek süsleme, giriş kapısının üzerindeki kitabelik kısmının doğusunda ve batısında bulunan kare panolarda yer almaktadır. Ancak yapının 2018 deki TİKA tarafından yapılan restorasyonla pencere üstleri, kubbe göbeği mihrap üzeri kalem işi süslemelerle bezenmiştir.

Sonuç olarak, Seniçe şehir merkezinde yer alan cami, yapıldığı günden bu yana bu bölgedeki bütün önemli olaylara şahitlik etmiştir. Tarihi kaynaklara göre camide 13-15 Ağustos 1917 tarihleri arasında “Sjenica Konferansı” düzenlenmiştir ve cami tarih boyunca çeşitli olayların merkezi olmuştur. (Sultanın Povratak, 2021). Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi Sırbistan’da günümüzde de varlığını sürdüren tek selatin camisi olma özelliğine sahiptir. Balkanlarda Osmanlı yadigarı olarak böyle bir caminin halen var olması Pertevniyal Valide Sultan’ın Osmanlı kültür mirasına bir katkısıdır. Pertevniyal Valide Sultanın kendi adına yaptırdığı ilk cami olması açısından önemlidir.

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci Yazar %100
Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.
Çalışmada finansal destek alınmamıştır.
Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR:

- BAŞKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA); EV.MKT, D. 2934,s. 56.
- BAŞKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA); EV.MKT, D. 2934, s. 117.
- BAŞKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA);İ.ŞD., 14/638, 27.M.1286.
- BAŞKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA); DH.MKT.,792/60.24.M.1324.
- MAKEDONYA DEVLET ARŞİVİ, Vakıfname No:16; YB-021-VKF-0016 Hicri 9 Zilkade 1329 / Miladi 1 Kasım 1911.
- VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ (VGMA), Vakfiye Defteri, Defter nr. 634-747.
- VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ (VGMA),Vakfiye, Pertevniyal Sultân binti Abdurrahman (Sultân Abdülaziz Han'ın Vâlidesi) , Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, defter 1869 (Kasa 9).
- ALİOĞLU, E. F. (2015). Bir Balyan Ailesi Tasarımı: Sa'dabad Camisi , *Megaron Dergisi* , s.401.
- BAJROVIĆ, F.(2019). Sultan Valide Džamija,Medresant, Sayı 1,s16.
- BATUR, S. (1993). Beylerbeyi Camii , *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C 2,s. 204.
- BAYRAKAL, S. (2007). Merkezi Plan Tasarımı Ve Malzeme Özellikleriyle İlginç Bir Örnek: Gökçebeyli (Bergama) Merkez Camii ve Restorasyon Önerileri , *Sanat Tarihi Dergisi*, 16(2), 1-26.
- HADŽIĆ,F.(2013). *Elementi materijalne i duhovne kulture Bošnjaka u Sandžaku*, Rožaje, s.170.
- İBRAHİMGİL,M.(1997). Kalkandelen (Tetova) Alaca-Paşa Camii ,*Vakıflar Dergisi XXVI.sayı* ,Ankara,s.249.
- KILCI,A.(2016). İskilip Ulu Camii , *Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu / 28 - 30 Nisan* ,s.476.
- KIEL, M.(1990). *Ottoman Architecture in Albania*, Ircica,İstanbul, s. 73-251.
- OKÇUOĞLU, T. (1993). Hamidiye Camisi , *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C 3,s.544.
- OKÇUOĞLU, T. (2002). Asariye Camii: Tanzimat Döneminde Benzersiz Planlı Bir Yapı , *Sanat Tarihi Yıllığı*, 0 (15),s.117.
- SKRIJELJ,Mr. R.(2008). Kulturna Bastina Sandjaka , *Bosnjacka Rijec*,Novi Pazar,s.71-73.
- ŞAHİN, M. (2016). *Giresun Ve Trabzon İllerindeki Bağdadi Kubbeli Camiler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. s.272.
- TULUK, Ö.İ. ve KELEŞ, S.(2008). Osmanlı'nın 'Yerel'i: Çorum Yöresinde Benzer Tipoloji Gösteren Üç Cami , *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyumu*, 23-25 Kasım, s. 606.
- YALÇIN, C. ve YAŞAR M. (2012).*Ulu Bir Çınar Pertevniyal*, Anka Matbaası, İstanbul, s. 47-49.
- BEKÂRLAR CAMİİ (Berat),Erişim : <http://wikimapia.org/16603277/tr/Bekarlar-Camii#/photo/1251444>. (10/02/2021)
- DŽAMİJA SULTAN-VALİDE , Erişim: [https://www.facebook.com/Sjenickenovine/photos/d%C5%BEamija-sultan-valide-sjenica-rhm-ahmet-ef-memi%C4%87/2124919497542815/\(02/01/2021\)](https://www.facebook.com/Sjenickenovine/photos/d%C5%BEamija-sultan-valide-sjenica-rhm-ahmet-ef-memi%C4%87/2124919497542815/(02/01/2021))
- HAMİD-İ EVVEL CAMİİ, Erişim : <https://www.flickr.com/photos/sinandogan/49309999532>. (10/02/2021)
- OSMANLI'NIN KÜLTÜREL ANITI: HACI ETHEM BEY CAMİİ, Erişim: https://www.yeniasya.com.tr/kubra-unuvar/osmanli-nin-kulturel-aniti-haci-ethem-bey-camii_493244 (08/02/2021)
- SİRBİSTAN'DAKİ TEK SELATİN CAMİİ TİKA İLE ESKİ İHTİŞAMINA KAVUŞUYOR, Erişim: <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/ankara/sirbistandaki-tek-selatin-camii-tika-ile-eski-ih-tisamina-kavusuyor-12448306> (03/01/2021)
- SİRBİSTAN CUMHURİYETİ TARAFINDAN KORUNAN KÜLTÜREL ANITLAR LİSTESİ, Erişim:<http://www.heritage.gov.rs>. (27/12/2020)

SENİÇE VALİDE SULTAN CAMİİ ,Erişim: <http://ekolmimarlik.com.tr/en/senice-valide-sultan-camii/>. (28.12.2020)

SENİÇE, Erişim: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Seni%C3%A7e> (15/12/2020)

SULTANIJIN POVRATAK SANDŽAKU, Erişim: <https://arhiv.stav.ba/sultanijin-povratak-sandzaku/> (05/01/2021)

SULTAN VALİDE CAMİİ RESTORASYON PROJELERİNİN HAZIRLANMASI, Erişim: https://www.tika.gov.tr/upload/2015/Prestij%20Eserler/TIKA_SIRBISTAN.pdf (05/01/2021)

ULU (MURÂD-I RÂBİ') CAMİ, Çorum,Erişim: <http://dunyacamileri.blogspot.com/2018/07/ulu-murad-i-rabi-cami-corum.html> (21/01/2021)

ÜSKÜDAR BEYLERBEYİ CAMİ, Erişim: <https://www.turanakinci.com/portfolio-view/uskudar-beylerbeyi-camii/> (22/01/2021)

MAİ VE SİYAH ROMANINDA BAŞKİŞİNİN KENDİNİ GERÇEKLEŞTİRME SORUNU*

The Protagonist's Self-Realization Problem in Mai ve Siyah Novel

Selami ÇAKMAKCI¹

ÖZET

Servet-i Fünûn topluluğunun nesirdeki en önemli ismi olan Halit Ziya Uşaklıgil, roman türünün edebiyatımıza yerleşmesinde tartışmasız bir yere sahiptir. Mai ve Siyah romanı, başkışinin kaygı ile umut, hayal ile hakikat, arzular ile ihtiyaçların birbiriyle çatıştığı ve sonuçta hayal kırıklığı ile sonuçlanan kendini gerçekleştirme sürecini ele alır. Başkışinin hayallerle gerçekler arasındaki dengeyi kuramadığı bu süreçte temel sorun yanılısma içerisinde olmasıdır. Romanda başkışı Ahmet Cemil, ihtiyaçlarından çok, arzularına göre hareket eden bir karakter konumundadır. Yenik, başarısız, romantik ve hayalperest bir karakter olan Ahmet Cemil'in amacı; bilinçaltında yer etmiş eksiklik ve yetersizlik duygularından kurtulmaktır. O, bireyleşme sürecinde para, şöhret, aşk ve sanat gibi araçlara ihtiyaç duyar. Paranın getireceği ekonomik rahatlık, edebiyat yoluyla oluşacak şöhret ve aşk yoluyla gelecek duygusal yaşam onun için simgesel birer güç kaynağıdır. Edebiyat ve aşk Ahmet Cemil'in kendini gerçekleştirme sürecinde aslı araçları olurken, babasızlık ve parasızlık bu süreçteki en büyük engelleridir. Edebiyat ve aşk onun için bir tür ölümsüzlük kapısıdır. Para ise hayatını değiştirecek, arzuları gerçekleştirme imkânı verecek ve kaybedilen baba otoritesini yeniden kazandıracak bir araçtır. Çalışmanın amacı Mai ve Siyah'ta, başkışinin kendini gerçekleştirme sürecinde araç olarak gördüğü sanat ve aşka yüklediği anlamı çözmek ve başarısızlığına neden olan babasızlığın ve parasızlığın etkisini belirlemektir. Çalışmada metne psikanalitik bakış açısıyla yaklaşılmıştır.

ABSTRACT

Halit Ziya Uşaklıgil, the most important name of the Servet-i Fünûn ensemble in prose, has an indisputable place in the establishment of the novel genre in our literature. The novel Mai ve Siyah is based on the problem of self-actualization in the background, although it deals with a process in which the protagonist cannot establish the balance between dreams and reality. In the novel, Ahmet Cemil is a character who acts according to his desires, not his needs. The dreams, ideals and desires of Ahmet Cemil, a defeated, unsuccessful, romantic type, give clues about the life he wants to have. However, in his world, desires and ideals are more important than needs. In these desires, it is possible to see the effect of art on life and people. Ahmet Cemil, the protagonist of the novel, who is faced with difficulties with the loss of paternal authority, needs tools such as money, fame, love and art in the process of individuation. The economic comfort that money will bring, the fame that will come through literature, and the emotional life that will come through love is a symbolic source of power for him. The love in the platonic plan in the work is a door of hope that makes him take a break in all his troubles as it is exciting. Being orphan and lack of money are the biggest problems of Ahmet Cemil in the individualization process. Money both triggers and inhibits his desires. Art and love are a kind of immortality for him. The emotional character's ideal choice of literature in the process of self-realization is a concrete indicator of the author's realist understanding. The aim of the study is to determine the role of being orphan and lack of money that cause failure in this process and the elements instrumentalized by the chief in the process of self-realization in Mai ve Siyah, a character novel. In the study, the text was examined through psychoanalytic perspective.

Anahtar Kelimeler: Hayal, edebiyat, şiir, aşk, baba, para.

Keywords: Dream, literature, poem, love, father, money.

1. ORCID: 0000-0002-3350-0373

1. Dr. Öğr. Üyesi, K. Maraş Sütçü İmam Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, selamicak23@hotmail.com

*ÇAKMAKCI, S. (2021). "Mai ve Siyah Romanında Başkışinin Kendini Gerçekleştirme Sorunu", *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 23, s. 384-399.

Makale Geliş Tarihi: 17/03/2021 Kabul Tarihi: 17/04/2021

EXTENDED ABSTRACT

Halit Ziya Uşaklıgil is an artist who devoted his whole life to literature. Mai ve Siyah, who reinforced the author's reputation in the literary world, are known with names such as character, artist, and generation novel. Ahmet Cemil, protagonist, takes part in the work as a member of the Servet-i Fünûn ensemble as a poet. Ahmet Cemil, with his poet identity, is also the key to the artistic character of the school to which Uşaklıgil belongs. The work develops on the axis of the disappointments Ahmet Cemil experienced in the process of individualization. Ahmet Cemil, as a person whose personality development has not been completed and who has not reached the integrity of thought, is thrown in the wind of imagination, he can never perceive reality as it is without disappointment. Ahmet Cemil, who has a Faustian character has a identity, is his biggest obstacle, although he has obstacles in the processes of self-realization. For this reason, the effect of his personality on the events is in question rather than the effect of events on his personality. Even if the results are disappointing, he still does not hesitate to make a "Fausten agreement". Ahmet Cemil lacks the courage to make his own decisions. While being orphan and lack of money are his biggest problems in the process of individualization, his dreams of art and love are his main ideals. When Ahmet Cemil needs tools to realize himself, art is one of the first options. Looking at his psychoanalytic life; The instinctive complexes that exist in every human being appear to have emotional units. Psychoanalysis, which looks at art as an activity aimed at satisfying unfulfilled desires, takes into account the psychology of the subconscious. From a psychoanalytic perspective, factors such as money, fame, literature and love are the main steps in the individuation story of Ahmet Cemil. Especially art and the fame it will bring is a kind of immortality door for him. The fact that he chooses literature as the first ideal in the process of self-realization shows that his unsatisfied desires are trying to be satisfied in a different way. For Ahmet Cemil, literature is a journey of eternity. Self development is one of the main goals of a person. Modernity and the capitalist world expect the individual to gain his own individuality by fulfilling his expectations. Although the existence of imitation desires seems to be effective in the process of individualization of Ahmet Cemil, it should not be forgotten the psychology of the subconscious. Ahmet Cemil's desire for wealth is evaluated as "object-oriented instincts" in psychoanalysis. The financial responsibility that his mother reminded him is a shock given by Ahmet Cemil's financial inadequacy as well as his first exam. He is the type who, like many people in the layers of society, cannot realize himself due to the economic impossibility of self-realization. The problems of the press life are among its tough tests. Lack of paternal authority and lack of economic support cause him one after another disappointment. Honesty, goodwill, and inability to anticipate bad deeds are other causes of disappointment. However, in the trials of misery and grace, he never compromises any of them. One of his biggest defeats and the most tragic is Iqbal's sacrifice for ikbal, that is, the death of his sister. Ahmet Cemil feels guilty in his conscience because he believes he is responsible for his sister's bad fate and subsequent death. He thinks that the poetry notebook will not make sense, because of the illusion of love, although the crush of being economically defeated makes him more ambitious in his desire for love and literature. He blames his own imagination when confronted with the facts on this subject. When he lacks the love that makes his book meaningful, he burns this book, which is one of the exit doors of his life. When faced with failure at every step in the individualization process, Ahmet Cemil, who either takes refuge in dreams or chooses to give up, is a tragic character who constantly loses despite his good intentions. Acting with a sense of responsibility at the beginning of the novel, Ahmet Cemil is a character who experiences guilt at the end of the novel. Hurlled between dreams and cruel truths, this young man cannot cope with the truth and prepares his own exile.

GİRİŞ

Halit Ziya Uşaklıgil, romanın edebi bir tür olarak gelişmesinde büyük katkıları olan bir şahsiyettir. Yazarın *Mai ve Siyah* romanı 1896-1897 yıllarında *Servet-i Fünûn* dergisinde tefrika edilir. Her romanda olduğu gibi vaka hayal unsuru olmakla beraber başkişi Ahmet Cemil, topluluğun edebiyat görüşlerinin bizzat temsilcisidir. Romanın başındaki tartışmada onun sanat ve edebiyatla ilgili hayâlleri, *Servet-i Fünûn* topluluğunun sanattaki ilkelerine uygun düşer. Ayrıca romandaki aile ve ölüm düşüncesi, basın hayatı, edebiyat tartışmaları, yazarın gerçek hayatından metne yansıyan olay ve durumlardır. Romanda başkişinin sanatçı karakter olarak konumlandırılması ve kendini gerçekleştirme sürecinde edebiyatı ideal olarak seçmesi ise yazarın hayata realist bakışının somut göstergesidir.

Robert Finn, *Mai ve Siyah*’tan yola çıkarak Türk roman sanatının esin kaynağının Fransız edebiyatı olduğunu iddia eder ve Ahmet Cemil’in, Stendhal ile Balzac’ın başkişilerine benzediğini söyler (2013: 176-177). Ahmet Cemil, bu romancıların başkişileri gibi arzu ve ideallerini başkalarından alır. Rene Girard, “*taklit arzu*” olarak adlandırdığı kuramında; bir arzunun kökeninde her zaman gerçek ya da hayali başka bir arzunun görünümü olduğunu söyler (Girard, 2007: 97). Ahmet Cemil’in bireyleşme sürecinde “*kendiliğinden olmayan*” arzu ve ideallerine ilişkin sorun, birçok çalışmada ele alındığından burada üzerinde fazla durulmayacaktır.¹ Çalışmamızda psikanalitik bilgidenden hareketle onun hayal, arzu ve ideallerini ruhsal bir zemine oturtmak gerekir. “*Psikanaliz, ruhsal yaşama ilişkin olayların gözlemlenmesi temeline dayanır*” (Freud, 1996: 107). Her insanda var olan içgüdüsel kompleksler, duygusal birimler Ahmet Cemil’in ruhsal yaşamında da vardır. Psikanalitik açıdan bakıldığında, para, şöhret, edebiyat ve aşk gibi unsurlar onun bireyleşme / kendini gerçekleştirme sürecinin başlıca adımlarıdır. “*Mitik bir figür olarak Faust’un temsil ettiği modernlik (de), bedeli ne olursa olsun kendini gerçekleştirme arzusuyla biçimlenir*” (Usal, 2014: 256). *Mai ve Siyah* romanı, “*özellikle Balzac’ın romanlarında tanıdığımız, genç, yetenekli, hırslı ama kendi temel kişilik zaafi yüzünden amacına ulaşamamış sanatçı tipinin Uşaklıgil’deki yansıması gibi görülür ilk bakışta*” (Parla, 2012: 41). Ayrıca Ahmet Cemil’in edebiyat konusundaki idealleri, biraz da Halit Ziya Uşaklıgil’in aynı heyecan ve arzularını içerir. Nitekim Uşaklıgil’in edebiyat dünyasındaki şöhreti bu eseriyle gerçekleşmiştir.

1. Kendini Gerçekleştirme Yolunda İki Araç: Edebiyat ve Aşk

*Mai ve Siyah*² romanında başkişi Ahmet Cemil, bir edebiyat adamı olması ve edebiyatı kendini gerçekleştirme yolunda bir ideal olarak görmesi bakımından yazarın diğer kahramanlarından ayrılır. Bir sanatçı romanı olan *Mai ve Siyah*, “*bireyleşme hikâyesi olarak karakter kurulumun yetkin bir örneğidir.*” (Usal, 2014: 196). Sanat ve edebiyat konusundaki idealleri, romanın başındaki ziyafet sahnesinde ortaya konulan Ahmet Cemil’in en önemli arzusu bir şiir kitabı çıkarmaktır. Bu arzusu, “*sanatın mutlaklaştırılması, ideal olarak seçilmesi, daha da ötesinde her türlü idealin ilk örneği*” (Koçak, 1996: 104) olmasıyla ilişkilidir. “*Psikanaliz, sanata da giderilmemiş isteklerin doyurulmasını amaçlayan bir etkinlik gözüyle bakar. Öyle bir etkinlik ki; başta sanatçının kendisini kapsamına alır*” (Freud, 1996: 86). Ahmet Cemil, kendisini gerçekleştirecek araçlara ihtiyaç duyduğunda ilk seçeneği edebiyattır. “*Edebiyat, insanın kendindeki sonsuzluğu aramasının gerçekleştirmeye çabalamasının yollarından biri. Edebiyat, sonsuzluğa dilimizle gönderdiğimiz bir selamdır; bir saygıdır; bir yönelmedir*” (İnam, 2003: 23).

1 Bkz., Koçak, O. (1996). “Kaptırılmış İdeal”. *Toplum Bilim. Güz 1, Sayı 70, s. 94-150*; Gürbilek, N. (2010).

Kör Ayna Kayıp Şark. İstanbul: Metis yayınları. 3. Basım. s. 146-167; Parla, J. (2012). *Türk Romanında Yazar ve Başkalaşım*. İstanbul: İletişim Yayınları. 2. Baskı. s. 9-84; Usal, Z. (2014). *Metruk Ev*. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 173-262. Bu konuda Nihayet Arslan’ın “Halit Ziyanın *Mai ve Siyah* Romanının Farklı Bir Okuması” adlı çalışmasına da bakılabilir.

2 Çalışmadaki alıntılar, Uşaklıgil, H. Z. (2013). *Mai ve Siyah*. İstanbul: Özgür Yayınları. 19. basımdan alınmıştır.

Edebiyat aracılığıyla ebediliği arayan başkışı Ahmet Cemil'i sanatsal yaratıcılığa iten güç ve motivasyonun kaynağı kendi bilinçaltıdır. “E. O’Neil’in ‘garip bir durak’ dediği, doğmadan önceki ve ölümden sonraki iki sonsuz bilinmez arasında bu hayat denilen garip ve geçici konukluk arasında, hepimizin içinde bilinçaltı bir rahatsızlık vardır” (Adıvar, 2017: 95). Anlatıcı, bu hayalperest kişiliğin birtakım varoluşsal kaygılarla beraber kendini gerçekleştirme sorunu yaşadığını ve bilinçaltındaki rahatsızlığını eserin başında şu cümlelerle yansıtır:

“Henüz yirmi iki yaşında bütün ruh hali yalnız bir ümidin gerçekleşmesini beklemekte... Şöhret bulmak, edip olmak, herkesçe tanılmak, bugün o kadar acılıklarına göğüs vermek için hayatını zehirlediği bu edebiyat âleminin bir gün yüksek zirvelerine çıkmak ve ismini o kadar yükseltmek ki... O hayalini kurduğu dereceye bir sınır bulamıyor; sonra da bu kadar yükselme arzularına kapılıyor olduğundan kendi kendine utanıyordu... Edip olmak, şöhret almak, senelerden beri bütün düşüncesi bu değil miydi?” (s.39).

Onu, düş dünyasına sürükleyen Haliç’in sularındaki “mavi”lik, romandaki simgesel çözümlenimin anahtarlarından biridir. “Ölüm, kötülük ve tükenişi simgeleyen siyaha karşılık, aşkınlığı ve tinselliği simgeleyen “mavi”, Halit Ziya’da ve Tanpınar’da hiçbir zaman gerçekleşmeyecek ama asla da vazgeçilemeyecek “estetik ideal” (Parla, 2012: 63) olarak karşımıza çıkar. Ancak Ahmet Cemil’in “uzun sarı saçları ensesine dökülmüş, elleri cebinde, ağzında sallanan sigarasının mini mini bulutlarına süzgül gözlerle dalmış düşünceli” (s.15) hâli, ideallerini gerçekleştiremeyeceğinin işaretidir. Çünkü bu tasvirde, ruhen ve bedenlen sağlıklı olmayan bir kişiliği sezme mümkündür.

Ahmet Cemil’in, romanın başında Tepebaşı’ndaki ziyafet sahnesinde Haliç’in ve İstanbul’un aydınlık gökyüzüne bakarak hayaller kurması, bilinçaltındaki rahatsızlıklarını gidermeye yönelik bir “mutluluk fantezisi”dir. Büyüme arzusunun ve bilinçaltındaki yetersizlik duygusunun dışa vurumu olan yukarıdaki cümleler, arzu ve hayallerine bir sınır koyamadığını da gösterir. Hayallerindeki sınırsızlık, İkaros’un gökyüzünde uçarken güneşle yeryüzü arasında kuramadığı dengeden dolayı yere çakılmasına benzer. Freud’a göre, “mutlu kişiler düş kurmaz, bunu ancak yeterince doyuma ulaşmamış kişiler yapar. Doyuma kavuşturulmamış, düşlemlemenin itici güçleridir ve her düş belli bir isteğe doyum sağlama çabası ve böyle bir doyumunu ondan esirgeyen ‘gerçek’i değiştirme girişimidir” (1995: 107). Lacan’a göre de, ruhsal yapının en önemli unsuru, ihtiyaçların karşılanması -ya da karşılanmaması- değil, istek olgusudur (Cebeci, 2004: 286). Ahmet Cemil’i, “hülyanın oyuncağı” (Koçak, 1996: 113) yapan şey istekleridir.

Ahmet Cemil, babasının ölümünden sonra bir rastlantı sonucu Mir’at-i Şuûn adlı gazetede iş bulur. Bu gazetede çalışmak, hayallerini gerçekleştirmek için bir fırsattır. “Ah bu matbuat alemi” diye sitem ettiği söz konusu dünyanın çirkinliklerini görse de bu yolda en iyisi olmak ister. Genç Mülkiye öğrencisi, “meçhul emeller fezasında uçtuğu zamanlardan beri” (s.39-40) bütün varlığını kaplayan ünlü olma arzusunun gerçekleşmesi için en önce bir esere sahip olmak ister. Bu arzu; öz güvenden yoksun Ahmet Cemil’in, bir taraftan hayattan kaçmak diğer taraftan da ölümsüzlüğü yakalamak için “edebiyatın arkasına saklanıyor” (Şahinoğlu, 2015: 94) oluşunu gösterir. İşlevsel bir olgu olan sanatın, ruhun ölümsüzlüğe ulaşmasında büyük payı vardır. “İnsan, ölümlü hayatın unsurlarını ölümsüzlük duygusu taşıyan yapıtlara aktarmaya çalışmıştır” (Cebeci, 2004: 46-48). Sanat ideallerinin en büyük parçası olan “şiir defteri” hakkında Hüseyin Nazmi ile konuşurken; “Ah! Bu anlaşılammamak, takdir edilmemek endişesi olmasa” (s. 128) şeklindeki sitemi; onun kendisini edebiyat yoluyla gerçekleştirme arzusunun açık bir ifadesidir. Kendisini gerçekleştirme yolunda araçlara sahip olma çabasıyla onların önündeki engellerle sınırı aynı zamanda başlar. Matbaadaki iş arkadaşı Raci, Ahmet Cemil’in sanat ideallerinin önündeki en büyük engelidir. Ahmet Cemil ile Raci kişilik ve edebiyat anlayışı bakımından birbirinin zıddıdır. “Kin ve kıskançlıktan oluşmuş hislerle boğulan” (s.21) Raci, arkadaşının gazetede sevilip sayılmasını hazmedemez. Melanie Klein’e göre haset (kıskançlık), insanda doğuştan bulunan yıkıcı ya da ölüm içgüdüsünün bir belirtisidir. Haset

duygusunun diğer yıkıcı duygulardan farkı; yıkıcı duygular kızgınlık veren nesnelere yönelirken, *haset*'te sözü edilen yıkıcı duygunun "iyi" olarak algılanan nesneye yönelmesidir (Cebeci, 2004: 249-250). Raci, Ahmet Cemil'in şiirlerini hedef alarak onları değersizleştirmek ister. Sanat yolundaki başarısızlığının temel nedenlerinden biri olan Raci, onun açık bir düşmanıdır. "*Düşman figürü uygarlığa özgü süreçlerle bile ortadan kaldırılamamıştır*" (Eco, 2014: 34). Ahmet Cemil'in eserinin tanıtımında, tek olumsuz tepki Raci'den gelir. Raci, daha sonra *Mâkes-i Zaman* gazetesinde onun eseri aleyhine bir yazı yazarak matbaadan kovulmasına da neden olacaktır.

Ahmet Cemil'in, sanat yolundaki ideallerinin sonuçsuz kalmasında bazı engelleri bulunmakla beraber asıl engel kendi kişiliğidir. Şiiri bir ideal olarak görmesine karşın bu konudaki fikirleri henüz olgunlaşmamıştır. Bu konudaki fikirlerinin olgunlaşmadığının kendisi de farkındadır. O, "*şairden çok şairliğe öykünen biri olarak*" (Şahinoğlu, 2015: 95) dikkat çeker. Kendisi gibi bir edebiyat meraklısı olan arkadaşı Hüseyin Nazmi ile birlikte, bir bacadan çıkan dumanla ilgili teşbih yapmanın, Beyoğlu'nda rastlanılan sarı bir Alman kızına yazılan manzumenin şiir olduğunu zannederler. Ancak bir süre sonra bu düşüncelerini gülünç bulurlar. İki arkadaş bir kitapçı vitrininde Edmond Haraucourt'un "*L'âme Nue*" *Ruh-ı Üryan (Çıplak Ruh)* adlı kitabını görünce hemen satın alırlar. Kitabı rastgele açtıklarında ilk karşılaştıkları şiir "*Makber*" adlı bir manzumedir. Bu şiirdeki ızdırap ve ümitsizlik ikisinin de ruhunu alt üst eder. Ahmet Cemil'in o an yaşadığı marazi duygular, Batı şiirini kendine örnek alan Servet-i Fünûn topluluğunun şiir karakterinin anahtarını verir. Bir yazarın yapıtta ne ölçüde bulunduğu tartışılrsa da edebiyat yapıtlarının "*yaratıcılarının gündüz düşleri*"ni yansıttığı bilinir (Cebeci, 2004: 179). Halit Ziya'ya göre romanda "*Ahmet Cemil şiir ülküsünün bir simgesi*" (2017: 88) konumundadır. Çünkü onun şiirde amaçladıklarıyla, topluluğun şiir anlayışı birbiriyle örtüşür. Ahmet Cemi, yeni anlayışa uygun çıkaracağı şiir kitabı hakkında şunları düşünür:

"O mahut eseri dediği, senelerden beri yazmak istediği, beyninin içinde bir çocuk kabilinden yaşatıp büyüttüğü, her dakika işleyip süslediği eser idi ki bunda çocukluktan beri okuduklarından aşılınmış şiir zevkini uygulamak isterdi. Bu eseri öyle bir şey yapmak isterdi ki o vakte kadar görülmuş olan şeylerin hiçbirine benzemesin, bir şey ki...(...)

İşte eser bu idi. Bu eserle Ahmet Cemil insan hayatını yazmak istiyordu; başından onuna kadar bir şiir ki bir gülümseme ile başlasın, bir damla gözyaşı ile netice bulsun...

(...)

Ah bir kere o esere vücut verebilse!.. Bütün hayatta ümidi onun üzerine kurulu idi, onu yazarsa -bir gün Taksim bahçesinde arkadaşına itiraf ettiği gibi- artık hayatta görevini tamamlamış olacaktı" (s.129 -130).

Görüldüğü gibi Ahmet Cemil, eseri yoluyla ölümsüzlüğü yakalamak ve "*geleceğe kalmak*" (Başarslan, 2015: 82) arzusundadır. Eserini aşırı idealize etmesi "*ebedi çocukluk*"un dünyasında yaşayan bir karakter olduğunu gösterir. Severek okuduğu şairlerden Musset'ten "*âşık, şair, fakat çocuk!*"; Lamartine'den ise "*o kadar şiir ile yüklenmiş ki ezilmiş*" (s.175) şeklinde bahseder. İkisi için kullandığı sıfatlar aslında kendisinin zaaflarıdır. "*Kahramanı çocukluğa mahkûm eden her şeyden önce babanın yokluğudur*" (Gürbilek, 2010: 149). Öz güvenden yoksun oluşu, hayatın gerçekleriyle hiç yüzleşmemiş olması, babanın yokluğu onu ebediyen çocuk kalmaya mahkûm bırakmıştır. Âdeta "*bir çocuk gibi ne kötülüğü sezebilir, ne de kötülükle savaşılabılır*" (Finn, 2013: 171).

Psikanaliz kuramına göre insan zihninin genel işleyişinde doğuştan gelen dürtüler etkilidir. Freud, insandaki dürtülerin belirli nesnelere yaslanmak suretiyle ruhsal enerjisini boşalttığını ve bunların istek olarak hissedildiğini ileri sürer (Cebeci, 2004: 219). Kişi, benliğin zayıf olduğu durumlarda nesnelere yoluyla kendisini güçlü gösterecek araçlara sahip olmak ister. Ahmet Cemil de kişiliğindeki zaafı, sanatsal yaratıcılığa sarılarak gidermeye çalışır. Onun, benliğini güçlendirmek için bir

nesneye yaslanma arzusu; sanatın hayat ve insan üzerindeki etkisini gösterir. Rank'a göre insan benliğinin kendisini ifade yollarından biri olan "yaratıcılık", kişilik gelişiminin temelini oluşturur (Cebeci, 2004: 234-235). Ahmet Cemil'in yazacağı eser, hem kişilik gelişiminin bir parçası hem de kendisini Lamia'ya ispatlamasının yoludur:

"Ah bu defter! İşte bütün hayatının mühim bir ümidi şu küçük defterde idi" (s.200).

Ahmet Cemil için çıkaracağı eser bir "benlik-nesnesi" (Cebeci, 2004: 271) konumundadır. Bu eserin yazımı sırasında yaşadığı olumlu duygular ona, hayatının bütün zorluklarını ve sıkıntılarını unutturur. Bu eserin getireceği şöhretle Lamia'ya kavuşacağını düşünen Ahmet Cemil, uzun bir uğraştan sonra eserini bitirmeyi başarır. Ancak Lamia'nın başka biriyle nişanlandığını öğrenmesiyle bu eser anlamını yitirir. Eserine yüklediği anlamın bir yanılsama olduğunu fark ettiği anda sobada yakar:

"O zaman eserini düşündü. Ah! Bu eseri? Fakat şimdi ona ne lüzum var?... O artık ölmüş bir çocuğun boş ve soğuk gömleğinden başka bir şey miydi?"

Ah! Bu eser!... Bir vakitler bunun için neler kurmuş, ondan neler beklemiş idi.!

Şimdi o kadar çocuk olduğundan utanıyordu. Bu, kendisine ne kazandırabilirdi? Merak ederek bir göz atacakların ilgisiz bir tebessümünden, fena bulmaya hazırlanmış beş on arkadaşın yalan tebriklerden başka bu eserden ne ümit olunabilirdi" (s.381-382).

Sanat idealleri ile aşk arzularını; dış gerçekler yerine iç gerçeklerine göre inşa etmesinden dolayı narsisizmi büyük yara alan Ahmet Cemil, şiir defterinden geriye hiçbir iz kalmaması için sonuna kadar yanmasını bekler. Vehbi Bey'e attığı tokattan sonra bu defterin sobada yanmasından da "garip bir lezzet" alır. Yanan eserin küllerine "acı bir gülüş"le bakan Ahmet Cemil'in hayal kırıklığı şöyle ifade edilir:

"O zaman iki eliyle defteri ortasından ayırdı, evvela bir yaprak kopardı, bunu soktu, kâğıt bir müddet kızgın güllerin üzerinde tereddüt ediyor gibi durdu, ora yer yer sarardı, birdenbire sararmış bir acı ile kıvrandı. Daha sonra o sarı kıvrıntılardan bir ateş dalgası geçti, kâğıdın her tarafından bir küçük alev çıktı. Ahmet Cemil acı bir gülüşle bakıyor, şimdi esmer bir kül tabakası şeklinde duran bu kâğıdın üzerinde bir beyazlıkla beliren yazılara bakıyordu. Bir iki satırını okudu, 'Ah yalan şeyler!... Ah sahte şiirler!...' diyordu." (s.383).

Ahmet Hamdi Tanpınar; romanda "kitabı yakmak jesti, bir hülyanın dağılışının sembolüdür" (2010: 43) der. Sanatı, "bir var oluş istenci" (Rank, 2017: 125) olarak gören Ahmet Cemil'in, eserini yakması bir anlamda sanatı inkâr etmesi anlamına gelir.

Edebiyat sanatının en güçlü temalardan olan aşk, romanda ikinci planda bir tema olmakla birlikte, başkışının kendini gerçekleştirme çabasında bir araçtır. "Aşk, vücudun bütün kimyasının kendini aşık olunan objeye göre belirlediği ajite bir haldir... İnsanın varoluşuna her durumda eşlik eden bir arama hali olarak... Başka şeylerle ikame etmeye çalıştığımız ruhsal boşluğa verdiğimiz bir isim" (Tunç, 2018: 8). Eserde Ahmet Cemil'in sanat ideali ile aşk arzusu birbiriyle iç içe geçmiş şekilde anlatılır. Lamia'yı ilk gördüğü zaman gelen "âşık olma nöbeti" (Gasset, 2011: 40) ile nişanlanması arasındaki süreç Ahmet Cemil'in yanılsamasından ibarettir. Psikanalizde biri öz yaşamı ayakta tutmayı amaçlayan "bensel içgüdüler", ötekisi objeye yönelik "obje içgüdüleri" olmak üzere iki ayrı içgüdü grubu vardır (Freud, 1996: 106). Aşk, Ahmet Cemil'in "bensel içgüdü"sünü temsil eder. Romantik sanatçıların eserlerinde bir erkeği bir kıza aşık etmenin; "Nasıl seviyor?.. Niçin seviyor?" (Uşaklıgil, 2012: 42) olmasının çok önemli bir sorun olduğunu söyleyen Uşaklıgil, realist bir anlayışla yazdığı eserinde bu soruların yanıtını Ahmet Cemil'in duygu dünyasıyla aydınlatmaya

çalışır. Orhan Koçak'ın deyimiyle “kahramanımız önce evi seviyordu, sonra evin içindeki kıızı” (1996: 134). Evi arzularının ve evin içindeki kıızı sevmesinin nedeni yoksulluktur. O, Hüseyin Nazmi'nin imkânlarına sahip olmayı arzularken evin içindeki kıza da sahip olmayı istemiştir. Yani bu aşk kendiliğinden değil, bir “gurur depresiyonu” (Safa, 2007: 128), hayatın kaba gerçeklerinden kurtulmanın ve kendisini aşmanın bir yolu olarak belirlemiştir. *Aşk- ı Memnu*'daki karakterlerde hep öksüzlüğü onardığı ölçüde devreye giren aşk (Gürbilek, 2010: 152), *Mai ve Siyah*'ın başkarakterleri için de geçerlidir. “Gizli iç dünyamızın bir parçası” (Gasset, 2011: 75) olan aşk, Ahmet Cemil'in gizli emellerinin bir parçası, hayatına anlam veren bir değerdir. Bir ruhsal yaşantı olan aşk, hayatın yükünü hafifletmenin bir yolu olduğu gibi, başka bir varlıkla bütünleşerek güçlü ve mutlu olmanın yoludur. Tanzimat romanlarında idealize edilen ve ruhsal bir sığınma şeklinde karşımıza çıkan aşk, Ahmet Cemil'in platonik planda yaşadığı bir duygu ve mutluluk simgesidir. Aşk, problemlerle örülü dünyasında ona nefes alma imkânı veren ve her yenilgide sığındığı limandır. O, kendisini genç kıza değil, aşka kaptırır. Aşk arzusunda; eksik yönünü tamamlama ve iki kişilik dünyayla daha büyük bir bütüne ulaşma çabası saklıdır. Lamia'yı sevmesinin nedeni genç kızın nitelikleri değil, kendi eksikliklerini gidermek arzusudur. “Ben” bütünüyle bağımsız bir yapı olmadığı için, başkalarına gereksinim duyar. (...) *Âşık olmadan doğru dürüst bir kimlik edinme yeteneğimizi yitiririz, aşk olduğunda ise benlik bir bakıma sürekli onaylanır. Göze görünmek, varoluşunu onaylatmaktır. Kişisel dünyamızın temelinde bulunan bir başka varlığın gözlerinde meşruluk kazanır varlığımız*” (Botton, 2005: 128). Ahmet Cemil kendi kendisine yeten bir insan olmadığından, onay görmek için kendisini olmayan bir aşka inandırır.

Ahmet Cemil, Lamia'yı Hüseyin Nazmi'yi tanıdığından beri tanır. Onu ilk gördüğünde henüz çocuk denilebilecek yaşadadır. Arkadaşının evine her gittiğinde Lamia, çocuklara özgü bir sokulganlıkla daima gülerek yanına gelir. Ahmet Cemil, Erenköy'deki köşklerinde Lamia'nın piyanosunu dinlerken genç kıza âşık olur. Bu aşk, “idealler dünyasının uzantısıdır; o dünya bu aşkı zorunlu kılmış gibidir; belli bir yetişme ve yaşam tarzına hayranlık duyan kişinin bu aşka maruz kalması da gerekiyordu” (Koçak, 1996: 116). Hayallere o kadar kapılır ki, Lamia piyano çalarken genç kızın o sırada kendisine söylediklerini bile duyamaz hâlededir:

“Şimdi Lamia'nın uyarısını unutmuştu. Şimdi bu cisimleşmiş şiire bakıyordu; şu çocuk, yarın bir genç kız olacak; açmaya hazır bir gonca ki büsbütün çiçekleşmesine yalnız bir bahar sabahı yetecek” (s.141).

Görüldüğü gibi gerçeklerle mücadele etmekte zorlanan Ahmet Cemil, hayallerinde mutlu olmaya çalışmaktadır. “İşte şu gözlerinin önünde garip ve sersemlik veren bir sevda nefesiyle teneffüs ediyormuşçasına titreyen nazenin hayali(n)” (s.142) karşısında mutluluktan uçacak gibidir. Ahmet Cemil, o gece Hüseyin Nazmi'nin köşküden ayrıldıktan sonra yalnız kalınca hayaller kurmaya devam eder. Aşka susamış bir kalbin atışının duyulduğu aşağıdaki satırlarda; küçük yaştan beri iç dünyasında bastırıldığı sevme duygusunun verdiği mutluluk hâkimdir:

“Ah o genç kız! Ona ne vakit tesadüf edecek? Kimindir o küçük akıcı yüz ki hayalinin aynası üzerinden zapt edilemeyen bir renkle güya bulut parçası altında akıp gidiyor?”

O genç kız ki tanımıyor, bilmiyor, görmemiş, vücudundan apaçık haberi yok; fakat seviyor, bütün gençliğin sevdadan yoksun geçen ihtiyacıyla, bütün aşk kabiliyetinin hasretiyle seviyor” (s.147-148).

Görüldüğü gibi “hülya enginlerinde” dolaşan Ahmet Cemil, aşkını hemen ilan edebilecek cesarete sahip olmadığından iç dünyasındaki bu gizin bilinmesini de istemez. “Her şeyden önce sevgi, doğası gereği, insanın gizli yaşamının bir parçasıdır. İnsan, sevgisinden söz edemez. Söz ederken sevgi yok olur ya da buharlaşıp gider” (Gasset, 2011: 120). Sevgiyi kristalize etme çabasındaki Ahmet Cemil, bu gizi hiçbir zaman dışa vur(a)mayacaktır.

Ahmet Cemil, bir gün Hüseyin Nazmi'den gelen bir mektubun altında; "*Lamia'ya bir şey vaat etmişsiniz*" şeklinde özel bir not görür. Bu notu Lamia'nın kendisine duyulan ilginin bir işareti sayar. Duygularını açmaktan çekindiği Lamia'dan böyle bir tepki görmek, bu aşka dair ümitlerini yeşertir. Freud'a göre insan kişiliğinde doğuştan gelen belli güdüler vardır. Ona göre "*ruhsal geçmiş*", kendinden gelişip çıkan hal'in yanında varlığını ya uyuklayarak ya da etkin durumda sürdürür (1996: 82). O, Beyoğlu'nda gezdiği bir gün Bon Marche mağazasında genç kıza rastlayınca ruhsal geçmişini hatırlar. Bu rastlantıda aşkın heyecanı Ahmet Cemil'in vücudunu yeniden sarar:

"Demek bugün Bon Marche'de uzun bir yokluktan sonra onu görünce vücudunu sarsan şey... Artık o şeyin tesiri mahiyetinden kaçmaya, nefsinin onun hükmü dairesinden çıkmaya lüzum görmüyordu" (s.206).

Yaklaşık bir yıldır görmediği Lamia, dadısı ve piyano öğretmeni ile birlikte gezmektedir. Birbirlerini görünce bakışarak dururlar. Lamia biraz büyümüş olmakla beraber hâlâ o genç kız safiyetini taşımaktadır. Bu karşılaşmada Lamia'nın şımarık ve rahat tavırlarından kaynaklanan davranışları ile sözleri ona oldukça ümit verir. Ahmet Cemil, Lamia'nın "*efendim*" şeklindeki hitabından, köşke taşınacaklarını söylemesinden ve şiirlerini dinlemek istediğinden dolayı onun kendisini sevdiğine inanmaktadır. Özellikle şiirlerini dinlemek isteğini; "*bir aşk ilanı*" olarak yorumlar. Mutluluktan uçan Ahmet Cemil, artık Lamia'ya şiirlerini okuyacağı "*o sevda dakikasını*"nı merakla beklemektedir:

"Artık saklamaya ne lüzum var? İşte bütün acı içinde geçen gençlik sevdasının arzularının özü, o parlak rüyalarının genç kıızı hayatında birinci ve sonuncu olmak üzere seveceği vücut, işte biraz evvel gülerek, dudaklarını basarak hafifçe başıyla selamlayarak, "Efendim!" ... diyen Lamia idi.

Ah! O sevda dakikası! Acaba mahrum hayatında o bahtiyar saat çalacak mı?

Niçin onun benimle evlenmesini istemesinler?" diyordu. O da kendisini sevmiyor mu? Bir saat evvel o kendisine tebessüm eden gözlerde bir gizli aşk manası hiss olunmuyor muydu?" (s.206-207).

Genç kızın sahip olduğu imkânlarla kendi imkânları arasındaki uçurumu bildiğinden; "*hata ediyorsun!*" diyerek kendi kendisiyle yüzleşmek istese de bunu başaramaz. Hatta bir gün Hüseyin Nazmi'yle gezerken yanlarından geçen Lamia'nın kendisine attığı bakıştan sonra, genç kızın kendisini gerçekten sevdiğine iyice inanır. O, "*hakikati sormak yerine bakışlar üzerinden kendi iç dünyasının hakikatini kurar*" (Usal, 2014: 225). Çünkü Lamia'nın, kendisinden başkasının olamayacağını düşünecek kadar kendisini bu aşka kaptırıştır:

"Ne kadar seviyordu! Küçük yaşından beri saklı kalan bastırma duygusu altında büyüyen sevdası yalnız bir tesadüfle nasıl büyüüvermiş, (...) Kendisinde Lamia'ya karşı bitip tükenmez bir sahiplik hakkı buluyordu. Lamia kendisinin, evet yalnız kendisinin idi, başkasının olamazdı" (s.221).

Ahmet Cemil, matbaada olduğu günlerin birinde Hüseyin Nazmi tarafından akşam Erenköy'deki köşke davet edilir. Bu daveti duyduğu an gözünde Lamia'nın siyah peçeyle çenesinin altından iğnelenmiş çehresi ve siyah parlak gözleri canlanır. "*Doyurulmayı bekleyen istekler kimi zaman halüsinasyonlar doğurur. Susuzluk suyu hayal eder, aşka duyulan gereksinim de ideal bir erkek ya da kadını*" (Botton, 2005: 112). Hüseyin Nazmi'yle birlikte köşke doğru ilerlerken Ahmet Cemil'in aklındaki tek soru; Lamia'yla karşılaşır mı ne yapacağıdır. Yaşadığı kaygının nedeni kendi yoksulluğu ile onun imkânları arasındaki uçurumdur. Günde on dört saat çalışan biçare bir insan olarak hayatını lokma lokma kazandığından bu aşkın gerçekleşip gerçekleşemeyeceğini düşünür. Yoksulluğu, bu aşkın önünde bir engel olarak duruyor olsa da Lamia'ya kavuşacağına inanmaktadır. Artık günlerini eseri ve Lamia'yı düşünerek geçirir. Hüseyin Nazmi'nin köşkündeki tanıtım gecesinde şiir kitabının oldukça beğeni görmesinden ve Lamia'nın da dinlemiş olmasından büyük mutluluk duyar. Kimlik olma yolunda bir

kitlenin beğenisini kazanmak kadar, özel olarak Lamia'nın beğenisini kazanmak ona büyük mutluluk verir. Ertesi gün kitabını yeniden açıp karıştırmak ister, ancak *“kalbi beyaz gölgenin hayaliyle dolu”* (s.270) olduğundan gözlerini kapayarak yeniden Lamia'yı düşünmeye başlar:

“Gözlerini kapadı, o sabahki rüyayı hayalinde bir daha yaşamak istedi, yüzünü örten o siyah dalgayı, o belirsiz yüzü bir daha gördü, insanı kendinden geçiren öpücüğün titreyişleri dudaklarında bir daha titredi. ‘O benim olmayacaksa ölürüm.’ diyordu...”

Şimdi şu defteri her vakitten ziyade daha fazla seviyor, onu Lamia'nın dinlemiş olması kıymetini bir kat daha artırıyordu” (s.270).

Eserinin tanıtımından sonra yemek odasında sofranın üzerinde kalan bu “defterciğe” Lamia'nın gizlice yazdığı *“tebrik ederim”* sözü ile yanına attığı *“beş sıfır”ı* gören Ahmet Cemil, genç kızın kendisini sevdiğinden emindir. Kendisini aşka kaptıran Ahmet Cemil bir *“romantik gurur”* (Girard, 2007: 49) ile hayal denizinde yüzmeye başlar. Artık gözlerini ayıramadığı o yazının arasında genç kızı görmeye çalışır. Şiir defterini her eline aldığı anda yüreği çarpmaya başlar. O, *“şimdi gözleriyle o yazıları, o sıfırları, bütün ifade ettikleri manalarla öpüyor, okşuyordu...”* (s.272). Deftere yazılan beş sıfırda ve *“tebrik ederim”* sözünde büyük bir mana bulur. Hatta öyle bir an gelir ki *“seni seviyorum”* diyerek aşkını ilan etmek ister.

Ahmet Cemil, şiir defterinin beğenilmesinin verdiği mutluluğa rağmen kız kardeşi İkbâl'in mutsuzluğundan dolayı huzursuzdur. Bir sabah uyanınca Seher'in gözlerinden *“küçük hanım”ın* yine huzursuz olduğunu anlar. Evliliğinden beri *“sevilmemek”* sorunu yaşayan İkbâl'in, Vehbi Bey tarafından ölüme sürüklenmesi sonucunda annesiyle birlikte hayatlarının en büyük dramını yaşarlar. Bu durumda *“arzu köşkünün enkazı kenarına oturup”* (s.294) her şeyin *“hiç!”* halini seyretmeye başlar. Ancak bir ümitle yeniden eseri ve Lamia aklına gelir:

“O zaman güya kalbinde bir gizli kuvvet ağır bir uykudan silkinerek uyandı, bu iki hatıra birden damarlarının içinde bir ateş akıntısı tutuşturdu. Gözleri ötede beride siyah bir zemin üzerine serpilivermiş gülümser sarı yakutlar şeklinde ışıldayan yıldızlara bakıyor, bunların arasından hülyasının perisini bir sis içinde gibi görüyordu.

Evet Lamia ile eseri... (...) Lamia'ya sahip olmak için kendi kendisine yemin etti” (s.295).

Ahmet Cemil, aşkın verdiği mutlulukla ayakta kalmaya çalışırken kısa süre sonra bu enkazın altında kalacağını farkında değildir. Hüseyin Nazmi, bir gün önemli haberler vermek için Ahmet Cemil'i Erenköy'deki köşke davet eder. Köşke gittiği o akşam, arkadaşının, *“senin küçük Lamia'yi evlendiriyoruz”* (s.361) sözüyle bu enkazın da üzerine çöktüğünü hisseder. Bu söz Ahmet Cemil'in bir anda kulaklarının tıkanmasına neden olur. Bir an kendisiyle alay edildiğini zanneder. Hatta Lamia'nın kendisini sevdiğini düşündüğü için, ailesine neden karşı gelmediğine anlam veremez. Birden gözünde; Bon Marche'deki rastlantı, eser tanıtım gecesinde deftere yazılan *“bir senet hükmündeki iki kelime”* (s.363) canlanır. Hüseyin Nazmi'nin karşısına çıkıp kız kardeşini sevdiğini söylemek ister, ancak yine kendi yoksulluğu aklına gelir. Köşkteki o akşam son defa Lamia'yı görmek ister. Ancak tam o sırada köşkün ikinci katındaki Lamia'yla göz göze gelirler. Lamia'nın kendisine attığı bakışta yakaladığı anlam gerçeğe yüzleşmesini sağlar:

“Lakin bu nazar ona şimdiye kadar aldandığını, beş dakika evvel kuvvetli bir aşkın delilleri değerinde olan bütün o hatıraların manasız şeyler olduğunu, bu aşkı yalnız kendisinin oluşturduğunu ve süslediğini anlamıştı. Evet, Lamia kendisini sevmiyor ve hiçbir vakit de sevmemişti” (s.368).

Aşkla ilgili bu yanılsama Ahmet Cemil için tükenişin habercisidir. Eserinin anlamsız olduğunu

duyumsatan bu yüzleşmeyle birlikte artık “*elinde kırılıp parçalanmış bir hayat*”tan başka bir şey kalmamıştır. “*Bireyin kendini yalnız hissetmesi ve zamana güç yetiremeyeceği düşüncesinin oluşturduğu boşluk algısıyla kendini yetersiz görmesi, hayata atfedilen değer/değersizliğin bir sonucudur. Bu anlamda varoluşsal bir huzurun izini süren birey, hayatın kendine sundukları ile hayallerinin örtüşmediği gerçeğiyle karşılaşınca, yıkıcı duygular yaşamaya başlar. Gerçeğin acımasızlığı neticesinde hayaller, ulaşılamayacak ötelerde ya da dipsiz derin kuyularda saklı kalmıştır*” (Kanter, 2009: 101-102). Hayalperest kişiliğinin sonuçlarına katlanan Ahmet Cemil, aşkı kaybetmenin verdiği ızdırıp, güçsüzlüğün ve ümitsizliğin verdiği bezginlikle “*sıcak ve iri damlalarla ağlar*” (s.380-381). Babasının vefatının üzerinden yaklaşık beş yıl geçmiştir. Babasının, İkbâl’in, Lamia’nın çehreleri birer birer zihninden geçer. Onlar olmadıktan sonra “*nasıl yaşayacağım?*” der. Ahmet Cemil’in aşk konusundaki yanılısaması, eserdeki trajik taraflardan biridir. Aşkın verdiği yanılısamayla uzun süre eylemsiz kaldığı görülen Ahmet Cemil, aşama aşama “*hülyaların örtüleyemediği çirkin hakikatleri, bir bakıma kendisiyle dışarıdaki dünya arasındaki mesafeyi fark eder*” (Usal, 2014: 246). Çünkü Lamia, hiçbir zaman kendisini sevmemiştir. Bunu anladığı için kitabın sonuna yazılan “*tebrik ederim*” sözünün kulaklarındaki yankısı, kendisine bir yılının ıslığı gibi soğuk ürperme vermektedir. Lamia’ya herhangi bir suç yüklemeyiz. “*Ah! Bu yalan! Hayatının en büyük yalanı!...*” (s. 384) diyerek aldandığı için kendi kendisini suçlar. Lamia’nın farkında olmadığı bu gerçek, Ahmet Cemil’in ise aşk oyunundan ibaret bir yalandır.

Ahmet Cemil’in yüzleştiği gerçeklerden biri de şiir kitabı çıkarma arzusunun bir “çocuk”luk olduğunu anlamasıdır. George Bataille, gerçek şairin dünyada bir çocuk gibi yaşadığını ve bu yüzden dünyada ebediyen bir azınlık olarak kalacağını iddia eder (2004: 66). Ahmet Cemil, bir çocuk gibi her şeye inanarak yaşamının utancını; “*hâlbuki merak edenlerin ilgisiz bir tebessümünden, beş on arkadaşın ağzında yalan tebriklerden başka bu eserden ne ümit olunabilirdi?*” (s.381-382) şeklindeki sözleriyle itiraf eder. Bütün gençliğini verdiği bu eserle ilgili hayallerin, “*ahmakça bir hülya*” olduğunu anladığından şimdi Raci’yi de haklı bulmaktadır. Anlatıcı onun bu konudaki yanılısamasını; “*Bu toprak parçasını üstünde bir şiir bulutuna sarınarak uçmak için çalışmamış olsaydı bugün bu kadar mağlup olmayacaktı*” (s.381) şeklindeki cümleyle dile getirir. Aşırı idealleştirdiği sanatın ve aşkın bir yanılısamadan ibaret olduğunu anlayan Ahmet Cemil, şimdiye kadarki başarısızlıklarından başkalarını sorumlu tutarken, şimdi asıl suçlunun kendisi olduğuna inanmaktadır.

2. Kendini Gerçekleştirme Yolunda İki Engel: Babasızlık ve Parasızlık

Tanzimat romanından itibaren ailelerin ekonomik sorunlar yaşaması, genellikle baba figürünün ölmesiyle başlar. “*Bireylerin hayatındaki felakete sürüklenişi başlatan bir çocukluk travması olarak hamisizlik, Halit Ziya romanında çoğunlukla erkek karakterlerin babasızlığı ve kadın karakterlerin annesizliği ile belirir*” (Usal, 2014: 183). Zira bu romanda da hem babasızlık hem de parasızlık, Ahmet Cemil açısından iyileştirilmesi gereken iki ruhsal yaradır. Babasızlık ve onun eksikliğiyle ortaya çıkan parasızlık; başkişinin iç dünyasındaki “*sahip olmak*” düşüncesini kıskırtır. “*Eserde insan başarısında maddi imkânın son derece önemli olduğu dikkatlere sunulmuştur. Eserdeki kişilerin hemen hepsinde maddi imkân aramada ve temin etmede ortaklık hissedilmektedir. Öyleyse bu eserde hayal-hakikat çatışmasının arkasında bile sözü edilen maddi imkân- imkânsızlık karşılaşmasının varlığı dikkati çekmektedir*” (Aktaş, 2015: 174). Babasızlık ve parasızlık Ahmet Cemil’in bireyleşme sürecinde arzularını hem engeller hem de tetikler. Parasızlıkla ilk defa babasının ölümünden sonra yüzleşir. Babası ölünce ekonomik açıdan geleceğini tehlikede gören aile, tüm umutlarını oğul Ahmet Cemil’e bağlar. Kocasından kalan paranın tükendiğini gören anne Sabiha Hanım, oğluna diploma alacağı zamanı sorarak bir anlamda evin ekonomik geleceğinin tehlikede olduğunu sezdirir:

“*Yarım yarım cümlelerle babalarından bir şey kalmadığını kalan ufak tefeğin biraz sonra bitmek üzere olduğunu söyleyebildi. Sonra yine sustular, bir aralık o sükûtin içinde kısa fakat kısalığında*

müthiş bir sanat gizlenen şu soru soruldu:

- Ne vakit diploma alacaksın?” (s. 67).

Annenin sorusu, Ahmet Cemil’in idealleri ile zorunluluklarının karşı karşıya olduğunu sezdirir. Bu soruyla başlayan geçim kaygısı, aynı zamanda bireyleşme sürecinde yaşadığı ilk sancısıdır. Sorumluluk alabilecek bir iradeye sahip olmadığından arkadaşı Hüseyin Nazmi’ye gider. Hüseyin Nazmi, arkadaşının hayalperest ve duygusal kişiliğini bildiğinden ona; “*evvela bütün çocukluklara, bütün şair düşüncelerine: ‘siz şimdilik biraz durunuz!’ demek; hayatı olanca gerçekliğiyle kabul etmek, mademki çalışmak lazım geliyor, çalışmak*” (s.74) der ve çevirmenlik, hocalık gibi işlerle evin geçimini sağlamasını önerir. Arkadaşından maddi yardım beklentisi gerçekleşmeyen Ahmet Cemil için bu sözler; “*bir cerrahın yaranın neştere muhtaç olan yerine dokunmasıdır*” (s.75). Onun, ilk yaşam sınavında tek başına karar verememesi, başkalarının etkisine açık olduğunun bir göstergesidir.

Baba otoritesinin yerini alan Ahmet Cemil, önündeki en zorlu yol evi geçindirmek olduğundan yatılı okuldan ayrılmak zorunda kalır. Fransızca çeviriler yetmediği için özel dersler verir ve ikinci sınıf Fransız yazarların eserlerini çevirir. Sanat hayalleri yüksek Ahmet Cemil için bu çeviriler, “*maişet derdinin verdiği bir bedelin acı*” (s.76) hatırasıdır. Bu eserleri çevirmenin verdiği utancı anlatıcı; “*Lamartine’den, Musset’ten sonra ‘Hırsızın Kızı’. İşte hayallerinin sonu!*” (s.81) şeklindeki cümlelerle aktarır. Onun “*edebi ölçütlerden taviz vermesi, ikbal uğruna ikinci sınıf işler yapması, iktidar uğruna matbaa kurmaya kalkışması(nın)*” (Parla, 2012: 46) nedeni hep paradır. Paranın verdiği gücü elde edemedikçe diğer hayallerini gerçekleştirme mümkün görünmemektedir. Kendini gerçekleştirme yolunda paranın gücüne inanan Ahmet Cemil, *Mir’at-i Şuûn* adlı gazetesindeki ilk aylığını aldıktan sonra zenginlik hayalleri kurmaya başlar. Faust’un da üç başkalaşımından biri “*hayalci*” olmaktadır (Berman, 2017: 66). Kendisini topluma ispatlama çabası taşıyan Ahmet Cemil, hayaller yoluyla gerçek hayatta yaşayamadığı duygularını tatmin ederken, bir tür savunma mekanizması olarak iç dünyasındaki çatışmaların acısını azaltmaya çalışır. Gaultier’in savunduğu; “*kendisini olmadığı gibi görmek*” (Koçak, 1996: 117), Ahmet Cemil’in maddi şartların baskısı altındaki ruhunu rahatlatır:

“Kitapçı Faiz Efendi’ye bir gazete izni aldırtıyor, kendisi başmuharrir oluyor. Hüseyin Nazmi’yi beraberine alıyor, her biri beş liralık hisse senetleri çıkarıyor, bir matbaa açıyor, hisseler gelecek kazançlarla yavaş yavaş ortadan kaldırılıyor, matbaa Ahmet Cemil’e kalıyor. Babıali Caddesi’nin bir münasip yerinde, meselâ Sirkeci’de, Dörtüol ağzında, köşelerden birine zarif -zihninde resmi bile çizili idi- bir daire; küçük bir araba, tek atlı.” (s.88).

Ahmet Cemil, “*paranın insanın bir uzantısı olarak, insanlar ve koşullar üzerindeki gücü olarak, insan eyleminin çağının büyüdü bir biçimde genişlemesinin aracı*” (Berman, 2017: 76) olduğunun farkındadır. Ancak arzuları ile imkânları arasındaki uçurum oldukça büyüktür. Parayı kendi başına bir amaç olarak görmemekle birlikte, onun gücünü elde etmek ister. Freud’a göre “*psikanaliz bireysel ruhu kendisine konu almış; ancak bu ruhu araştırırken bireyin toplumla ilişkisinde saklı yatan duygusal temellerin varlığını da gözden kaçırmamıştır*” (1996: 88). Hayallerine ve ideallerine ulaşmak için önce paraya ulaşması gerektiğini bilen Ahmet Cemil, *Mir’at-i Şuûn*’dan iki liralık ilk aylığını alınca, eve geldiğinde annesine; “*zengin oluyoruz!*” (s.91) diye seslenir. Gündüz matbaada çalışmakla kalmaz, geceleri de özel dersler vererek daha fazla kazanmak ister. Haftada üç gece soğukta akşam evden çıkarak, karanlık çamurlu sokaklarda bin bir zahmetle ders vereceği çocuğun evine varır ve herkesin yattığı bir saatte tekrar evine geri döner.

Paranın yaratıcı bir güç olduğunun farkında olan Ahmet Cemil, bir zorunluluk olarak girdiği çalışma hayatında paranın çekimine kapılarak zamanla girişimciliğe bile soyunur. Paranın, hayatını değiştirebileceğine ve arzularını gerçekleştirme imkânı vereceğine inandığından eniştesi Vehbi Bey’den gelen bir teklifle zenginliğin eşliğinde olduğunu sanır. Ancak Vehbi Bey’le yaptığı “*faustyen*

anlaşma” (Usal, 2014: 200) sonucunda maddi imkânlarını yükseltmek bir yana sahip olduklarını da yitirir. “*Ahmet Cemil, bireysel arzusunun, kendini gerçekleştirme arzusunun öne çıktığı ama yine de daha naiif, daha kırılğan bir Faustyen karakterdir*” (Usal, 2014: 183). Ahmet Cemil’in, aklı üzerindeki kontrolü kaybederek kendini hayallere kaptırması ile, bazı arzu ve idealler uğruna ruhunu şeytana satan Faust arasında benzerlik vardır. “*Ruhunu para, cinsellik, başkaları üzerinde erk, şan ve şöhret gibi hayatın herkesçe arzulanan nimetleri karşılığında şeytanla anlaşma yapan Faust’un benliğinin sınırsız büyümesine tabi kılacak bu dinamik süreçte; benliğin yıkımı bile bu gelişmenin ayrılmaz bir parçasıdır.*” (Berman, 2017: 64). Romanda para konusunda Ahmet Cemil’in itici güçlerinden biri olan Vehbi Bey, aynı zamanda onun paranın gücüne kavuşmasını engelleyerek benliğinin zarar görmesine neden olur. Vehbi Bey, matbaadaki ortağı Hüseyin Baha Efendi’yi ortaklıktan çıkarınca matbaayı büyütme için paraya ihtiyaç duyar. “*Para olsa matbaayı bir altın madeni haline getirmek işten bile değil*” (s.237) şeklindeki sözleriyle Ahmet Cemil’i etkilemeye çalışır ve bir akşam yemeğinde biraz da şaka yollu, “*Sen de züğürt herifin birisin. Ne olurdu? Şimdi iki üç yüz liran olaydı da matbaaya atıvereydin*” (s.238) diyerek laf dokundurur. Vehbi Bey, bir kitabevinden ve dizgi yerinden bahsettikçe; Ahmet Cemil zengin olmak hayallerine kapılır:

“Şu dakikada bir karar verse matbaaya bir taş makinesi ilave edilecek, bir petrol motorunun çarklı kayış kolanlara takılınca ayalarının altında şu bina bir fabrikanın hayat gürültüsüyle gürleyecek... O gürültüyü şimdi kulakları işitiyor, onun hayaliyle mest oluyordu” (s.242- 243).

Vehbi Bey’e göre matbaaya gerekli makinelerin alınması için gerekli olan sermaye, Süleymaniye’deki ev rehin verilerek sağlanabilir. Onuruna çok düşkün biri olan Ahmet Cemil, eniştesi tarafından aşağılanmaktan kurtulmak istese de Süleymaniye’deki babasından kalan evi rehin vermenin ailesi için bir tehlike olduğunu düşünür. İçsel ikilem yaşayan Ahmet Cemil, annesini de düşünerek evi bankaya rehin vermenin tehlikeli olduğunu belirtir. Ancak Vehbi Bey’in; “*niçin tehlikeli olsun? Parayı bir kumar masasına mı koyacaksın*” “*evi ipotek edelim*”, “*bir evdense meslek sahibi olmak daha önemlidir*” (s.244) şeklindeki sözlerinden sonra ikna olur. Rank, “*benliğin gelişmesini kişinin temel hedefi olarak görür*” (Cebeci, 2004: 237). Ahmet Cemil’in benlik gelişiminin bir parçası olan zenginlik arzusu psikanalizde “*objeye yönelik içgüdüler*” (Freud, 1996: 106) olarak kabul edilir. Ekonomik olarak kendisini ispatlaması gerektiğine inanan Ahmet Cemil, eniştesiyle bir “*sermaye emek ortaklığı*”na girdiğini sanmaktadır. Mülkiye’de okurken kurduğu yazar olmak hayallerine kavuşmak üzeredir. Matbaanın idaresi kendisine verileceğinden; istediği gibi yazacak ve yazdıracak olmanın verdiği gücü düşünerek âdeta mutluluktan uçmaktadır. Hâlbuki başkalarını kullanarak zengin olmak isteyen Vehbi Bey’in tuzağına düştüğünün farkında değildir.

Ahmet Cemil’i bu sürece iten en büyük etken maddi yetersizlik duygusudur. Maddi yetersizlik, arzularını harekete geçirdiği gibi hayallere kapılmasına neden olmuştur. Rene Girard bir arzusunun kökeninde her zaman gerçek ya da hayali başka bir arzusun olduğunu söyler (2007: 97). Babasının ölümünden sonra karşı karşıya kaldığı ekonomik yetersizlikten dolayı kendisini huzursuz hisseden Ahmet Cemil, bu duyguyu Hüseyin Nazmi’nin köşkünü görünce daha fazla hissetmiş, o an gerçeklik algısında değişiklik olmuştur. “*Dolayımlayıcının etkisi kendini gösterir göstermez gerçeklik kavramı yitirilir, sağduyu felce uğrar*” (Girard, 2007: 25). Onun kendiliğinden olmayan ve kapılmayla başlayan zenginlik hayallerinin kaynağında Hüseyin Nazmi’nin köşkü vardır. “*İdealin ruhsal miktatısları (Lamia ve Hüseyin Nazmi)*” (Koçak, 1996: 133), Ahmet Cemil’in uyuyan benliğinin uyanmasına neden olur. “*Bu köşk ile ailesinin geçim yükü altında ezilen küçük, fakir evi arasındaki tezat Ahmet Cemil’in bütün trajedisini oluşturur.*” (Elçi, 2003: 64). Andre Gide’in deyimiyile, “*içimizde, önce tasarlanıp, adı konmamış ve önümüzde örneği olmayan bir duygu bulmak zordur. İnsanoğluna her şeyi taklit etmek, hiçi yaratmaktan daha kolaydır*” (Toprak, 2006: 48). Ahmet Cemil, zengin bir baba ve emin bir hayata sahip olan mesut arkadaşını kıskanmıyor görünse de, “*insan kendi sefaletini bir servetin ihtişamı yanında mutsuzluğunu, mutluluk gösterişi karşısında daha büyük bir acı ile anlar*”

(s.360) şeklindeki sözlerle bunu itiraf eder. Öyle ki, matbaaya ortak olmak fikrine de Hüseyin Nazmi ile konuştuktan sonra karar vermiştir. Babasızlık ve parasızlık, Ahmet Cemil’in hayal ve arzularında hayal kırıklığı yaşamasına neden olduğu gibi, kız kardeşinin evliliğinin hüsrarla sonuçlanmasında da temel etkindir. Ekonomik anlamda ailenin bir çıkış yolu olarak gördüğü kız kardeşinin Vehbi Bey’le evliliği, zamanla maddi çıkış kapılarının tümüyle yüzüne kapanmasına neden olur. Faust gibi kişisel gelişimin, bedeller ödemediği gerçekleşebileceğini düşünür. Ahmet Cemil, pek istemediği bu evliliğe kendi yoksulluklarını ve Vehbi Bey’in babasının zenginliğini düşünerek karşı çıkmamıştır. Kız kardeşinin evliliğinden önce, “*Vehbi Efendi’nin nasıl bir adam olduğu*”nu bilen, ancak “*nasıl bir koca olacağı*” konusunda şüpheler taşıyan Ahmet Cemil, zamanla onun gerçek yüzünü fark eder. Vehbi Bey, karısının ailesinin maddi imkânlarını kullanarak zengin olmak çabasındadır. İsteddiği krediyi elde etmek için Ahmet Cemil’in evini ipotek ettirerek senetleri ona imzalatması, onun “kötü” karakterinin ve çıkarıcı kişiliğinin göstergesidir. İkbâl’in her hizmetinde bir kusur bularak sürekli kendini ondan ve ailesinden üstün görmeyen verdiği bir “*erdemli rahatsızlık*” (Tosun, 2018: 153) tavrı içerisindeydi. Vehbi Bey, eve sarhoş geldiği bir gün İkbâl’i döverek bebeğini düşürmesine ve birkaç gün sonra kan kaybından ölmesine neden olur.

Bu trajik olaydan sonra Ahmet Cemil, Vehbi Bey’den öyle nefret eder ki artık dudaklarından “*mülevves mahlûk*” ifadesi düşmez olur. Romanda “öteki”yi ve “kötülük”ü temsil eden Vehbi Bey, bir insan olarak başaramadığı şeyleri, paranın gücü sayesinde başarmak ister. Onun parayla ilişkisinden hareketle, “*para insanlığın yabancılaşmış yeteneğidir*” (Marx-Engels, 2001: 42) denilebilir. Vehbi Bey, matbaa için gerekli sermayeyi sağladıktan bir süre sonra Ahmet Cemil’i matbaadan kovmak için bahane arar. “*Bir benliğin belirmesi daima bir başka benliğin zararınıdır!*” (Cebeci, 200: 236). Vehbi Bey, Raci’nin *Makes-i Zaman* adlı gazetede Ahmet Cemil aleyhine yazdığı yazıyı, Mir’at-i Şuûn gazetesi için bir prestij kaybı olarak gördüğünden onu matbaadan kovar. Matbaada hiçbir hakkının olmadığını, borçların ise kendi üzerine yazıldığını öğrenen Ahmet Cemil, “*büsbütün parasız*” ortada kalır. Onun için tek çare matbaadaki makineleri alıp ondan kurtulmaktır. Ancak kaçırmak istediği makineleri taşıyacak hamallar için cebinde parası yoktur. Matbaadan kovulması, evini kaybetmesi, İkbâl’in ölümü hep babasızlık ile parasızlığın bedelleridir. Bu durumu, “*yaratıcılığın tüm güçlerini toplamak için uğraşıp duran Faust’un, en sonunda onun yerine yıkım gücüyle kendini yüz yüze bulması(na)*” (Berman, 2017: 75) benzer.

Babasızlık ekonomik olduğu kadar ruhsal olarak da bireyin geleceği açısından tehlikelidir. “*Babasız kalan aileler eksik ailelerdir. Böyle eksik aileler hem dışarıdan hem içerden tehlikelere açıktır*” (Narlı, 2015: 87). Babasızlık ailede en çok kız çocuklarını etkilemekle birlikte ekonomik anlamda da aileyi tehlikeye atar. İkbâl’in genç yaşta evlenmesinin ve Ahmet Cemil’in ekonomik bakımdan yolunu kaybetmesinin arkasında babasızlık ve parasızlık vardır. Ahmet Cemil, fakir de olsa mutlu bir aile tablosuna sahiptir. Ahmet Cemil, Süleymaniye’deki bu beş odalı evdeki mutluluğu; “*bizim konak*” şeklinde ifade eder. Ancak babanın kaybedilmesinden sonra bu mutluluğun üzerine bir gölge düşer. Babanın ölümü ile gelen ilk darbe parasızlığın ardından İkbâl’in ölümüdür. “*Dram hem mali hem de kız kardeşinin hayatına mal olacak santimental tarafla günün birinde patlayınca*” (Tanpınar, 1992: 280) bu mutlu tablo kısa sürede yok olur. Zaten “*Halit Ziya romanında eğer mutlu bir aile tablosu çizilmişse, mutlaka kırılıp parçalanacağı için, gölgeleneceği için çizilmiştir*” (Usal, 2014: 262). Vicdanı suçluluk duygusuyla dolu “*Ahmet Cemil, hiçbir zaman sahip olmayacağı ‘ikbal’e adı İkbâl olan kız kardeşini de kurban verir*” (Parla, 2012: 61). O, bu evlilikte; kız kardeşinin mutsuzluğunu sezdiği andan itibaren “*idealleriyle suçluluk duygusu arasında bölünmüş kahraman*” (Gürbilek, 2010: 84) olarak acı çekmeye başlar. Ahmet Cemil’in para uğruna önce kız kardeşini ve ardından evini kaybetmesi, “*paranın, modern hayatın en yaratıcı ve en yıkıcı potansiyellerinden biri*” (Berman, 2017: 94) olduğunu gösterir. Romanın başında anlatıcının “*bu dünyada herkesten uzak, herkese yabancı*” (s.37) şeklinde tanıttığı Ahmet Cemil, romanın sonunda yine yapayalnız bir insandır.

SONUÇ

Mai ve Siyah romanı, kendini gerçekleştirme sürecinde ihtiyaçlarına göre değil, arzularına göre hareket eden ancak, sınırlı imkânları ile sınırsız arzularının büyüklüğü altında ezilen romantik bir karakterin hayat karşısındaki yenilgisi üzerine kuruludur. Onun kendini gerçekleştirme sürecinde seçtiği araçlar, psikanalitik açıdan bilinçaltının dışı vuruşudur. Faustyen bir karakter niteliği taşıyan Ahmet Cemil'in kendini gerçekleştirme sürecinde olayların kişiliği üzerindeki etkisinden çok, kişiliğinin olaylara etkisi söz konusudur. Nezaket ve zarafet sahibi olmakla birlikte öz güvensiz oluşu ve gerçeklerle hayaller arasında kuramadığı denge onu yenik bir özne durumuna düşürür. Gerçeği çıplak olarak algılayamayan Ahmet Cemil, kişilik gelişimi tamamlanmamış, düşünce bütünlüğüne ulaşamamış hayalperest bir öznedir. Roman boyunca gerçeklerle yüzleşmek yerine hayallerinin peşinde koşan Ahmet Cemil, sorunlarını aşması gerektiğinde mantıklı karar vererek eyleme geçmek yerine hayaller kurarak mutluluk fantezisi yaşar. Gerçeğe, farklı anlamlar giydiren Ahmet Cemil'in diğer sorunu ise kararlarını kendisinin verememesidir.

Ahmet Cemil, bütün iyi niyetlerine rağmen kaybeden trajik bir karakter ve bir umutsuzluk figürüdür. Ruhsal yaşamındaki içgüdüsel kompleksler, imkânlarının çok ötesindeki hayallerin peşinde koşmasıyla sonuçlanır. Arzu ve ideallerini imkânlarına göre değil, hayallerine göre şekillendirir. Kendisini gerçekleştirecek araçlara ihtiyaç duyduğunda ilk ideali sanattır. Sanat ve edebiyat, onun isteklerinin doyurulmasını amaçlayan bir etkinlik olarak aynı zamanda benliğini güçlendirmek ve kişilik gelişiminin temelini oluşturmak için bir nesneye yaslanma arzusudur. Sanatı, geleceğe kalmak; parayı ise hayatta kalmak için önemser. Özellikle sanatın getireceği şöhret bir tür ölümsüzlük kapısıdır. Kendini gerçekleştirme sürecinde sanat ve edebiyatı ilk ideal olarak görmesi, eserdeki şair kimliğinin bir sonucu ve yazarın realist anlayışının yansımasıdır. Eserde platonik planda yer alan aşk, Ahmet Cemil'in saf ve iyilik dolu dünyasının bir göstergesi ve sıkıntılar içerisinde ona nefes aldırın bir umut kapısıdır. Ancak en büyük narsisistik yararı olan ekonomik yetersizlik, söz konusu kapının da yüzüne kapanmasına neden olur.

Modern hayatın yenik kahramanı olarak görülebilecek Ahmet Cemil, paranın gücü olmadan kendisini gerçekleştirmenin imkânsızlığının örneğidir. Onun bireyleşme sürecindeki başarısızlığı, modern hayatın temel olgusunun para üzerine kurulu olduğunu gösterir. Romanın başında sorumluluk duygusu ile hareket eden Ahmet Cemil, kendini gerçekleştirme yolunda bütün hamleleri boşa çıkınca romanın sonunda suçluluk duygusunu deneyimler.

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci Yazar % 100
Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.
Çalışmada finansal destek alınmamıştır.
Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

- ADIVAR, H. E. (2017). *Roman Üzerine*. Türk Dili. Roman Özel Sayısı. Ankara: TDK Yayınları. 2. Basım. s.95-96.
- AKTAŞ, Ş. (2015). *Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinlerin Tahlili*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- BAŞARSLAN, S. N. (2015). Şaire Giydirilen Gömlek. Hece Dergisi. Şubat. Sayı. 218. s. 81-83.
- BATAILLE, G. (2004). *Edebiyat ve Kötülük*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BERMAN, M. (2017). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*. (Çev: Ümit Altuğ- Bülent Peker). İstanbul: İletişim Yayınları.
- BOTTON, A. (2005). *Aşk Üzerine*. (Çev: Ahu Antmen). İstanbul: Sel Yayıncılık. 7. Baskı.
- CEBECİ, O. (2004). *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*. İstanbul: İthaki Yayınları. 2. Baskı.
- ECO, U. (2014). *Düşman Yaratmak*. (Çev: Leyla Tonguç Basmacı). İstanbul: Doğan Kitap.
- ELÇİ, H. İ. (2003). *Roman ve Mekân / Türk Romanında Ev*. İstanbul: Arma Yayınları.
- FINN, P. R. (2013). *Türk Romanı*. (Çev: Tomris Uyar). İstanbul: Agora Kitaplığı. 3. Basım.
- FREUD, S. (1996). *Psikanaliz Üzerine*. (Çev: Kamuran Şipal). İstanbul: Cem yayınevi.
- FREUD, S. (1995). *Sanat ve Sanatçılar Üzerine*. (Çev: Kamuran Şipal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- GASSET, J. O. Y. (2011). *Sevgi Üstüne*. (Çev: Yurdanur Salman). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- GIRARD, R. (2007). *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat*. (Çev: Arzu Etensel İldem). İstanbul: Metis Yayınları. 2. Basım.
- GÜRBİLEK, N. (2010). *Kör Ayna Kayıp Şark*. İstanbul: Metis yayınları. 3. Basım.
- İNAM, A. (2003). *Edebiyatını Yitirmiş Edebiyat: Edebiyatın Edebi Yatık mı?*. Doğu Batı Dergisi. Edebiyat Üstüne. Sayı 22. Yıl 6. Şubat-Mart-Nisan. s. 21-36.
- KANTER, B. (2009). *Aşk ve İntihar Bağlamında Mehmet Rauf'un Ferdâ-yı Garam Romanı*. Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları. Temmuz –Aralık. Sayı 2. s. 101-110.
- KOÇAK, O. (1996). *Kaptırılmış İdeal*. Toplum Bilim. Güz 1 Sayı 70, s. 94-150.
- MARX, K. - Engels, F. (2001). *Sanat ve Edebiyat Üzerine*. (Çev: Murat Belge). İstanbul: Birikim Yayınları. Birinci Baskı.
- NARLI, M. (2015). *Roman Sevdaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- PARLA, J. (2012). *Türk Romanında Yazar ve Başkalaşım*. İstanbul: İletişim Yayınları. 2. Baskı.
- RANK, O. (2017). *Doğum Travması*. (Çev: Sabir Yücesoy). İstanbul: Metis Yayınları. 3. Basım.
- SAFA, P. (2007). *Kadın Aşk Aile*. İstanbul: Ötüken Neşriyat. 6. Baskı,
- ŞAHİNOĞLU, C. (2015). *Mai ve Siyah'ta Şair Karakteri*. Hece Dergisi. Şubat, Sayı. 218. s. 94-95.
- TANPINAR, A. H. (1992). *Edebiyat Üzerine Makaleler*. İstanbul: Dergâh Yayınları. 3. Baskı.
- TANPINAR, A. H. (2010). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Dergâh Yayınları. 8. Baskı.
- TOPRAK, B. (2006). *Din ve Sanat*. İstanbul: Hece Yayınları.
- TOSUN, N. (2018). *Modern Öykü Kuramı*. Ankara: Hece Yayınları.
- TUNÇ, A. (2018). *Aşklar Delidir ya da Yazı Tura*. Hürriyet Pazar, 4 Şubat. s. 8.
- USAL, Z. (2014). *Metruk Ev*. İstanbul: İletişim Yayınları.

UŞAKLIGİL, H. Z. (2012). *Hikâye*. İstanbul: Özgür yayınları.

UŞAKLIGİL, H. Z. (2013). *Mai ve Siyah*. İstanbul: Özgür Yayınları. 19. Basım.

UŞAKLIGİL, H. Z. (2017). *Suut Kemal Yetkin'e Mektup*. Türk Dili. Roman Özel Sayısı. Ankara: TDK Yayınları. 2. Basım. s. 87-94.

asbider
AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

asbider

AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 8/ Sayı: 23 ISSN: 2667-4866